Socijalnogeografska klasifikacija hrvatskoga otočnoga prostora

Marinković, Veni

Doctoral thesis / Disertacija

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Science / Sveučilište u Zagrebu, Prirodoslovno-matematički fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:217:857619

Rights / Prava: In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.

Download date / Datum preuzimanja: **2024-03-29**

Repository / Repozitorij:

Repository of the Faculty of Science - University of Zagreb

Sveučilište u Zagrebu

Prirodoslovno-matematički fakultet

Geografski odsjek

Veni Marinković

SOCIJALNOGEOGRAFSKA KLASIFIKACIJA HRVATSKOGA OTOČNOGA PROSTORA

DOKTORSKI RAD

Mentori:

doc. dr. sc. Dubravka Spevec

prof. dr. sc. Nenad Starc

Zagreb, 2020.

University of Zagreb

Faculty of Science

Department of Geography

Veni Marinković

SOCIALGEOGRAPHIC CLASSIFICATION OF THE CROATIAN INSULAR AREA

DOCTORAL THESIS

Supervisors:

Dubravka Spevec, PhD, Assistant Professor

Nenad Starc, PhD, Emeritus

Zagreb, 2020

ŽIVOTOPISI MENTORA

Dubravka Spevec docentica je na Geografskom odsjeku Prirodoslovno-matematičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Znanstveni interes povezan je s istraživanjima na području urbane geografije, demogeografije i GIS-a. Objavila je 1 znanstvenu knjigu i više znanstvenih i stručnih radova. Sudjelovala je na više znanstvenih i stručnih projekata, a rezultate istraživanja prezentirala je na više od 20 većinom međunarodnih znanstvenih skupova. Nositeljica je predmeta Kartografija (za Preddiplomski i diplomski studij Geografija i povijest, smjer: nastavnički), Vizualizacija prostornih podataka u GIS-u, Stanovništvo Hrvatske te sunositeljica predmeta Primjena računala u nastavi geografije. Od 2005. član je Upravnog odbora Hrvatskog geografskog društva, a u razdoblju 2011. – 2014. godine obnašala je dužnost predsjednice HGD-a. Od 2016. članica je IGU Task Forcea za Svjetsku geografsku olimpijadu. U akademskoj godini 2011./2012. dobila je priznanje Fakultetskog vijeća PMF-a za postignute rezultate u znanstvenom i stručnom radu.

Nenad Starc je zaslužni znanstvenik u Ekonomskom institutu Zagreb gdje se i nakon umirovljenja bavi regionalnom, okolišnom i ekološkom ekonomijom i strateškim planiranjem. Studirao u Zagrebu, Berkeleyu, SAD-u i Aberdeenu, UK. Posljednjih petnaestak godina najviše se bavi otocima. Radi i kao konzultant na izradi i vrednovanju strateških razvojnih dokumenata. Godine 1987. sudjeluje u osnivanju i vodi Centar za otoke u Malom Lošinju. U razdoblju 1995. – 2006. bio je vanjski suradnik ministarstava RH nadležnih za otočnih razvoj. Bio je koordinator izrade i glavni autor Nacionalnog programa razvitka otoka (1997), glavni autor nacrta Zakona o otocima (1999) i nacrta Metodologije izrade programa održivog razvoja otoka (2002). Godine 2006. bio je i metodološki koordinator izrade 25 programa održivog razvoja otoka. Godine 2018. savjetovao je Upravu za otoke MRRFEU u pripremi novog Zakona o otocima. Od 2000. godine povremeno predaje na sveučilištima u Zagrebu, Splitu, Puli i Rijeci. Objavljuje u domaćim i stranim časopisima. Izlagao je na skupovima o otočnom razvoju na hrvatskim otocima, te u Francuskoj, Japanu, Grčkoj, Australiji, Danskoj, na Malti i na Kanarskim, Balearskim, Azorskim, nizozemskim i Australskim otocima. Član je međunarodnih znanstvenih udruženja European Regional Science Associaton (ERSA) i International Small Islands Studies Association (ISISA) te hrvatske udruge Anatomija otoka.

TEMELJNA DOKUMENTACIJSKA KARTICA

Sveučilište u Zagrebu
Prirodoslovno-matematički fakultet
Geografski odsjek

Doktorski rad

SOCIJALNOGEOGRAFSKA KLASIFIKACIJA HRVATSKOGA OTOČNOGA PROSTORA

Veni Marinković

Doktorski studij geografije: prostor, regija, okoliš, pejzaž

Izvadak: Predmet istraživanja u radu je socijalnogeografska heterogenost hrvatskog otočnog prostora, dok je osnovni istraživački cilj klasificirati hrvatske otoke u međusobno homogene skupine prema višekriterijskim prostornim i socioekonomskim obilježjima, koji su potencijalno polazište za kvantitativno-kvalitativno razvojno modeliranje te strateško promišljanje prema pojedinim skupinama otoka. Postupak klasifikacija otoka prema višekriterijskim prostornim i socioekonomskim obilježjima je proveden prema uspostavljenoj metodologiji bodovanja 6 prostornih te 18 socio-demografskih i gospodarskih otočnih pokazatelja. Formirano je po 5 razreda (tipova otoka) za prostornu i socioekonomsku klasifikaciju, a stavljanjem u odnos proizašlih tipova kroz dvodimenzionalnu matricu, iznesena su 4 stanja te istodobno potencijalne strategije razvoja otoka i otočnih skupina. Rezultati klasifikacija su potvrdili pretpostavke o međusobnom utjecaju prostornih odrednica na postignutu razinu socioekonomske dinamike otoka, posebice kada je u pitanju veličina otoka izražena kroz površinu i broj stanovnika.

288 stranica, 48 grafičkih priloga, 11 tablica, 171 bibliografska referenca; izvornik na hrvatskom jeziku

Ključne riječi: hrvatski otoci, klasifikacija, nisologija, razvojno planiranje, otočni pokazatelji

Mentori: doc. dr. sc. Dubravka Spevec
prof. dr. sc. Nenad Starc

Povjerenstvo: izv. prof. dr. sc. Aleksandar Lukić
doc. dr. sc. Lana Slavuj Borčić
prof. dr. sc. Josip Faričić

Tema prihvaćena: Na sjednici Senata Sveučilišta u Zagrebu 19. srpnja 2016. godine

Rad prihvaćen: Na sjednici Vijeća Geografskog odsjeka 3. prosinca 2020. godine

Datum i vrijeme obrane: 22. prosinca 2020. godine u 11:30 sati

Rad je pohranjen u Središnjoj geografskoj knjižnici Prirodoslovno-matematičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Marulićev trg 19, Zagreb, u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici, Ulica Hrvatske bratske zajednice 4, Zagreb te na Sveučilištu u Zagrebu, Hrvatska.

BASIC DOCUMENTATION CARD

University of Zagreb
Faculty of Science
Department of Geography

Doctoral Thesis

SOCIALGEOGRAPHIC CLASSIFICATION OF THE CROATIAN INSULAR AREA

Veni Marinković

The Doctoral study in geography: space, region, environment, landscape

The subject of research is socio-geographical heterogeneity of the Croatian island area, while the basic research goal is to classify Croatian islands into mutually homogeneous groups according to multi-criteria spatial and socio-economic characteristics, which represent a potential starting point for quantitative-qualitative development modeling and strategic planning of the islands. The classification of islands according to multi-criteria spatial and socio-economic characteristics is carried out according to the established scoring methodology of 6 spatial and 18 socio-demographic and economic island indicators. 5 classes (types of islands) sre formed for spatial and socio-economic classification and by comparing the resulting types through a two-dimensional matrix, 4 states and at the same time potential strategies for the development of islands and island groups were presented. The results of the classifications confirmed the assumptions about the mutual influence of certain spatial determinants on the level of socio-economic dynamics of the island, especially when it comes to the area and total population of islands..

288 pages, 48 figures, 11 tables, 171 references; original in Croatian

Keywords: Croatian islands, classification, nissology, development planning, island indicators

Supervisors: Dubravka Spevec, PhD, Assistant Professor
Nenad Starc, PhD, Emeritus

Reviewers: Aleksandar Lukić, PhD, Associate Professor
Lana Slavuj Borčić, PhD, Assistant Professor
Josip Faričić, PhD, Full Professor

Thesis submitted: At the session of the Senate of the University of Zagreb, 19th July 2016

Thesis accepted: At the session of the Council of the Department of Geography, 3rd December 2020

Thesis defense: 22nd December 2020, 11:30 a.m.

Thesis deposited in Central Geographic Library, Faculty of Science, University of Zagreb, Marulićev trg 19, Zagreb, Croatia, in National and University Library in Zagreb, Croatia and at the University of Zagreb, Croatia

Sadržaj

1. UVOD ... 4
1.1. Svrha, predmet i ciljevi istraživanja ... 6
1.2. Hipoteze ... 7
1.3. Prostorno-vremenski obuhvat istraživanja i izvori podataka ... 8
1.4. Metodološki tijek istraživanja i metodološke napomene ... 10
1.5. Granski pregled dosadašnjih istraživanja ... 13
2. TEORIJSKO-METODOLOŠKI OKVIR I POLAZIŠTA ISTRAŽIVANJA ... 17
2.1. Poimanje i klasificiranje otoka u znanstvenim i stručnim primjenama ... 17
2.1.1. Definicija i značenja pojma otoka ... 18
2.1.2. Otočne odrednice ... 21
2.1.3. Jednodimenzionalne otočne podjele ... 23
2.2. Metodološke osobitosti otočnih istraživanja ... 27
2.2.1. Nisologija – osnovne značajke znanosti o otocima ... 28
2.2.2. Koncept otočnosti ... 31
3. VIŠEKRITERIJSKE KLASIFIKACIJE OTOČNIH PROSTORA – ODABRANI PRIMJERI ... 34
3.1. Otoci EU u sklopu ESPON istraživanja EUROISLANDS ... 34
3.1.1. Metodologija istraživanja ... 35
3.1.2. Rezultati analize – stanje otoka EU 27 ... 37
3.1.2.1. Učinkovitost otočne ekonomije ... 37
3.1.2.2. Društvena jednakost ... 39
3.1.2.3. Očuvanje okoliša ... 41
3.1.3. Klasifikacija otoka EU 27 ... 42
3.2. Višekriterijske klasifikacije hrvatskih otoka za potrebe provođenja razvojnih politika ... 44
3.2.1. Otočna ljestvica nerazvijenosti ... 44
3.2.2. Otoci prema razvijenosti za potrebe regionalne razvojne politike ... 45
3.2.3. Dvodimenzionalna ljestvica razvijenosti otočnih JLS ... 48
3.3. Odabrani primjeri tipologija i klasterizacija otoka ... 52
3.3.1. Tipologija sjevernodalmatinskih otoka ... 52
3.3.2. Komparativna analiza ekonomskog učinka grčkih i britanskih malih otoka ... 53
3.4. Obilježja, prednosti i nedostaci višekriterijskih klasifikacija ... 56
4. SOCIJALNOGEOGRAFSKA ANALIZA OTOČNOG PROSTORA ... 62
4.1. Odabir i vrste otočnih pokazatelja te korištenih analitičkih metoda ... 62
4.2. Otočni prostorni pokazatelji ... 66
4.2.1. Površina otoka ... 67
4.2.2. Broj stanovnika ... 70

4.2.3. Gustoća naseljenosti ... 74
4.2.4. Položaj otoka ... 77
4.2.5. Opremljenost otoka centralnim funkcijama ... 79
4.2.5.1. Metodologija analize opremljenosti otoka centralnim funkcijama ... 80
4.2.5.2. Otočna naselja prema opremljenosti centralnim funkcijama ... 81
4.2.5.3. Otoci prema opremljenosti naselja centralnim funkcijama ... 86
4.2.6. Prometna dostupnost otoka ... 87
4.2.6.1. Metodologija izračuna otočne dostupnosti ... 88
4.2.6.2. Otoci prema dostupnosti ... 95
4.3. Otočni socio-demografski pokazatelji ... 103
4.3.1. Demografska dinamička obilježja ... 103
4.3.1.1. Etapno kretanje ukupnog broja stanovnika otoka ... 103
4.3.1.1.1. Indeks promjene broja stanovnika ... 106
4.3.1.2. Prirodno kretanje stanovništva otoka ... 111
4.3.1.2.1. Stope nataliteta, mortaliteta i prirodne promjene ... 114
4.3.1.3. Prostorno kretanje (migracije) stanovništva otoka ... 122
4.3.1.3.1. Migracijska bilanca ... 126
4.3.1.4. Otoci prema tipu općeg kretanja stanovništva ... 129
4.3.2. Socio-demografska strukturna obilježja ... 131
4.3.2.1. Dobna obilježja i proces starenja stanovništva otoka ... 131
4.3.2.1.1. Udio stanovništva do 19 godina ... 132
4.3.2.1.2. Udio stanovništva 60 i više godina ... 136
4.3.2.1.3. Indeks starosti ... 139
4.3.2.2. Otočno stanovništvo prema ekonomskoj aktivnosti ... 141
4.3.2.2.1. Udio ekonomski aktivnog stanovništva ... 141
4.3.2.2.2. Udio zaposlenog u ukupnom broju stanovništva starog 15 i više godina 145
4.3.2.2.3. Udio ekonomski neaktivnog stanovništva ... 148
4.4. Otočni gospodarski pokazatelji ... 151
4.4.1. Otočno gospodarstvo – opća obilježja ... 151
4.4.2. Otočno poduzetništvo ... 152
4.4.2.1. Otoci prema broju trgovačkih društava ... 153
4.4.2.2. Otoci prema broju zaposlenih u trgovačkim društvima ... 161
4.4.2.3. Otoci prema broju cjelogodišnjih obrta ... 165
4.4.3. Poljoprivreda na otocima ... 169
4.4.3.1. Otoci prema suvremenoj poljoprivrednoj aktivnosti ... 169
4.4.4. Turizam na otocima ... 175
4.4.4.1. Otoci prema smještajnim kapacitetima ... 176

4.4.4.2. Otoci prema turističkim dolascima 184
4.4.5. Gospodarska diverzificiranost otoka 189
5. SOCIJALNOGEOGRAFSKA KLASIFIKACIJA HRVATSKOG OTOČNOG PROSTORA 196
5.1. Metoda klasifikacije u društvenim znanostima 196
5.2. Postupak klasifikacije otoka prema bodovnim pokazateljima 198
5.3. Klasifikacija otoka prema prostornim obilježjima 200
5.3.1. Metodološki postupak 200
5.3.2. Obilježja tipova otoka prema prostornoj klasifikaciji 201
5.3. Klasifikacija otoka prema socio-ekonomskim pokazateljima 208
5.3.1. Metodološki postupak 208
5.3.2. Tipovi i obilježja otoka prema socio-ekonomskoj klasifikaciji 212
5.4. Strategije razvoja otoka temeljem socijalnogeografske distribucije 223
6. PLANIRANJE RAZVOJA OTOČNOG PROSTORA HRVATSKE – INSTRUMENTI I MJERE 228
6.1. Etape i obilježja otočnog razvojnog upravljanja 229
6.2. Otočna razvojna politika Republike Hrvatske 231
6.2.1. Institucionalna nadležnost i poslovi otočne razvojne politike 232
6.2.2. Strateški i zakonodavni okvir otočne razvojne politike 235
6.2.2.1. Nacionalni program razvitka otoka 235
6.2.2.2. Zakon o otocima 236
6.2.2.3. Provedba Zakona o otocima i učinci dosadašnje otočne razvojne politike 240
6.3. Klasifikacije otoka kao doprinos razvojnom planiranju i upravljanju otocima 244
7. ZAKLJUČAK 247
8. LITERATURA I IZVORI PODATAKA 250
POPIS SLIKA I TABLICA 264
PRILOZI 266
SUMMARY 282
ŽIVOTOPIS 287

1. UVOD

Otoci i otočni prostori oduvijek su zaokupljali čovjekov interes – njihova odvojenost i udaljenost od kopna, raznolikost, složenost, nedokučivost, promjenjivost, misterioznost, bilo sa znanstvenog, književno-umjetničkog, političko-upravnog, filozofskog, ekonomskog ili nekog drugog aspekta. Autori ih nerijetko nazivaju „mamcima“, ističući ljudsku fasciniranost njima (King, 1993; Peron, 2004; Baldacchino, 2012). Francuski geograf F. Peron (2004) navodi kako je oduvijek postojala ljudska potreba za otočnim iskustvom, prisutna još i danas u mnogim segmentima društva razvijenog svijeta, argumentirajući kako su turisti, novinari, pisci i čitatelji „zavedeni“ otočnim prizorima u sve većem broju te ih sve više fizički ili virtualno posjećuju ili sudjeluju u iskustvu tog „morem odvojenog komada kopna“.

Danas su otoci jedinstveni i atraktivni životni i gospodarski prostor, kao i predmet znanstvenih istraživanja i književno-umjetničkih djela, a njihove posebnosti i različitosti, posebice u odnosu na kopno, interes su brojnih znanstvenih disciplina. King (1993) naglašava kako su otoci najzanimljiviji oblici kopna te simboli vječnog rivaliteta između kopna i mora. Privlačnost otoka prije svega proizlazi iz fizičke odvojenosti morem, tvoreći prostornu diskontinuiranost u odnosu na kopno koja potom rezultira drugim socijalnim, ekonomskim, demografskim, kulturnim, prometnim i ostalim posebnostima i jedinstvenostima otoka. Njihovo postojanje kao gotovih prostornih modela čini ih idealnim za proučavanje interakcija između stanovništva i teritorija koje je u srži geografije kao discipline (King, 1993). Zbog toga ih istraživači nazivaju prirodnim i prostornim laboratorijima (King, 1993, 2009; Starc, 1992) naglašavajući pri tome njihovu jasno određenu, prirodnu granicu.

Hrvatski otoci su prostorna cjelina koja obuhvaća čak 1246 pojedinačnih prostornih jedinica – otoka, otočića, hridi i grebena (Duplančić Leder i dr., 2004) čime se Hrvatska pozicionira među vodećim zemljama u europskim i mediteranskim okvirima prema bogatstvu i raznolikosti otoka, a ujedno ukazuje prostorni potencijal od iznimne važnosti. Iako na prvu pomisao hrvatski otoci čine homogenu prostornu cjelinu, *differentia specifica* svakog pojedinačnog otoka, prisutna u svim vidovima otočnog postojanja, uzrok je njihove heterogenosti na svim prostornim razinama (Starc, 1992). Upravo zato polazište i osnovna misao u istraživanju heterogenosti otočnog prostora Hrvatske, koja je ujedno i temeljna pretpostavka za klasifikacijom otoka, izrečena je citatom prostornog ekonomista Ive Šimunovića (1994: 454):

„Kada govorimo o otocima, imamo osjećaj da je riječ o nekoj zbirnoj imenici i ne razmišljamo kako nam to odvodi pažnju od istine, to jest da je svaki otok svijet za sebe ili mali univerzum koji ima svoju cjelovitost i odredivost.“

Kušen (2001) nadalje navodi kako se hrvatski otoci često neopravdano iz pragmatičkih, birokratskih i tehničkih razloga svode na idealnu homogenu otočnu regiju dok su u zbilji ti isti otoci izrazito različiti. Još je 1952. godine u predgovoru knjige Ive Rubića „Naši otoci na Jadranu“ Grga Novak slikovito istaknuo brojnost i heterogenost otočne prirodne osnove:

„Hiljadu otoka i otočića, hiljadu golemih nepomičnih ratnih brodova, hiljadu tvrđava stoji pred našom obalom, od Poreča do Dubrovnika. Ti su otoci veliki i maleni, katkad posve goli, a katkad obrasli bujnom vegetacijom, raskošno lijepi, kao u priči“,

dok je Nacionalnim programom razvitka otoka (1997) po prvi put pokazano kako se hrvatski otoci značajno razlikuju prema stupnju razvijenosti i razvojnom potencijalu što je ujedno bio i jedan od temeljnih povoda za uspostavu i razradu otočne razvojne politike.

Heterogenost otoka s različitih prirodno-geografskih i društvenih aspekata je osim toga prepoznata diljem Europe i svijeta pa tako u knjizi „How to read islands?“ Pleijel (2014: 9) heterogenost otoka prema postanku, morfologiji, fizionomiji i organizaciji opisuje ovako:

„Otok može biti veliki ili mali. Može se nalaziti u rijeci, jezeru, uz obalu, u arhipelagu ili daleko nasred oceana. Može biti vulkanski ili koraljni, planinski ili ravan. Otok s kopnom može biti povezan trajektom, mostom, tunelom, avionom ili žičarom. Otoci mogu biti skučeni ili prostrani. Mogu biti bez stanovnika, rijetko naseljeni ili prenaseljeni. Mogu biti naseljeni tijekom čitave godine ili samo dio godine. Otok može biti općina, grad, regija ili država.“

S druge strane, zbog njihove brojnosti te izuzetne organizacijske, fizionomske i funkcionalne heterogenosti, otoci su oduvijek bili predmetom različitih načina grupiranja. Niz je primjera uvrštavanja otoka u skupine, kao i kriterija koji se pri tome koriste te svrha i ciljeva formiranja otočnih skupina pa tako istraživači koriste već formirane, ali i tvore nove klasifikacije kako bi opisali i izrazili međusobne različitosti otoka s različitih aspekata. Starc (1992) pri tome naglašava izazovnost posla razmeđivanja čovjekovog životnog prostora, posebice ako se promatrani prostor sastoji od kopna, mora i otočja, s obzirom na to da otoci imaju dovoljno zajedničkog da ih se nazove regijom, ali su i međusobno dovoljno različiti da zahtijevaju subregionalizaciju. Faričić (2012) ističe kako se s obzirom na razmatrani kriterij skupina otoka koja ima ista ili slična obilježja naziva određenim imenom ili nazivom pri čemu se izdvajaju

geografska imena (nesonimi), ako je riječ o regionalizaciji otočnog prostora (npr. kvarnerski ili dalmatinski otoci, Elafiti, itd.), te opće imenice koje označavaju vrstu pri tipološkom usustavljenju otoka (npr. veliki ili mali otoci, kanalski otoci, pseudo-otoci itd.). Marinković (2016) izdvaja tri temeljna pristupa klasificiranju hrvatskih otoka u dosadašnjim znanstvenim promišljanjima te svakodnevnim primjenama: prema fizičko-geografskim obilježjima, uključujući kriterije površine, položaja i udaljenosti od kopna, zatim prema demografskim obilježjima, pri čemu se najčešće koriste pokazatelji veličine otočne populacije i obilježja demografskih trendova i struktura na njima, te naposljetku prema nodalno-funkcionalnom kriteriju koji određuje subregionalizaciju otoka te njihov administrativno-teritorijalni ustroj. Za razliku od spomenutih postoje primjeri klasifikacija otoka koje istodobno obuhvaćaju više kriterija, obilježja ili faktora. Marinković (2016) kao primjere navodi izdvajanje otočnih skupina prema razvojnom dostignuću u sklopu izrade Nacionalnog programa razvitka otoka 1997. godine, kao i tipologiju sjevernodalmatinskih otoka (Faričić, 2012). Lajić i Mišetić (2006: 20) zaključuju kako primjena kriterija i formiranje otočnih skupina u konačnici ima pragmatičan cilj koji uspostavom zajedničkih kriterija i grupiranjem otoka stvara pretpostavke za olakšavanje djelovanja otočnih sustava putem razvojnih politika, odnosno prema njihovim svekolikim prošlim, a nadasve sadašnjim resursima te planiranju otočne budućnosti. Sukladno navedenom zaključku ovo istraživanje je upravo pokušaj formiranja okvira višekriterijskoga grupiranja otoka prema zadanim pokazateljima, koje za cilj ima pokazati trenutačno razvojno stanje kao i potencijalne razvojne smjerove formiranih otočnih skupina, ali i otoka pojedinačno.

1.1. Svrha, predmet i ciljevi istraživanja

Svrha ovog istraživanja je doprinijeti znanstvenim spoznajama o hrvatskom otočnom prostoru i njegovim pojedinim skupinama, ujedno i afirmaciji nisologijskih istraživanja u hrvatskoj znanosti. Očekuje se da će rezultati istraživanja doprinijeti razumijevanju kompleksnosti i jedinstvenosti otočnog prostora kao predmeta znanstvenih istraživanja u odnosu na kopnene prostorne cjeline kao i razumijevanju međusobne heterogenosti otočnih obilježja i procesa na njima. Također, očekuje se potencijalni doprinos prezentirane klasifikacije otoka i/ili njenih pojedinih dijelova u konceptualizaciji i provedbi otočne razvojne politike kako bi se u konačnici djelovalo prema nadilaženju onih otočnih razvojnih specifičnosti, koje uzrokuju razvojne poteškoće, te poboljšanja kvalitete življenja i rada na otocima kao jednom od osnovnih načela otočne te regionalne razvojne politike Republike Hrvatske, uz istodobno očuvanje i unapređenje otočnosti.

Predmet istraživanja u radu je socijalnogeografska heterogenost hrvatskog otočnog prostora dok je osnovni cilj izrada socijalnogeografske klasifikacije hrvatskih otoka prema višekriterijskim prostornim te socioekonomskim obilježjima. Osim toga, u radu su postavljeni ostali specifični ciljevi:

- razmotriti pojam i odrednice otoka s obzirom na različita znanstvena i stručna polazišta i primjene
- analizirati teorijsko-metodološki socijalnogeografski pristup istraživanju otočnih prostora
- usporediti metode i rezultate odabranih višekriterijskih klasifikacija otočnih prostora Hrvatske i EU
- odabrati relevantne skupine pokazatelja temeljem kojih će se provesti višekriterijska prostorna i socioekonomska klasifikacija hrvatskog otočnog prostora
- prikupiti, selektirati te statistički obraditi odabrane pokazatelje
- izraditi poredak otoka prema izvedenim kvantitativnim i distribuciju otoka prema kvalitativnim i kombiniranim pokazateljima te opisati analizirano stanje
- uspostaviti metodološki postupak bodovne klasifikacije otoka korištenjem prostornih i socioekonomskih pokazatelja
- uspostaviti, imenovati i opisati homogene otočne skupine (tipove) prema prostornim i socioekonomskim pokazateljima
- izraditi dvodimenzionalnu matricu socijalnogeografske distribucije otoka
- dati pregled dosadašnje otočne razvojne politike
- predložiti potencijalnu implementaciju dobivenih rezultata istraživanja u uspostavi i unapređenju postojećeg zakonodavnog okvira i smjernica otočnog razvojnog planiranja i upravljanja

1.2. Hipoteze

Temeljem dosadašnjih općih spoznaja u radu se polazi od osnovne pretpostavke da je prostor hrvatskog otočja heterogen s obzirom na odabrana socijalnogeografska obilježja. Ta heterogenost određuje predmet i osnovni cilj istraživanja te ostale istraživačke hipoteze:

(H1) Socioekonomska dinamika identificiranih otočnih skupina (tipova otoka) opada od sjevera prema jugu.

(H2) Udaljenost otoka od kopna, tj. položaj otoka nije jedina odrednica intenziteta inzularnosti kao niti isključiva odrednica otočne socioekonomske dinamike.

(H3) Srednji i veći otoci (brojem stanovnika) pripadaju tipovima otoka intenzivnije socioekonomske dinamike.

(H4) Površina otoka ne utječe na razinu socioekonomske dinamike.

(H5) Gospodarski diversificiraniji hrvatski otoci pripadaju tipovima otoka intenzivnije socioekonomske dinamike.

(H6) Regionalna pripadnost otoka ne utječe na njihovu socioekonomsku dinamiku.

1.3. Prostorno-vremenski obuhvat istraživanja i izvori podataka

Istraživači otoka redovito ističu kako je naseljenost otoka temeljno polazište bilo kojega ambicioznijeg otočnog istraživanja s obzirom na to da se isključivo na naseljenom otoku može oblikovati otočni sustav kao ekosustav otoka s ljudskim djelatnostima na njemu i u okolnom moru, a koji je predmet istraživanja društvenih i interdisciplinarnih znanstvenih grana i disciplina, poput geografije, prostorne ekonomije, sociologije, demografije, antropologije, etnologije, prometa, prostornog i razvojnog planiranja i dr. S obzirom na navedeno, osnovni kriterij odabira prostornog obuhvata ovog istraživanja jest naseljenost otoka prema Popisu stanovništva, kućanstava i stanova 2011. Općenito, prostorni obuhvat hrvatskog otočja podrazumijeva skup otoka istočnojadranske obale koja se proteže od Piranskog zaljeva na sjeverozapadu do Bokokotorskog zaljeva na jugoistoku, isključujući 23,98 km dugu obalu Bosne i Hercegovine u okolici Neuma, te iznosi ukupno 1246 otoka, otočića, hridi i grebena (Duplančić Leder i dr., 2004). Lajić i Mišetić (2006) obuhvat hrvatskog otočnog prostora definiraju kao otoke istočnog dijela Jadrana, odnosno skup od 718 otoka, 389 otočića te 78 hridi, navodeći kako je u tom otočnom mnoštvu tek svaki četrnaesti otok naseljen što je posljedica brojnih društveno-povijesnih, pedološko-morfoloških, prostornih, prometnih, klimatskih, demografskih i ostalih faktora. Otočna naseljenost metodološki je izazov kada su u pitanju otoci kao predmet znanstvenih istraživanja pa tako Lajić i Mišetić (2006) ističu problem/pitanje tretiranja primjerice svjetioničarskih ili samostanskih otoka na kojima se stalno izmjenjuju različite naseljene osobe, zatim je li dovoljno da otok ima samo jednog stanovnika da bi ga se smatralo naseljenim te kako tretirati periodična otočna naselja, ona u kojima stanovništvo provodi pretežni dio godine obavljajući gospodarske aktivnosti, premda mjesto stanovanja veže uz naselje višeg stupnja aglomerativnosti. Iako je prema službenim podacima

Popisa stanovništva 2011. godine naseljenih otoka bilo 48, što evidentiraju Lajić i Mišetić (2013), u ovom istraživanju temeljni skup obuhvaća njih 47. Naime, naselje i istoimeni otok Sveti Andrija (Svetac) prema Popisu 2011. nije imao niti jednog stalnog stanovnika, a u službenoj statistici evidentirano je kao tzv. odumrlo naselje, ali i kao naseljeni otok pa se u konačnici neće uzeti u obzir u ovom istraživanju. Broj od 47 naseljenih otoka spominje se u podacima Statističkog ljetopisa Hrvatske iz 2018. godine Državnog zavoda za statistiku te na službenim stranicama Ministarstva regionalnog razvoja i fondova EU. Poredani abecednim redom otoci uključeni u ovo istraživanje su: Biševo, Brač, Cres, Čiovo, Drvenik Mali, Drvenik Veliki, Dugi otok, Hvar, Ilovik, Ist, Iž, Kaprije, Koločep, Korčula, Kornat, Krapanj, Krk, Lastovo, Lopud, Lošinj, Male Srakane, Mljet, Molat, Murter, Olib, Ošljak, Pag, Pašman, Premuda, Prvić, Rab, Rava, Rivanj, Sestrunj, Silba, Susak, Šipan, Šolta, Ugljan, Unije, Vele Srakane, Vir, Vis, Vrgada, Zlarin, Zverinac i Žirje. Prostorna razina korištenih podataka u istraživanju su otoci koja je ujedno osnovna analitička jedinica istraživanja.

Vremenski okvir istraživanja odnosi se na razdoblje od 2001. do 2019. godine na koje se odnose svi korišteni statistički podaci i to:

- ukupni broj stanovnika otoka 2011. godine
- gustoća naseljenosti 2011. godine
- opremljenost naselja centralnim funkcijama 2016. godine[1]
- prometna dostupnost 2018. godine
- indeks promjene broja stanovnika u razdoblju 2001. – 2011. godine
- broj rođenih u razdoblju 2001. – 2015. godine
- broj umrlih u razdoblju 2001. – 2015. godine
- migracijska bilanca u razdoblju 2001. – 2011. godine
- tip općeg kretanja stanovništva u razdoblju 2001. – 2011. godine
- dobna struktura stanovništva 2011. godine
- ekonomska struktura stanovništva 2001. godine
- broj trgovačkih društava na otocima 2018. godine
- broj zaposlenih u trgovačkim društvima na otocima 2018. godine
- broj cjelogodišnjih obrta na otocima 2018. godine
- broj poljoprivrednih gospodarstva 2015. godine

[1] Određivanje lokacija sadržaja centralnih funkcija „Uprava“, „Obrazovanje“, „Zdravstvo“, „Opskrba“, „Financijsko poslovanje“ te „Pošta i telekomunikacije“ provedeno je u razdoblju od 25. svibnja do 1. lipnja 2016. godine.

- broj turističkih smještajnih kapaciteta 2017. godine
- broj turističkih dolazaka 2017. godine
- broj zaposlenih 2019. godine

Podaci korišteni u istraživanju dobiveni su iz službenih statističkih izvješća, publikacija i baza podataka relevantnih institucija:

- Izvorni znanstveni rad istraživača Hrvatskog hidrografskog instituta u Splitu: Duplančić Leder, T., Ujević, T., Čala, M., 2004. Coastline lenghts and areas of islands in the Croatian part of Adriatic Sea determined from the topographic maps at the scale of 1 : 25 000. *Geoadria*, 9 (1): 5 – 32
- Zakon o otocima (NN 116/18)
- Državni zavod za statistiku:
    - Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011., 1. Stanovništvo prema starosti i spolu po naseljima
    - Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011., 1.1.40. Stanovništvo staro 15 i više godina prema trenutačnoj aktivnosti i spolu
    - Tablogrami rođenih i umrlih osoba po naseljima za razdoblje 2001. – 2015. godine
    - Statističko izvješće Turizam u primorskim gradovima i općinama za 2017. godinu
- Hrvatska gospodarska komora, baza podataka Digitalna komora
- Ministarstvo poduzetništva i obrta, baza podataka Obrtni registar
- Agencija za plaćanja u poljoprivredi, ribarstvu i ruralnom razvoju, Upisnik poljoprivrednika na dan 14. 12. 2015. godine
- Agencija za obalni linijski pomorski promet, Raspored plovidbe za 2018. godinu
- Hrvatski zavod za mirovinsko osiguranje, baza podataka osiguranika na dan 30. 11. 2019. godine

Izvori za određivanje lokacija sadržaja centralnih funkcija navedeni su u Popisu izvora.

1.4. Metodološki tijek istraživanja i metodološke napomene

Istraživački postupak u ovom radu sastoji se od tri faze koje obuhvaćaju različite kvantitativne, analitičke i sintezne istraživačke metode.

Prvu ili pripremnu fazu istraživačkog postupka čini određivanje temeljnih istraživačkih stavki, a to su: definiranje prostornog obuhvata, prostorno-statističko određivanje analitičkih jedinica istraživanja[2] te određivanje pokazatelja za provedbu postupaka prostorne i socioekonomske klasifikacije. Uz navedeno, pregledana je literatura vezana uz predmet istraživanja kao i širega teorijskog i metodološkog pristupa istraživanju otoka. Pri tome je primijenjen granski pristup, s obzirom na širinu i kompleksnost predmetnog interesa, a otoci su sagledani u sklopu radova o teorijsko-koncepcijskom, socioekonomskom i demografskom, ekonomskom i gospodarskom, prometno-komunikacijskom, razvojno-političkom i zakonodavnom promišljanju otočnih prostora kao i prikazu dosadašnjih primjera višekriterijskih klasifikacija otoka.

Analitička faza istraživanja obuhvatila je prikupljanje, odabir, sistematizaciju i izračun pokazatelja za izradu klasifikacija. Prema svakom kvantitativnom pokazatelju određen je poredak otoka s obzirom na dobivene vrijednosti pokazatelja, odnosno tablice distribucije otoka prema tipovima kod kvalitativnih i kombiniranih pokazatelja. U sklopu svakoga analiziranog pokazatelja na temelju pregleda literature sagledani su potencijalni uzroci relevantnih procesa i trendova s ciljem objašnjenja dobivenih poredaka i distribucija otoka. Za pojedine pokazatelje uspostavljeni su vlastiti metodološki postupci analize i izračuna prilagođeni hrvatskom otočnom prostoru čime je postignut izvorni znanstveni doprinos. Analitička faza je obuhvatila i analizu uspostave i dosadašnje provedbe otočne razvojne politike, kao i njene glavne instrumente, s ciljem iznošenja prijedloga dobivenih rezultata istraživanja u njenoj implementaciji.

Faza sinteze je ključni dio u postizanju glavnog istraživačkog cilja klasifikacije otoka. Obuhvatila je uspostavu metodološkog postupka za provođenje klasifikacija, odnosno određivanje razreda za bodovanje, postupak dodjeljivanja bodova otocima prema korištenim pokazateljima, izračun prosječnog broja bodova za svaki otok te naposljetku raspoređivanje otoka prema broju bodova, imenovanje otočnih skupina (i podskupina) i njihovu interpretaciju. U istraživanju su izrađene dvije zasebe klasifikacija otoka: 1. prema prostornim te 2. prema socio-demografskim i gospodarskim pokazateljima. Naposljetku je oblikovana matrica distribucije otoka čiju osnovu čine dobiveni tipovi otoka prema prethodno provedenim

[2] Prostorno-statističko određivanje analitičkih jedinica istraživanja, tj. otoka odnosi se na postupak sumiranja statističkih podataka u slučaju da se otok sastoji od više administrativno-teritorijalnih jedinica (naselja i/ili jedinica lokalne samouprave), za koja su podaci prikazani, te postupka izdvajanja statističkih podataka u slučaju da je otok dijelom otočne ili obalno-otočne jedinice lokalne samouprave.

klasifikacijama, a čiji je temeljni cilj ukazati na moguće pravce razvoja pojedinih otoka i njihovih skupina.

Kada je u pitanju istraživanje otočnog prostora Hrvatske, potrebno je spomenuti određene metodološke napomene koje čine svojevrsne iznimke, a koje se redovito ističu kod otočnih istraživanja. Kao temeljna istraživačka jedinica u ovom radu određena je prostorna razina otoka, stoga je sve korištene podatke bilo potrebno svesti na tu prostornu razinu. To znači kako je podatke, koji dolaze na razinu administrativnih jedinica lokalne samouprave, u slučaju da se otok sastoji od dvije ili više, bilo potrebno sumirati. Takvih je deset otoka: Krk, Rab, Pag, Ugljan, Pašman, Murter, Brač, Hvar, Vis, Korčula. U drugom slučaju, za otoke koji su dio višeotočne ili obalno-otočne administrativne jedinice lokalne samouprave, podatke je bilo potrebno izdvojiti iz skupnog iznosa pripadajuće jedinice lokalne samouprave. Takvih je 27 otoka: Male Srakane, Vele Srakane, Ilovik, Susak, Unije, Zverinac, Molat, Olib, Silba, Premuda, Ist, Iž, Rava, Sestrunj, Rivanj, Ošljak, Žirje, Vrgada, Prvić, Kaprije, Krapanj, Zlarin, Drvenik Veliki, Drvenik Mali, Biševo, Koločep, Lopud i Šipan. S obzirom na navedene primjere otoka u administrativnom sastavu obalno-otočnih i višeotočnih jedinica lokalne samouprave, za koje je bilo potrebno izdvojiti podatke iz skupnog iznosa pripadajuće jedinice lokalne samouprave, proizlazi nužnost korištenja podataka prostorne razine naselja. U slučaju pregleda relavantnih registara za dobivanje podataka na razini naselja korištena je metoda izdvajanja na temelju adrese promatrane pojave. Iznimka je i otok Cres, administrativno podijeljen između Grada Cresa (sjeverni dio otoka) i Grada Malog Lošinja (južni dio otoka od zaljeva Koromačno i Ustrine, a obuhvaća naselja Belej, Punta Križa, Osor i Ustrine), pa su za njega osim podataka u administrativnom okviru Grada Cresa pridodani podaci za četiri navedena naselja u administrativnom sastavu Grada Malog Lošinja koja se nalaze na otoku Cresu. Također, otok Čiovo administrativno se sastoji od općine Okrug, naselja Slatine (u sklopu Grada Splita) te tri otočna naselja Grada Trogira (Arbanija, Žedno i Mastrinka). Nadalje, potrebno je spomenuti slučaj dvaju dvojnih obalno-otočnih naselja Trogira i Tisna. U ovom će se radu otočno-obalno naselje Tisno, koje u svom sastavu ima kontinentalne dijelove naselja Gomilicu i Jazine, smatrati sastavnim dijelom otoka Murtera. Za razliku od Tisnog, naselje Trogir, čiji se znatni dijelovi prostiru i na otoku Čiovu, neće se smatrati njegovim dijelom. Ovakve metodološke iznimke koristili su i Lajić i Mišetić (2013). Ostale metodološke napomene naznačene su u uvodnim djelovima poglavlja s obzirom na analizirane pokazatelje.

1.5. Granski pregled dosadašnjih istraživanja

O otocima je do sada u skladu sa širinom i kompleksnosti istraživačkog predmetnog obuhvata objavljen poveći broj znanstvenih, stručnih i ocjenskih radova, osobito u znanstvenim granama i disciplinama koje proučavaju prostor i njegove glavne komponente i sadržaje, poput geografije, prostorne ekonomije, sociologije, demografije, antropologije, etnologije, prometa, prostornog i razvojnog planiranja i dr. Hrvatskim su se otočnim prostorom stoga do sada uglavnom bavili domaći autori različitih disciplina. Utjecaj inozemnih istraživača je, međutim, neizostavan poglavito u teorijskim promišljanjima i koncepcijskim uspostavama znanstvene discipline o otocima – nisologije kao i u određenim konceptualizacijama metodoloških postupaka istraživačkih procesa otočnih prostora.

Prikaz dosadašnjih promišljanja predmetnog područja u kontekstu socijalnogeografske klasifikacije proveden je prema granskom pristupu, s obzirom na najznačajnija tematska područja kojima su se dosadašnji istraživači bavili, a koja su važna za razumijevanje posebnosti i heterogenosti otočnog prostora te suvremenih razvojnih procesa na njima. Izdvojeno je ukupno pet skupina radova, prema kojima je iznesen osnovni prikaz dosadašnjih promišljanja otoka: (i) interdisciplinarna, socijalnogeografska skupina radova, uključujući socio-demografske i socio-ekonomske teme, (ii) teorijsko-koncepcijska skupina radova, (iii) radovi o otočnoj razvojnoj politici, (iv) radovi o otočnoj gospodarskoj strukturi i (v) radovi o otočnoj dostupnosti i prometno-komunikacijskim obilježjima.

(i) Interdisciplinarna, socijalnogeografska istraživanja otočnog prostora Hrvatske intenziviraju se nakon Drugoga svjetskog rata kada geograf I. Rubić iznosi prvi cjeloviti prikaz hrvatskog otočnog prostora „Naši otoci na Jadranu“ (1952). Nakon njega interdisciplinarni pristup proučavanju otočne problematike nastavljaju geografi Friganović (1962) te Friganović i Šterc (1981). U sljedećem razdoblju otočnom se tematikom, a posebice demografskom problematikom bave trojica demografa i demogeografa: Lajić (1986, 1989, 1992, 1995, 1997), Nejašmić (1990, 1991, 1992, 1997, 2013), Mišetić (2010) te Lajić i Mišetić (2005a, 2005b, 2006, 2013a, 2013b) dajući temeljne spoznaje o demografskim i demogeografskim strukturnim i dinamičkim obilježjima otočnog prostora Hrvatske. Njihovi znanstveni doprinosi te demografski prikazi neizostavan su element razumijevanja posebnosti otoka kao predmeta znanstvenih istraživanja. Ti autori konceptualiziraju pojmove kao što su fiktivno otočno stanovništvo te pronatalitetni i imigracijski modeli revitalizacije stanovništva (Lajić, 1992), razrađuju metodološke osobitosti otočnih demografskih istraživanja (Nejašmić i Lajić, 1994), kvantificiraju i analiziraju osnovne sastavnice kretanja stanovništva kao što su natalitet,

prirodno kretnje i bioreprodukcija (Nejašmić, 1997), migracije (Lajić, 1989) i demografske promjene otočnog prostora u zadanim razdobljima (Lajić i Mišetić, 2006, 2013a, 2013b), razrađuju strukturna obilježja otočnog stanovništva, poput dobnog sastava i starenja (Nejašmić, 2013) te iznose prostorno-demografske specifičnosti pojedinih otočnih prostora (Nejašmić i Mišetić, 2004). Neizostavan doprinos interdisciplinarnosti otočnih istraživanja daje skupina istraživača Instituta za migracije i narodnosti iz Zagreba, poglavito o socio-demografskim i socioekonomskim temama, baveći se kvalitetom života otočnog stanovništva (Podgorelec, 2008, 2010; Podgorelec i Klempić Bogadi, 2013), značajkama otočnoga demografskog razvitka (Babić i dr., 2001) te socioekonomskim promjenama u malim otočnim zajednicama (Podgorelec i Klempić Bogadi, 2013). Znanstvenici Odjela za geografiju Sveučilišta u Zadru, istražujući suvremene socioekonomske procese i obilježja te regionalno-geografske prikaze, također daju izniman doprinos istraživanjima hrvatskih otoka objavljujući značajan broj radova, posebice o sjevernodalmatinskoj otočnoj skupini. U sklopu projekta Ministarstva znanosti obrazovanja i sporta „Geografske osnove razvitka malih hrvatskih otoka“ istražena je većina hrvatskih otoka i objavljeni rezultati istraživanja u različitim znanstvenim i stručnim publikacijama, pri čemu su otoci i/ili otočne skupine analizirani prema fizičko-geografskim obilježjima, historijsko-geografskom razvoju, suvremenim socio-geografskim i demografskim procesima te problematici revitalizacije i razvoja (Čuka i Magaš, 2003; Faričić i Magaš, 2004; Magaš i dr., 1999, 2001, 2003; Magaš, 1984, 1993, 1998, 2000; Magaš i Faričić, 1999, 2000, 2002, 2006; Magaš i dr., 2005, 2006). Cjeloviti pregled ovih istraživanja, uz popis ostale relevantne literature o hrvatskim otocima, objedinio je Faričić (2012). U sklopu interdisciplinarne skupine socijalnogeografskih radova izdvojeni su radovi o relevantnim socioekonomskim procesima u obalno-otočnom kontekstu te oblici transformacije otočnog prostora uslijed istih. Faričić i dr. (2010) tako na primjeru malih otoka propituju postaje li, uslijed deagrarizacije, deruralizacije te vikendaštva, otočni prostor isključivo namijenjen odmoru i rekreaciji, gubeći time neke od svojih tradicionalnih društvenih i gospodarskih funkcija. Podgorelec i Klempić Bogadi (2013) na primjeru šibenskih otoka analiziraju utjecaj litoralizacije na njihovu suvremenu socioekonomsku sliku.

(ii) Druga skupina odnosi se na teorijsko-koncepcijske radove znanosti o otocima – nisologije. Pojam i osnovne odrednice uveli su francuski geografi Moles i Depraetere, izvevši 1980-ih godina naziv discipline iz grčkih riječi za otok („nisos“) te znanje („logos“). Australski antropolog McCall (1994) u jednom od najznačajnijih inicijalnih teorijskih znanstvenih članaka („Nissology – a proposal for consideration“) nisologiju definira kao „znanost o otocima prema njihovim vlastitim parametrima”. Prvo desetljeće 21. stoljeća u kontekstu razvoja nisologijske

znanosti na konceptualnoj te institucionalnoj razini u najvećoj mjeri obilježava znanstveni doprinos malteškog sociologa Godfreya Baldacchina čiji će se neiscrpni znanstveni doprinos prikazati u ovom radu tek djelomično, poglavito u dijelu o teorijskom okviru istraživanja. Također, pojam nisologije prepoznat je u hrvatskoj znanosti, a uvode ga ekonomisti Starc (1992) i Šimunović (1994) predlažući razvoj zasebne znanstveno-istraživačke metodologije koja bi trebala odgovoriti izazovima proučavanja otočnog sustava kao znanstvenog predmeta.

(iii) Skupina radova o otočnoj razvojnoj politici u najvećoj mjeri sadrži pregled uspostave te analizu dosadašnjih strateških, razvojnih i zakonodavnih dokumenata otočnog prostora Hrvatske kao što su Nacionalni program razvitka otoka (1997), Zakon o otocima (NN 34/99, 149/99, 32/02, 33/06, 116/18), Programi održivog razvitka otoka te Državni programi razvoja otoka, zatim njihovu provedbu i učinke na recentno razvojno dostignuće otoka (Starc, 2001, Starc i Stubbs, 2012). Poseban aspekt unutar navedene skupine daje Jelić (2014) koja u poslijediplomskom radu uspoređuje postojeći pristup i nacionalnu otočnu razvojnu politiku s regionalnom politikom EU i zaključuje kako je nužna prilagodba hrvatske otočne politike europskoj praksi zbog problematičnosti njene provedbe.

(iv) Radove o ekonomskoj strukturi i gospodarskoj osnovi otočnih prostora moguće je sagledati s dva aspekta. Strani autori uglavnom se bave trima modelima – MIRAB, SITE i PROFIT (Oberst i McElroy, 2007; Clark, 2009; Tisdell, 2014; Bertram, 2006) kojima objašnjavaju uloge endogenih i egzogenih prostornih, ekonomskih, demografskih i političkih faktora i resursa u razvoju i upravljanju malim otočnim državama, koje ujedno koriste za klasifikaciju otočnih ekonomija, a usto objašnjavaju sustav i strukturu ekonomskih tokova u pojedinim tipovima otoka. Domaći autori pak u radovima o ekonomskoj strukturi i gospodarstvu otoka unutar relevantnih modela analiziraju „što", „kako", „koliko" i „za koga" proizvoditi na otocima. Modelom ekonomskog identiteta regije, ističući proizvodnu tradiciju i ekološke karakteristike prostora, objašnjava se struktura održive proizvodnje dok se modelom mješovite i obiteljske ekonomije objašnjavaju oblici ekonomske djelatnosti u otočnim prostorima (Defilippis, 2001). Koncepti ekonomije malih razmjera te integriteta proizvodnje, podrazumijevajući diverzificiranost i funkcionalnu povezanost djelatnosti, razmotreni su u kontekstu upravljanja otočnim razvojem (Montana, 1994). Značajni su također radovi o obilježjima i razvoju pojedinih privrednih grana kao što su poljoprivreda (Defilippis, 1997, 2001), ribarstvo i riblja industrija (Jovanović i dr., 2010), turizam (Mikačić, 1994; Kunst, 1997; Vidučić, 2007; Glamuzina, 2011) te radovi općenito o utjecaju otočnog gospodarstva ili pojedine grane na demografski ili opći razvoj otoka (Stiperski i dr., 2001; Zupanc i dr., 2000).

(v) Posebna skupina radova izdvaja se s obzirom na prometno-komunikacijska obilježja, odnosno dostupnost otoka. Njihovi autori smatraju da u metodološkom smislu otoci zahtijevaju posebnu i prilagođenu metodologiju proučavanja u odnosu na metode proučavanja kopnenih područja čije uobičajene mjerne jedinice i pokazatelji dostupnosti nisu u potpunosti dostatni i prilagođeni otočnim prostornim specifičnostima. Metodologiju razmatranja aspekta dostupnosti grčkih otoka razradili su Spinalis i dr. (2012) te Karampela i dr. (2014) na primjeru grčkih otoka u kojem osim uobičajenih mjera udaljenosti autori koriste otočnim prostorima prilagođene indikatore. Ovaj model izračuna dostupnosti otoka korišten je u ESPON istraživanju (2013) u svrhu izrade klasifikacije europskih otoka pri čemu je konstruiran tzv. multimodalni indeks dostupnosti (*The development of the Islands – European Islands and Cohesion Policy – EUROISLANDS)*. Prometnom dostupnošću i povezanošću otoka na primjeru finske otočne regije Pargas bave se Makkonen i dr. (2013). Obilježja otočnog prometnog sustava donose Sić (1975) i Vugrinčić (1987) dok se hrvatskim otočnim prostorom s obzirom na prometno-komunikacijska obilježja u kontekstu razvoja turizma bavi Opačić (2002).

Naposljetku, potrebno je napomenuti kako uistinu široki i šaroliki obuhvat domaćih i stranih otočnih radova premašuje svrhu ovog pregleda tako da su prikazane samo relevantne skupine i istraživačke teme važne za razumijevanje otoka kao specifičnih i od kopnenih prostornih cjelina različitih predmeta znanstvenih istraživanja. Opširni bibliografski popis izradio je sociolog A. Petak (2001) navodeći čak 528 znanstvenih i stručnih bibliografskih referenci hrvatskih autora o otocima iz ruralne sociologije i srodnih disciplina, podijeljenih u tematske skupine, čime svjedoči o sustavnom istraživanju otoka i njihovih zajednica u Hrvatskoj. U recentnoj hrvatskoj znanosti objavljena su četiri tematska broja znanstvenih časopisa posvećena upravo otocima: „Pomorski zbornik“ (1987), „Društvena istraživanja“ (1994), „Sociologija i prostor“ (2001) te „Migracijske i etničke teme“ (2013). Osim toga održan je niz znanstvenih i znanstveno-stručnih simpozija s otocima i otočnom razvojnom problematikom u fokusu koji značajno doprinose promišljanju i popularizaciji otoka, kako u znanstvenom, tako i u političko-upravnom i civilnom okruženju.

2. TEORIJSKO-METODOLOŠKI OKVIR I POLAZIŠTA ISTRAŽIVANJA

Znanstvena teorija je sustav konstrukata (koncepata) i propozicija (odnosa među konstruktima) koji zajedno čine logičko, sustavno i koherentno objašnjenje određene pojave unutar pretpostavki i graničnih uvjeta (Bacharach, 1989). Četiri su osnovne sastavnice koje teorija treba sadržavati da bi udovoljila znanstvenim načelima: konstrukte, propozicije, logiku i granične uvjete/pretpostavke. Konstrukti odgovaraju na pitanje „Što?“, tj. koji su koncepti važni za objašnjenje pojave, propozicije objašnjavaju „Kako?“, tj. na koji način su pojmovi međusobno povezani, logika tumači „Zašto?“, tj. zbog čega su pojmovi povezani, dok granični uvjeti/pretpostavke ispituju „Tko, kada i gdje?“, tj. pod kojim će se okolnostima raditi ovi pojmovi i odnosi.

Prije samog razmatranja otočne heterogenosti potrebno je razmotriti određena pitanja koja redovito uvodno propituju istraživači otočnih prostora. Što je to otok? Smatra li se otokom bilo koja kopnena masa sa svih strana okružena morem? Koji se sve kriteriji uzimaju u obzir prilikom određenja otoka? Iako se ova pitanja doimaju trivijalnima, pregledom domaće i strane literature ustanovljen je pozamašni broj kriterija i odrednica koji se uzimaju u obzir prilikom tumačenja i određivanja pojma otoka, ovisno o krajnjem cilju ili svrsi same definicije i njene uporabe. U drugom dijelu obrazložit će se koje su to specifičnosti otoka kao predmeta znanstvenih istraživanja pa će se nastojati obrazložiti pitanja „Kako proučavati otoke?“ i „Zašto otoci zahtijevaju drugačiji znanstveni i planerski pristup u odnosu na druge prostorne cjeline?“

S obzirom na uvodno prikazanu definiciju i obuhvat, u ovom dijelu će se nastojati objasniti četiri temeljne sastavnice znanstvene teorije u okviru proučavanja otoka prema nisologijskim načelima na kojima se ujedno temelji daljnje znanstveno pozicioniranje ovog istraživanja.

2.1. Poimanje i klasificiranje otoka u znanstvenim i stručnim primjenama

Istraživanja otočnih prostora redovito započinju propitivanjem pojma, definicije te fizičko-geografskih obilježja i raznolikosti otoka pri čemu se najčešće diskutira o njihovom broju, veličini, položaju i udaljenosti od kopna, naseljenosti i sl. Tako Podgorelec i Klempić Bogadi (2013) uvodnim poglavljem u knjizi „Gradovi potopili škoje“ propituju „Što je otok i kako ga istraživati?“, Olausson (2007) u teorijskom okviru istraživanja „Autonomy of Islands – A Global Study of the Factors that Determine Island Autonomy“ uvodno izdvaja koncept otoka i otočnosti analizirajući različite pristupe definiranja i obuhvata otočih prostora, Rebecca Erinn

Jackson (2008) u disertaciji „Islands on the Edge: Exploring Islandness and Development in Four Australian Case Studies“ tumači „Što je to otok, a što otočnost?“, dok Bojan Furst (2014) u disertaciji „Islands of sun and ice – Perceptions and policies in small island settings of Change Islands and Fogo Island off the coast of Newfoundland and Vis and Biševo islands in Croatian Adriatic“ obrazlaže definiciju otoka, pitanje otočnih veličina te smislenost istraživačkog okvira otočnih studija. Pri tome svi navedeni autori uvodna propitivanja koriste kako bi pojmovno odredili i obrazložili daljnji predmetni interes svoga znanstvenog istraživanja kao i način(e) na koje će ga proučavati.

Clark (2009) naglašava kako je određivanje granica onoga što čini otok nevjerojatno arbitrarno dok Hayward (2016) ističe kako je „radna“ definicija otoka izuzetno jednostavna, no njeni su rubovi, misleći pri tome na određivanje graničnih kriterija, poprilično nejasni. Taglioni (2011) pak u propitivanju i definiranju pojma malih otočnih prostora, citira francusku etnologinju Anne Meistersheim (1988: 108)[3]:

„Otoci su duboko paradoksalni i ambivalentni. Sve u njima je u suprotnosti. Razlog je to zašto ih je teško shvatiti, njihovu bit, te kako ih definirati. Moguće je unedogled balansirati između njihovoga banalnog značenja i neizrazivog. Kada pomislite kako ste ih shvatili, ponovno odlutaju – neki su otoci jednostavno slabo usidreni, oni su brodovi koji će uvijek besciljno odlutati.“

Kao rezultat takvih razmatranja pojam i definicija otoka u svjetskoj znanstvenoj literaturi i svakidašnjim primjenama najčešće variraju u međuovisnosti o faktorima minimalne i maksimalne površine, broja stanovnika, udaljenosti od kopna, postojanja stalne veze sa susjednim kopnom, naseljenosti te političko-upravnom statusu.

2.1.1. Definicija i značenja pojma otoka

Općenito, otokom se smatra dio kopna okružen vodom sa svih strana, bila ona morska, riječna ili jezerska[4]. Sukladno tome, prema geografskoj odrednici otok je opisan kao prostor određene veličine gdje sve počinje i završava morem ili nekom drugom vodom (Miletić, 2013). Polazišna

[3] Meistersheim, A., 1988: Insularité, insularisme, iléité, quelques concepts opératoires (Insularity, Islandness, Insularism; Some Operating Concepts), *Cahiers de l'institut de développement des îles méditerranéennes*,1: 96 - 120.

[4] Zakonom o otocima Finske otokom se smatra svako tlo okruženo morem ili jezerom do kojeg nema ceste kao i sva kopnena područja u kojima vladaju takvi uvjeti pa su Zakonom tako obuhvaćena i stvarno insularizirani kopneni prostori.

i temeljna je to definicija s kojom su suglasni domaći i strani istraživači otoka, a ujedno njome redovito započinju pojedinačni ili regionalni otočni prikazi (Clark, 2009; Constantakopoulou, 2007; Faričić, 2006; King, 1993; Ronstom, 2009; Royle, 2001; Taglioni, 2011). Faričić (2006) iznosi pregled geografskih i hidrografskih rječnika, koji definiraju pojam otoka[5], navodeći kako je definicija kao takva prisutna u 121. članku VIII. poglavlja Konvencije UN-a o pravu mora, potpisane u Montego Bayu na Jamajci 1982. godine, definirajući otok kao dio kopna koji se nalazi iznad razine visokih voda.

Pregledom jadranskih otoka, otočića, hridi i grebena Drenovec (2013) prije svega diskutira o tome što jest, a što nije otok, izdvojivši 5 kategorija kroz koje propituje promjenjivost i ispravnost definiranja pojedinih kopnenih tvorevina otokom. Na prvom mjestu naglašava promjenjivost u vremenu. Naime, ljudi grade nasipe i otoci nestaju (Primošten), kopaju kanale kojima ih stvaraju (neimenovani otočić u blizini Osinja nastao izgradnjom brodske prevodnice na Maloj Neretvi) ili pak pretvore jedan otok u dva (Lošinj), često grade umjetne otoke (Kaše pred Dubrovnikom), stoga je konačni broj otoka uvijek potrebno aktualizirati te vremenski definirati. Iduća kategorija je veličina, koju autor smatra promjenjivom ponajviše u distinkciji hridi i grebana, tj. onih kopnenih tvorevina stalno, odnosno povremeno iznad razine mora, kao izravne posljedice dizanja razine mora na istočnoj jadranskoj obali. U propitkivanju udaljenosti od obale autor obrazlaže kolika bi trebala biti širina i dubina prolaza ili tjesnaca, koji odvaja otok od susjednog kopna, da bi se uopće kopnenu tvorevinu smatralo otokom, navodeći pri tome primjere istraživanja iz 1911. godine koja su obuhvatila samo dubine mora izvan izobate od 5 metara dok se je u suvremenim istraživanjima pristupalo po principu kako prolaz mora biti dubok i širok barem toliko da kroz njega prođe manji čamac. Četvrto je pitanje umjetnih otoka kao što su samostalni svjetionici na betonskim platformama. Naposljetku ističe pitanje granice kopna i mora pri čemu sagledava problematiku postojanja hridi i stijena u graničnoj zoni kopna i mora koji su najčešće izostavljeni iz kategorije otoka.

Nastavno na temeljnu definiciju Ronstrom (2009) propituje koje je izvorno značenje pojma otoka te kakva je povezanost u osnovnim sastavnicama koje ju tvore, iznoseći pregled

[5] Popis rječnika koje navodi Faričić (2006):

1. Whittow, J., 1984: Dictionary of Physical Geography, Pengiun Books, London
2. Mayhew, S., Penny, A., 1992: The Concise Oxford Dictionary of Geography, Oford University Press, Oxford
3. Clark, A. N., 1993: Dictionary of Geography, Longman, London
4. Cvitanović, A., 2002: Geografski rječnik, Hrvatsko geografsko društvo Zadar i dr., Zadar
5. International Hydrographic Dictionary, The International Hydrographic Organization (IHO), http://ohi.shom.fr

etimologije i značenja pojma otoka u europskim jezicima. Pojam otoka u većini slučajeva sastoji se od jezične interakcije pojmova „kopno“ („land“) i „voda“ („water“). Pregled značenja autor započinje švedskim pojmom za otok „Ö“, u originalnom značenju „kopno uz vodu“ ili „kopno okruženo vodom“, koji je uobičajeno sastavni dio švedskih toponima i nesonima, a čiji korijen riječi potječe iz drevnog indoeuropskog „akwa“, što označava vodu. Nadalje, francuska riječ za otok, „isle“, španjolski „Isla“, talijanski „isola“, portugalski „Ilha“, potječu iz latinskog izraza „insula“ koja je neutemeljenog podrijetla. Pojedini lingvisti ukazuju na povezanost sa starogrčkom riječi „nēsos“, koja označava pojam otoka, dok drugi u pitanje dovode povezanost s latinskim izrazom „sōlus“, što znači „usamljen“, i to kroz izvedenicu pridjeva u ženskome rodu „insulus“, odražavajući staru latinsku frazu "en salos" („u otvorenom moru“), skraćeno od „terra in salo“ („kopno u moru“) ili od „terra insola“ („zemlja sama za sebe“). Zanimljivo je kako pojam „insula“ u antičkom dobu nije nužno označavao pojam koji je definiran isključivo okruženjem vode. Rimljani su koristili pojam „insula“ za brojna mjesta, sa ili bez okruženja vodom, kao što su stambene četvrti srednje i niže klase u Rimu. Iz latinskog, engleskog te romanskih jezika proizlazi pojam „poluotok“, izvorno „paeninsula“, a izvorno mu je značenje „gotovo otok“. Nadalje, u finskom jeziku otok je „Saari“, u estonskom „Saar“, isto kao u svim ostalim jezicima ugro-finske skupine. Estonski otok Saaremaa u doslovnom je značenju „otok“, baš kao što su otoci Åland i Öland na engleskom doslovnom prijevodu „otoci“. Podrijetlo je nepoznato, a navedeni pojam znači „dio kopna na kojem se može stajati“ ili „gdje stabla rastu, okružena vodom ili u močvari“. U mnogim slavenskim jezicima riječ za otok je „ostrov“, pa tako bjeloruski „vostraj“, ukrajinski „ostriv“, srpski „ostrvo“ proizlazi iz pojma „struja“ koju autor dovodi u vezu s potokom. Pojedini južno i zapadnoslavenski jezici, kao što su hrvatski, slovenski i češki, koriste pojam „otok“ što dolazi iz staroslavenskog „tokъ“, a označava tok ili glagol teći. U latvijskom jeziku riječ za otok je „sala“, a prema izvornom značenju smatra se da označava potok ili rijeku. Autor zaključuje kako je pojam otoka u svim jezicima rezultat pojmovnog dualiteta, a sastoji se od dva različita elementa – kopnena površina je ono što otoke čini, a voda je ono što ih okružuje i definira. Koji od elemenata dominira, varira u međuovisnosti o jeziku i poimanju značenja otoka. U germanskim, slavenskim i baltičkim jezicima to je voda jer osnovna definicija pojma „otok“ glasi kako je voda ta koja okružuje ili teče oko kopnene površine. S druge strane, u mađarskom, finskom, irskom i poljskom to je kopno jer je određena kopnena površina ta koja je okružena ili oko koje teče voda.

2.1.2. Otočne odrednice

Kao dio kopna okružen sa svih strana morem, otok je definiran tek djelomično jer se je već na prvi pogled s pravom moguće zapitati koje su to granične veličine koje određuju kada je kopnena površina dovoljno velika da se definira otokom, a ne hridi ili grebenom, te s druge strane koja veličina određuje kada je kopnena površina prevelika da bi prestala biti otokom, a postala kontinentom. Ova problematika još uvijek nije iznjedrila usuglašena stajališta pa je pitanje površine jedan od glavnih kriterija za definiranje otoka u svrhu polaganja političkog i gospodarskog prava na korištenje okolnog mora. Također, navedeno se pitanje redovito nameće kao ključno u definiranju malih otočnih prostora (engl. *Small insular spaces*) (Taglioni, 2011), a nesuglasje oko graničnih veličina također implicira pitanje najvećeg otoka na svijetu. Pitanje najvećeg otoka svijeta pojedini autori izričito ne određuju njegovom površinom, već osobinama geološkog i tektonskog postanka kopnene površine koju se definira otokom. Naime, kontinenti su definirani prema tome leže li na vlastitoj litosfernoj ploči, koja je pri tome kontinentalnog tipa, dok se s druge strane otoci smatraju ekstenzijom oceanskog tipa litosferne ploče, primjerice kod vulkanskih otoka ili su u geološkom smislu sastavni dio nekog kontinenta te leže na njegovoj litosfernoj ploči, kao u slučaju otoka Grenlanda. Prema ovom tumačenju Grenland je najveći svjetski otok, površine oko 2,1 milijuna km^2, dok je Australija najmanji kontinent površine oko 7,6 milijuna km^2 jer leži na vlastitoj tektonskoj ploči. S druge strane Brunet[6] (prema Taglioni, 2011) kao najveći otok navodi Novu Gvineju površine 785,7 tisuća km^2 te apostrofira kako iznad navedene površine nije moguće govoriti o otocima dok kao donju granicu navodi onu od 0,5 km^2 površine. Doumenge[7] (prema Taglioni, 2011) pitanje otoka dovodi u vezu s njegovim obalnim indeksom, odnosno omjerom duljine obale te površine otoka prema kojem se otok Nova Gvineja smatra kontinentalnim otokom (obalni indeks manji od 1/60), kao i primjerice otoci Madagaskar i Borneo. Vikinzi su otokom smatrali isključivo onu kopnenu površinu okruženu morem sa svih strana koju je mogao nesmetano oploviti brod (King, 1993). Isti autor citira Doumengea kod određivanja maksimalne površine otoka prema kojem određena kopnena masa gubi otočna obilježja i ne može ju se smatrati otokom s obzirom na sposobnost formiranja vlastitog klimatskog efekta pri čemu kao gornju granicu određuje

[6] Brunet, R., 1997: Quelle est la plus grande île du monde? (Which is the World's Largest Island?), *MappeMonde*, 4: 40 - 41.

[7] Doumenge, F., 1985: Les îles et les micro-États insulaires (Islands and Island Micro-States), *Hérodote* 37 - 38: 297 - 327.

površinu od 20 000 km^2 i 1000 metara nadmorske visine pa tako kopnene jedinice poput Tasmanije, Islanda, Madagaskara, Tajvana i sl. ne smatra pravim otocima.

U svjetskoj literaturi te poimanju otoka prema veličini, a posebice u nastojanju definiranja malih otočnih prostora s obzirom na pregled pristupa različitih autora i organizacija, očigledna je neusuglašenost, stoga autori osim kriterija površine kao dodatne kriterije koriste primjerice veličinu populacije i/ili udaljenost otoka od kopna. Tako Taglioni (2001) konstatira kako u analizama različitih svjetskih pristupa definiranja veličine i pojma otoka, osim osnovnih fizičkih karakteristika, poimanje otoka uvelike ovisi o obilježju otočnosti, odnosno identitetu i percepciji života na otoku. Prema njemu, Peron (1993: 3)[8] navodi posve arbitrarno poimanje otočne veličine konstatacijom:

„Otok se smatra malim kada su njegovi stanovnici svjesni kako žive na kopnu okruženom morem. S druge strane, otok se smatra velikim kada je društvo u cijelosti svjesno inzularnosti dok pojedinci ne moraju percipirati implikacije inzularnosti u svakodnevnom životu na otoku.“

Nadalje, uzimajući u obzir dodatne kriterije, u svijetu se načelno malim otocima smatraju oni čija je površina manja od 10 000 km^2, a broj stanovnika manji od 500 000 (King, 1993; Royle, 2001). Kod usitnjenih otočnih skupina, posebice onih u prostoru Sredozemlja, navedeni kriteriji smatraju se neprimjerenima jer prema njima većina otoka Sredozemlja pripada kategoriji malih, kao i svi hrvatski otoci jer i najveći otoci Krk i Cres imaju površine manje od 500 km^2 (Faričić, 2006).

Europska komisija kod definiranja otoka uzima 5 kriterija: površinu od minimalno 1 km^2, minimalno 50 stalnih stanovnika, udaljenost od obale od najmanje 1 kilometra, nepostojanje stalne fizičke povezanosti s kopnom te nepostojanje glavnog grada na njemu[9] (Eurostat, 1994). Navedeni kriteriji također se u određenoj mjeri ne smatraju prikladnima za klasificiranje hrvatskih otoka jer je prema Popisu stanovništva iz 2011. godine 8 otoka imalo manje od 50 stalnih stanovnika, 5 je otoka mostom povezano s kopnom, a ipak svi oni neosporno pripadaju hrvatskom otočnom prostoru. Također, Taglioni (2011) navodi kako posljednji kriterij za definiranje otoka nesumnjivo zahtjeva reviziju jer prema njemu Malta i Cipar nisu pravi otoci

[8] Péron, F., 1993. *Des îles et des hommes* (*Of Islands and Men*), Rennes: Édition de la Cité/Ouest-France.

[9] Kriterij nepostojanja glavnog grada je potom izostavljen kako bi se države Malta i Cipar uključile kao otočne regije i ujedno države koje sadrže glavne gradove, s ciljem ispunjavanja uvjeta za korištenje Kohezijskog fonda (https://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/focus/2011_01_typologies.pdf).

s obzirom na to da sadrže glavne gradove pripadajućih država. Clark (2009) također kao upitnost ispravnosti primjene navedenih kriterija navodi primjer Švedske koja prema vlastitoj statistici ima više od 220 000 otoka, međutim prema navedenim kriterijima Eurostata samo 24 otoka.

Zanimljivo je istaknuti primjer UNESCO-a koji granice otoka prilagođava u skladu s ciljevima relevantnih istraživačkih programa. Sa svrhom proučavanja otočnih ekosustava otok je definiran unutar maksimalne površine od 10 000 km², a broj stanovnika manji od 500 000 (UNESCO, 1997: 5). Za studiju hidrologije i vodoopskrbe granica malih otoka je postavljena na 2000 km² (1999: 3). Nadalje, Europska mreža malih otoka (engl. *European Small Island Network – ESIN*) male otoke izdvaja prema kriterijima naseljenosti tijekom cijele godine, nepostojanju čvrste fizičke povezanosti s kopnom te nepostojanju regionalnog upravnog tijela na otoku, već se oni često udružuju kako bi aktivno sudjelovali u otočnom razvoju i imali predstavnike koji zastupaju njihove interese na višim razinama (Podgorelec i Klempić Bogadi, 2013).

Kada su u pitanju mali otoci, Magaš (1993) malim otocima u hrvatskim okvirima definira sve one koji imaju najviše 3 otočna naselja i nisu povezani mostom s kopnom. Pri tome primjenjuje funkcionalni kriterij jer smatra kako hrvatske otoke nije moguće diferencirati prema jednostavnijim kriterijima, primjerice isključivo s obzirom na površinu ili broj stanovnika (Faričić i dr., 2010). U pojedinim hrvatskim nisologijskim istraživanjima malim otocima uzimaju se oni koji pripadaju tzv. urboarhipelazima (Skračić, 2008). Riječ je o otocima i skupinama koji su nekada bili ili su još uvijek periferni dijelovi kopnenih urbanih sustava, a na kojima se nije razvilo veće gradsko naselje pa ovise o centrima na susjednom kopnu ili većem otoku, a u okviru suvremene teritorijalno-administrativne podjele njihovim su sastavnim dijelom.

2.1.3. Jednodimenzionalne otočne podjele

Jednu od prvih podjela hrvatskih otoka prema veličini iznio je Rubić (1952) koristeći kriterij opsega obale, a prema njemu otoke je podijelio unutar 4 skupine: veliki otoci (više od 100 km obale), srednji otoci (50 do 100 kilometara obale), mali otoci (10 do 50 kilometara obale) te naseljeni otočići (manje od 10 kilometara obale). Najaktualnije istraživanje po pitanju klasifikacije otoka prema veličini u Jadranskom moru donosi skupina istraživača Hrvatskog hidrografskog instituta (Duplančić Leder i dr., 2004) pri čemu su primijenili suvremenu

definiciju otoka utemeljenu na preporukama Međunarodne hidrografske organizacije te predložili klasifikaciju prema površini na: otoke, otočiće, hridi i grebene. Otocima se pri tome smatraju one kopnene površine veće od 1 km^2, otočićima manje od 1 km^2, a veće od 0,01 km^2, dok su površine hridi i grebena manje od 0,001 km^2, a izdvajaju 79 otoka, 525 otočića i 642 hridi i grebena.

Drugi aspekt klasifikacije otoka prema prostornim obilježjima odnosi se na podjelu otoka s obzirom na njihovu udaljenost od kopna te na (ne)povezanost čvrstom vezom s kopnom, a najčešće se izdvajaju: premošteni, priobalni, kanalski te pučinski otoci (Klempić i Lajić, 2005; Lajić i Mišetić, 2006). Lajić i Mišetić (2006) tumače kako se otoci, koji dijele more s kontinentalnim dijelom obale, nazivaju priobalnim otocima, a na njima su se i naselja uglavnom razvijala tako da imaju neposrednu sponu s kontinentalnim gravitirajućim naseljima, u čijem su nerijetko teritorijalnom sastavu, pa se za neke od navedenih otoka upravo zato i uvriježio naziv prema pripadnosti obalnim centrima, poput zadarskih, biogradskih, šibenskih, trogirskih, splitskih i dubrovačkih otoka. Drugu skupinu, čiji je kriterij položaj između dva otoka i koji su omeđeni dvama otočnim kanalima, nazivaju kanalskim otocima. Treću, najudaljeniju otočnu skupinu čine otoci koji na jednoj strani imaju jadransku pučinu, a na drugoj najčešće neki kanalski otok i nazivaju se pučinskim otocima. Navedeni aspekt klasifikacije posebice se uzima u obzir u strateškim i planskim dokumentima jer se upravo udaljenost otoka od kopna uzima kao ključna odrednica razvijenosti kod pojedinog otoka (Strategija prostornog uređenja RH, 1997, Integralno upravljanje obalnim područjem, 2014, Strategija prostornog razvoja RH, 2015). Posebnu skupinu otoka čine tzv. pseudootoci (kvaziotoci) čije je obilježje povezanost kopnom mostom ili nasipom. Prema tom kriteriju izdvojeno je 5 većih otoka: Krk, Pag, Vir, Murter i Čiovo (Zimmerman, 1997; Faričić, 2006, 2012). Izvan ove skupine najčešće izostaju nekadašnji manji otoci kao što su Nin, Tribunj, Primošten, Rogoznica, Vranjic koji su do izgradnje veza (mostova i nasipa) također bili otoci (Faričić, 2006). Pseudootoci izdvojeni su kao posebna analitička skupina prilikom proučavanja otočnih socioekonomskih i demografskih procesa (Faričić i Mirošević, 2014) jer se smatra kako stalna veza s kopnom doprinosi gubitku velikog dijela njegovih fizionomskih i funkcionalnih inzularnih obilježja.

U suvremenim demografskim okvirima otoci se najčešće dijele s obzirom na veličinu populacije te prema obilježjima demografskih trendova i struktura na njima. S obzirom na veličinu populacije naseljeni hrvatski otoci dijele se na: vrlo male (do 50 stanovnika), male (od 51 do 250), srednje (od 251 do 3000) i velike (3001 i više stanovnika) dok se prema obilježjima demografskih trendova otoci klasificiraju na demografski progresivne, stagnacijske te

depopulacijske otoke, a unutar posljednje skupine posebice se izdvajaju otoci čija populacija izumire (Lajić i Mišetić, 2006). Od ukupno 48 naseljenih otoka, prema Popisu 2011. godine, gotovo polovicu čine demografski vrlo mali (8) i mali otoci (16). U ove dvije skupine živjelo je 2574 stanovnika, odnosno tek 2,1 % ukupnog otočnog stanovništva. Riječ je uglavnom o površinski manjim otocima koji su sastavni dijelovi drugih otočnih ili obalnih gradova i općina, najvećim dijelom iz zadarske i šibenske otočne skupine. Demografski srednjih otoka bilo je 11, a velikih 12. Dosadašnja istraživanja ukazala su kako je upravo demografska veličina jedan od ključnih faktora otočne razvijenosti jer su otoci iz kategorija vrlo malih, malih i srednjih, svrstani u nerazvijene tipove i skupine dok su demografski veći otoci ujedno razvijeniji (Nacionalni program razvitka otoka, 1997; Faričić, 2012).

Kao posebnu metodu podjele otoka, koja ima prostorno obilježje, potrebno je spomenuti regionalizaciju kao postupak prepoznavanja i izdvajanja homogenih prostornih cjelina prema zadanim kriterijima. Prva regionalizacija hrvatskih otoka određena je za vrijeme austrijske vladavine 1825. godine kada su otoci podijeljeni na dalmatinske i istarske s obzirom na pripadnost pojedinim regijama (Rubić, 1952). Prema suvremenoj regionalnoj podjeli, a s obzirom na geografski položaj, koji je zbog paralelnog smjera pružanja s kopnom usko povezan s funkcionalnom usmjerenosti prema obalnim gravitacijskim centrima, hrvatski su otoci razvrstani unutar tri velike skupine: zapadnoistarsku, kvarnersku i dalmatinsku (Rubić, 1952; Stražičić, 1987; Faričić, 2006; Lajić i Mišetić, 2006). Ovakva podjela hrvatskih otoka temelji se na tzv. dvojnoj geografskoj regionalizaciji, uključujući uvjetno-homogenu (fizionomsku) i nodalno-funkcionalnu podjelu prostora. Zapadnoistarska otočna skupina najmalobrojnija je od svih, a osim niza manjih nenaseljenih otočića pred obalom od Poreča do Rovinja, na jugu se izdvaja Brijunsko otočje. Kvarnerska otočna skupina sastoji se od krčkoga, rapskoga te cresko-lošinjskoga otočnog prostora, zajedničkoga dominantnog meridijalnog pravca pružanja. Dalmatinska otočna skupina na nižoj razini podijeljena je na sjevernodalmatinsku, srednjodalmatinsku i južnodalmatinsku skupinu, prema gravitacijskom utjecaju pojedinih otoka obalnim centrima. Sjevernodalmatinskoj skupini pripada molatsko-silbanska, dugootočna i ugljansko-pašmanska skupina s posebno izdvojenim kornatskim otočnim prostorom. Prema jugu sjevernodalmatinski otočni prostor obuhvaća šibensko otočno područje te murtersko primorje. S obzirom na tradicionalni gravitacijski utjecaj prema kopnenim centrima, posebice se izdvajaju zadarski (Olib, Silba, Premuda, Molat, Rava, Ist, Iž) i šibenski otoci (Krapanj, Kaprije, Zlarin i Žirje). Specifičnost ovih skupina otoka je njihova tradicionalna usmjerenost i funkcionalna povezanost s kopnenim centrima zbog čega su danas ovi otoci u sastavu obalnih

upravnih gradova i općina. Riječ je o već spomenutim urboarhipelazima, odnosno otocima kao perifernim dijelovima većih kopnenih urbanih sustava (Skračić, 2008). Srednjodalmatinska otočna skupina obuhvaća drveničko-šoltanski, brački, hvarski i viški otočni prostor dok južnodalmatinski obuhvaća korčulanski, mljetski i lastovski otočni prostor te Elafitsku otočnu skupinu (Rogić, 1983). U okviru ovakve podjele regionalno uključivanje pojedinih otoka, koji su smješteni granično i tradicionalno imaju dvojnu prometno-funkcionalnu orijentaciju, nije egzaktno određeno pa se često poneki otoci ili njihove skupine smatraju prijelaznim područjem. Kontaktni položaj otoka Paga s pripadajućim otočićima, za koji je karakterističan položaj na dodiru dvaju geografskih mikrosvijetova, između Kvarnera i Dalmacije, očituje se u njegovu kompleksnom historijsko-geografskom razvitku koji se u prošlosti, ali i danas, odvijao u različitim administrativnim okvirima. Naselja sjevernog dijela otoka funkcionalno gravitiraju Rijeci dok, posebice nakon izgradnje Paškog mosta, središnji i južni dio otoka jače gravitiraju Zadru (Faričić, 2003). S obzirom na prometne značajke i gravitiranje Splitu, a ne Dubrovniku, otoci Korčula i Lastovo mogli bi se ubrojiti u srednjodalmatinsku skupinu, no ipak se radi o otocima južnodalmatinske skupine (Stražičić, 1987).

Hrvatski otoci, prema aktualnoj administrativno-teritorijalnoj podjeli, pripadaju svim sedam primorskim županijama Hrvatske, s time da se u njih šest nalaze naseljeni otoci. Od nekadašnjih devet velikih otočnih općina te šest obalnih, koje su u svojem teritorijalnom sastavu imale otoke, danas egzistira 51 jedinica lokalne samouprave sa statusom grada ili općine, a dodatnih sedam obalnih u svojem sastavu imaju otoke. Administrativno-upravni status hrvatskih otoka pokazuje kako većina otoka u razvojnom kontekstu ne čini jedinstvenu cjelinu, već su u određenoj mjeri fragmentirani kao nastojanje decentralizacije prostornoga razvoja od 1990-ih. Otoci Lošinj, Cres, Vir, Šolta, Dugi otok, Mljet i Lastovo imaju po jednu lokalnu samoupravu, a otoci Krk, Korčula, Brač, Hvar, Rab, Pag, Ugljan, Murter, Vis i Pašman imaju dvije ili više lokalnih samouprava. Otok Čiovo administrativno je podijeljen između Grada Splita (naselje Slatine), Grada Trogira (naselja Arbanija, Mastrinka, Žedno i dio naselja Trogir) i jedne općine (Okrug). Otoci Iž, Ist, Silba, Molat, Olib, Premuda, Rava, Vrgada, Prvić, Zlarin, Kaprije, Krapanj, Žirje, Drvenik Veliki, Drvenik Mali, Šipan, Lopud i Koločep u sastavu su obalno-otočnih jedinica lokalne samouprave dok su otoci Unije, Ilovik, Vele Srakane, Male Srakane, Susak, Sestrunj, Zverinac, Rivanj, Ošljak, Kornati i Biševo u sastavu otočnih gradova i općina.

2.2. Metodološke osobitosti otočnih istraživanja

Dok je u prethodnom poglavlju fokus stavljen na razmatranje pojma, definicije i različitih odrednica otoka, u ovom će se dijelu razmotriti specifičnosti otočnih istraživanja te nastojati odgovoriti na pitanje kako proučavati otoke, ujedno dajući osnovne postavke nisologije – znanosti o otocima čijem širem teorijsko-metodološkom okviru ovo istraživanje pripada. Pri tome će se razmotriti pojam otočnosti kao jedan od ključnih nisologijskih teorijskih i metodoloških pojmova koji će se koristiti u promišljanju i oblikovanju okvira klasifikacije hrvatskih otoka.

Prije svega, otoci zahtijevaju posebnu i prilagođenu metodologiju proučavanja, istraživanja i planiranja – činjenica je to prepoznata i usuglašena od strane većine otočnih istraživača, kako u svijetu, tako i u Hrvatskoj (McCall, 1994; Baldacchino, 2006; Starc, 1992; Šimunović, 1994). Starc (1992: 121) navedenu tezu potkrepljuje konstatacijom kako su se otoci svojim ekosustavom, socijalnim i komunikacijskim posebnostima te gospodarstvom iskazali izuzetno složenim predmetom koji zahtijeva cjelovit interdisciplinarni pristup, argumentirajući navedeno postojanjem otočnoga sustava, definiranog kao „…ekosistem otoka opterećen čovjekovim proizvodnim, potrošnim i prometnim djelatnostima te naglašavajući njegovu značajniju osjetljivost od kopnene regije čiji su elementi međusobno znatno jače povezani“.

S navedenim se slaže i Šimunović (1994), ne osporavajući otocima pravo na posebnu metodu pristupa te ističući pojedine metodološke opcije primjenjive u slučaju otoka koje ujedno pomažu u razumijevanju složenosti, ali i cjelovitosti otoka. Tako navodi komparativno suočavanje fizionomske i funkcionalne opcije, navodeći kako fizionomska opcija počiva na homogenosti elemenata prirodnog okoliša dok funkcionalna opcija ne pridaje mnogo važnosti ni prirodnoj niti gospodarskoj homogenosti, već počiva na funkcijama i funkcionalnom ustroju društva i razvoja. Autor navodi kako nesporazum nastaje kada se ove dvije opcije uzimaju odvojeno, a ne kao dva dijela jedinstvene metode promatranja. Vrlo je raširenо mišljenje o otocima na osnovi fizionomske opcije prema kojem su otoci u cjelini jedan jedinstveni sustav prema kojemu se može odnositi kao prema homogenoj cjelini pri čemu se ne priznaju ni regionalna otočja niti otok kao svijet za sebe. S druge strane, funkcionalna opcija počiva na činjenici da je otok, kao i otočne skupine, heterogeni supstrat pri čemu su otoci promatrani u razvoju i kretanju, a ne u stanju i mirovanju. Dakle, fizionomsku i funkcionalnu opciju ne treba uzimati alternativno, već zajedno, kao element jedinstvene metode promatranja otoka.

Nadalje, Šimunović (1994) obrazlaže sustavno poimanje otoka jer je prema toj teoriji otok zasebni sustav koji se sastoji od većeg broja dijelova – elemenata, a njegov razvoj ovisi o broju i vrsti ulazaka (*input*), kao i o produktu (*output*) koji izlazi iz tog sustava i ulazi u okruženje. Istodobno prema tom konceptu otok nije usamljeni sustav, već se nalazi u određenom okruženju koje je također sustav pa tako čini podsustav većeg sustava. Takvo shvaćanje otočnog sustava autor argumentira činjenicom da, ako nema ulazaka i izlazaka iz sustava, on ostaje jednak sam sebi ili se degradira te se ujedno, ako se onesposobe ili prekinu veze između sustava i podsustava kao i višeg mjerodavnog sustava, tada u cjelovitom sustavu kidaju njegove temeljne komponente – sustavnost i sustavna mjerodavnost prema kojima funkcionira. Svaki hrvatski otok, već i zbog same geografske odvojenosti od ostalih otoka i od kopna, čini zaseban sustav s brojnim specifičnostima. Međutim, takav sustav ne funkcionira u potpunosti samostalno, već je više ili manje u interakciji sa susjednim otočnim sustavima te s nodalno-funkcionalnim središtem koje se najčešće nalazi na kopnu. U tom pogledu otočni sustav zapravo čini podsustav većega sustava u kojem je u dosadašnjem historijsko-geografskom razvitku bio uglavnom u podređenoj ulozi prostora iz kojega je nodalno-funkcionalno središte crpilo demografske, gospodarske i druge prostorne resurse.

Naposljetku, autor obrazlaže metodu upotpunjavanja kao način rješavanja problema otočne usitnjenosti pri čemu se stvara nova sustavna razina u kojoj pojedini otok postaje podsustav. U toj metodi Šimunović (1994) pronalazi rješenje za neke od ključnih razvojnih ograničenja malih otočnih prostora, poput nedostatka funkcija. Stvaranjem jačih i učestalijih veza svih oblika otočni bi se sustav povećao i dobio nove gabarite, a integracija resursa dobila bi na racionalnosti pa bi se posljedično funkcije racionalizirale te bi se dobila mogućnost uvođenja novih.

2.2.1. Nisologija – osnovne značajke znanosti o otocima

Predmet istraživanja u okviru posebne znanstvene discipline prvotno je predložio francuski geograf Abraham Moles 1982. godine predstavivši „znanost o otočnim prostorima“ odnosno nisonologiju (McCall, 1994: 105). Nekoliko je godina kasnije također francuski geograf Christian Depraetere iz grčkih riječi za otok (nisos) i znanje (logos) izveo neznatno drugačiji termin – nisologija (engl. *nissology*, franc. *nissologie*). Od tada se taj termin koristi za znanost o otocima i to ponajviše zahvaljujući radu američkog antropologa Granta McCalla s australskom adresom koji nisologiju definira kao „znanost o otocima po njihovim vlastitim parametrima“ (1994: 106). Njegov članak „Nissology: A Proposal for Consideration“ iz 1994.

godine postavio je tako osnove novoj paradigmi promišljanja o otocima i redovito se citira u teorijskim radovima i studijama slučaja o otocima diljem svijeta.

Nisologija je relativno mlada znanstvena disciplina koja se bavi fenomenom otoka i otočnosti, nadilazeći stav da su otoci tek produžeci kopna, te analizira otočne posebnosti *per se* pa tako otoci postaju fokus, a ne samo lokus znanstvenih istraživanja i razvojnih politika. Furst (2014) tako napominje kako nisologija nije utoliko nova disciplina koliko je novi pristup proučavanju otoka, argumentirajući kako geograf, sociolog, biolog, inženjer ili bilo koja osoba može biti otočni istraživač sve dok uvažava temeljne razlike između otočnih studija i svih ostalih pristupa otocima. Blagaić Bergman (2013) s etnološkog aspekta zaključno konstatira kako se nisologija razvila kako bi se pokušali razumjeti i uzeti u obzir priroda, dinamika i različitost otoka i otočana kao i njihove veze s neotočnim identitetima, a upravo su navedene konstatacije temeljna pretpostavka i povod provedenom istraživanju različitosti hrvatskih otoka koje će u konačnici rezultirati oblikovanjem tipova otoka prema sveobuhvatnim, višekriterijskim, socijalnogeografskim pokazateljima, nastojeći prikazati njihovu heterogenost, kako u recentnim geografskim i socioekonomskim karakteristikama, tako i u njihovim promjenama.

Ideja i temeljni koncept nisologije kao posebne istraživačke metodologije proučavanja otoka i upravljanja njima zasnovana je na studijama američkog antropologa Granta McCalla (1994) o malim pacifičkim otočkim državama. McCall tako na primjeru pacifičkih otočnih država ističe 8 zajedničkih karakteristika kod otoka i otočnih populacija, naglašavajući pri tom geografski determinizam i fizičko-geografska obilježja kao bitne odrednice socijalnog otočnog razvoja. Time se omogućava razumijevanje otoka kao posebnih prostorno-ekonomskih i socijalno-kulturnih cjelina, sukladno njihovoj organizaciji te načinima upravljanja i usmjeravanja autonomnog razvoja. Prva četiri obilježja odnose se na fizičko-geografske i geopolitičke osobitosti dok se zadnja četiri odnose na sociološke i kulturološke otočne osobitosti:

1. Granice otoka su neupitne jer ih egzaktno određuje obala, a u odnosu na granice kopnenih jedinica imaju jednostavniju prostornu organizaciju i upravljanje.
2. More je osnovni otočni prirodni resurs i od presudne je važnosti u osiguravanju sredstava za život jer ima znatno veću površinu od kopnenoga dijela otoka.
3. Geostrateški promatrano otoci su izuzetno vrijedni dijelovi zemalja koje ih posjeduju jer su u prošlosti bili zaštitni pojas prema raznim vanjskim osvajačima i utjecajima. Suvremeno pak značenje otoka odnosi se uglavnom na njihov geoekonomski i geopolitički aspekt, odnosno na određivanje granica i pojaseva unutrašnjih morskih voda, teritorijalnog

mora i epikontinentalnog pojasa, a samim time i na prava korištenja prirodnih bogatstava s punom suverenošću nad tim dijelom mora.

4. Najvažnijim ograničavajućimograničavajući faktoromfaktor razvoja otoka smatra se nedostatak zemljišta.
5. Za razliku od kopnenih socijalnih grupa, u otočnim grupama postoji izražena podjela i izdvajanje pripadnika otočnog i neotočnog stanovništva, što je primarno uvjetovano specifičnim načinom života.
6. Društveno i kulturno ograničenje na otocima posljedica je općeg osjećaja ograničenosti otoka u pogledu površine, stanovništva, ekonomije i sl., a ne isključivo fizičke odvojenosti i postojanja mora kao prirodne razdjelnice.
7. Male otočne zajednice su osobite po pitanju društvenih međuodnosa i pripisivanju osobina pojedincima po kojima su poznati unutar zajednice.
8. Povremene i privremene migracije su neizostavna obilježja otočnih zajednica što je posljedica ograničenosti u pogledu prirodnih i socijalno-kulturnih otočnih resursa.

Znanost o otocima prema vlastitim parametrima ili nisologija, iako ne pod navedenim nazivom, ima dugu tradiciju u hrvatskoj znanosti, a pojam nisologije kao takav prvi put je spomenuo i predložio hrvatskoj znanosti Nenad Starc 1992. godine. Od tada se učestalo koristi kako bi se istaknulo proučavanje otoka prema vlastitim obilježjima, a koriste ga otočni istraživači brojnih disciplina poput geografije, prostorne ekonomije, demografije, sociologije, etnologije, prostornog i razvojnog planiranja i dr., naglašavajući pri tome nužnost interdisciplinarnog znanstvenog pristupa. S obzirom na maritimnu orijentaciju Hrvatske i brojnost otoka, pregledom relevantne literature može se zaključiti kako se interdisciplinarna istraživanja, u čijem su fokusu hrvatski otoci, intenziviraju nakon Drugoga svjetskog rata kada geograf Ivo Rubić (1952) izdaje spomenuti sintezni prikaz hrvatskoga otočnog prostora („Naši otoci na Jadranu“). Tako se može konstatirati kako geografija postaje prva disciplina u Hrvatskoj koja otoke proučava prema vlastitim obilježjima, primjenjujući pri tome osnovna nisologijska načela. Uz navedeno, u proslovu reizdanja Rubićeve knjige iz 2017. godine Faričić ističe kako znanstvenici različitih disciplina u analizi odabranih tema i problema nastoje otočne pojave i procese razmatrati u odgovarajućem prostornom i vremenskom kontekstu pri čemu su nezaobilazne temeljne geografske spoznaje. Stoga su rezultati geografskih istraživanja često polazište bez kojeg bi zasigurno druga istraživanja bila manjkava. Ovome svakako doprinosi činjenica o znanstvenom predmetnom interesu geografije u čijem je fokusu prostor Zemljine površine s cjelokupnom čovjekovom nadgradnjom, u cijelosti ili njeni pojedini segmenti, pa

se tako geografija ističe kao jedna od najzastupljenijih disciplina u čijem su se djelokrugu otoci razvili kao jedinstveni predmet znanstvenog interesa. O tome svjedoči već spomenut izniman doprinos znanstvenika Odjela za geografiju Sveučilišta u Zadru koji su u sklopu projekta Ministarstva znanosti obrazovanja i sporta „Geografske osnove razvitka malih hrvatskih otoka“ istražili većinu hrvatskih naseljenih otoka, objavljujući rezultate istraživanja u različitim znanstvenim i stručnim publikacijama. Cjeloviti pregled ovih istraživanja, uz popis ostale relevantne literature o hrvatskim otocima, objedinio je Faričić (2012). Nadalje, doprinos Odjela za geografiju u Zadru hrvatskom nisologijskom znanju proizlazi iz postojanja visokoškolskog nastavnog kolegija „Geografija hrvatskih otoka“ koji se bavi hrvatskim otocima kao jedinstvenom geografskom i socio-kulturnom cjelinom. Upravo njegov sadržaj, ishodi učenja i nastavne teme upućuju na holistički i interdisciplinarni pristup u proučavanju otoka. Visokoškolski nastavni kolegije „Hrvatsko otočje – sociogeografske teme“ Geografskog odsjeka Prirodoslovno-matematičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu također doprinosi znanstveno-nastavnoj sadržajnosti i popularizaciji otoka kao predmeta geografskih i interdisciplinarnih istraživanja.

2.2.2. Koncept otočnosti

Odgovor na pitanje kako pristupiti proučavanju otoka općenito, ali i sa svrhom proučavanja njihove heterogenosti, potrebno je razmotriti u okviru definiranja pojma otočnosti (engl. *islandness*). Općenito, nisologija ili znanost o otocima prema vlastitim načelima počiva na osnovama otočnosti (Furst, 2015). Jackson (2007) propitujući taj pojam zaključuje kako je, baš poput pojma otoka, sporan i podložan različitim tumačenjima jer još uvijek u nisologijskoj literaturi nije jasno definirano što sve točno obuhvaća. Pregledom literature i različitih koncepata i shvaćanja pojma otočnosti moguće je zaključiti kako njegovo temeljno poimanje proizlazi upravo iz inherentnog otočnog obilježja inzularnosti kao posljedice fizičko-geografske odvojenosti otoka morem od kopna, a osim fizičke odvojenosti, ovaj koncept redovito sadrži psihološko-socijalnu komponentu, izraženu bilo kroz subjektivni osjećaj pojedinca ili kolektivni osjećaj otočne zajednice o pripadnosti otoku. Prema Furstu (2015) otočnost nije utoliko jednostavno odrediti, ističući Stratfordovu [10] definiciju kao najprilagođeniju i sveobuhvatniju: „Otočnost je složeni izraz identiteta koji se veže za mjesta manja od kontinenata u potpunosti okružena vodom pri čemu identifikacije uključuju, ali nisu

[10] Stratford, E., 2008: Islandness and struggles over development: A Tasmanian case study, *Political Geography*, 27: 160 - 161.

ograničene na percepciju zasebno otoka i kopna prema drugim prostorima kao i snažne veze s otočnim zajednicama i okruženjem“. Hay (2006) ističe kako je stupanj izoliranosti/povezanosti otoka ključna sastavnica otočnosti. Inzularnost (engl. *insularity*) je prema Oxfordskom rječniku engleskog jezika definirana u smislu fizičkog stanja te njegovog utjecaja na život i stanovnike, a prema Jacksonu (2007) ima negativnu konotaciju jer označava zatvorenost, ograničenost i nedostatak. Graovac (2004) apostrofira kako otočnost nije samo geografski pojam jer u osnovi podrazumjeva složenu ideju koja uključuje odnose udaljenosti, periferije, tehnologiju, političke i ekonomske odluke, vanjske i unutarnje tokove informacija, fizičke karakteristike topografije, tla i klime koji utječu na bazu resursa i društvene i kulturne obrasce, zaključivši u konačnici kako je otočnost podjednako stanje uma kao i objektivna stvarnost. Podgorelec i Klempić Bogadi (2013: 12-13, prema Baldacchino, 2004 i Marshall, 1999) otočnost definiraju kao dinamični i složeni socijalni konstrukt koji određuju fizičke karakteristike topografije, tla i klime, smještaj otoka, veličina (ili malenost) prostora, zajednice i gospodarstva, doživljaji odnosa središta i periferije, intenzitet osjećaja i povezanosti s lokalnom otočnom kulturom te postojanje otočnog identiteta.

Otočnost je prema Conklingu (2007) metafizički osjećaj koji proizlazi od pojačanog doživljaja koji prati fizičku izolaciju. U konceptualizaciji otočnosti Brinklow (2015) koristi dvije naočigled suprostavljene otočne odrednice – omeđenost (engl. *boundedness*) i povezanost (engl. *conectedness*). Omeđenost objašnjava osjećajem fizičke i emocionalne zarobljenosti ili zatvorenosti okruženjem mora, a istodobno morska granica služi povezanju stanovništva, dajući im osjećaj zajedničkog identiteta. Povezanost, odnosno povezivanje s kopnom ili drugim otocima prelaskom mora ili oceana, sastavni je dio otočnog života, bila ona uzrokovana porivom za istraživanjem svijeta ili, po izboru ili potrebi, usavršavanjem, traženjem zaposlenja ili samo izbjegavanjem ograničenja otočne zajednice, i upravo je ona izravna posljedica otočne omeđenosti, dajući time temeljnu bit otočnosti kao obilježja otočnih prostora i zajednica.

Otočnost je kao pojam prisutna u hrvatskoj nisologiji, a posebice je značajno da je definirana Zakonom o otocima (NN 116/18) prema kojem označava „skup geografskih, društvenih, povijesnih, gospodarskih i ekoloških posebnosti proizašlih iz potpune okruženosti morem“ (čl. 5). Zakon određuje i da će se razvijenost otoka vrednovati otočnim razvojnim pokazateljima koji uvažavaju otočnost (čl. 12). Na tragu navedene definicije Starc (2018) otočnost tumači u kontekstu otočnog sustava te odnosa otok – kopno, naglašavajući pri tome korištenje otočnosti u postizanje samodostatnosti otoka i njegovog održivog razvoja:

„Ostavi li ih se na miru, otoci i otočani ustanovit će otočni sustav, simbiozu otočnog ekosustava i čovjeka. Kako nemaju kamo, otočani će naučiti koristiti oskudne resurse i ovladati vještinom održivog razvoja. Malo po malo razvit će se otočnost, dragocjeni skup društvenih, povijesnih, gospodarskih i ekoloških posebnosti koji je otočanima samorazumljiv, a došljacima s puno većeg kopna jedva zamjetljiv. Redovno im promakne da su, iskrcavši se na otok, došli na nešto posebno pa rade sve što su radili i na (većem) kopnu. Opterećena, otočnost počinje zamirati, stoljećima građena samodostatnost pretvara se u ovisnost, a na otoku, koji i jeste i nije kopno, sve je više otočana koji to i jesu i nisu."

Uzimajući u obzir spomenuta tumačenja koncepta otočnosti te uvažavajući načela nisologije u proučavanju otoka prema njihovim vlastitim obilježjima, otočnost će se za potrebe proučavanja heterogenosti te klasifikacije hrvatskih otoka definirati kao poimanje otoka kao životnog prostora i podsustava jednog većeg sustava koji se temelji na i proizlazi iz spleta fizičkih i društvenih odrednica. Odrednicama se pri tome, kao što sugeriraju prethodne definicije i dosadašnje spoznaje o otocima, smatraju sva organizacijska, fizionomska i funkcionalna, kvantitativna i kvalitativna obilježja pojedinog otočnog sustava, odnosno ona istaknuta svojstva tog otočnog sustava koji ga u njegovom individualnom bitku razlikuju od drugih otočnih sustava (*differentia specifica*), ali ga ujedno čine pripadnim istoj vrsti – otocima. Na tragu navedenog poimanja i objašnjenja koncepta otočnosti, istraživanju heterogenosti hrvatskih otoka kao pretpostavkom za provođenje socijalnogeografske klasifikacije pristupit će se upravo kroz odabir, definiranje i konceptualiziranje onih otočnih odrednica za koje se smatra kako će u najvećoj mjeri omogućiti uvid u međusobne otočne različitosti, a istodobno ih činiti pripadnima istoj vrsti prostornih jedinica, tj. otocima.

3. VIŠEKRITERIJSKE KLASIFIKACIJE OTOČNIH PROSTORA – ODABRANI PRIMJERI

Kada su u pitanju otoci, zbog njihove prostorne odvojenosti, disperznosti i rascjepkanostigotovo uvijek je prisutan neki od načina njihovog diferenciranja što u konačnici rezultira grupiranjem otoka u određene skupine. Već je spomenuto kako se pri tome koristi različiti broj i vrsta kriterija kao i metoda u postupku grupiranja, a Marinković (2016) na primjeru hrvatskih otoka ističe dva osnovna načina grupiranja: grupiranja prema jednom pokazatelju, koje obuhvaćaju i dijele otoke prema prirodno-geografskom kriteriju (površina, udaljenost od kopna), demografskim obilježjima (naseljenost, veličina populacije, demografski trendovi), te regionalizaciju, nodalno-funkcionalnu i administrativno-teritorijalnu podjelu otoka, koji obuhvaćaju više pokazatelja. Nekoliko je primjera dosadašnjih višekriterijskih podjela u čijem su fokusu bili otočni prostori u svijetu i u Hrvatskoj, a čija su iskustva utjecala na odabir pokazatelja i oblikovanje metodološkog okvira i postupka ovog istraživanja. Klasifikacije otoka prema jednom pokazatelju odnose se na osnovno određenje pojma otoka. Obrađene su u poglavlju o teorijskom-metodološkom okviru istraživanja. U ovom dijelu bit će obrađeni odabrani primjeri višekriterijskih klasifikacija pri čemu će se posebna pozornost obratiti na metodološki postupak i najvažnije dobivene rezultate.

Općenito, klasifikacije otoka temeljene na više pokazatelja koriste se najčešće radi određivanja međusobno homogenih skupina otoka kod donošenja i provedbe razvojnih politika prema pojedinim skupinama otoka (Nacionalni program razvitka otoka, 1997; EUROISLANDS, 2013; Zakon o otocima, 2018) te radi identificiranja međusobno diferenciranih socio-ekonomskih razvojnih obilježja i procesa na njima (EUROISLANDS, 2013; Amstrong i dr., 2006; Faričić, 2012). U ovom poglavlju su prikazani odabrani primjeri višekriterijskih klasifikacija hrvatskih i europskih otoka koji su poslužili kod donošenja razvojnih preporuka i provedbe otočne razvojne politike te one višekriterijske klasifikacije korištene u znanstvenim radovima kao primjeri tipologija i klasterizacija otoka radi identificiranja različitih razvojnih procesa i stanja na otocima.

3.1. Otoci EU u sklopu ESPON istraživanja EUROISLANDS

Ciljana analiza „Razvoj otoka – Europski otoci i kohezijska politika – EUROISLANDS“ (engl. *The development of the Islands – European Islands and Cohesion Policy – EUROISLANDS),* izvedena je u sklopu programa ESPON 2006 u čijem su fokusu bili otoci i otočne regije EU 27,

kao dio šireg nastojanja doprinosu integriranim analizama i prostornim scenarijima razvoja različitih tipova prostora i regija Europske unije[11]. Analizirano je stanje otoka i otočnih regija EU 27 prema odabranim pokazateljima, izrađeni su kompozitni indeksi koji opisuju stanje i dinamiku promjene atraktivnosti otoka, a naposljetku je izrađen atlas europskih otoka temeljem odabranih kompozitnih pokazatelja. Glavni cilj analize bio je iznijeti preporuke i strateške smjernice za poticanje održivog razvoja europskih otoka u okviru jedinstvenog tržišta, osiguranjem jednakih uvjeta i mogućnosti u odnosu na kopno. Ciljana analiza polazi od činjenice kako Europski otočni prostor nije homogen, stoga je analizom potrebno uzeti u obzir različitosti kako bi se prema različitim tipovima otoka donosile razvojne mjere. Unatoč brojnim različitostima prepoznate su najvažnije zajedničke značajke otoka koje ih razlikuju od drugih kopnenih regija i država: male površine i populacije koje onemogućuju ekonomije razmjera, ograničeni resursi i nosivost prostora, izoliranost i udaljenost, periferna lokacija koja implicira dodatne troškove te naposljetku bogata i jedinstvena, ali krhka kulturna i prirodna okolina. Ciljana analiza rezultirala je nekolicinom vrijednih dokumenata koji osim prezentacije rezultata opsežnih istraživanja sadrže razrađene metodologije istraživanja prilagođene otočnim prostorima te iznose istraživačke specifičnosti otoka primjerice heterogenost prostornih razina (administrativnih i statističkih) i otežanu dostupnost statističkih podataka i njihovu međusobnu komparaciju. To su prije svega Znanstveno izvješće i ESPON Atlas otoka čija je osnovna svrha, koristeći različite pokazatelje, prezentirati osnovne činjenice i različitosti europskih otoka[12] te ih u konačnici klasificirati prema odabranim skupinama pokazatelja.

3.1.1. Metodologija istraživanja

Klasifikacije otoka iznesene u ESPON Atlasu otoka prezentirane su izvedbom 5 indeksa koji opisuju i uspoređuju otoke međusobno u odnosu na nacionalni i EU prosjek. To su: indeks stanja (engl. *State Index*), koji opisuje stanje na otočnim NUTS 0, 2 i 3 statističkim regijama ili državama članicama koje ih obuhvaćaju, zatim indeks promjene (engl. *Change Index*), koji se temelji na dinamici promjene odabranih pokazatelja u razdoblju 2000. – 2006. godine, te naposljetku 3 indeksa atraktivnosti. Indeksi atraktivnosti otoka u osnovi se bave uzrocima međusobnih različitosti otoka te pitanjem koliko inzularnost utječe na njihovu atraktivnost.

[11] Rezultati istraživanja su također objavljeni u znanstvenom članku: Spilanis, I., Kizos, T., Vaitis, M., Koukourouvli, N., 2012: Measuring the Economic, Social and Environmental Performance of European Island Regions: Emerging Issues for European and Regional Policy, *European Planning Studies*, 12.

[12] S obzirom ne to da Hrvatska u trenutku provođenja ovog istraživanja nije bila članica EU, analiza ne obuhvaća hrvatske otoke.

Atraktivnost temeljena na dostupnosti otoka i urbanoj dinamici prezentirana je indeksom izravne atraktivnosti (engl. *Attractiveness Direct Index*) dok se indeks neizravne atrakivnosti (engl. *Attractiveness Indirect Index*) bavi ostalim faktorima otočne atraktivnosti. Indeks potencijalne aktraktivnosti (engl. *Attractiveness Potential Index*) prikazuje otočni prirodni i kulturni potencijal.

Za izračun indeksa stanja korišteno je 5 pokazatelja: BDP po stanovniku, udio aktivnog stanovništva u ukupnoj otočnoj populaciji, stopa nezaposlenosti, udio stanovništva starijeg od 65 godina te udio korištenog u ukupnom zemljištu. Indeks promjene izračunat je na temelju 3 pokazatelja referirana na razdoblje 2000. – 2006. godine: promjena broja stanovnika, promjena BDP-a po stanovniku u odnosu na prosjek EU 27 te promjena udjela aktivnog stanovništva u ukupnoj otočnoj populaciji. Prvi indeks atraktivnosti, tj. indeks izravne atraktivnosti izračunat je na temelju dvaju pokazatelja: prosječna vrijednost FUA[13] i ESPON multimodalni indeks dostupnosti[14]. Indeks neizravne atraktivnosti je izračunat koristeći 5 pokazatelja: udio populacije s najnižom razinom obrazovanja, postotak BDP-a koji se izdvaja za istraživanje i razvoj, postotak kućanstava s pristupom širokopojasnom internetu, stopa nezaposlenosti u kontingentu 15 – 24 godine, pokazatelj upravljanja (složeni kvantitativno-kvalitativni pokazatelj koji ukazuje na upravljanje teritorijalnim i urbanim politikama od EU do lokalne razine, a sadrži podpokazatelje kao što su broj javnih službenika, obrazac nacionalnog upravljanja, državna struktura i sl.). Naposljetku, za izračun indeksa potencijalne atraktivnosti

---

[13] Prosječna vrijednost FUA (engl. *Functional Urban Area*) je izračunata za otočna urbana područja s više od 20.000 stanovnika kao prosječna vrijednost dodijeljenih bodova temeljenih na važnosti 7 funkcija: demografska funkcija, prijevozna funkcija, znanje, odlučivanje u javnom i privatnom sektoru, funkcija turizma i proizvodnje. Bodovni razredi, njih 9, formirani su s obzirom na registrirane minimalne i maksimalne vrijednosti pojave te u odnosu na prosjek EU 27.

[14] ESPON multimodalni indeks dostupnosti je izračunat kao omjer virtualne i stvarne (fizičke) udaljenosti između otoka i kopnenog centra.
Virtualna udaljenost (VD) (u km) je izračunata je prema jednadžbi:

$$VD = (RT + BT + WT + (P \times 168/N)) \times TS,$$

u kojoj su:

- RT – ukupno vrijeme putovanja između otoka i kopnenog centra uključujući sva potencijalna zaustavljanja (u satima)
- BT – tzv. ukrcajno vrijeme, tj. potrebno vrijeme da bi moglo ukrcati na plovilo (u satima)
- WT – potencijalno vrijeme čekanja ukoliko putovanje zahtjeva promjenu prijevoznog sredstva (u satima)
- P – vjerojatnost ukrcaja na plovilo, a koje ovisi o dnevnom broju veza između otoka i kopna pa ukoliko postoji jedna dnevna veza, onda postoji mogućnost da se na kopnu mora provesti prosječno 12 sati pa je p = 12/42 = 0,5
- N – učestalost tjednih veza između otoka i kopna
- TS – brzina putovanja plovila (km/h)

korištena su 2 pokazatelja: udio Natura 2000 površina u ukupnoj površini i gustoća kulturnih spomenika na otoku.

Na cjelokupnu analizu utječe, a jednim dijelom i ograničava, dostupnost podataka s obzirom na administrativni status otoka pa su tako za otočne države, kao što su Cipar i Malta, svi podaci dostupni, a za otoke na LAU 1 ili nižim razinama (lokalna administrativna jedinica) nisu. Nadalje, za otoke NUTS 2 i 3 regije dostupni podaci nisu homogeni, a pojedini od njih se preklapaju pa su tako podaci za Maltu (NUTS 0) izraženi kao zbroj podataka za otoke Maltu i Gozo – Comino (NUTS 3 regije). Otočje Baleari je skup tri NUTS 3 regije (Mallorca, Menorca i Ibiza te Formentera). Grčka NUTS 2 regija Južni Egej je zbroj dviju NUTS 3 regije (Cikladi i Dodecanosis). NUTS 2 regija Sjeverni Egej je podijeljena u tri NUTS 3 regije (Lesvos, Samos i Chios) dok je NUTS 2 regija Jonski otoci podijeljena na 4 NUTS 3 regije (Zakynthos, Kerkyra, Lefkada i Kefallonia). Konačno, otoci Kreta, Sicilija, Sardinija i Korzika uzeti su u obzir isključivo kao cjeloviti otočni entiteti (NUTS 2 regija) iako uključuju podjele na NUTS 3 regije. Podaci korišteni za analize su obuhvatili razdoblje od 1996. do 2008. godine za koje su korišteni izvori Eurostata, Regionalni godišnjak Eurostata iz 2009. godine, Četvrti izvještaj ekonomske i društvene kohezije iz 2007. godine, ESPON baza podataka i ESPON Atlas.

3.1.2. Rezultati analize – stanje otoka EU 27

Analize provedene u sklopu istraživanja otoka EU 27 pokazale su kako se otoci pripadajućih europskih zemalja razlikuju prema veličini i udjelu populacije unutar pripadajućih država. Pri tome je uočeno kako su otoci zemalja Sjeverne Europe manji, uglavnom bliži obali, a populacija im čini mali udio u ukupnoj populaciji dok u Sredozemlju postoje različite situacije. Dvije su otočne države (Cipar i Malta), zatim velike otočne regije poput Sicilije, Sardinije, Krete, Mallorce i Korzike te manji arhipelazi i obalni otoci. Udio populacija tih otoka u ukupnoj nacionalnoj populaciji varira od 100 % kod otočnih država pa do manje od 2 % u Francuskoj. U Grčkoj i Italiji otoci imaju veliku važnost jer čak 12 % njihove populacije živi na otocima. Stanje europskih otoka u kontekstu održivog razvoja je pokazano analizom prema trima komponentama održivog razvoja, a to su: učinkovitost otočne ekonomije, društvena jednakost i očuvanje okoliša.

3.1.2.1. Učinkovitost otočne ekonomije

Većina otoka NUTS 2 i 3 regija, njih 24 od ukupno 31, imali su BDP po stanovniku ispod prosjeka EU 27 pri čemu su samo otoci Åland i Baleari (NUTS 2) te Shetland i Cikladi (NUTS

3) imali više vrijednosti od europskog prosjeka. Ekonomska konvergencija BDP-a u NUTS 2 i 3 otočnim regijama s prosjekom EU 27 (2000. – 2006. godine) bila je pozitivna samo za Vanjske Hebride (Zapadno otočje), Shetland, Chios i Kefalliniu dok su s druge strane, Sardinija, Sicilija, Malta, Bornhoin, Kerkyra i Dodekanezi imali neto divergenciju. Razina produktivnosti također odstupa na Korzici, Sardiniji i Siciliji, a produktivnost na Ålandu je iznad EU 27 prosjeka. Južni Egej i Baleari imaju bolje rezultate od onih nacionalnih (106,9 u usporedbi s 85,1 i 94,5 u usporedbi s 91,7). S druge strane, na Cipru, Jonskim otocima, Južnom Egeju i Malti produktivnost je niska.

Struktura ekonomije otočnih regija po sektorima pokazuje različitosti. Usluge su najvažnije djelatnosti na otocima pri čemu je proizvedena bruto dodana vrijednost najveća za otok Orkney i Shetlandske otoke (65 %) te otok Åland (85 %). Nešto niži udjeli za otok Gotland (41,2 %), Zapadno otočje (37,8 %), Bornholm (37,0 %) i Korziku (36,2 %) posljedica su važnosti javnog sektora. Otočne države Malta i Cipar zauzele su središnji položaj prema zastupljenosti javnog sektora, naime 26,7 %, odnosno 24,4 % njihovog BDP-a dolazi iz javnog sektora i na taj način prate trend većine drugih država članica (Danska 27,0 %, Francuska 25,4 %, Švedska 25,3 %, Grčka 23,9 %). Ostale usluge kao što su transport (Åland) ili turizam (Baleari i grčki otoci) važne su na nekim otocima ako se uzme u obzir kako je preko 40 % bruto dodane vrijednosti proizvedeno u tim granama. Dva grčka otoka (Lesvos i Chios) te Cipar imaju važne financijske sektore (odnose se na nekretnine, iznajmljivanja i na ostale usluge koje se pružaju tvrtkama i pojedincima). Građevinski sektor je također važan (više od 10 %) na Balearima i većini grčkih otoka, a povezan je s turizmom i općenito stambenim gospodarstvom. Ostatak sekundarnog sektora (proizvodnja, rudarstvo, energetika) na otocima u usporedbi s EU i zemljama članicama je podzastupljen. Primarni sektor je s udjelom od 8 % bruto dodane vrijednosti zastupljen na škotskim otocima, Kreti, Lesvosu i Gozu viši u odnosu na prosjek EU 27. S druge strane, na Balearima, Ålandu i na otoku Wightu je zastupljenost primarnog sektora ispod 2 %.

Prema zaposlenosti po sektorima 7 NUTS 3 otočnih regija uz Cipar ima visoku koncentraciju poslovanja u jednoj ili nekoliko grana, uglavnom u turizmu, osim na Ålandu gdje dominiraju aktivnosti vezane za pomorski transport. Usluge poslovanja (nekretnine, iznajmljivanje, aktivnosti vezane za računala, istraživanje i razvoj, pravne usluge poslovanja, računovodstvo i upravljanje, oglašavanje, arhitektura, inženjering, zaštitarske usluge, čišćenje, administrativne usluge itd.), koje spadaju među najdinamičnije aktivnosti u modernoj ekonomiji, izrazito su slabo zastupljene.

Bez obzira na veličinu, analize ukazuju kako je otoke s boljim ekonomskim performansama u usporedbi s ostalim otocima i EU 27 prosjekom moguće klasificirani u dvije kategorije:

- Otoci s jasnom međunarodnom specijalizacijom u aktivnostima niske dodane vrijednosti kao što je turizam (Baleari, Južni Egej, Zakynthos i Cipar). Monokultura je temelj njihova trenutnog prosperiteta i doprinijela je dobrim rezultatima, a u isto vrijeme ove djelatnosti su tijekom kriza ranjivije od drugih.
- Otoci čiji je rast BDP-a potaknut specifičnim egzogenim utjecajima, kao što su Åland, Shetland, Orkney i Gotland. Ti utjecaji nisu posljedica korištenja lokalnih komparativnih prednosti, već proizlaze iz postojanja područja bez carine, u slučaju otoka Ålanda, do područja koja su poznata po ekspolataciji nafte (Shetland). Prisutnost i utjecaj države je dosta važan razlog. Naime, javni sektor djeluje kao pokretač razvoja jer kreira BDP i potiče zaposlenost, utječe na veću atraktivnost za boravak (više javnih usluga), ali i pretpostavlja mogućnost i politički izbor transferiranja javnih resursa, ljudskog kapitala i koncepta *know-how* s kopna. Otoci s razvijenim i učinkovitim javnim sektorom su manje ranjivi i izloženi vanjskim utjecajima.

3.1.2.2. Društvena jednakost

Općenito, od kraja 1990-ih godina smanjen je broj stanovnika u regijama na europskoj periferiji. Takav trend je bio posljedica negativne prirodne promjene ili emigracije, ili njihove kombinacije. Kod većine europskih otoka je prisutan takav trend pa su tako otoci Sardinija i Sicilija te otočna regija Sjeverni Egej imali značajno smanjenje populacije prvenstveno zbog prirodnog pada dok su otoci Gotland, Zapadno otočje i Shetland zabilježili manji pad. Druga skupina, uključujući Baleare, otoke Wight, Kretu, Maltu, Cipar, Južni Egej i Åland imali su porast ukupne populacije, kao posljedice imigracijskih tokova. Imigracija je također utjecala na dobnu strukturu jer su imigranti uglavnom mlađe dobi i imaju više djece. Međutim, porast otočne populacije u usporedbi s prethodnim desetljećima i EU prosjekom prikrivaju stvarno stanje na manjim otocima, osobito arhipelazima koji još uvijek gube stanovništvo.

U EU 27 je 2007. godine 17 % populacije bilo starije od 65 godina, što je porast od 2 % u zadnjih 10 godina. Za otoke u regijama kao što su Sjeverni Egej i Jonski otoci, udjeli starijeg stanovništva su znatno veći i kreću se do čak 21,8 %. S druge strane, u ostalim otočnim regijama udjeli su prosječni ili manji od prosjeka pa tako na Korzici udio starih iznosi 19 %, na Siciliji 17,4 %, Kreti 17 %, Sardiniji 16,7 %, Ålandu 16,6 %, Južnom Egeju 14,6 %, Balearima 14 %, Malti 13 % i Cipru 11,9 %. Na manjim otocima registrirane su znatno ekstremnije vrijednosti.

Dinamičnost i konkurentnost lokalne ekonomije iskazani su pokazateljima ekonomski aktivnog stanovništva i stope zaposlenosti. Demografska struktura utječe na ponudu rada, međutim ekonomske performanse su te koje stvaraju poslove i potražnju za radom u smislu broja radnika i traženih vještina. Stopa ekonomski aktivnog stanovništva između ostaloga ovisi i o dobnoj strukturi stanovništva jer se računa prema dobnom kontingentu od 15 do 65 godina pa neposredno odražava udio mlađe (< 15 godina) i starije (> 65 godina) populacije. Samo 4 od 28 otoka NUTS 0, 2 i 3 regija (Zakynthos, Ibiza i Formentera, Åland i Gotland) imali su bolje rezultate u odnosu na EU prosjek od 54,5 %. Slični rezultati su dobiveni kod aktivnosti žena prema kojima su samo 3 otoka imala viši udio od prosjeka EU 27 od 55,9 %, (Ålanda 76,7 %, Cipar 58,4 % i Baleari 57,5 %) dok su s druge strane Sicilija (28,1 %) i Malta (32,1 %) imale najniže udjele.

Nezaposlenost je važan pokazatelj društvene kohezije jer povećava rizik od siromaštva. Prosjek EU 27 je 2007. godine iznosio 7,5 % u odnosu na 11,6 % u otočnim regijama. Među njima su Sicilija, Sardinija, Kerkyra, Zakynthos, Dodekanezi i Korzika imale više stope nezaposlenosti dok su Åland i općenito nordijski otoci imali niže. Promjene u stopama nezaposlenosti su različite pa je tako primjerice na Korzici u razdoblju 2000. – 2007. godine stopa pala s 22,2 % na 8,2 %, u Sjevernom Egeju s 11,5 % na 4,5 %, na Sardiniji s 20 % na 12,2 %, te na Siciliji s 24 % na 13,8 %. Međutim, takve promjene ne moraju nužno ukazivati na brzi porast zaposlenosti, već ističu strukturalne probleme nezaposlenosti. Naime, pad pokazatelja nezaposlenosti na određenom prostoru moguća je posljedica emigracije stanovništva upravo zbog nedostatka radnih mjesta ili neusklađenosti ponude i potražnje vještina na tržištu rada. Takav primjer je Malta gdje je odsutnost poslovnih prilika vidljiva kroz vrlo nisku stopu aktivnosti, a ne stopu nezaposlenosti. Najniža stopa nezaposlenosti mladih je bila na Cipru[15] (9 %), a najviše na Siciliji (39,3 %) i Sardiniji (36,8 %) u odnosu na prosjek EU 27 od 15,5 % 2008. godine. Nezaposlenost žena je bila viša u odnosu na EU 27 od 7,5 %. Samo su na otoku Cipru registrirani bolji rezultati (4,2 %) dok je stopa nezaposlenosti žena na Siciliji, Sardiniji, Južnom Egeju, Jonskim otocima i Korzici bila iznad 12 %. Dugoročna nezaposlenost je izražena na Korzici, Sardiniji, Siciliji i Sjevernom Egeju gdje iznosi više od 45 % u odnosu na prosjek EU 27 od 37,2 %.

Prema prosječnom dohotku EU 27 iz 2006. godine od 16 200 eura jedino su otok Åland (17 190) i Baleari (18 306) imali više dohotke dok su sa druge strane Sicilija (11 372), grčke otočne

[15] Istraživanje obuhvaća dio otoka Cipra koji je u sastavu Republike Cipar.

regije Jonski otoci (10 176) i Kreta (10 856) imale niže prosječne dohotke po stanovniku. Prosječni dohodak Sicilije je tako iznosio blizu 60 % nacionalnog dohotka što ukazuje kako dio otočnog stanovništva živi u siromaštvu. Uzimajući u obzir kako se neaktivni (mladi, žene i stariji ljudi) i nezaposleni nalaze u većem potencijalnom riziku od siromaštva te imajući na umu nizak postotak aktivnog stanovništva na otocima, moguće je zaključiti o visokom udjelu otočnog stanovništva izloženog riziku siromaštva.

3.1.2.3. Očuvanje okoliša

Prema ESPON Atlasu otoka očuvanje okoliša se odnosi na kapacitet prirodnog kapitala potrebnog da osigura ponudu okolišnih dobara i usluga zajednicama kao i na očuvanje funkcija ekosustava te porast kvalitete života. Taj kapacitet je ugrožen pritiscima ljudskih aktivnosti.

Kao prvi pristup koristit će se gustoća stanovništva, iako ne uključuje sezonalne pritiske turista i stanovništva koje tu ne živi veći dio godine. Podjela otoka prema gustoći naseljenosti pokazuje različito stanje:

- Vrlo rijetko naseljeni otoci (< 12,5 stan./km^2) obuhvaćaju ukupnu populaciju od 58 000 stanovnika. Većina ovih otoka se nalazi na sjeveru Europe. Većina od 147 takvih otoka su mali otoci s populacijom manjom od po 50 stanovnika, iako postoje čak 73 otoka s populacijom između 50 i 5895 stanovnika, kao što je otok Uist koji pripada Zapadnim otocima, tj. Vanjskim Hebridima u Škotskoj.
- Rijetko naseljeni otoci (12,5 – 50 stan./km^2) ukupne populacije od oko 60 000 stanovnika. Ova kategorija uključuje 60 vrlo malih otoka i 123 velika otoka.
- Otoci srednje gustoće naseljenosti (50 – 114 stan./km^2) uključuju 12 malih i 53 velika otoka s oko 3,5 milijuna stanovnika.
- Gusto naseljeni otoci (> 114 stan./km^2) uključuju 5 malih i 58 velikih otoka s oko 6,8 milijuna stanovnika. Od njih, 35 otoka ima gustoću veću od 200 stan./km^2, a 15 veću od 500 stan./km^2.

Dio prostora sa zastupljenim korištenim zemljištem je prvi pokazatelj postojećih pritisaka. Na pojedinima otocima kao što su Malta, Cipar, Bornholm, Wight i Mallorca korišteno zemljište je iznadprosječno zastupljeno u odnosu na EU te zauzima više od 10 % ukupnog teritorija.

Većina otoka, bez obzira na veličinu, suočena je s problemom prevelike eksploatacije podzemnih voda. Izgradnja brana i postrojenja za desalinizaciju je uobičajen odgovor na taj

problem, međutim takve intervencije dovode do sekundarnih problema u okolišu od kojih je najvažnija prevencija normalne cirkulacije sedimenata važne radi očuvanja plaža.

Mediteranski ekosustav je zbog klimatskih promjena i promjena okoliša, ali i slučajnog unosa egzotičnih vrsta doživio promjene u svojoj bioraznolikosti. Prema istraživanju u sklopu ESPON Euroislands uočene promjene u koncentraciji hranjivih tvari u vodama zapadnog Mediterana sugeriraju da se promjena dogodila u relativnoj distribuciji hranjivih tvari što je dovelo do promjene fitoplanktona u moru. Najznačajniji izvori onečišćenja, industrijske emisije, komunalne vode, gradske otpadne vode odgovorne su za više od 80 % onečišćenja Sredozemnog mora. Problemi onečišćenja mora su dosta važni u sjevernim morima, posebno u Baltičkom moru gdje je eutrofikacija zajedno s ugroženim ribljim zalihama najveći problem. Problemi onečišćenja mora te većina problema na otocima ne proizlazi od samih otoka već iz europskog kopna i morskog prijevoza. Naime, za većinu otoka pritisak vrši otpad iz kućanstava i turizma jer pročišćivanje otpadnih voda ne pokriva sva naselja. Jedino je na nekoliko većih otoka utvrđena industrijska aktivnost povezana s ovim problemima.

Mediteranska regija obiluje endemima i smatra se najvažnijom regijom globalne bioraznolikosti, a jedan od faktora je visoka fragmentacija staništa. Otoci poput Krete, Mallorce, Formentere, Lesvosa, Korzike, Sicilije i Cipra su posebno bogati kopnenom i morskom bioraznolikošću. To znači da na svakom otoku postoji barem jedan dio zaštićenog područja, s tim da su ta područja veća na Mediteranu gdje pokrivaju od 20 % do preko 40 % površine i dio su mreže NATURA 2000. S druge strane, jedina otočna regija na sjeveru Europe s visokim udjelom zaštićenih područja je Zapadno otočje.

3.1.3. Klasifikacija otoka EU 27

Razvrstavanje otoka (NUTS 2 i 3 regije) u skupine izvršeno je korištenjem pokazatelja indeksa stanja. Otoci i otočne regije, koje su imale rezultate više ili jednake prosjeku EU vrijednosti u najmanje 3 pokazatelja te prosječnu vrijednost indeksa stanja većeg od 5,5, pripale su tipu „Uspješni otoci/otočne regije“. Otoci, koji su imali rezultate više ili jednake prosjeku EU u minimalno 2 pokazatelja i vrijednosti indeksa stanja u rasponu od 5,4 do 4,5, pripali su tipu „Srednji otoci/otočne regije“. Oni otoci, koji su bili uspješniji ili jednaki prosjeku EU u samo 1 pokazatelju i imali vrijednosti indeksa stanja manjeg od 4,5, označeni su kao tip „Zaostajući otoci/otočne regije“. Tipu „Uspješni otoci/otočne regije“ pripalo je 9 otoka (Mallorca, Ålanda, Ibiza i Formentera, Shetlanda, Gotland, Orkney, Kreta, Cikladi i Zapadno otočje), tipu „Srednji

otoci/otočne regije“ 8 otoka (Menorca, Zakynthos, Cipar, Kefalonia, Dodecanisos, Samos, Lesvos i Lefkada), a tipu „Zaostajući otoci/otočne regije“ je pripalo 9 otoka (Wight, Bornholm, Sardinija, Chios, Malta, Gozo, Korzika, Sicilija, Kerkyra).

Otoci iz skupine „Uspješni otoci/otočne regije“ pokazuju pozitivno i uravnoteženo stanje te dobru, ali ranjivu ekonomiju. Ove otočne regije obuhvaćaju 2 vrste: velike otoke s ekonomijom koja se temelji na masovnom turizmu i pritiscima na okoliš zbog ove vrste razvoja (Mallorca, Ibiza i Kreta) te srednje otoke (Åland, Shetland, Zapadno otočje i Orkney) i 1 veliki otok (Gotland) koji su razvijeni zbog vanjskih čimbenika: javni sektor u gospodarstvu Gotlanda i Zapadnih otoka, posebni fiskalni režim na Ålandu, vađenje nafte oko Shetlanda i Orkneya. „Srednji otoci/otočne regije“ pojedini su specijalizirani su u turizmu (Zakynthos, Kyklades, Dodecanisos, Kerkyra, Wight i Kreta), neki s uravnoteženom, ali ne toliko naprednom ekonomijom (Malta i Sardinija) te Bornholm, Zapadno otočje i Wight s razvijenim javnim sektorom. „Zaostajući otoci/otočne regije“ su veliki otoci s ozbiljnim ekonomskim problemima i visokim stupnjem umjetnog zemljišta. Gotovo svi imaju ispodprosječne pokazatelje u pogledu ekonomski aktivnog stanovništva, a kod svih (osim Malte i Goza) broj stanovništva opada te se mnogi suočavaju s vrlo visokim stopama nezaposlenosti. Udio iskorištenog zemljišta kod većine otoka u ovoj skupini je visok.

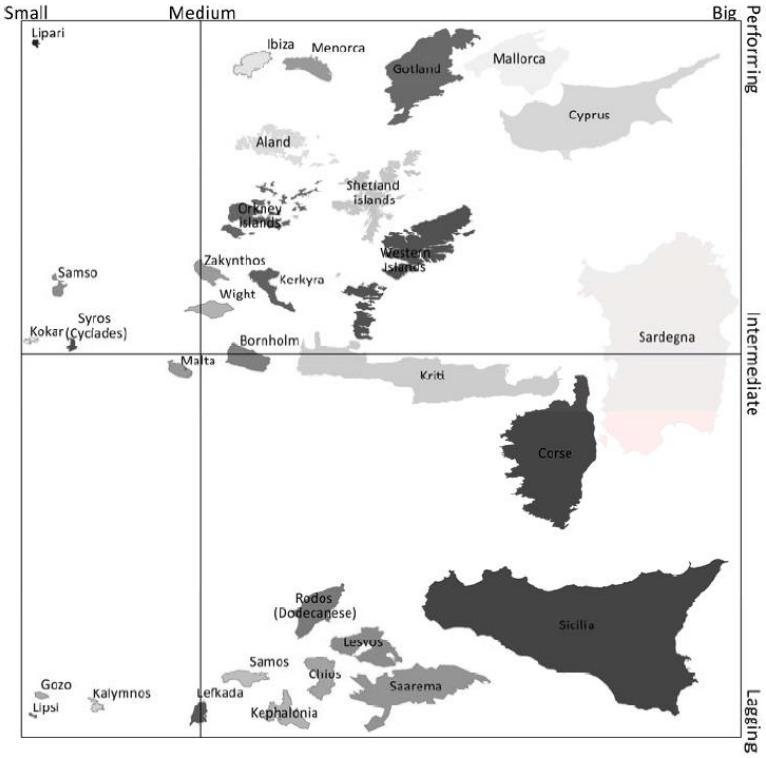

Sl. 1. Shematski prikaz dvodimenzionalnog pozicioniranja europskih otoka i otočnih regija u ESPON Atlasu otoka
Izvor: ESPON Atlas otoka, 2013

3.2. Višekriterijske klasifikacije hrvatskih otoka za potrebe provođenja razvojnih politika

Prvo nastojanje diferenciranja te izrade klasifikacije otoka prema više pokazatelja pojavilo se uspostavom otočne razvojne politike 1990-ih godina. U tu svrhu hrvatski otoci su prvi put klasificirani uvažavajući više skupina pokazatelja u sklopu izrade Nacionalnog programa razvitka otoka 1997. godine. Daljnje nastojanje klasificiranja temeljem više pokazatelja za potrebe provođenja razvojnih politika odnose se na klasifikaciju jedinica lokalne i područne samouprave temeljem Zakona o regionalnom razvoju (NN 147/2014) indeksom razvijenosti. Donošenjem novoga Zakona o otocima (NN 116/18) 2018. godine, člankom 13. predviđeno je razvrstavanje otoka prema razvijenosti, uvažavajući otočnost, s ciljem određivanja stanja i smjera razvoja svakog pojedinog otoka. Nastanjeni otoci razvrstavat će se prema otočnim razvojnim pokazateljima u: I. skupinu koju čine nerazvijeni otoci, II. skupinu koju čine manje razvijeni otoci, III. skupinu koju čine razvijeni otoci. Određivanje metodologije vrednovanja razvijenosti i razvrstavanja otoka unutar 3 skupine će se definirati Pravilnikom o otočnim razvojnim pokazateljima i postupku vrednovanja razvijenosti otoka koji u ovom trenutku izrađuje Uprava za otoke Ministarstva regionalnog razvoja i EU fondova.

3.2.1. Otočna ljestvica nerazvijenosti

Ukupno 47 naseljenih otoka, uključujući i poluotok Pelješac koji se u okviru otočne razvojne politike pridodaje hrvatskom otočnom prostoru, bilo je predmetom prve višekriterijske klasifikacije otoka prema razvijenosti u sklopu izrade Nacionalnog programa razvitka otoka 1997. godine (Nacionalni program razvitka otoka – Prilog 12). Na temelju skupnog pokazatelja otoci su ocijenjeni i poredani od najrazvijenijeg do najmanje razvijenog. Pri tome je korišteno ukupno 12 pokazatelja razvrstanih u 3 skupine: demografska, prostorna i gospodarska. Demografska skupina obuhvaćala je pokazatelje promjene broja stanovnika u razdoblju 1981. – 1991. godine, starosnu strukturu stanovništva (omjer starih i mladih dobnih skupina), migracijski saldo u razdoblju 1981. – 1991. godine i ukupni broj stanovnika 1991. godine. Prostorna skupina uključivala je pokazatelje površine otoka, položaja otoka u Jadranu, broja stanova svih vrsta te udaljenost glavne otočne luke od najbliže kopnene luke. Gospodarska je skupina obuhvaćala pokazatelje gospodarske strukture otoka, javni standard, osobni standard stanovnika i agregatni pokazatelj ekonomskog rasta otoka.

Postupak određivanja razvijenosti otoka temeljio se na dodjeljivanju ocjena otocima s obzirom na definirane raspone prema prirodi pojedinog kriterija i korištenih podataka. Primjerice za pokazatelj promjena broja stanovnika u razdoblju 1981. – 1991. godine, raspon bodova je

iznosio od -3 do 3 boda, s obzirom da se stanovništvo pojedinih otoka u navedenom razdoblju povećalo, a kod nekih se smanjilo, a pri čemu su otoci s registriranim najvećim padom dobili najnižu ocjenu (-3) dok su otoci s registriranim najvećim porastom dobili najvišu ocjenu (3). Multikriterijalnom analizom kompjuteriziranim postupkom PROMETHEE četiri pojedinačne ocjene za svaku skupinu kriterija su svedene na jedinstvenu ocjenu prema kojoj su otoci potom rangirani od onog s najnižom do onoga s najvišom ocjenom. Temeljem multikriterijske ocjene razvijenosti određene prema 12 pokazatelja određene su 3 razvojne skupine: A – najnerazvijeniji, B – srednje razvijeni te C – otoci koji se ne mogu smatrati nerazvijenima. Tipu A pripalo je 30 prvih otoka na ljestvici: Biševo, Škarda, Drvenik Mali, Zverinac, Premuda, Vele Srakane, Rivanj, Rava, Drvenik Veliki, Lastovo, Šipan, Koločep, Ist, Olib, Molat, Lopud, Sestrunj, Žirje, Ilovik, Susak, Ošljak, Kaprije, Unije, Mljet, Silba, Vrgada, Iž, Vis, Zlarin i Prvić, a također je napomenuto kako je navedenoj skupini potrebno nadodati nekad naseljene otoke poput Srakana Malih, Prvića (Kvarnersko otočje), Golog, Svetog Grgura, Babca, Svetog Andrije i Kornata. Zajedničko obilježje te skupine je da su to uglavnom površinom manji i slabije naseljeni otoci od kojih je većina u sastavu obalno-otočnih jedinica lokalne samouprave, izuzev Lastova, Visa i Mljeta, a njih karakterizira pučinski položaj. Tipu B pripala su 4 otoka: Krapanj, Šolta, poluotok Pelješac i Dugi otok dok je Tipu C pripalo 13 najrazvijenijih otoka Korčula, Hvar, Pašman, Vir, Murter, Čiovo, Brač, Cres, Ugljan, Rab, Lošinj, Pag i Krk. Svi oni pripadaju populacijski i površinski velikim hrvatskim otocima te su ujedno premošteni, obalni ili kanalski otoci.

3.2.2. Otoci prema razvijenosti za potrebe regionalne razvojne politike

Sukladno Zakonu o regionalnom razvoju (NN 147/2014) te Uredbi o indeksu razvijenosti (NN 131/17) razvijenost jedinica lokalne i područne samouprave mjeri se i vrednuje indeksom razvijenosti, kompozitnim pokazateljem sastavljenim od 6 komponenata: prosječni dohodak po stanovniku, prosječni izvorni prihodi po stanovniku, prosječna stopa nezaposlenosti, opće kretanje stanovništva, stupanj obrazovanosti stanovništva (tercijarno obrazovanje) i indeks starenja. Jedinice lokalne samouprave se potom razvrstavaju u skupine razvijenosti pomoću distribucije ranga pri čemu se polazi od prosječnog praga razvijenosti (indeks 100). Skupine razvijenosti tvore jednake dijelove (polovine, odnosno četvrtine) u razdiobi po veličini uređenih nizova iznadprosječnih i ispodprosječnih vrijednosti indeksa razvijenosti za jedinice područne (regionalne), odnosno lokalne samouprave. Temeljem izračunatog indeksa JLS se razvrstavaju

u 8 skupina dok status potpomognutog područja dobivaju ispodprosječno razvijene JLS, odnosno one razvrstane od IV. do I. razvojne skupine.

Prema Odluci o razvrstavanju jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave prema stupnju razvijenosti (NN 132/17) sve otočne JLS su razvrstane u iznadprosječno razvijene skupine, odnosno one od VIII. do V., te niti jedna nema status potpomognutog područja. Ukupno je 16 otočnih JLS-ova razvrstano u najrazvijeniju VIII. skupinu, 17 ih je pripalo VII. skupini, 8 ih je pripalo VI. skupini te je 5 otočnih JLS pripalo V. skupini razvijenosti. Sve jedinice lokalne samouprave otoka Krka nalaze u samom vrhu poretka otočnih jedinica lokalne samouprave te pripadaju VIII. najrazvijenijoj skupini čime je ovaj otok razvojno najviše pozicioniran te ujedno razvojno najhomogeniji otok kada su u pitanju otoci s više lokalnih samouprava (tab 1). U VIII. skupini nalaze se također Gradovi Mali Lošinj i Cres te općina Vir, koji obuhvaćaju istoimene otoke, te najrazvijeniji dijelovi otoka Brača (općina Bol i Sutivan te Grad Supetar), Hvara (Grad Hvar) i Paga (Grad Novalja i općina Kolan). Nadalje, distribucija otočnih jedinica lokalne samouprave u niže razvojne skupine, posebice VI. i V., pokazuje veću zastupljenost jedinica lokalne samouprave iz skupine Srednjodalmatinskih i Južnodalmatinskih otoka.

Vrednovanje otočne razvijenosti indeksom razvijenosti pokazalo je brojne manjkavosti, kako one metodološke, tako i one u njegovoj primjeni. Prije svega, indeks „ne prepoznaje“ i razdvaja manje i često slabije razvijenije otoke u sklopu obalno-otočnih ili višeotočnih jedinica lokalne samouprave pa ih izravno uključuje u u većini slučajeva osjetno razvijeniji obalni ili otočni dio jedinice lokalne samouprave. Slučaj je to s gotovo svim manjim otocima koji administrativno pripadaju obalno-otočnim ili višeotočnim JLS-ovima pa tako otoci Šipan, Koločep i Lopud u administrativnom sastavu Grada Dubrovnika imaju vrijednost indeksa od čak 144,5 % razvijenosti RH te pripadaju VIII. najrazvijenijoj skupini. Nadalje, otoci Unije, Susak, Ilovik, Vele i Male Srakane u administrativnom sastavu Grada Malog Lošinja imaju indeks od 130,8 % razvijenosti RH te pripadaju također VIII. najrazvijenijoj skupini. Takvo vrednovanje razvijenosti u slučaju malih otoka izravno rezultira njihovim neopravdanim razvrstavanjem u razvijenije dijelove, a time i otežanim dobivanjem novčanih potpora iz proračuna države i županija te EU fondova. Nedostaci indeksa razvijenosti proizlaze i iz nedovoljno i neadekvatno prepoznatih otočnih razvojnih potreba i čimbenika koji kvalitetu života na otocima čine boljom ili lošijom kao što su prometna povezanost s kopnom, funkcionalna opskrbljenost, kvaliteta infrastrukture i sl. Osim toga, analizirajući koncept indeksa razvijenosti Marcelić (2015) je pokazao kako ovako postavljeni indeks „favorizira“ primorske jedinice, temeljene na visokim

prihodima gradova i općina te kretanju stanovništva, nauštrb ljudskog razvoja koji se iskazuje kroz zaposlenost, osobne prihode i obrazovanje iako je osnovna intencija indeksa obratna.

Tab. 1. Otočne jedinice lokalne samouprave prema indeksu razvijenosti 2017. godine

Jedinica lokalne samouprave	Otok	Razvojna skupina	Vrijednost indeksa
Omišalj	Krk	VIII	115,363
Malinska-Dubašnica	Krk	VIII	115,117
Krk	Krk	VIII	113,722
Punat	Krk	VIII	113,245
Bol	Brač	VIII	112,946
Sutivan	Brač	VIII	112,122
Baška	Krk	VIII	111,930
Hvar	Hvar	VIII	111,673
Kolan	Pag	VIII	111,579
Mali Lošinj	Lošinj	VIII	111,493
Cres	Cres	VIII	111,395
Vrbnik	Krk	VIII	110,195
Novalja	Pag	VIII	110,049
Vir	Vir	VIII	109,892
Dobrinj	Krk	VIII	109,751
Supetar	Brač	VIII	109,358
Kali	Ugljan	VII	107,130
Postira	Brač	VII	106,924
Lopar	Rab	VII	106,834
Rab	Rab	VII	106,277
Vis	Vis	VII	106,270
Murter-Kornati	Murter	VII	106,114
Korčula	Korčula	VII	106,084
Okrug	Čiovo	VII	106,063
Milna	Brač	VII	105,898
Tkon	Pašman	VII	105,524
Lastovo	Lastovo	VII	105,442
Jelsa	Hvar	VII	105,371
Stari Grad	Hvar	VII	105,194
Tisno	Murter	VII	105,054
Kukljica	Ugljan	VII	104,822
Pag	Pag	VII	104,690
Pašman	Pašman	VII	104,505
Blato	Korčula	VI	104,025
Mljet	Mljet	VI	103,833
Lumbarda	Korčula	VI	103,722
Povljana	Pag	VI	103,307
Sali	Dugi otok	VI	102,812
Šolta	Šolta	VI	102,807
Pučišća	Brač	VI	102,496
Nerežišća	Brač	VI	102,384
Preko	Ugljan	V	102,098
Vela Luka	Korčula	V	101,579
Komiža	Vis	V	101,499

Selca	Brač	V	101,098
Smokvica	Korčula	V	100,851

Izvor: Vrijednosti indeksa razvijenosti i pokazatelja za izračun indeksa razvijenosti prema novom modelu izračuna na lokalnoj razini (razdoblje 2014. – 2016.)

Tab. 2. Otoci u sklopu obalno-otočnih i višeotočnih jedinica lokalne samouprave prema indeksu razvijenosti 2017. godine

Otok	Jedinica lokalne samouprave	Razvojna skupina	Vrijednost indeksa
Koločep	Dubrovnik	VIII	115,637
Šipan	Dubrovnik	VIII	115,637
Lopud	Dubrovnik	VIII	115,637
Male Srakane	Mali Lošinj	VIII	111,493
Vele Srakane	Mali Lošinj	VIII	111,493
Iovik	Mali Lošinj	VIII	111,493
Susak	Mali Lošinj	VIII	111,493
Unije	Mali Lošinj	VIII	111,493
Premuda	Zadar	VIII	109,370
Rava	Zadar	VIII	109,370
Ist	Zadar	VIII	109,370
Iž	Zadar	VIII	109,370
Molat	Zadar	VIII	109,370
Silba	Zadar	VIII	109,370
Olib	Zadar	VIII	109,370
Kaprije	Šibenik	VII	106,194
Krašanj	Šibenik	VII	106,194
Zlarin	Šibenik	VII	106,194
Žrje	Šibenik	VII	106,194
Kornat	Murter-Kornati	VII	106,114
Prvić	Vodice	VII	105,928
Drvenik Mali	Trogir	VII	105,783
Drvenik Veliki	Trogir	VII	105,783
Vrgada	Pakoštane	VI	102,983
Zverinac	Sali	VI	102,812
Ošljak	Preko	V	102,098
Rivanj	Preko	V	102,098
Sestrunj	Preko	V	102,098
Biševo	Komiža	V	101,499

Izvor: Vrijednosti indeksa razvijenosti i pokazatelja za izračun indeksa razvijenosti prema novom modelu izračuna na lokalnoj razini (razdoblje 2014. – 2016.)

3.2.3. Dvodimenzionalna ljestvica razvijenosti otočnih JLS

Ocjena razvijenosti otočnih JLS, u sklopu koje je izrađena otočna ljestvica razvijenosti na razini otočih jedinica lokalne samouprave, javila se s obzirom na dosadašnje manjkavosti i neadekvatnosti prikaza razvijenosti otočnih prostora indeksom razvijenosti u sklopu regionalne

razvojne politike Republike Hrvatske. Prema Analitičkoj podlozi za izradu novog Zakona o otocima, koju je izradio Ekonomski institut iz Zagreba 2017. godine, namjera kreiranja otočne ljestvice je obuhvaćanje više aspekata otočnog razvoja od postojećeg službenog indeksa razvijenosti prema kojoj se polazi od postavke kako je na otocima, koji nisu atraktivni za razvoj ekonomskih aktivnosti i uz to nisu atraktivni za svakodnevni život, ugrožena društveno-ekonomska održivost. Pri tome se analizom naglašava kako u mjerenju razvijenosti treba usporedno analizirati atraktivnost za poslovanje i atraktivnost za život, a rezultati analize trebaju poslužiti nositeljima otočne razvojne politike za poticanje obje dimenzije.

Otočna ljestvica sastoji se od dvije dimenzije, ekonomske i društvene, prikazane u dvodimenzionalnom koordinatnom sustavu pri čemu ekonomska obuhvaća razvijenost i snagu ekonomskih aktivnosti na otoku, a društvena mogućnost zadovoljenja životnih potreba stanovnika otoka. Prednost dvodimenzionalne ljestvice u odnosu na indeks razvijenosti je postojanje zasebnih dimenzija koje nisu agregirane u jedan skupni indikator kao u slučaju indeksa. Pozicioniranje JLS-ova u dvodimenzionalnom koordinatnom sustavu, u skladu s vrijednostima, omogućuje veću dijagnostičku snagu kao i uočavanje specifičnih problema s kojima se suočavaju pojedine otočne JLS.

U kreiranju otočne ljestvice primijenjen je OECD-ov metodološki pristup[16], a obuhvaćene su samo u potpunosti otočne JLS. Obalno-otočne JLS isključene su iz analize zbog nemogućnosti izdvajanja podataka koji se odnose samo na otoke čime je prema autorima učinjena daleko manja greška od one koju bi uzrokovalo uvrštavanje podataka za kopnene dijelove obalno-otočnih JLS-ova. Ključni metodološki koraci u postupku formiranja ljestvice su: odabir pojedinih indikatora za dvije definirane dimenzije, odabir metode normalizacije podataka i odabir metode ponderiranja[17]. Za svaku dimenziju određena su 2 indikatora i to za ekonomsku: udio vlastitih prihoda u ukupnim prihodima otočne lokalne jedinice i broj registriranih poduzeća i obrta u otočnoj JLS na 1000 stanovnika te za društvenu dimenziju: udio zaposlenih u ukupnoj populaciji i stopa nataliteta.

Kombiniranjem ekonomske i društvene dimenzije u istom koordinatnom sustavu svaka otočna JLS pozicionirala se s obzirom na pripadajuće vrijednosti dimenzija, a temeljem pozicije u koordinatnom sustavu otočne JLS su klasificirane u grupe koje imaju slične odnose vrijednosti dimenzija u jedan od četiri kvadranta:

[16] OECD, 2008: Handbook on Constructing Composite Indicators, Paris, France: OECD.
[17] Svaki postupak je detaljno opisan u Analitičkoj podlozi.

1. kvadrant s iznadprosječnom ekonomskom dimenzijom i iznadprosječnom društvenom dimenzijom (VE/VD)
2. kvadrant s iznadprosječnom ekonomskom dimenzijom i ispodprosječnom društvenom dimenzijom (VE/ND)
3. kvadrant s ispodprosječnom ekonomskom dimenzijom i iznadprosječnom društvenom dimenzijom (NE/VD)
4. kvadrant s ispodprosječnom ekonomskom dimenzijom i ispodprosječnom društvenom dimenzijom (NE/ND)

Geografska distribucija skupina otočnih JLS-ova sa sličnim odnosima vrijednosti dimenzija pokazuje kako su ekonomski razvijenije otočne JLS zastupljenije u Kvarnerskoj otočnoj skupini dok među Južnodalmatinskim otocima nema niti jedne JLS s visokom ekonomskom razvojnom dimenzijom. Visoku ekonomsku i visoku društvenu dimenziju ima većina JLS-ova Kvarnerske otočne skupine, izuzev općine Dobrinj na otoku Krku kod koje je prisutna niska ekonomska, a visoka društvena dimenzija, zatim jezgre razvoja otoka Hvara (Grad Hvar) i otoka Brača (Grad Supetar i Općina Bol). Općenito, niska ekonomska aktivnost je sveprisutna u Južnodalmatinskoj otočnoj skupini, uključujući i poluotok Pelješac, dok u Sjevernodalmatinskoj otočnoj skupini dominira niska društvena aktivnost. O odnosu razvijenosti malih i velikih otoka, temeljem ove analize nije moguće donijeti zaključke, s obzirom na to da je većina malih otoka izostavljena iz analitičkog prikaza.

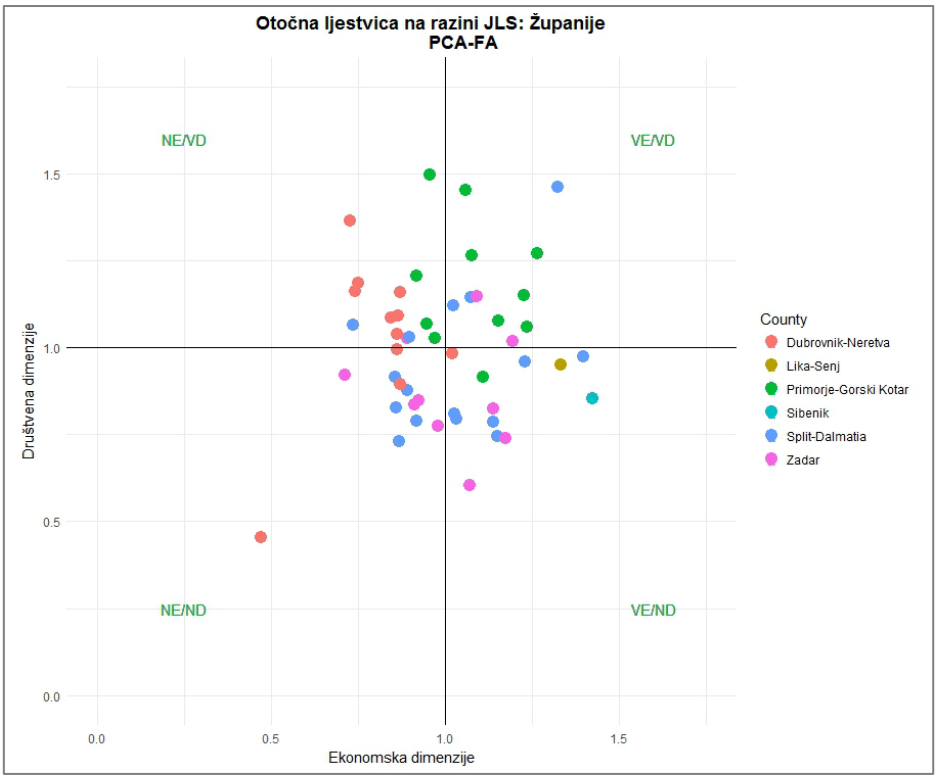

Sl. 2. Pozicioniranje otočnih jedinica lokalnih samouprava u dvodimenzionalnom koordinatnom sustavu prema županijskoj pripadnosti
Izvor: Analitička podloga za izradu novog Zakona o otocima, 2017.

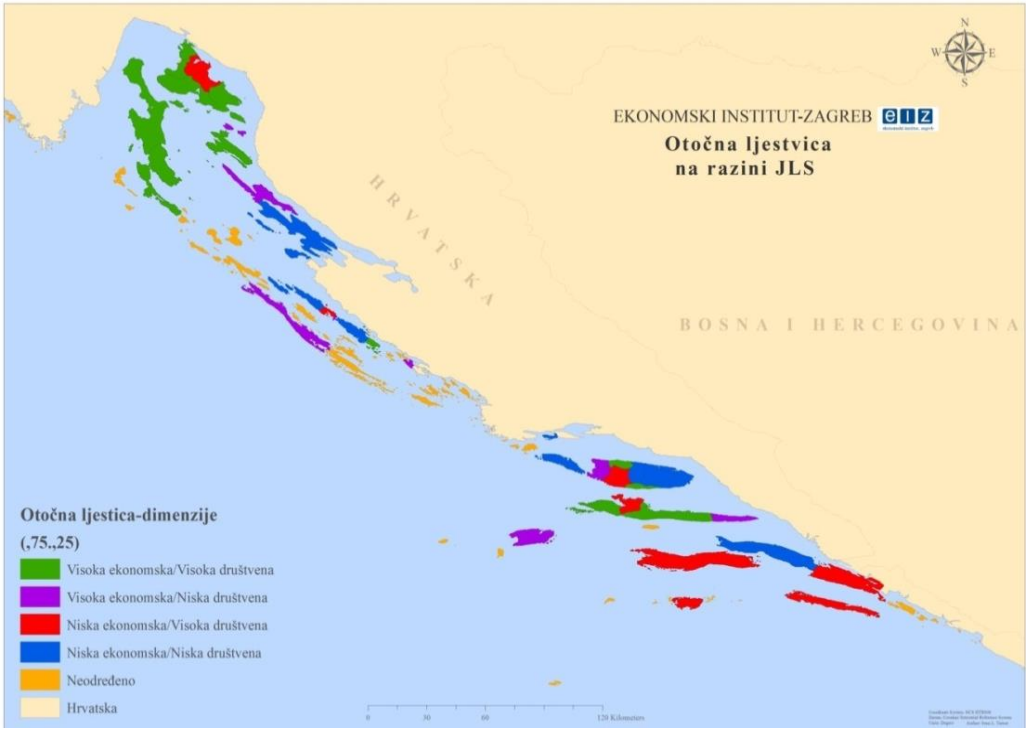

Sl. 3. Otočna ljestvica razvijenosti na razini jedinica lokalnih samouprava
Izvor: Analitička podloga za izradu novog Zakona o otocima, 2017.

*Dimenzije (,75.,25) označavaju da se radi o proizvoljnim ponderima u postupku faktorske analize

3.3. Odabrani primjeri tipologija i klasterizacija otoka

Za razliku od prethodno opisanih primjera klasifikacija otoka za potrebe (otočne) razvojne politike, koji su rezultirali otočnim ljestvicama prema (ne)razvijenosti, idući primjeri donose prikaz odabranih metodologija i rezultata klasifikacija otoka koji su izrađeni kako bi se otoci međusobno grupirali prema sličnim socioekonomskim procesima i obilježjima.

3.3.1. Tipologija sjevernodalmatinskih otoka

Primjer tipologije otoka u okviru prikaza geografije Sjevernodalmatinskih otoka donosi Faričić (2012) klasificirajući otoke ove skupine prema osnovnim društveno-gospodarskim pokazateljima. Pri tome koristi otočnim prostorima prilagođene socioekonomske pokazatelje s ciljem utvrđivanja heterogenosti društveno-gospodarskih procesa na njima. Autor ističe kako su razlike među pojedinim tipovima otoka uglavnom posljedica različitog geografskog i geoprometnog položaja u odnosu na kopnena regionalna središta. Kao temeljni pokazatelji korišteni su: promjena broja stanovnika u razdoblju 1971. – 2001. godine, indeks starosti stanovništva 2001. godine, udio aktivnog u ukupnom broju stanovnika 2001. godine, ekonomski sastav stanovništva prema sektorima djelatnosti 2001. godine, indeks obrazovanosti 2001. godine, promjena ukupnog broja stanova u razdoblju 1971. i 2001. godine, promjena broja stanova za odmor u razdoblju 1971. i 2001. godine te lokacijski kvocijent stanova za odmor i rekreaciju 2001. godine[18]. Kod konačnog određivanja tipova autor koristi dodatne pokazatelje obilježja položaja otoka u usporedbi sa susjednim kopnom (premošteni otok, otok unutrašnjeg/srednjeg/vanjskog niza) te veličinu otoka (veliki otok – površine veće od 50 km^2, srednji otok – površine od 15,1 do 50 km^2 te mali otok – površine 15 km^2 i manje) kako bi odredio i istaknuo međusobni utjecaj prostornih faktora na razvojne procese.

Metodološki postupak određivanja tipova temelji se na bodovanju pokazatelja s obzirom na dobivene vrijednosti, dodjeljivanju bodova otocima, njihovom zbrajanju te u konačnici određivanju prosjeka bodova za svaki otok. Temeljem prosjeka bodova određeni su tipovi otoka. Istraživanjem je definirano ukupno pet tipova otoka: Tip A – demografski i gospodarski

[18] Lokacijski kvocijent stanova za odmor i rekreaciju izračunat je prema formuli:

$$Lk = (a_1:a)/(b_1:b)$$

u kojoj su:

a_1 – brojstanova za odmor i rekreaciju u pojedinom otočnom naselju
a – ukupni broj stanova u pojedinom otočnom naselju
b_1 – broj stanova za odmor i rekreaciju u svim Sjevernodalmatinskim otocima
b – ukupni broj stanova na svim Sjevernodalmatinskim otocima

progresivni otoci, tip B – demografski oslabljeni otoci male gospodarske dinamike, tip C – demografski ugroženi otoci iznimno male gospodarske dinamike, tip D – otoci bez stalne društveno-gospodarske aktivnosti te tip E – otoci osobitoga statusa.

Rezultati tipologije su pokazali heterogenost društveno-gospodarskih procesa na otocima sjevernodalmatinske skupine. Tipu A pripadaju premošteni otoci Vir i Pag na kojima je registriran porast broja stanovnika kao rezultat funkcionalne integracije s kopnom nakon spajanja s mostom te posebice intenzivniji razvoj boravišnog i nautičkog turizma te izgradnja kuća za odmor i drugih turističkih objekata. Tip B čine otoci unutrašnjeg niza koji s gradovima na susjednom kopnu imaju redovite i učestale trajektne veze (Ugljan i Pašman) ili su neposredno povezani kopnom mostom (Murter), kao i otok Silba koji jedini među manjim i od kopna udaljenijih otoka pokazuje ekonomsku dinamiku. Tipu C pripada većina Sjevernodalmatinskih otoka koji prostorno obuhvaća manje otoke unutrašnjeg niza (Vrgada, Prvić i Zlarin) te većinu od kopna udaljenih otoka (Dugi otok, Ist, Iž, Molat, Premuda, Olib, Ist, Zverinac, Rivanj, Sestrunj, Rava, Krapanj, Kaprije i Žirje) za koje je unatoč negativnim demografskim procesima još uvijek značajna ograničena gospodarska vitalnost, a s obzirom na prevladavajuće staro i ekonomski neaktivno stanovništvo, ne očekuju se drastična pozitivna rješenja potencijalnih mjera revitalizacije. Istaknuti nepovoljni razvojni položaj među njima imaju manji otoci srednjeg i vanjskog otočnog niza, čemu dodatno doprinose mala otočna naselja. Jedini unutar tipa D je otok Škarda za koji je znakovito da nema stalne društvene i gospodarske aktivnosti. Poseban tip E čine Kornatski otoci jer nisu stalo nastanjeni prostor, kao ni prostor s organiziranim naseljem.

Općenito, rezultati tipologije su pokazali kako u načelu otoci, koje je u najvećoj mjeri zahvatila depopulacija, imaju najnepovoljniji dobni sastav stanovništva, nepovoljniji ekonomski sastav te male vrijednosti indeksa obrazovanosti i obrnuto, otoci koji imaju porast broja stanovnika, imaju povoljniji starosni, ekonomski i obrazovni sastav. Dinamika stambene izgradnje, uglavnom povezana s prenamjenom postojećih stanova za stanovanje te intenzivnom izgradnjom novih stanova za odmor i rekreaciju, nije u izravnoj vezi s promjenom broja stanovnika, već s promjenom temeljnih otočnih funkcija. Naime, i na otocima koji su demografski ispražnjeni ili su znatno depopulirali, značajno je povećan stambeni fond.

3.3.2. Komparativna analiza ekonomskog učinka grčkih i britanskih malih otoka

Amstrong i dr. (2006) su za potrebe istraživanja utjecaja geografskih obilježja (veličine otoka te populacije) na ekonomski učinak klasificirali 60 britanskih te 63 grčka otoka. Temeljem 18

pokazatelja podijeljenih unutar 2 skupine (geografska i ekonomska obilježja) klaster analizom izdvojena su 4 klastera za britanske te 6 za grčke otoke. Poseban izazov ovog istraživanja je dostupnost podataka na nižim administrativnim i statističkim razinama te njihovo usklađivanje s obzirom na to da se radi o otocima dviju različitih država, pri tome i različitim popisnim metodologijama i obuhvatima. U slučaju britanskih otoka autori su se osim toga susreli s problematikom prikaza podataka kod prostornih jedinica s manje od 20 kućanstava kako bi se spriječilo otkrivanje podataka koji se odnose na pojedince pa su podaci za otoke, koji ne zadovoljavaju ovaj kriterij veličine, agregirani s drugim prostornim jedinicama (kopnenim ili otočnim) te prikazani kao određena otočna skupina. Kod pojedinih grčkih otoka bilo je potrebno podatke raščlaniti u slučaju da je pojedini otok bio prikazan u skupu podataka više administrativne razine (primjerice, ukoliko određeni otok ima status općine, a njegovi su podaci agregirani u skupu podataka za određenu otočnu perfekturu, bilo ih je potrebno raščlaniti na razinu općine).

Korišteni geografski pokazatelji u istraživanju su: površina, broj stanovnika, gustoća naseljenosti, udaljenost od glavnoga grada države, udaljenost od Bruxellesa, indeks perifernosti za NUTS 3 regiju kojoj otok pripada i prisutnost aerodroma na otoku. Geografski pokazatelji pružaju osnovne informacije o kapacitetu prirodnih resursa otoka, primjerice kopnene površine te njihove sposobnosti djelovanja određenih sektora, posebno poljoprivrednog. Demografski pokazatelji ukazuju na veličinu lokalnog tržišta i radne snage dok pokazatelji udaljenosti omogućavaju uvid u pristupačnost glavnim tržištima. Ekonomski pokazatelji uključuju: udio aktivnog stanovništva, udio aktivnih muškaraca, udio aktivnih žena, broj stanovnika u radnom kontingentu, udio zaposlenog stanovništva, udio samozaposlenog stanovništva, broj zaposlenih u poljoprivredi, broj zaposlenih u obrtništvu, broj zaposlenih u uslugama te udio zauzetosti stambenog prostora.

Klaster analizom izdvojene su sljedeće skupine britanskih otoka: Veći, razvojno zaostajući, o turizmu ovisni otoci (23), Manji, udaljeniji, o poljoprivredi ovisni otoci (16), Udaljeni, gospodarski diversificirani i uspješniji otoci (12) te Veći, prometno dostupni, gospodarski diversificirani i uspješniji otoci (8). Grčki otoci razvrstani su kao: Manji, od središta EU udaljeniji i o poljoprivredi ovisni otoci (15), Manji, od Atene i EU udaljeniji, o poljoprivredi ovisni otoci (14), Prometno dostupni, uspješniji i gospodarski diversificirani otoci (15), Veći te o poljoprivredi i turizmu ovisni jonski otoci (8), Obalni, gospodarski diversificirani otoci, mješovite ekonomije (10) te posebni klaster za otok Kretu.

Rezultati klaster analize su pokazali kako površina otoka i broj stanovnika nisu sustavno povezani s njihovim ekonomskim učincima. Jedinu iznimku od ovog nalaza pokazuje otok Kreta koji je upravo toliko velik (i uspješan), u usporedbi s drugim otocima iz skupa podataka, da ga je analiza izdvojila kao poseban klaster. Iako britanski i grčki otoci dijele niz zajedničkih karakteristika, istraživanje je pokazalo kako postoje i neke važne razlike. Sličnosti te dvije skupine otoka proizlaze iz velikih udaljenosti od nacionalnih i EU tržišta te razvijenoga uslužnog sektora povezanog s turizmom na mnogima od promatranih otoka. S druge strane, kao glavna različitost ističu se klimatske prilike. Grčki otoci imaju prednost u pogledu klimatskih prilika za ljetne turiste koji su spremni putovati na velike udaljenosti kako bi uživali u ovom resursu. Britanski otoci nemaju tu klimatsku prednost i moraju se oslanjati na razvoj različitih vrsta turizma. Postoji i velika razlika u karakteristikama dostupnosti tih skupina otoka. Gotovo svi britanski otoci su udaljeni od EU-a i njihovih glavnih gradova dok su mnogi od grčkih otoka, iako su udaljeni od sjedišta EU, izuzetno blizu nacionalnom kopnu.

S obzirom na iznesene sličnosti i razlike između dviju otočnih skupina ne iznenađuje da su u nekim slučajevima identificirani klasteri po svojim karakteristikama gotovo identični dok drugi pokazuju različitosti. Tako klasteri 1 i 2 za grčke otoke pokazuju velike sličnosti klasteru 2 za britanske otoke. To su najčešće mali, relativno udaljeni otoci koji imaju iznadprosječnu ovisnost o poljoprivredi i kao rezultat toga imaju relativno slabu ekonomsku aktivnost. Uglavnom su to otoci sjeverozapadnog Atlantika u Britaniji i otoci dodekaneškog arhipelaga u Grčkoj. Zanimljivo je da u Grčkoj postoji niz manjih otoka koji su udaljeni od EU, ali prilično blizu Atene (klaster 1), međutim izgledno je kako još uvijek nisu iskoristili blizinu Ateni u smislu ekonomske aktivnosti. Klaster 4 za britanske i klaster 3 za grčke obuhvaćaju otoke koji su iskoristili dobru dostupnost u korist razvoja uspješne i diverzificirane ekonomije. U britanskom slučaju to su uglavnom engleski i velški pučinski otoci dok škotski ne pripadaju ovom klasteru. Analizom su proizašli jedan britanski i tri grčka klastera koji nemaju ekvivalenta u drugoj zemlji. U Britaniji klaster 4 čine udaljeni, ali diverzificirani i ekonomski uspješni otoci. Ovim klasterom dominiraju Shetlandski otoci s pristupom priobalnim izvorima nafte. U slučaju grčkih otoka analiza otkriva 3 iznimna klastera: klaster za otok Kretu, klaster 4, koji čine otoci u Jonskom moru koji su veliki, relativno poljoprivredno produktivni i pristupačniji od ostalih grčkih otoka sjevernim turističkim tržištima EU, što rezultira njihovom relativnom ekonomskom uspješnosti, te klaster 5 koji čini skup od 10 grčkih otoka koje obilježava obalni položaj i dobra dostupnost Ateni. Izgledno je kako taj klaster tvori jedini primjer kod kojih je dostupnost otoka nepovoljno djelovala na otočna gospodarstava s obzirom na to da je rezultirala

gospodarstvom temeljenim na brojnim kućama za odmor te dominaciji vikendaških turista i jednodnevnih izleta koji čine znatno slabije unosne tipove turističkih tržišta od onih na drugim grčkim otocima.

3.4. Obilježja, prednosti i nedostaci višekriterijskih klasifikacija

Na temelju iznesenih primjera višekriterijskih klasifikacija otoka EU i Hrvatske mogu se iznijeti određeni zaključci, posebice u pogledu svrhe njihove izrade, korištenih metoda i postupaka izrade, korištenih pokazatelja te dobivenih rezultata. U konačnici, navedeni su zaključci utjecali na temeljne metodološke smjernice, odabir pokazatelja, analizu i sintezu pokazatelja te njihovu interpretaciju u ovome istraživanju.

1. Dvije osnovne svrhe izrada višekriterijskih klasifikacija su određivanje međusobno homogenih skupina otoka radi donošenja i provedbe razvojnih politika prema njima te identifikacija međusobno diferenciranih socioekonomskih razvojnih obilježja i procesa na otocima. Lajić i Mišetić (2006) ističu kako primjena zajedničkih kriterija, bilo onih jednostavnih ili složenih, te formiranje otočnih skupina imaju pragmatičan cilj stvaranja pretpostavki za olakšavanje djelovanja otočnih podsustava planiranja otočne budućnosti.
2. Uspostavljene metodologije višekriterijskih klasifikacija su raznolike, kompleksne i zahtijevaju prilagodbu uobičajenih postupaka određivanja i metoda vrednovanja pokazatelja otočnim prostorima. Neke od korištenih metoda klasifikacija otoka su tipologija i klasterizacija, pri čemu se koriste različiti statističko-matematički postupci poput faktorske i klaster analize. Uz njih, korištene su metode bodovanja pokazatelja s obzirom na intenzitet promatrane pojave te klasifikacija prostornih jedinica (otoka) na temelju prosječnog broja bodova. Potrebno je istaknuti kako su korištene metodologije kod iznesenih primjera višekriterijskih klasifikacija prilagođene konkretnom prostoru te ciljevima izrada klasifikacija.
3. Pokazatelje višekriterijskih klasifikacija otoka je općenito moguće podijeliti na tri skupine: prostorni ili geografski, demografski i socio-demografski, ekonomski pokazatelji. Osnovni je preduvjet njihovog korištenja, što je ujedno istaknuto ciljanom analizom EUROISLANDS (ESPON Atlas otoka, 2013), dostupnost podataka na najmanjoj prostornoj razini kojoj otok kao prostorna cjelina i statistička jedinica pripada. Prostorna ili geografska skupina pokazatelja redovito je zastupljena u višekriterijskim otočnim kasifikacijama jer se smatra da prostorni čimbenici utječu na razvojno stanje i procese na otocima (Faričić, 2012) tako da prostorna skupina obilježja tvori otočnost kao kompleksni skup obilježja otoka proizašao iz njihove potpune okruženosti morem. Autori iz geografske ili prostorne skupine

pokazatelja redovito uključuju: položaj otoka određenoj otočnoj skupini (u Jadranu ili u Europi), površinu, udaljenost od kopna (ili kopnenih gravitacijskih centara) dok pojedini u ovoj skupini koriste veličinu otočne populacije te broj stambenih jedinica (u sklopu otočne ljestvice nerazvijenosti za potrebe Zakona o otocima NN 34/1999). Kod demografske i socio-demografske skupine pokazatelja redovito su zastupljeni oni pokazatelji koji ukazuju na ukupno, prirodno i prostorno kretanje broja stanovnika (migracije) te određena strukturna, najčešće dobna, obrazovna, ekonomska i radno-aktivna obilježja otočnih populacija pa tako autori koriste pokazatelje: ukupna otočna populacija, indeks promjene broja stanovnika u referentnom razdoblju, broj rođenih/stopa nataliteta, indeks obrazovanosti, udio zaposlenih u ukupnoj populaciji, indeks starosti stanovništva, udio aktivnog u ukupnom broju stanovnika, ekonomski sastav stanovništva prema sektorima djelatnosti i dr. Naposljetku kod ekonomskih pokazatelja koriste se primjerice ukupni prihodi otočne lokalne jedinice, broj registriranih poduzeća i obrta u otočnoj JLS na 1000 stanovnika, gospodarska struktura otoka (udio pojedine djelatnosti u ukupnom otočnom gospodarstvu), javni standard, osobni standard stanovnika i agregatni pokazatelj ekonomskog rasta itd. Ta se skupina pokazala najosjetljivijom kada su u pitanju otoci, s obzirom na njihov složeni i raznoliki administrativno-teritorijalni ustroj, a nedostupnost ili nepostojanje podataka za otoke-naselja u sklopu obalno-otočnih i višeotočnih jedinica lokalne samouprave. Upravo je neprepoznavanje manjih otoka te njihovo pripajanje u razvojnom kontekstu znatno razvijenijim obalnim dijelovima jedna od osnovnih kritika postojećem sustavu vrednovanja i ocjenjivanja razvijenosti indeksom razvijenosti u okviru regionalne razvojne politike te osnovni motiv za definiranje otočnih razvojnih pokazatelja te vrednovanje i razvrstavanje otoka na temelju ovih pokazatelja.

Tab. 3. Pregled odabranih primjera višekriterijskih klasifikacija otoka

Klasifikacija EUROISLANDS (ESPON Atlas otoka, 2013)			
Prostorna razina i obuhvat	Pokazatelji	Metodologija	Rezultat klasifikacije
NUTS 2 i 3 otočne regije EU 27 (27 otoka i otočnih skupina)	Indeks stanja: 1. BDP po stanovniku 2. Udio aktivnog stanovništva u ukupnoj otočnoj populaciji 3. Stopa nezaposlenosti 4. Udio stanovništva starijeg od 65 godina 5. Udio umjetnog u ukupnom zemljištu	Izračun indeksa stanja: Bodovanje pokazatelja prema devet formiranih razreda Razvrstavanje: 1. Indeks stanja > 5,5 i minimalno tri pokazatelja viša ili jednaka prosjeku EU 2. Indeks stanja od 5,4 do 4,5 i 5 i minimalno dva pokazatelja viša ili jednaka prosjeku EU 3. Indeks stanja > 4,5 jedan pokazatelj viši ili jednaka prosjeku EU	Tri tipa otoka: 1. „Uspješni otoci/otočne regije“ 2. "Srednji otoci/otočne regije" 3. "Zaostajući otoci/otočne regije"
Otočna ljestvica nerazvijenosti (Nacionalni program razvitka otoka – Prilog 12)			
Prostorna razina i obuhvat	Pokazatelji	Metodologija	Rezultat klasifikacije
Otok (47 hrvatskih naseljenih otoka)	1. Demografski: D1 – promjena broja stanovnika u razdoblju 1981. – 1991. D2 – pokazatelj ostarjelosti stanovništva D3 – migracijski saldo u razdoblju 1981. – 1991. D4 - broj stanovnika 1991. 2. Prostorni: P1 – površina otoka P2 – položaj otoka u Jadranu P3 – broj stanova svih vrsta P4 – udaljenost glavne luke na otoku od najbliže luke na Jadranskoj obali 3. Gospodarski: G1 – gospodarska struktura G2 – javni standard G3 – osobni standard stanovnika	Dodjeljivanje ocjena otocima prema pokazateljima na temelju definiranih raspona vrijednosti. Multikriterijalnom analizom kompujteriziranim postupkom PROMETHEE četiri pojedinačne ocjene za svaku skupinu kriterija su svedene na jednu jedinstvenu ocjenu. Temeljem multikriterijske ocjene razvijenosti određene prema svih 12 pokazatelja, otoci su razvrstani unutar tri skupine.	Tri skupine otoka: A – najnerazvijeniji B – srednje razvijeni C – otoci koji se ne mogu smatrati nerazvijenima.

	G4 – agregatni pokazatelj ekonomskog rasta		
Indeks razvijenosti JLS (Uredba o indeksu razvijenosti NN 131/17)			
Prostorna razina i obuhvat	Pokazatelji	Metodologija	Rezultat klasifikacije
JLS (46 otočnih JLS)	Indeks razvijenosti: 1. Prosječni dohodak po stanovniku 2. Prosječni izvorni prihodi po stanovniku 3. Prosječna stopa nezaposlenosti 4. Opće kretanje stanovništva 5. Stupanj obrazovanosti stanovništva (tercijarno obrazovanje) 6. Indeks starenja	Vrijednost indeksa razvijenosti izračunava se kao prilagođeni prosjek standardiziranih vrijednosti pokazatelja. Razvrstavanje u skupine razvijenosti se provodi pomoću distribucije ranga, pri čemu se uvijek polazi od prosječnog praga razvijenosti (indeks 100). Skupine razvijenosti čine jednake dijelove (polovine, odnosno četvrtine) u razdiobi po veličini uređenih nizova iznadprosječnih i ispodprosječnih vrijednosti indeksa razvijenosti za jedinice područne (regionalne), odnosno lokalne samouprave.	8. skupina (16 otočnih JLS 7. skupina (17 otočnih JLS 6. skupina (8 otočnih JLS) 5. skupina (5 otočnih JLS) Napomena: ne obuhvaća otoke u sklopu obalno-otočnih i višeotočnih JLS
Dvodimenzionalna ljestvica razvijenosti otočnih JLS (Analitička podloga za izradu novog Zakona o otocima, 2017)			
Prostorna razina i obuhvat	Pokazatelji	Metodologija	Rezultat klasifikacije
JLS (46 otočnih JLS)	Ekonomska dimenzija: 1. Udio vlastitih prihoda u ukupnim prihodima otočne lokalne jedinice 2. Broj registriranih poduzeća i obrta u otočnoj JLS na 1000 stanovnika Društvena dimenzija: 1. Udio zaposlenih u ukupnoj populaciji 2. Stopa nataliteta	Primijenjen je OECD-ov metodološki pristup, a kao ključni metodološki koraci u postupku formiranja ljestvice izdvajaju se: odabir pojedinih indikatora za dvije definirane dimenzije, odabir metode normalizacije podataka i odabir metode ponderiranja	Četiri kvadranta s obzirom na vrijednosti dimenzija: 1. Kvadrant iznadprosječne ekonomske i iznadprosječne društvene dimenzije (VE/VD) 2. Kvadrant iznadprosječne ekonomske i ispodprosječne društvene dimenzije (VE/ND), 3. Kvadrant ispodprosječne ekonomske i iznadprosječne društvene dimenzije (NE/VD),

			4. Kvadrant ispodprosječne ekonomske i ispodprosječne društvene dimenzije (NE/ND) Napomena: ne obuhvaća otoke u sklopu obalno-otočnih i višeotočnih JLS
Tipologija sjevernodalmatinskih otoka (Faričić, 2012)			
Prostorna razina i obuhvat	Pokazatelji	Metodologija	Rezultat klasifikacije
Otok (25 sjevernodalmatinskih otoka)	1. Promjena broja stanovnika između popisa 1971. i 2001. godine 2. Indeks starosti stanovništva 2001. godine 3. Udio aktivnog u ukupnom broju stanovnika 2001. godine 4. Ekonomski sastav stanovništva prema sektorima djelatnosti 2001. godine 5. Indeks obrazovanosti 2001. godine 6. Promjena ukupnog broja stanova između popisa 1971. i 2001. godine 7. Promjena broja stanova za odmor između popisa 1971. i 2001. godine 8. Lokacijski kvocijent stanova za odmor i rekreaciju 2001. godine Dodatni kriteriji: Položaj i površina otoka	Bodovanje pokazatelja s obzirom na formirane razrede. Raspoređivanje otoka prema prosječnom broju bodova i dodatnim kriterijima	Pet tipova otoka: Tip A – demografski i gospodarski progresivni otoci Tip B – demografski oslabljeni otoci male gospodarske dinamike Tip C – demografski ugroženi otoci iznimno male gospodarske dinamike Tip D – otoci bez stalne društveno-gospodarske aktivnosti Tip E – otoci osobitoga statusa
Komparativna analiza ekonomskog učinka grčkih i britanskih malih otoka (Amstrong i dr., 2006)			
Prostorna razina i obuhvat	Pokazatelji	Metodologija	Rezultat klasifikacije
Otok (60 britanskih te 63 grčka otoka)	Geografski pokazatelji: 1. Površina 2. Broj stanovnika 3. Gustoća naseljenosti 4. Udaljenost od glavnog grada 5. Udaljenost od Bruxellesa	Klaster analiza	Skupine britanskih otoka: 1. Veći, razvojno zaostajući, o turizmu ovisni otoci 2. Manji, udaljeniji, o poljoprivredi ovisni otoci 3. Udaljeni, gospodarski diversificirani i uspješniji otoci

	6. Indeks perifernosti za NUTS 3 regiju kojoj otok pripada 7. Prisutnost aerodroma na otoku Ekonomski pokazatelji: 1. Udio aktivnog stanovništva 2. Udio aktivnih muškaraca 3. Udio aktivnih žena 4. Broj stanovnika u radnom kontingentu 5. Udio zaposlenog stanovništva 6. Udio samozaposlenog stanovništva 7. Zaposleni u poljoprivredi 8. Zaposleni u obrtništvu 9. Zaposleni u uslugama 10. Udio zauzetosti stambenog prostora		4. Veći, prometno dostupni, gospodarski diversificirani i uspješniji otoci Skupine grčkih otoka: 1. Manji, od središta EU udaljeniji i o poljoprivredi ovisni otoci 2. Manji, od Atene i EU udaljeniji, o poljoprivredi ovisni otoci 3. Prometno dostupni, uspješniji i gospodarski diversificirani otoci 4. Jonski, veći te o poljoprivredi i turizmu ovisni otoci 5. Obalni, gospodarski diversificirani otoci, mješovite ekonomije 6. Otok Kreta

Izvor: obrada prema Faričić, 2012; Analitička podloga za izradu novog Zakona o otocima, 2017; Amstrong i dr., 2006; ESPON Atlas otoka, 2013; Uredba o indeksu razvijenosti (NN 131/17); Nacionalni program razvitka otoka – Prilog 12

4. SOCIJALNOGEOGRAFSKA ANALIZA OTOČNOG PROSTORA

Hrvatski otoci pokazuju međusobne razlike s obzirom na široki raspon korištenih kriterija kao što je pokazano prethodno iznesenim pregledima jednokriterijskih i višekriterijskih klasifikacija otoka. Činjenica je to koju ujedno afirmiraju mnogi istraživači otočnog prostora Hrvatske, a koja je osim toga bila jedan od osnovnih povoda za razradu otočne razvojne politike koja bi uvažavala te razlike. S obzirom na temeljni istraživački cilj izrade klasifikacija hrvatskih otoka prema višekriterijskim prostornim i socioekonomskim otočnim pokazateljima potrebno je pristupiti analitičkom dijelu istraživanja u kojem će se kroz odabrane pokazatelje ukazati na temeljne međuotočne različitosti.

Analitička faza u radu obuhvaća korake odabira, prikupljanja i selekcije, izračuna te statističke obrade otočnih pokazatelja koji će se u narednoj sinteznoj fazi koristiti u postupku višekriterijskih klasifikacija otoka. Važan element analitičke faze je izrada poretka otoka prema kvantitativnim te distribucija otoka prema kvalitativnim i kombiniranim pokazateljima kako bi se ukazalo na međuotočne različitosti, odnosno naznake formiranja pojedinih skupina otoka. Ujedno će se u sklopu svakoga analiziranog pokazatelja na temelju pregleda literature sagledati relevantni procesi, trendovi i strukture u okviru predmetnog područja kako bi se stekao širi uvid u postojeće stanje i naznake budućih razvojnih trendova s obzirom na odabrane pokazatelje.

4.1. Odabir i vrste otočnih pokazatelja te korištenih analitičkih metoda

Odabir relevantnih pokazatelja je početni korak analitičke faze istraživanja koji se prije svega temelji na pojmovnom definiranju i određenju socijalnogeografskih otočnih obilježja. Pojam je to koji dolazi od riječi *socijalna* i *geografija* te u osnovi označava one organizacijske, fizionomske i funkcionalne prostorne značajke nastale pod utjecajem društva i njegove organizacije. Prema definiciji Leksikografskog zavoda Miroslav Krleža, društvena ili socijalna geografija dio je opće geografije koja proučava prostor s njegovom socijalnom organizacijom, strukturom te socijalnim procesima (http://proleksis.lzmk.hr/47469/). Sukladno tome u suvremenoj se geografskoj terminologiji koristi niz izvedenica ovog pojma kojima su predmet proučavanja organizacijske, fizionomske i funkcionalne prostorne značajke nastale pod utjecajem društva pa tako Prelogović (2009) koristi pojam *socio-prostorne strukture* u kontekstu određivanja organizacije predmetnog prostora s obzirom na različita socijalna obilježja pripadajućeg stanovništva. Faričić i Magaš (2004) upotrebljavaju sintagmu *socio-*

geografskih problema kojom objašnjavaju međusobni utjecaj društveno-gospodarskih i demografskih procesa na suvremeni izgled, strukturu te funkcije otoka Žirja pri čemu pojam *problem* koriste kako bi naglasiti negativan utjecaj spomenutih procesa na današnje demografske i prostorne strukture ovog otoka. Pejnović (1991) pak koristi sintagmu *socijalnogeografske diferencijacije* predmetnog prostora kojom razmatra međuzavisnost demografskih promjena i općih društvenih kretanja, dajući uvid u aktualno stanje na nižim prostornim razinama (općinama).

S obzirom na ranije definirane metodološke osobitosti ovog istraživanja, u kojem je otočnost postavljena kao polazište u razmatranju otočne heterogenosti i izradu klasifikacija, definiciju koncepta otočnosti treba ponoviti kako bi se pobliže odredilo koja bi naslovno određena *socijalnogeografska obilježja* otoka trebala biti zastupljena u postupku klasifikacije. Dakle, otočnost je poimanje otoka kao životnog prostora i podsustava jednog većeg sustava koji se temelji na i proizlazi iz spleta fizičkih i društvenih odrednica. Odrednicama se pri tome, kao što sugeriraju prethodne definicije i dosadašnje spoznaje o otocima, smatraju sva organizacijska, fizionomska i funkcionalna, kvantitativna i kvalitativna obilježja pojedinog otočnog sustava, odnosno ona istaknuta svojstva toga otočnog sustava koji ga u njegovom individualnom bitku razlikuju od drugih otočnih sustava (*differentia specifica*), ali ga ujedno čine pripadnim istoj vrsti – otocima. S obzirom na navedeno, odabiru socijalnogeografskih obilježja otoka će se pristupiti s aspekta prostornih, socio-demografskih i gospodarskih otočnih pokazatelja. Svakako je potrebno istaknuti kako odabrani pokazatelji u okviru prostorne, socio-ekonomske i gospodarske skupine nisu sveobuhvatni niti konačni popis pokazatelja kojima je moguće opisati organizacijsko, fizionomsko ili funkcionalno obilježje otoka jer osim što takav zadatak premašuje svrhu i cilj ovog istraživanja, potrebno je napomenuti da, kada je u pitanju istraživanje otočnog prostora kod kojeg je prostorna razina otoka odabrana kao temeljna analitička jedinica, odabir relevantnih pokazatelja, osim pojmovnog određenja, čini istraživački izazov i s dodatnih aspekata. S obzirom na složenost administrativno-teritorijalnog ustroja hrvatskih otoka, odnosno činjenice da postoje otoci s jednom ili više jedinica lokalne samouprave (od dvije do čak osam), ali i otoka u sklopu obalno-otočnih i višeotočnih jedinica lokalne samouprave, neophodna je dostupnost podataka na razini otočnih naselja. Ta razina podataka je u službenoj statistici najslabije pokrivena pa je odabir pokazatelja bio izrazito ograničen s tog aspekta. Sa sličnom se problematikom dostupnosti podataka na nižim administrativnim ili statističkim razinama susreću i inozemni istraživači otoka (Amstrong i dr., 2006) prilikom odabira pokazatelja u istraživanju utjecaja geografskih obilježja na ekonomski

učinak kod grčkih i britanskih otoka pri čemu ističu nedostupnost adekvatnih podataka na razinama nižim od statističke NUTS 3 regije ili činjenicu kako se podaci za više otoka i/ili obalnih područja agregiraju i izražavaju kao podatak za pripadajuću otočnu skupinu. Nadalje, kako bi se opisale neke od socijalnogeografskih pojava, stanja i procesa na otocima, potrebno je uspostaviti vlastitu konceptualizaciju i metodologiju izračuna pokazatelja pri čemu dolazi do izražaja činjenica kako otoci zahtijevaju otočnim prostorima prilagođenu metodologiju proučavanja i planiranja.

Otočni prostorni pokazatelji

- Površina (Pov)
- Broj stanovnika 2011. godine (Br_st)
- Gustoća naseljenosti 2011. godine (Gust)
- Položaj otoka (Pol)
- Opremljenost centralnim funkcijama 2016. godine (CF)
- Dostupnost otoka 2018. godine (Dost)

Otočni socio-demografski pokazatelji

- Indeks promjene broja stanovnika 2001. – 2011. godine (Ind)
- Stopa nataliteta 2001. – 2015. godine (Nat)
- Stopa mortaliteta 2001. – 2015. godine (Mort)
- Stopa prirodne promjene 2001. – 2015. godine (Pr_prom)
- Stopa migracijske bilance 2001. – 2011. godine (Migr)
- Tip općeg kretanja stanovništva 2001. – 2011. godine (Opće_ kr)
- Udio stanovništva do 19 godina 2011. godine (St_do 19)
- Udio stanovništva starijeg od 60 godina 2011. godine (St_ od 60)
- Udio zaposlenog stanovništva 2011. godine (St_zap)
- Udio nezaposlenog stanovništva 2011. godine (St_nezap)
- Udio ekonomski neaktivnog stanovništva 2011. godine (St_neak)

Otočni gospodarski pokazatelji

- Boj cjelogodišnjih obrta na 100 stanovnika 2018. godine (Obrt)
- Broj tvrtki na 100 stanovnika 2018. godine (Tvrtke)
- Broj zaposlenih u tvrtkama na 100 stanovnika 2018. godine (Zap_tvrtke)
- Broj poljoprivrednih gospodarstva na 100 stanovnika 2015. godine (PG)
- Broj smještajnih kapaciteta na 100 stanovnika 2017. godine (Tur_smj)
- Broj turističkih dolazaka na 100 stanovnika 2017. godine (Tur_dol)
- Indeks ogive 2019. godine (O_ind)

Sl. 4. Popis otočnih pokazatelja korištenih u istraživanju

Analiza otočnog prostora u ovom istraživanju temelji se na odabranom skupu prostornih (geografskih), socio-ekonomskih i gospodarskih otočnih pokazatelja pri čemu je primijenjen kvantitativno-kvalitativni pristup u njihovom izračunu i/ili određivanju. Kao temeljna metoda analize otočnih pokazatelja korištena je deskriptivna statistika. Deskriptivna statistika sadrži metode i procedure za prezentiranje i sumiranje podataka, a njena je temeljna svrha brojčano opisati značenje podataka koji stoje iza njih. Deskriptivna statistika je obično prvi korak u analizi podataka, a služi za opisivanje prikupljenih podataka.

Odabrane je prostorne, socio-demografske i gospodarske otočne pokazatelje u istraživanju moguće sagledati prema:

a. vrsti: kvantitativni (numerički), kvalitativni (kategorijski), ordinalni (ljestvični) te kombinirani kvantitativno-kvalitativni
b. načinu dobivanja: jednostavni (dobiveni mjerenjem) i složeni (izračunati)
c. promjenjivosti: stalni (konstante) i promjenjivi (varijable – ovisno o referentnom vremenskom trenutku ili razdoblju)

Prema vrsti, otočni pokazatelji pripadaju kvantitativnim ili numeričkim pokazateljima, a to su oni koje je moguće prikazati intervalnom i/ili omjernom (numeričkom) skalom, odnosno pokazatelji kojima je moguće pridružiti realne brojeve te ih podvrgavati matematičkim operacijama. Tom tipu pripada većina korištenih pokazatelja u istraživanju, a obuhvaćaju diskretne (broj stanovnika 2011. godine) i kontinuirane pokazatelje (preostali). Kvalitativni ili kategorijski pokazatelji prikazani su nominalnom skalom, a sastoje se od nekoliko vrijednosti među kojima ne postoji prirodan redoslijed. Najčešće kategorijski pokazatelji imaju samo dvije vrijednosti (binarne ili dihotomne) kao što je obilježje spola (muško ili žensko), međutim u ovom istraživanju formirani su oni s više vrijednosti pa se u tom slučaju radi o više-kategorijskim. U ovom istraživanju kategorijskim varijablama pripadaju: položaj otoka i tip općeg kretanja stanovništva.

Ordinalni ili ljestvični pokazatelji su oni koji služe za rangiranje objekata istraživanja pri čemu razlike (intervali) i različite točke skale nisu nužno jednake. Ordinalne skale određuju samo relativan položaj rezultata u grupi, odnosno određuju što je manje ili veće, ali nepoznata je razlika među pojedinim jedinicama skale, odnosno rangovima. Ordinalnom tipu otočnih pokazatelja u ovom istraživanju pripada pokazatelj za opremljenost otoka centralnim funkcijama. Naposljetku, otočni pokazatelji prema tipu mogu biti kombinirani kvantitativno-kvalitativni i to kod pojava koje zbog složenosti otočnog prostora nije moguće jednoznačno

odrediti i opisati isključivo pomoću jednog tipa varijable. U ovom istraživanju kombiniranim pokazateljima pripada pokazatelj za otočnu dostupnost.

Prema načinu dobivanja pokazatelja, jednostavni su oni pokazatelji dobiveni mjerenjem ili brojanjem kod kvantitativnog tipa pokazatelja kao što su površina otoka i broj stanovnika, broj rođenih, umrlih, itd. Složeni su oni pokazatelji koji su izvedeni ili izračunati na temelju postojećih podataka i/ili jednostavnih pokazatelja. Sadrže odabrane pokazatelje i metodologiju izračuna prilagođenu hrvatskom otočnom prostoru kao što su opremljenost otoka centralnim funkcijama te svi izračunati indeksi, stope i koeficijenti. Kategorijski otočni pokazatelji prema načinu dobivanja pripadaju i jednostavnim i složenim pokazateljima pa tako primjerice pokazatelj položaj otoka pripada jednostavnim jer se kao glavni kriterij uzima činjenica omeđenosti pojedinog otoka dijelom obale, kanalima ili pučinom što neposredno odražava udaljenost otoka od kopna dok pokazatelj općeg kretanja stanovništva, na primjer, pripada složenim pokazateljima jer je dobiven izračunom na temelju drugih pokazatelja.

Prema promjenjivosti, otočni pokazatelji dijele se na stalne ili konstantne pokazatelje kao veličine koje zadržavaju iste vrijednost tijekom vremena, promjena drugih veličina ili okolnosti te na promjenjive pokazatelje koji su varijabilini ovisno o ulaznim podacima. U ovom istraživanju stalni otočni pokazatelji su površina otoka i položaj otoka dok svi preostali pripadaju promjenjivim pokazateljima.

4.2. Otočni prostorni pokazatelji

Prostorni, odnosno geografski pokazatelji su oni otočni pokazatelji koji definiraju stupanj inzularnosti pojedinog otoka razmatranog kroz tri osnovne odrednice: malenost, udaljenost i ranjivost (Liccio i Pinna, 2013). Inzularnost je definirana kao stupanj oslabljenosti veza određenog prostora s njegovim širim prostorno-gospodarskim okruženjem. Osnovna pretpostavka je kako šest varijabli ponajviše utječe na intenzitet inzularnosti pojedinog otoka pa će tako manji broj stanovnika, manja površina, manja gustoća stanovništva, slabija dostupnost i slabija opremljenost otoka centralnim funkcijama utjecati na istaknutiju inzularnost dok će manja udaljenost otoka od kopna utjecati na slabiji intenzitet inzularnosti. Obilježje malenosti percipirano je tako kroz površinu otoka i veličinu populacije, uz pretpostavku kako manje populacije i slabija naseljenost utječu na izraženiji intenzitet inzularnosti kod pojedinih otoka zbog ograničenosti domaćeg otočnog tržišta. Obilježje udaljenosti je razmatrano kroz položaj otoka, koji odražava fizičku udaljenost pojedinog otoka od kopna, te prometnu dostupnost otoka, uz pretpostavku kako veća udaljenost i slabija

prometna dostupnost utječu na izraženiji intenzitet inzularnosti zbog troškova transporta. Obilježje ranjivosti, definirano kao stupanj mogućnosti sustava da se naruši vanjskim čimbenicima (Briguglio, 1995), percipirano je kroz opremljenost otoka centralnim funkcijama, uz pretpostavku kako bolja opremljenost otoka centralnim funkcijama umanjuje njegovu ranjivost, a time i slabiji intenzitet inzularnosti.

4.2.1. Površina otoka

Ukupna površina 47 naseljenih hrvatskih otoka prema definiranom obuhvatu predmetnog prostora iznosi 3041,3 km^2 te čini 5,4 % ukupnoga nacionalnog teritorija. Površina svih hrvatskih otoka, uzimajući u obzir i nenaseljene otoke, otočiće, hridi i grebene, iznosi 3259,6 km^2, odnosno 5,8 % nacionalnog teritorija (Duplančić Leder i dr., 2004) što ukazuje na to da naseljeni otoci površinski čine čak 93,3 % svih hrvatskih otoka. Faričić (2012) u pogledu ukupne površine otoka naglašava kako navedena brojka s matematičkog i geografskog gledišta nije konačna, a niti točna, ali dovoljno ilustrira brojnost kao iznimno velik prirodni potencijal hrvatskih otoka. Prosječna veličina naseljenog otoka Hrvatske iznosi 64,7 km^2, a najbliže odgovara redu veličine otoka Pašmana, međutim znatne su razlike u površinama među otocima. Relativno standardno odstupanje površina otoka od prosječnog naseljenog otoka, koje ukazuje na prosječno odstupanje od srednje vrijednosti, iznosi tako čak 111,96 km^2, odnosno 173,02 %. Najveći je otok Cres površine 405,705 km^2 dok je najmanji otočić Ošljak površine 0,332 km^2. Drugi prema veličini je otok Krk površine 405,219 km^2, a prema mjerenju Hidrografskog instituta iz Splita za samo 486 m^2 je manji od otoka Cresa. Do ovoga se mjerenja smatralo kako je Krk površinom najveći hrvatski otok dok su pojedini autori uzimali kako susjedni otoci Krk i Cres imaju identične površine (Duplančić Leder i dr., 2004).

Prema uobičajenoj klasifikaciji s obzirom na površinu, ujedno osnovnom kriteriju diferencijacije otoka od manjih kopnenih površina, kopnene površine sa svih strana okružene morem podijeljene su na: otoke (površine veće od 1 km^2), otočiće (površine od 0,001 do 1 km^2) te hridi i grebene (površine manje od 0,001 km^2). Od ukupno 1246 identificiranih kopnenih površina, koje zadovoljavaju kriterij okruženosti morem sa svih strana, njih 79 su određeni kao otoci te imaju ukupnu površinu od 3195,715 km^2, 526 ih je klasificirano u skupinu otočića, ukupne površine od 62,413 km^2, a 642 su hridi i grebeni, ukupne površine tek 1,441 km^2 (Duplančić Leder i dr., 2004).

Deset površinom najvećih otoka zauzima ukupnu površinu od čak 2360,4 km^2, odnosno 77,6 % površine svih naseljenih otoka. Prema veličini to su: Cres (405,7 km^2), Krk (405,2 km^2), Brač (395,4 km^2), Hvar (297,4 km^2), Pag (284,2 km^2), Korčula (271,5 km^2), Dugi otok (113,3 km^2), Mljet (98,0 km^2), Vis (89,7 km^2) i Rab (86,1 km^2). Idućih deset otoka prema površini veći su od 20 km^2: Pašman (60,1 km^2), Šolta (58,2 km^2), Lošinj (52,6 km^2), Ugljan (51,1 km^2), Lastovo (40,8 km^2), Kornat (32,4 km^2), Čiovo (28,1 km^2), Olib (26,1 km^2), Molat (22,2 km^2) i Vir (22,1 km^2), a zauzimaju ukupnu površinu od 393,7 km^2, odnosno 13 % površine svih naseljenih otoka. Ostali naseljeni otoci površinom su manji od 20 km^2, a to su redom: Murter (17,6 km^2), Unije (16,9 km^2), Iž (16,5 km^2), Šipan (16,2 km^2), Sestrunj (15,2 km^2), Žirje (15,1 km^2), Silba (14,3 km^2), Prvić (12,8 km^2), Drvenik Veliki (11,7 km^2), Ist (9,7 km^2), Premuda (8,7 km^2), Zlarin (8,1 km^2), Kaprije (7,1 km^2), Biševo (5,9 km^2), Ilovik (5,5 km^2), Lopud (4,4 km^2), Zverinac (4,2 km^2), Susak (3,8 km^2), Rava (3,6 km^2), Rivanj (3,6 km^2), Drvenik Mali (3,4 km^2), Koločep (2,4 km^2) i Vrgada (2,3 km^2). Ukupna površina navedena 23 otoka iznosi samo 209 km^2, odnosno 6,87 % površine svih naseljenih otoka. Preostale tri kopnene površine pripadaju kategoriji otočića: Male Srakane (0,605 km^2), Ošljak (0,213 km^2) i Krapanj (0,356 km^2), a njihova ukupna površina iznosi svega 1,293 km^2[19].

Iz skupine 79 otoka, izuzev spomenuta 44 naseljena, površinom se ističu oni otoci iz skupine povremeno nastanjenih, odnosno otoci tzv. tehničke nastanjenosti kao što su: Šćedro (8,4 km^2), Sv. Grgur (6,4 km^2), Veliki Brijun (5,7 km^2), Sv. Klement (5,3 km^2), Goli otok (4,5 km^2), Svetac (4,2 km^2), Sušac (4,0 km^2) i Mali Brijun (1,1 km^2) (Duplančić Leder i dr., 2004). Ti otoci nisu uvršteni u analitički dio, ujedno ni u klasifikaciju otoka jer prema službenoj statistici nije registrirano stalno stanovništvo na njima, već je prisutna povremena nastanjenost te određeni oblici društvene i gospodarske valorizacije kao što su obrađivane poljoprivredne površine, restorani i ugostiteljski objekti, nautičke marine, posjetiteljski centri, privatne kuće, objekti namijenjeni turističkom iznajmljivanju, crkve, svjetionici i dr.

[19] Otkako se od 2018. godine izdvaja kao samostalno naselje, kategoriji naseljenih otočića pripada i otočić Babac (0,788 km^2). Do tada se otočić vodio kao sastavni dio obližnjeg kopnenog naselja Turanj u općini Sv. Filip i Jakov.

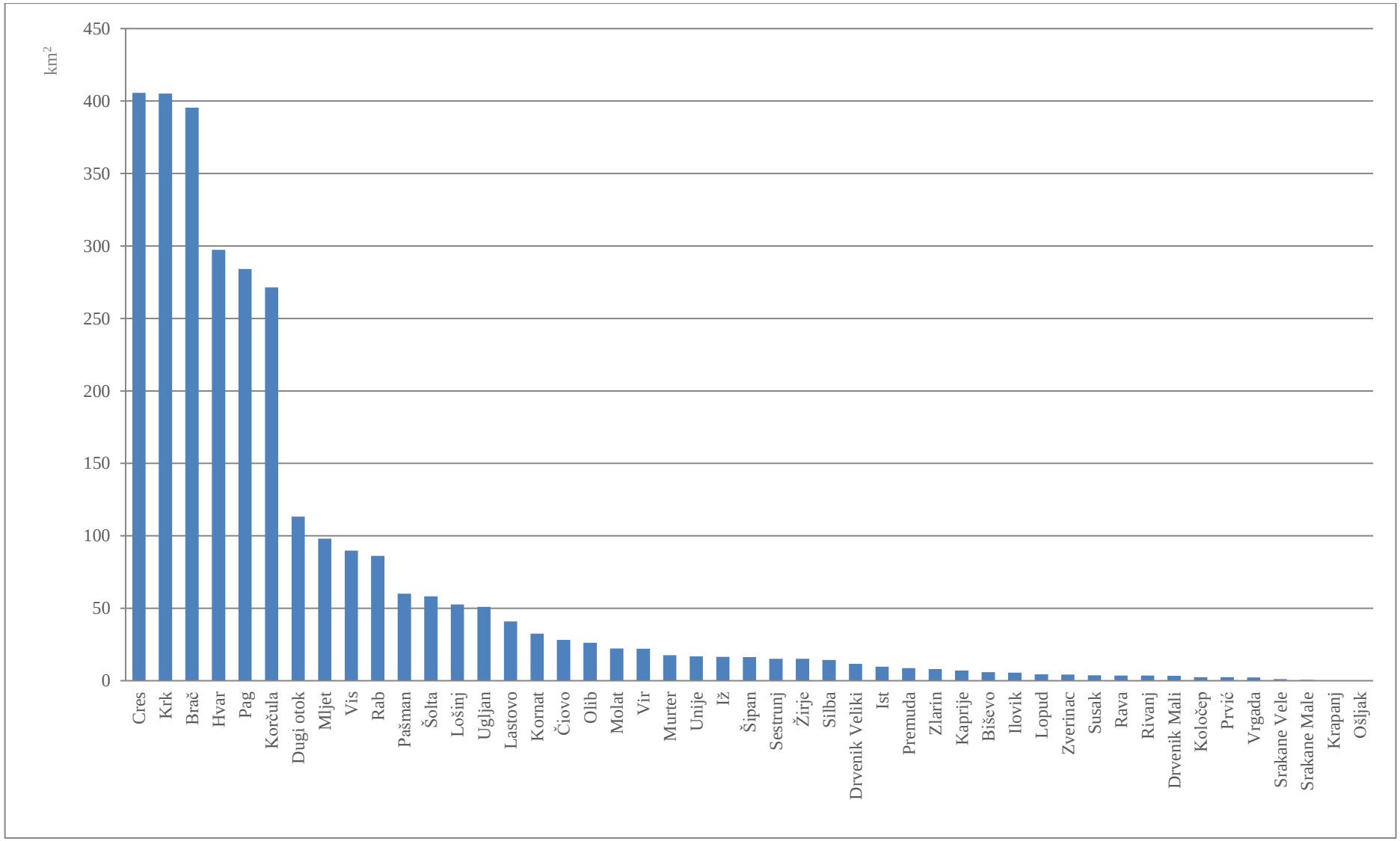

Sl. 5. Otoci prema površini

4.2.2. Broj stanovnika

Ukupno je na 47 naseljenih hrvatskih otoka prema Popisu stanovništva 2011. godine živjelo 124 955 stanovnika što čini udio od 2,92 % ukupnog stanovništva Hrvatske. Udjeli stanovništva otoka u pripadajućim županijama kreću se od 5,54 % u Šibensko-kninskoj, 7,19 % u Ličko-senjskoj, 7,99 % u Splitsko-dalmatinskoj, 13,41% u Primorsko-goranskoj do 14,88 % u Dubrovačko-neretvanskoj županiji (Lajić i Mišetić, 2013). Prosječno je po naseljenom hrvatskom otoku živjelo 2659 stanovnika što odgovara zamišljenom otoku koji bi se prema populaciji smjestio između Vira i Cresa. Kao i kod površine, u pogledu otočnih populacija prisutne su značajne razlike među otocima. Relativno standardno odstupanje broja stanovnika po otoku od prosječnog broja stanovnika otoka iznosi čak 4546, odnosno 170.98 %. Otok s najvećim brojem stanovnika je Krk na kojem je živjelo 19 383 stanovnika, dok su na otočiću Srakanama Malim registrirana samo 2 stalna stanovnika. Na deset najmnogoljudnijih hrvatskih otoka živjelo je ukupno 102 764, odnosno 82,3 % cjelokupnog otočnog stanovništva, a na čak 12 otoka živjelo je manje od 100 stanovnika te su brojali ukupnu populaciju od samo 514 stanovnika prema Popisu iz 2011. godine.

Kada je riječ o naseljenim otocima, potrebno je naglasiti kako uz njih postoji skupina povremeno nastanjenih otoka, odnosno otoka tzv. tehničke nastanjenosti. Popisno se smatraju nenastanjenima jer je osobama koje na njima borave, obitavaju, rade te izvršavaju obveze svog radnog mjesta, mjesto stalnog prebivanja prijavljeno drugdje i njih se uobičajeno ne ubraja u naseljene otoke, premda to realno jesu. Prema Državnom programu zaštite i korištenja malih, povremeno nastanjenih i nenastanjenih otoka i okolnog mora (2007) povremeno nastanjenim otocima pripadaju sljedeće skupine i pojedinačni otoci:

- hotelsko-turistički otoci: Sv. Nikola, Sv. Katarina, Sv. Andrija i Maškin, Mali i Veliki Brijun, Obonjan, Govan (Otok života)
- redovnički otoci: Košljun, Galovac, Badija, Sv. Marija
- otoci koji su do nedavna bili nastanjeni i dosta lako se u to stanje mogu vratiti (Škarda, Svetac/Sv. Andrija)
- otoci koji su na putu stalne nastanjenosti (na osnovi svoje veličine, položaja, davne nastanjenosti i gospodarske preorijentacije): Sv. Klement, Šćedro, Žut
- otoci proizvodnje i/li službovanja: Uljanik, Katarina, Lokrum te kao njihova specifična podvrsta svjetioničarski otoci: Sv. Ivan (na pučini), Porer, Grujica, Tajerska Sestrica, Blitvenica, Murvica, Sušac, Palagruža, Sv. Andrija (na pučini)

S obzirom na uobičajenu klasifikaciju otoka prema veličini populacije hrvatski otoci dijele se na: vrlo male (do 50 stanovnika), male (od 51 do 250), srednje (od 251 do 3000) i velike (3.000 stanovnika i više) (Lajić i Mišetić, 2006). Prema takvoj podjeli populacijski vrlo malih otoka je 2011. godine bilo 8 i na njima je živjelo ukupno 190 stanovnika, a to su: Male Srakane (2 stanovnika), Vele Srakane (3), Biševo (15), Kornat (19), Ošljak (29), Rivanj (31), Zverinac (43) i Sestrunj (48). Otok Kornat, zajedno sa skupinom otoka i otočića s kojima čini arhipelag, od kojih se površinama ističu otoci Žut (14,82 km^2), Piškera (2,66 km^2), Levrnaka (1,84 km^2), Lavsa (1,78 km^2), Sit (1,77 km^2), Kurba Vela (1,74 km^2) i Smokvica Vela (1,04 km^2), s obzirom na povijesne, gospodarske i prostorne posebnosti smatra se specifično nastanjenim područjem (Skračić, 2001). Naime, s obzirom na škrtu prirodno-geografsku osnovu te ostale specifične uvjete historijsko-geografskog razvoja, na Kornatu i ostalim pripadajućim otocima arhipelaga nije se razvilo stalno naselje (Faričić, 2005; Faričić i Šimičić, 2005). Čitava je otočna skupina bila vlasništvo zadarskih veleposjednika. U sustavu kolonata, koji je potrajao do Drugoga svjetskog rata, zemlju su obrađivali i stoku pasli koloni, otočani sa susjednoga Dugog otoka, a od 18. st. sve više i stanovnici otoka Murtera. Na Kornatima su boravili privremeno tijekom sezonskih poljodjelskih poslova, a dio ih se izmjenjivao čuvajući stoku (Skračić i Bašić, 2004). Mnogi demografi kornatske otoke tretiraju kao nenastanjeni, odnosno tek povremeno nastanjeni prostor, o čemu svjedoče popisni podaci. Do prvog suvremenog popisa 1857. godine na raspolaganju su podaci iz 1603. godine koji ukazuju na 24 stanovnika otoka Kornata (Skračić, 2001). Kornati kao zasebna jedinica postoje u popisima 1880. (47 stanovnika), 1890. (32), 1900. (16), 1910. (92), 1921. (313), 1961. (6), 1991. (3), 2001 (7) i 2011. godine (19), a nema ih u popisima 1857., 1869., 1921., 1984., 1953., 1971. i 1981. godine. Danas, kada otok Kornat ima status zaštićenog područja, smatra se naseljenim otokom, a Plan upravljanja NP Kornati (2014) navodi kako u Parku na ukupno 89 otoka, u 24 naseljene uvale, ima 25 stanovnika.

Populacijski malih otoka 2011. godine je bilo 16, s ukupnom populacijom od 2384 stanovnika, odnosno tek 1,9 % cjelokupne otočne populacije. To su otoci: Premuda (64), Ilovik (85), Drvenik Mali (87), Unije (88), Žirje (103), Rava (117), Olib (140), Drvenik Veliki (150), Susak (151), Koločep (163), Krapanj (170), Ist (182), Kaprije (189), Molat (197), Vrgada (249) i Lopud (249). Srednjim otocima pripadalo je 11 otoka, s ukupno 13 093 stanovnika, odnosno 10,5 % cjelokupne otočne populacije, a to su otoci: Zlarin (284), Silba (292), Prvić (403), Šipan (419), Iž (615), Lastovo (792), Mljet (1088), Dugi otok (1655), Šolta (1700), Pašman (2845) i Vir (3000). Velikih je otoka, onih s više od 3001 stanovnika, 12 i na njima je živjelo ukupno 109 288 stanovnika, tj. čak 87,5 % cjelokupne otočne populacije, a to su otoci: Cres (3079), Vis

(3445), Murter (4895), Čiovo (5908), Ugljan (6049), Lošinj (7587), Pag (9059), Rab (9328), Hvar (11 077), Brač (13 956), Korčula (15 522) i Krk (19 389).

Ukoliko bi se u obzir uzela definicija otoka prema kriterijima Europske komisije (1994) o minimalno 50 stalnih stanovnika da bi kopnena površina imala status otoka, čak 8 otoka prema popisnim podacima iz 2011. godine se ne bi smatralo otocima (to su ujedno populacijski vrlo mali otoci prema klasifikaciji Lajića i Mišetića iz 2006. godine), stoga se navedeni kriterij u slučaju hrvatskih otoka ne smatra u potpunosti prikladnim za izdvajanje otoka. Ipak, Amstrong i dr. (2006) isključivanje populacijskih vrlo malih otoka iz istraživanja, poglavito ekonomskih i demografskih kod kojih se koriste relativni pokazatelji na temelju broja otočnog stanovništva, opravdavaju iz razloga izbjegavanja problematike statističkih prikaza takvih otoka koja se ujedno ističe među glavnim demo-statističkim specifičnostima i kod hrvatskih otoka (Lajić i Nejašmić, 1994).

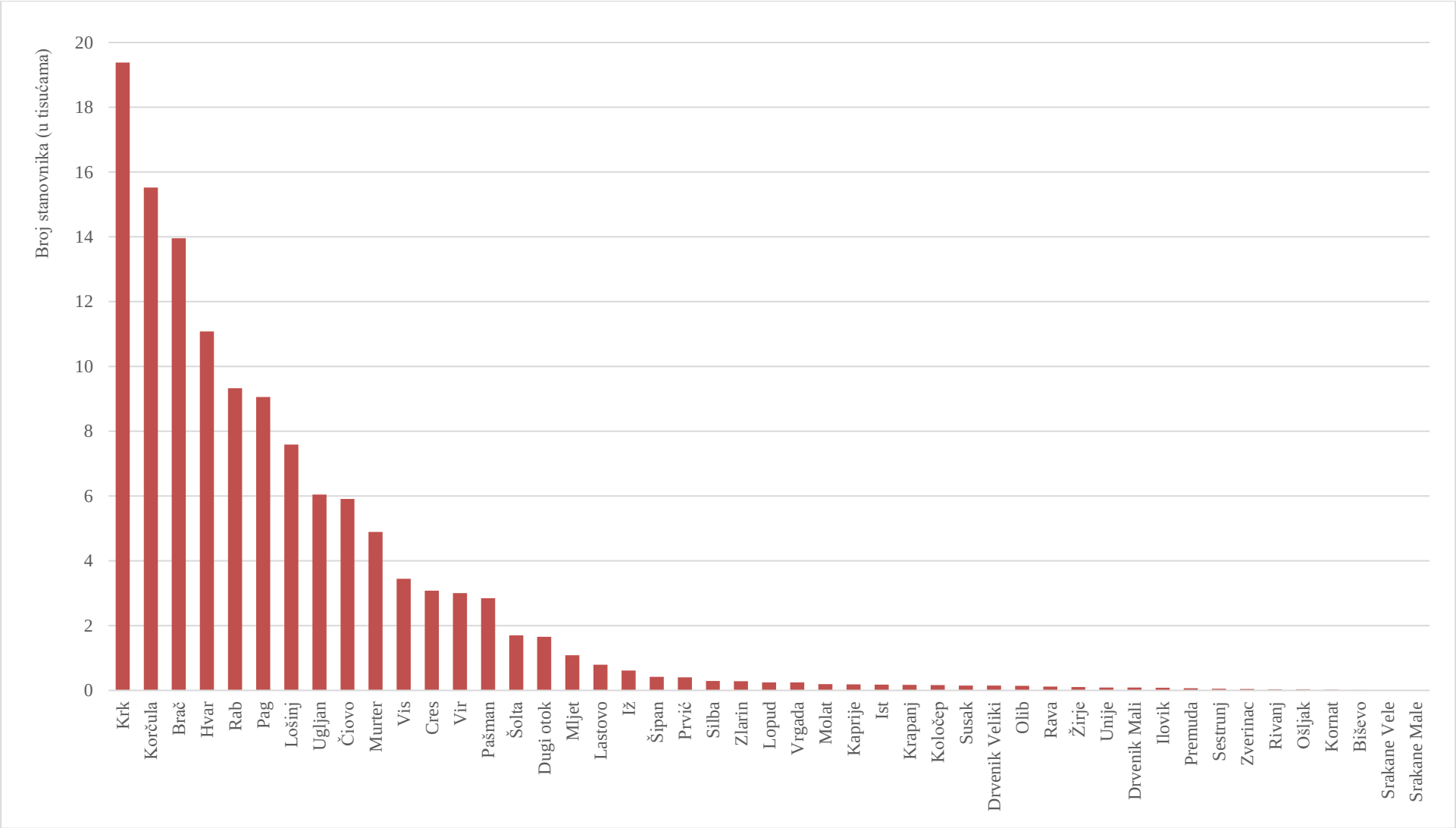

Sl. 6. Otoci prema broju stanovnika 2011. godine

4.2.3. Gustoća naseljenosti

Prosječna gustoća 47 naseljenih hrvatskih otoka je 2011. godine iznosila 41,1 stan./km^2 što je značajno manje u odnosu na gustoću naseljenosti nacionalnog teritorija od 75 stan./km^2 za istu godinu. Značajne su razlike među pojedinim otocima po pitanju gustoće naseljenosti koja se kreće od 0,6 stan./km^2 kod otoka Kornata pa do čak 477,3 stan./km^2 kod otoka Krapnja. Upravo se u slučaju otoka Krapnja susreće problematika tumačenja i vjerodostojnosti uobičajenih pokazatelja kada se računaju za male veličine, s obzirom na to da male apsolutne promjene dovode do velikih relativnih promjena koje u otočnim okvirima nužno nisu validno i mjerodavno stanje. Relativno standardno odstupanje gustoće naseljenosti otoka od prosjeka za otoke iznosi 84,92 stan./km^2, odnosno 148,34 %. Ukupno je 15 otoka imalo gustoću naseljenosti veću od otočnog prosjeka dok su 32 otoka imala manju gustoću naseljenosti od prosječne. S obzirom na to kako gustoća naseljenosti u danom trenutku ovisi o dvama pokazateljima, površini i ukupnom broju stanovnika određenog područja, očigledno je kako površinski manji i populacijski mnogobrojniji otoci imaju veću gustoću naseljenosti, stoga je važno razmotriti pojedine otoke ili otočne skupine pojedinačno.

Najslabije naseljenim otocima, onim do 20 stan./km^2, pripadaju uglavnom površinom manji otoci iznimno malih populacija poput Srakana Velikih (2,5 stan./km^2), Biševa (2,5 stan./km^2), Sestrunja (3,2 stan./km^2), Srakana Malih (3,3 stan./km^2), Unija (5,2 s stan./km^2), Oliba (5,4 stan./km^2), Žirja (6,8 stan./km^2), Premude (7,4 stan./km^2), Rivnja (8,6 stan./km^2), Molata (8,9 stan./km^2), Zverinca (10,3 stan./km^2), Drvenika Velikog (12,8 stan./km^2), Ilovika (15,4 stan./km^2) i Ista (18,7 stan./km^2) te s druge strane površinski veći otoci, ali s relativno malim brojem stanovnika kao što su: Kornat (0,6 stan./km^2), Cres (7,5 stan./km^2), Mljet (11,1 stan./km^2), Dugi otok (14,6 stan./km^2) i Lastovo (19,4 stan./km^2). Pojedini otoci iz ove skupine prema pokazatelju gustoće naseljenosti pripadaju najrjeđe naseljenim područjima Hrvatske, s obzirom na to da čitavi otoci imaju svega nekoliko stanovnika, odnosno da na njihovoj relativno velikoj površini živi malobrojna populacija. Otoci nešto veće gustoće naseljenosti od 20,1 do 40 stan./km^2 također su pojedini iz skupine otoka manjih površina poput Silbe (20,5 stan./km^2), Drvenika Malog (25,4 stan./km^2), Šipana (25,8 stan./km^2), Kaprija (26,5 stan./km^2), Rave (32,2 stan./km^2), Zlarina (35,3 stan./km^2), Iža (37,2 stan./km^2) i Suska (40,0 stan./km^2) te površinom veliki otoci, ali relativno malih populacija u odnosu na njihovu površinu kao što su Šolta (29,2 stan./km^2), Pag (31,9 stan./km^2), Brač (35,3 stan./km^2), Hvar (37,2 stan./km^2) i Vis (38,4 stan./km^2). Otoci iznadprosječne gustoće naseljenosti u odnosu na otočni prosjek su oni čija je populacija relativno veća u odnosu na njihovu površinu, a podaci pokazuju kako je ona

određena relativno manjom površinom otoka, kao u slučajevima otoka Lopuda (56,9 stan./km^2) i Koločepa (66,8 stan./km^2), Ošljaka (87,5 stan./km^2), Vrgade (107,5 stan./km^2), Vira (135,9 stan./km^2), Prvića (167,4 stan./km^2), Čiova (210,0 stan./km^2) i Krapnja (477,3 stan./km^2), odnosno mnogobrojnijom otočnom populacijom kod otoka Pašmana (47,3 stan./km^2), Krka (47,8 stan./km^2), Korčule (57,2 stan./km^2), Raba (108,3 stan./km^2), Ugljana (118,5 stan./km^2), Lošinja (144,3 stan./km^2) i Murtera (278,5 stan./km^2). U slučaju malih i gušće naseljenih otoka, posebice onih bližih obalnim naseljima, ove je podatke potrebno tumačiti s oprezom, s obzirom na to da je poznato kako određeno stanovništvo ipak živi u kopnenom naselju.

Prema Novaku (1952) gustoća naseljenosti hrvatskih otoka 1931. godine iznosila je 50 stan./km^2 dok je 1948. godine iznosila nešto manje, tj. 49 stan./km^2, a za razliku od danas, otoci tada nisu bili slabije napučeni u odnosu na druge dijelove zemlje. Primjerice, gustoća naseljenosti kopnenog dijela Dalmacije 1930. godine je iznosila također 49 stan./km^2, a danas iznosi 72 stan./km^2. Najgušće je naseljeni otok i 1948. godine bio Krapanj, s čak 1575 stan./km^2, a prema tome ovaj je otok bio gotovo tri puta gušće naseljen nego danas. Ipak, autor konstatira kako je u slučaju Krapnja i Prvića (810 stan./km^2) visoka gustoća naseljenosti bila rezultatom valorizacije prirodne osnove i izvan otočnih okvira, s obzirom na to da poljoprivredne površine tih otoka nisu uzdržavale njihovo stanovništvo u potpunosti pa je tako stanovništvo Krapnja dobrim dijelom egzistiralo od obrađivanja dijela šibenskog polja dok je stanovništvo Prvića egzistiralo od obrađivanja polja na obližnjem poluotoku Srimi. Za otok Ugljan, čija gustoća naseljenosti je 1948. godine iznosila 204 stan./km^2, Novak navodi kako je otok tako gusto naseljen jer je on već tada bio funkcionalni dio grada Zadra gdje je otočno stanovništvo prodavalo svoje proizvode ili vršilo neko zanimanje, a sličnu ulogu prema Šibeniku imao je otok Zlarin.

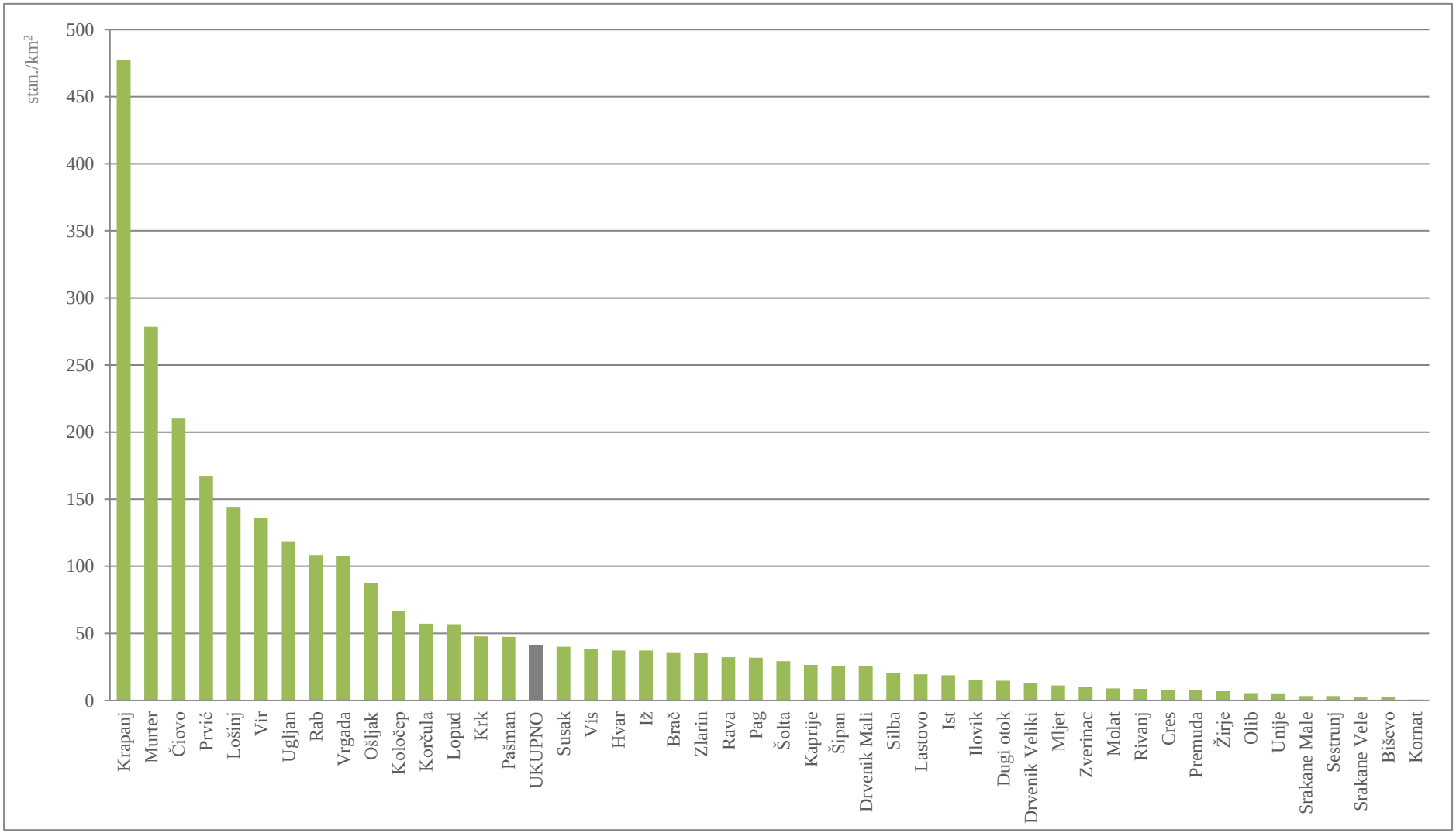

Sl. 7. Otoci prema gustoći naseljenosti 2011. godine

4.2.4. Položaj otoka

Položaj otoka temeljna je odrednica i obilježje koje u osnovi opisuje i definira udaljenost otoka od kopna. Suvremeni položaj hrvatskih otoka proizlazi iz činjenice kako su do prije desetak tisuća godina gotovo svi jadranski otoci bili sastavnim dijelom kopna da bi se otapanjem ledenjaka morska razina podigla za otprilike 100 metara što je za posljedicu imalo nastanak najvećeg broja otoka u Jadranskom moru. Potvrda tome je činjenica kako između otoka ili susjednog kopna ne postoje dubine veće od razine prije oledbe što potvrđuje da su današnji otoci i susjedno kopno bili integralni teritorij, odnosno vrhovi vapnenačkog gorja, tako da i njihov pravac pružanja prati gorske lance susjednog kopna (Lajić i Mišetić, 2006).

Hrvatski otoci se, s obzirom na položaj u odnosu na obalu te udaljenost od kopna, najčešće klasificiraju na: priobalne, kanalske te pučinske otoke (Lajić i Mišetić, 2006). Otoci, koji dijele more s kontinentalnim dijelom obale, nazivaju se priobalnim otocima, a na njima su se i naselja uglavnom razvijala tako da imaju neposrednu sponu s kontinentalnim gravitirajućim naseljima. Nerijetko su u teritorijalnom obuhvatu, pa i vlasništvom, pripadala kontinentalnoj općini (komuni). Za neke od navedenih otoka se upravo zato i uvriježio naziv prema pripadnosti obalnim centrima poput zadarskih, biogradskih, trogirskih, splitskih i dubrovačkih otoka. U ovu skupinu Lajić i Mišetić (2006) ubrajaju otoke: Krk, Rab, Pag, Vir, Ugljan, Pašman, Ošljak, Vrgada, Prvić, Krapanj, Zlarin, Murter, Drvenik Veliki, Drvenik Mali, Čiovo, Šolta, Brač, Šipan, Lopud i Koločep. Druga skupina otoka, čiji je kriterij izdvajanja položaj između dva otoka ili oni otoci koji su omeđeni dvama otočnim kanalima, nazivaju se kanalskim otocima. Njima pripadaju: Cres, Lošinj, Olib, Molat, Iž, Ist, Rava, Zverinac, Sestrunj, Rivanj, Kaprije, Hvar, Korčula i Mljet. Treću, najudaljeniju otočnu skupinu čine otoci, koji na jednoj strani imaju jadransku pučinu, a na drugoj najčešće neki kanalski otok, i nazivaju se pučinskim otocima. To su otoci: Susak, Unije, Ilovik, Vele Srakane, Male Srakane, Silba, Premuda, Dugi otok, Kornat, Žirje, Vis, Biševo i Lastovo.

U slučaju sjevernodalmatinske otočne skupine Faričić (2012) zbog izraženog paralelizma morfostruktura koristi podjelu na otoke unutrašnjeg, srednjeg i vanjskog niza, slično kao i Lajić (1989) u slučaju dalmatinske skupine otoka gdje pod longitudinalnom razdiobom otoka podrazumijeva podjelu otoka na s obzirom na kriterij položaja u odnosu na kopno te izdvaja: vanjske (pučinske), središnje (kanalske) i unutrašnje (obalne) otoke.

Razvrstavanje otoka prema udaljenosti od kopna je osim toga definirano i člankom 9. Zakona o otocima (NN 116/18) kojim se otoci prema udaljenosti od kopna dijele na: pučinske otoke – skupina otoka najudaljenijih od kopna, kanalske otoke – skupina otoka srednje udaljenosti od kopna, priobalne otoke – skupina otoka najbližih kopnu te premoštene otoke – skupina otoka mostom povezanih s kopnom. Pri tome su pučinski otoci: Unije, Vele Srakane, Male Srakane, Susak, Premuda, Ist, Molat, Dugi otok, Ilovik, Kornat, Žirje, Biševo, Vis, Lastovo, Prežba i svi povremeno nastanjeni i nenastanjeni otoci i otočići koji katastarski pripadaju navedenim otocima; kanalski otoci su: Cres, Lošinj, Silba, Olib, Sestrunj, Zverinac, Rivanj, Iž, Rava, Kaprije, Hvar, Korčula, Mljet, Vrnik i svi povremeno nastanjeni i nenastanjeni otoci i otočići koji katastarski pripadaju navedenim otocima; priobalni otoci su: Rab, Ugljan, Ošljak, Pašman, Babac, Vrgada, Prvić, Zlarin, Krapanj, Drvenik Mali, Drvenik Veliki, Šolta, Brač, Šipan, Lopud, Koločep i svi povremeno nastanjeni i nenastanjeni otoci i otočići koji katastarski pripadaju navedenim otocima; a premošteni otoci su: Krk, Pag, Vir, Murter, Čiovo i poluotok Pelješac.

S obzirom na (ne)postojanje čvrste veze pojedinog otoka s kopnom, unutar takve podjele izdvaja se posebna skupina otoka koju čine tzv. pseudootoci (kvaziotoci)oci čije je obilježje povezanost kopnom mostom ili nasipom. Prema tom kriteriju izdvojeno je pet većih otoka: Krk, Pag, Vir, Murter i Čiovo (Zimermann, 1997; Faričić, 2006; 2012). Brojni su također primjeri manjih pseudootoka koji su do izgradnje mostova ili nasipa također bili otoci, a danas su funkcionalno i fizionomijom postali sastavni dijelovi kopna. Primjerice, radi se o Ninu, Tribunju, Primoštenu, Rogoznici, Trogiru i Vranjicu, ali i znatno manjim otocima Sv. Andrija (Jadrija) i Sv. Nikola na ulazu u Kanal Sv. Ante kod Šibenika (Faričić, 2006).

Kod pitanja uključivanja premoštenih otoka u istraživanje otočnih prostora Amstrong i dr. (2006) apostrofiraju kako većina fiksnih veza otoka s kopnom, bilo da se radi o mostovima ili podmorskim tunelima, podliježe cestarinama, stoga ostaju i dalje prepreka potpunoj integraciji, a osim toga, većina mostova podliježe redovitom zatvaranju zbog vremenskih uvjeta i u tom pogledu više nalikuju morskim putevima, nego što to čine obične cestovne veze. Po pitanju hrvatskih premoštenih otoka navedene je činjenice moguće primijeniti samo u slučajevima specifičnih vremenskih neprilika kojima su izloženi otoci u Kvarnerskom zaljevu i Velebitskom kanalu kada

je promet na njima povremeno zaustavljen dok se prijelaz mostom ni u kojem slučaju hrvatskih premoštenih otoka ne primjenjuje[20].

Tab. 4. Otoci prema položaju

POLOŽAJ	OTOCI
Obalni	Rab, Ugljan, Pašman, Ošljak, Vrgada, Prvić, Krapanj, Zlarin, Drvenik Veliki, Drvenik Mali, Šolta, Brač, Šipan, Lopud, Koločep
Kanalski	Cres, Lošinj, Olib, Molat, Iž, Ist, Rava, Zverinac, Sestrunj, Rivanj, Kaprije, Hvar, Korčula, Mljet, Silba
Pučinski	Susak, Unije, Ilovik, Vele Srakane, Male Srakane, Premuda, Dugi otok, Kornat, Žirje, Vis, Biševo, Lastovo
Premošteni	Krk, Pag, Murter, Vir, Čiovo

Izvor: Zakon o otocima (NN 116/18)

4.2.5. Opremljenost otoka centralnim funkcijama

Centralne funkcije obuhvaćaju skup uslužnih djelatnosti tercijarnog i kvartarnog sektora koje osim potrebama vlastitog stanovništva služe i stanovništvu okolnih naselja, a zbog različite koncentracije sadržaja funkcija u prostoru formira se hijerarhija naselja i njihova gravitacijska područja (Malić, 1991). Kada je riječ o otočnom prostoru Hrvatske u kontekstu nacionalne mreže središnjih naselja, evidentno je nepostojanje naselja višega ranga centraliteta od slabijih subregionalnih centara (Lukić, 2012), odnosno manjih regionalnih središta na njima (Program prostornog uređenja RH, 1999). Na otočnome prostoru nisu se razvila naselja višeg stupnja centraliteta zbog brojnih i složenih prirodno-geografskih, povijesnih, ekonomskih i demografskih faktora te suvremenih procesa kao što je litoralizacija, rezultirajući smještajem naselja višeg ranga centraliteta Južnog hrvatskog primorja izvan otočnog prostora. Prema opadajućem rangu centraliteta Lukić (2012) unutar nacionalne mreže središnjih naselja na otocima izdvaja 12 slabijih subregionalnih centara, 17 područnih centara i 32 lokalna centra. U nastavku će se prikazati analiza opremljenosti otočnih naselja centralnim funkcijama prema uspostavljenoj metodologiji Marinković (2018a).

[20] Naplata prijelaza Krčkog mosta ukinuta je 15. lipnja 2020. godine.

4.2.5.1. Metodologija analize opremljenosti otoka centralnim funkcijama

U istraživanju opremljenosti naselja hrvatskih otoka centralnim funkcijama primijenjen je kvantitativni pristup koji podrazumijeva određivanje vrste i broja centralnih funkcija, odnosno analizu opremljenosti svakoga pojedinačnog otočnog naselja hijerarhijski rangiranim sadržajima centralnih funkcija, a potom rangiranje naselja s obzirom na (ne)zastupljenost pojedinih sadržaja. Analitički skup čine 303 otočna naselja prema službenoj statistici Popisa stanovništva 2011. godine od kojih je za potrebe ove analize izostavljeno osam otočnih naselja bez stalnih stanovnika[21].

Analizom je obuhvaćeno šest osnovnih skupina centralnih funkcija koje služe zadovoljavanju potreba vlastitog te stanovništva okolnog gravitacijskog područja, a to su: „Uprava“, „Obrazovanje“, „Zdravstvo“, „Opskrba“, „Financijsko poslovanje“ te „Pošta i telekomunikacije“. Navedene skupine uobičajeno se koriste u kvantitativnim analizama opremljenosti naselja centralnim funkcijama (Njegač, 1999; Lukić, 2012; Radeljak Kaufmann, 2015) dok su odabir sadržaja i njihovo hijerarhijsko stupnjevanje određeni s obzirom na logiku i zakonsku definiranost unutar pojedinih djelatnosti. Kod funkcije „Uprava“ razmatrane su lokacije sadržaja policijskih postaja, ureda državne uprave, općinskih sudova i sjedišta jedinica lokalnih samouprava koji nisu hijerarhijski uvjetovani, međutim u navedenoj analizi indikator su diferencijacije naselja najvišeg ranga centraliteta. Funkcija „Obrazovanje“ analizirana je prema zakonski osnovanoj hijerarhiji sadržaja područnih škola, osnovnih škola te srednjih škola. Kod funkcije „Zdravstvo“ pošlo se od zakonski uvjetovane hijerarhijske podjele na primarnu zdravstvenu zaštitu, odnosno postojanje sadržaja liječnika specijalista obiteljske medicine, zatim sekundarnu zdravstvenu zaštitu, tj. postojanje određenih specijaliziranih liječnika te postojanje ljekarne u pojedinim naseljima. Funkcija „Opskrba“ hijerarhijski je razmatrana kroz analizu lokacija prodavaonica prema tipu i veličini, odnosno postojanja najjednostavnijih i površinom najmanjih trgovina (marketa), zatim površinom većih i prodajnim artiklima raznolikijih supermarketa te najvećih hipermarketa. Kod funkcije „Financijsko poslovanje“ određeni su sadržaji bankomata, poslovnica banaka te poslovnica FINA-e dok je kod funkcije „Pošta i telekomunikacije“ razmatrano postojanje sadržaja

[21] To su naselja: Stanić i Važminež na otoku Cresu, Dolovo i Sršići na otoku Krku, Humac i Malo Grablje na otoku Hvaru, Oključina na otoku Visu, naselje Sv. Andrija na istoimenom otoku te tri svjetioničarske naseobine: Palagruža, Glavat i Sušac.

poštanskog ureda u naseljima. Kod određivanja centraliteta naselja otočnog prostora Hrvatske definirano je pet stupnjeva centraliteta naselja:

- „Bez centraliteta“ – naselja koja ne sadrže niti jedan sadržaj osnovnih funkcija
- „Nedostatni centralitet“ – naselja koja sadrže jedan do dva sadržaja i to: poštanski ured i/ili market
- „Centralitet trećeg ranga“ – naselja koja sadrže tri do četiri sadržaja i to: market i/ili poštanski ured i/ili područnu školu i/ili bankomat i/ili liječnik specijalist obiteljske medicine
- „Centralitet drugog ranga“ – naselja koja sadrže minimalno pet sadržaja, ali barem dva sadržaja višega hijerarhijskog ranga u odnosu na prethodnu skupinu i to: supermarket, poštanski ured, poslovnicu banke, osnovnu školu, specijaliziranog liječnika te sjedište jedinice lokalne samouprave
- „Centralitet prvog ranga“ – naselja koja sadrže svih šest sadržaja centralnih funkcija, ali barem tri sadržaja višeg ranga u odnosu na prethodnu skupinu te barem jedan dodatni sadržaj iz funkcije „Uprava“, osim sjedišta jedinice lokalne samouprave

Određivanje lokacija sadržaja centralnih funkcija provedeno je u razdoblju od 25. svibnja do 1. lipnja 2016. godine prema službenim podacima pripadajućih institucija, ustanova i uslužnih sadržaja i to analizom registara, baza podataka te službenih internetskih stranica[22]. Popis otočnih naselja s pripadajućim sadržajima centralnih funkcija nalazi se u Prilogu 1.

4.2.5.2. Otočna naselja prema opremljenosti centralnim funkcijama

Otočna naselja rangirana su s obzirom na postojanje zadanog broja, vrste i hijerarhijskog ranga sadržaja funkcija u pet skupina. Od ukupno 303 otočna naselja njih 118, odnosno 38,9 % nije imalo niti jedan sadržaj centralnih funkcija, odnosno u potpunosti je gravitiralo nekom drugom naselju. Skupini „Nedostatni centralitet“, tj. onim naseljima koja su imala jedan ili dva sadržaja (najčešće market i/ili poštanski ured) pripalo je 89 naselja, tj. 29,4 % svih naselja. Prema tim pokazateljima više od dvije trećine svih otočnih naselja bilo je podkapacitirano centralnim funkcijama, a njihovo stanovništvo u zadovoljavanju osnovnih potreba gravitiralo je drugom, funkcionalno

[22] Korišteni izvori su navedeni u poglavlju 8.2. Izvori podataka za centralne funkcije.

opremljenijem otočnom i/ili kopnenom naselju. Lukić (2012) je pokazao kako je od ukupno 6620 ruralnih naselja Hrvatske njih 5804, odnosno 87,7 % svih ruralnih naselja bilo slabije funkcionalno opremljeno ili bez funkcija, dok njih 4788, ili 72,3 %, izuzev eventualno prodavaonice, nije imalo niti jednu drugu funkciju. Razlog nešto manjem udjelu te skupine kod otočnih naselja potrebno je tražiti u temeljnom obilježju otoka kao prirodno zatvorenih prostora kod kojih je zbog postojanja fizičkog ograničenja morem utjecaj centralnih funkcija, prvenstveno onih nižega hijerarhijskog ranga, ograničen na prostor matičnog otoka. Lukić (2012) nešto viši udio centralnih naselja u Južnom hrvatskom primorju, a time i na otocima, objašnjava mediteranskom urbanom tradicijom, koja ima odraz u suvremenoj naseljskoj mreži malih gradova, te procesu litoralizacije kroz funkcionalno jačanje obalnih, populacijski većih naselja. Skupini „Centralitet trećeg ranga“ pripada 50 naselja dok je naseljima iz skupine „Centralitet drugog ranga“ pripalo 36 otočnih naselja. Skupini naselja najvišeg ranga centraliteta, odnosno onih s minimalno šest funkcija, pripadalo je deset otočnih naselja.

Unutar kvarnerske otočne skupine izdvajaju se tri otočna centra najvišeg ranga, a to su naselja Krk, Mali Lošinj i Rab. Središte otoka Krka istoimeno je naselje Krk, a osim što se ističe kao populacijsko težište otoka, sadrži sve predviđene funkcije iz skupine „Uprava“ kojima se izdvaja kao funkcionalno središte otoka. Ostala općinska središta otoka, Baška, Malinska, Omišalj, Punat i Vrbnik, pripadaju naseljima iz skupine „Centraliteta drugog ranga“ zbog nedostatka sadržaja upravne i obrazovne funkcije. Jedino unutarnje naselje, ujedno i općinsko središte Dobrinj pripada skupini „Centralitet trećeg ranga“ zbog nedostatka osmogodišnje škole (postoji samo područna škola s četirima nižim razredima) te poslovnice banke. Novosel Žic (1986) također izdvaja tri stupnja centralnih naselja kod otoka Krka s naseljem Krkom kao vodećim koji svojim funkcijama okuplja prostor čitavog otoka u jedinstveno gravitacijsko područje. U cresko-lošinjskoj otočnoj skupini izdvaja se naselje Mali Lošinj kao funkcionalno i upravno središte otoka Lošinja, Ilovika, Suska, Unija, Malih i Velih Srakana te središnjeg i južnog dijela otoka Cresa. Sjeverni pak dio otoka Cresa gravitira istoimenom naselju, ujedno upravnom središtu Grada Cresa, međutim funkcionalno slabije opremljenom ostalim upravnim i obrazovnim funkcijama, stoga pripadajuće stanovništvo uglavnom gravitira ili susjednom Krku ili Malom Lošinju. Skupini „Centralitet trećeg ranga“ pripadaju naselja Ilovik, Susak i Unije na istoimenim otocima koji od funkcija sadrže tek one osnovne: područnu školu, market i poštanski ured. Otok Rab sadrži sve analizirane upravne te

ostale sadržaje koji služe za zadovoljavanje potreba stanovništva Grada Raba te Općine Lopar, a na njemu se izdvaja naselje Rab s najvišim rangom centraliteta.

Sjevernodalmatinska otočna skupina specifična je po tome što se u njoj, izuzev naselja Pag i Novalja, ne izdvaja niti jedno naselje najvišega hijerarhijskog ranga. Razlog je tomu blizina kopnenih centara Zadra i Šibenika, kojima otoci te skupine gravitiraju, te uvjeti historijsko-geografskog razvoja manjih otoka u sastavu tzv. urboarhipelaga, odnosno otoka kao perifernih dijelova većih kopnenih urbanih sustava (Skračić, 2008; Faričić, 2012). Kopnu najbliži otok Ugljan ističe se po sustavu naselja Preko – Kali – Sutomišćica, specifičnom centralnom i funkcionalnom žarištu otoka. Njihov je centralitet, međutim, razmjerno slab s obzirom na blizinu Zadra čiji se funkcionalni utjecaj snažno osjeća na čitavoj ugljanskoj zoni (Magaš i Faričić, 2000) pa na njemu izostaju neki od analiziranih sadržaja uobičajeni za manje i slabije naseljene otoke kao što su poslovnica FINA-e, pojedini sadržaji iz funkcije „Uprava“ i sl. Osim naselja ugljansko-pašmanske otočne zone unutar sekundarne skupine centraliteta sjevernodalmatinske otočne skupine uvršteno je upravno i populacijsko središte naselje Sali na Dugom otoku. Čuka (2006) objašnjava kako je specifičnost Dugog otoka u odnosu na ostale otoke iz te skupine njegova udaljenost od kopnenoga gravitacijskog centra Zadra, a ujedno i nepovoljniji demografski trendovi zbog čega se na njemu nisu razvile funkcije najvišeg ranga centraliteta. Manji otoci sjevernodalmatinske skupine Ošljak, Rivanj, Sestrunj, Zverinac i Kornat pripadaju tzv. otocima dvostruke inzularnosti. Riječ je o otocima koji prometno, funkcionalno i administrativno gravitiraju nekoj od otočnih jedinica lokalne samouprave koja pak dodatno gravitira nekom od kopnenih centara (Taglioni, 2001). Ti otoci ne sadrže niti jedan od sadržaja analiziranih centralnih funkcija pa u potpunosti funkcionalno gravitiraju susjednom otočnom centru. Kod ostalih manjih otoka kao što su Ist, Iž, Molat, Olib, Silba, Premuda, Rava, Vrgada, Kaprije, Krapanj, Zlarin, Žirje i Prvić zastupljeni su tek neki od temeljnih sadržaja centralnih funkcija najnižeg hijerarhijskog ranga kao što su područna škola, market, poštanski ured, bankomat, liječnik specijalist obiteljske medicine, a navedene funkcije podmiruju tek djelomično potrebe lokalnog stanovništva tako da su u najvećoj mjeri funkcionalno usmjereni prema gravitacijskim kopnenim centrima kojima ujedno administrativno pripadaju.

Unutar srednjodalmatinske otočne skupine izdvajaju se tri naselja najvišeg ranga centraliteta: Supetar, Hvar i Vis na trima najvećim otocima ove skupine. Funkcionalno je središte otoka Brača naselje Supetar, otoka Hvara naselje Hvar, a otoka Visa naselje Vis. Te otoke karakterizira

višejezgreni prostorni razvoj pa se na njima izdvajaju po dva ili više sekundarnih, funkcionalno slabije opremljenih središta. To su Komiža i Vis na otoku Visu, Jelsa i Stari Grad na otoku Hvaru te Bol, Milna, Postira, Pučišća i Selca na otoku Braču, ujedno središta otočnih jedinica lokalne samouprave, međutim ne sadrže dodatne upravne, srednjoškolske ili zdravstvene funkcije. Osim toga, kao tercijarni centar s obzirom na funkcionalnu opremljenost na otoku Braču ističe se naselje Nerežišća te na otoku Hvaru naselje Sućuraj. Ta su naselja također središta otočnih lokalnih samouprava, ali su funkcionalno znatno slabije opremljena pa osim osnovnih sadržaja marketa, poštanskog ureda, liječnika specijaliste obiteljske medicine i osnovne škole uglavnom gravitiraju drugim otočnim ili kopnenim centrima. Otok Šolta specifičan je kao „otok bez grada“ (Blagaić Bergman, 2014). Osim naselja Grohote, koje se izdvaja po potrebnim sadržajima iz skupine „Centralitet drugog ranga“, te naselja Stomorska, koje pripada skupini „Centralitet trećeg ranga“, za njega je specifično da se populacijski, ali i funkcionalno ne izdvajaju naselja koja su znatno opremljenija funkcijama. Razlog slabijoj funkcionalnoj opremljenosti Blagaić Bergman pronalazi u blizini grada Splita te povijesnom razvitku otoka u njegovom administrativnom sastavu. Otoci Drvenik Veliki i Mali upravno i funkcionalno gravitiraju i pripadaju Trogiru, a nešto bolje opremljeniji i populacijski veći Drvenik Veliki pripada skupini „Centralitet trećeg ranga“ dok je Drvenik Mali specifičan po gravitacijskom utjecaju susjednom Drveniku Velikom i kopnenom centru Trogiru.

Južnodalmatinska otočna skupina ističe se samo po jednom otočnom centru najvišeg ranga centraliteta, a to je naselje Korčula na istoimenom otoku. Međutim taj otok ima tri naselja iz skupine „Centralitet drugog ranga“: Vela Luka, Blato i Lumbarda. Otoci Mljet i Lastovo imaju po jedno naselje iz skupine „Centraliteta drugog ranga“. Otoci iz elafitske skupine Lopud, Šipan i Koločep sadrže tek određene funkcije najnižeg ranga i u većoj mjeri gravitiraju kopnenom centru Dubrovniku.

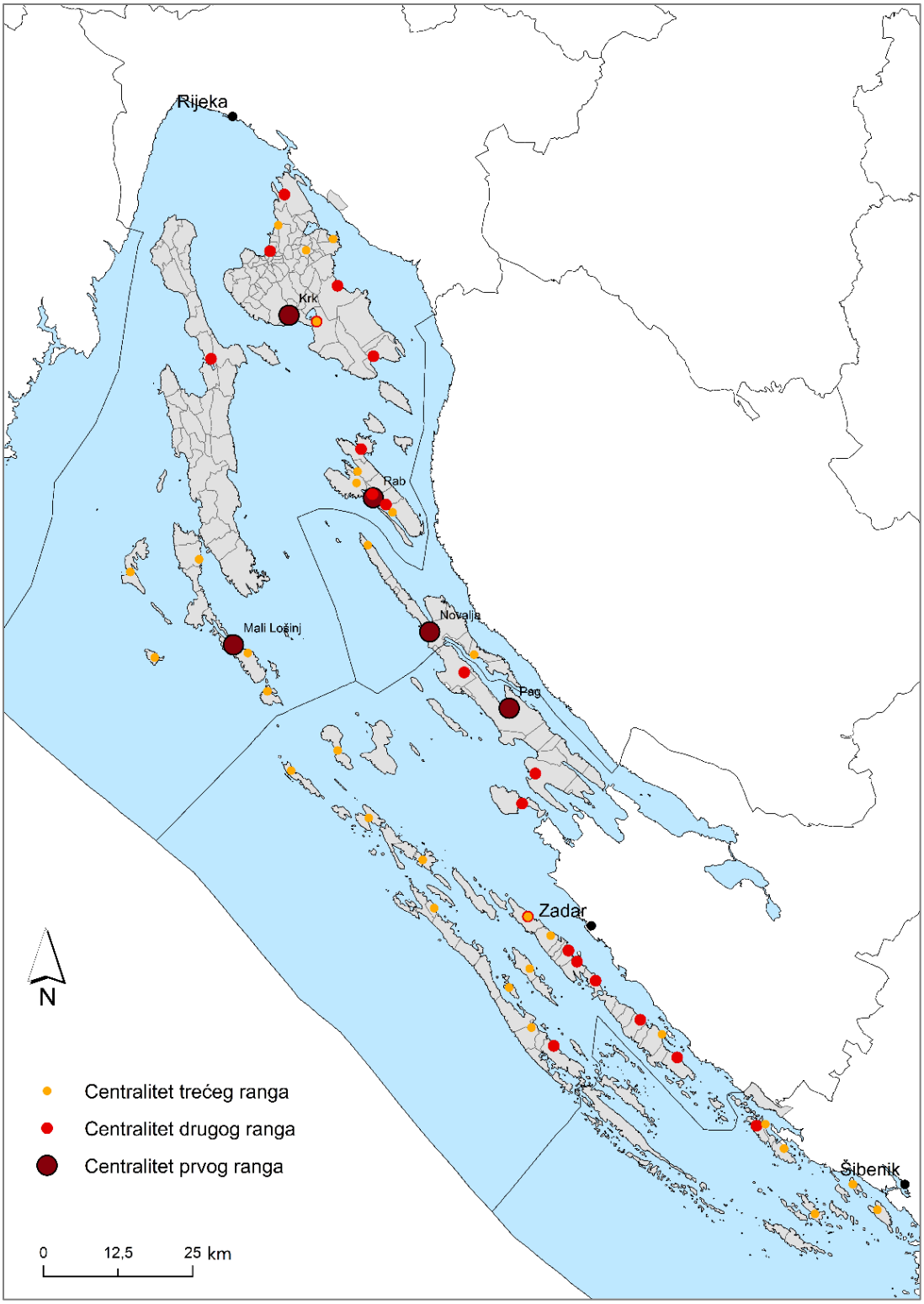

Sl. 8. Centralna naselja Kvarnerske i Sjevernodalmatinske otočne skupine
Izvor: Marinković, 2018

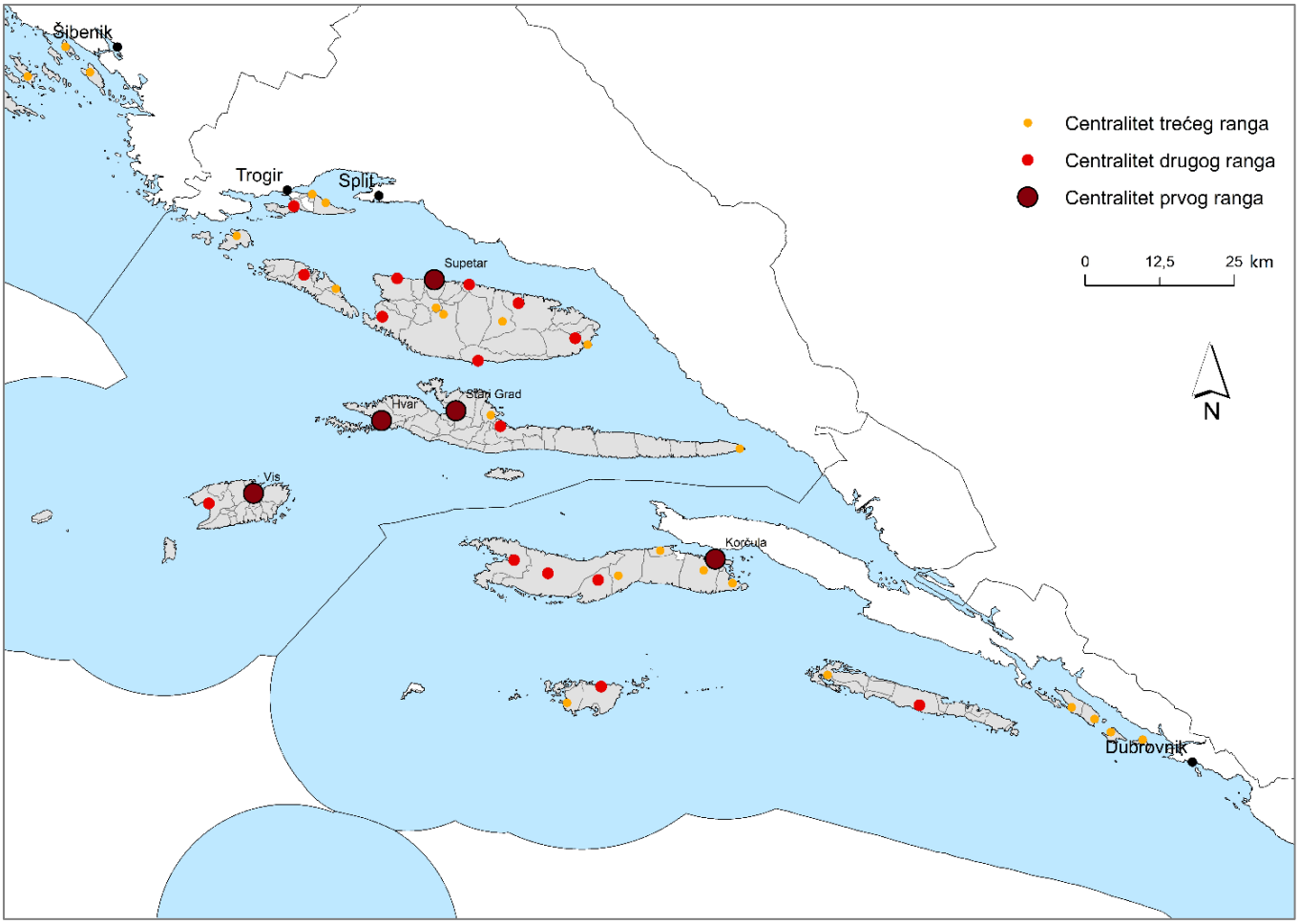

Sl. 9. Centralna naselja Srednjodalmatinske i Južnodalmatinske otočne skupine
Izvor: Marinković, 2018

4.2.5.3. Otoci prema opremljenosti naselja centralnim funkcijama

S obzirom na pripadnost otočnih naselja određenom rangu centraliteta i njihovom broju izdvojeno je pet skupina otoka: otoci bez centralnih funkcija, otoci nedostatnog centraliteta, otoci centraliteta 3. ranga, otoci centraliteta 2. ranga te otoci centraliteta 1. ranga. Skupini otoka bez centralnih funkcija pripali su oni otoci kod kojih su u analizi otočnih naselja centralnim funkcijama bila isključivo zastupljena naselja bez centraliteta, a to su otoci: Biševo, Kornat, Ošljak, Rivanj, Male Srakane i Vele Srakane. Otocima nedostatnog centraliteta pripali su oni otoci sa zastupljenim naseljem iz ranga nedostatnog centraliteta, a to su: Olib, Sestrunj, Zverinac, Vrgada, Drvenik Mali i Žirje. Idućoj skupini otoci centraliteta 3. ranga pripali su oni otoci sa zastupljenim jednim ili više

naselja iz kategorije centralitet trećeg ranga, a to su otoci: Drvenik Veliki, Ilovik, Ist, Iž, Kaprije, Koločep, Krapanj, Lopud, Molat, Premuda, Prvić, Rava, Silba, Susak, Šipan, Unije i Zlarin dok su skupini otoka centraliteta 2. ranga pripali oni otoci koji sadrže barem jedno naselje iz kategorije centraliteta drugog: Cres, Šolta, Lastovo, Mljet, Čiovo, Dugi otok, Murter, Ugljan, Pašman i Vir. Naposljetku u kategoriju otoka centraliteta prvog ranga uvršteni su oni otoci koji su sadržavali minimalno jedno naselje iz najvećega, odnosno prvog ranga centraliteta naselja, a to su: Brač, Hvar, Korčula, Krk, Lošinj, Pag, Rab i Vis.

4.2.6. Prometna dostupnost otoka

Otoci su kopnene cjeline okružene sa svih strana morem te odvojene od matičnoga kopna, stoga je njihovo prometno povezivanje od važnosti radi redovne komunikacije, razmjene robe, cirkulacije stanovnika s otoka na kopno i obrnuto kao i zadovoljavanja potreba otočnog stanovništva funkcijama koje nisu dostupne na otocima. Sveukupno, prometno povezivanje omogućava funkcionalnu i fizičku integriranost otočnog prostora s kopnom stvarajući neophodne uvjete za poboljšanje kvalitete življenja na otocima kao jednom od osnovnih načela otočne te regionalne razvojne politike Republike Hrvatske. Podgorelec i Klempić Bogadi (2013) ističu kako je prometna povezanost temeljni čimbenik koji omogućava dnevnu cirkulaciju otočana radi posla i školovanja na kopnu, ali i dostupnost raznim oblicima zdravstvene zaštite, trgovinama, drugim uslugama i funkcijama, a zbog fizičke odvojenosti od kopna morem otočani su orijentirani na brod kao osnovno prijevozno sredstvo u slučaju da otoci nisu premošteni. Općenito, otoci i otočne regije se smatraju slabije dostupnim prostorima te specifičnim predmetnim interesima u odnosu na kopnene i urbane prostore (Spilanis i dr., 2012). Prostorne i istraživačke specifičnosti otoka, a poglavito proučavanje dostupnosti, proizlaze prije svega iz inherentnog otočnog obilježja inzularnosti kao posljedice fizičko-geografske odvojenosti morem od kopna te karakteristika malih veličina u pogledu površine, populacije i obujma privrednih aktivnosti (Karampela i dr., 2014). Također, rubni ili periferni geografski položaj europskih i hrvatskih otoka i otočnih regija u odnosu na kopno dodatno potencira otežanu dostupnost i povezivanje pa tako i istaknutiju prometnu marginaliziranost. Složenosti proučavanju prometne dostupnosti hrvatskih otoka dodatno doprinose prostorna rascjepkanost, disperziranost i brojnosti otoka kao i činjenica postojanja premoštenih otoka, čime takvi otoci u prometnom smislu gube temeljno inzularno obilježje fizičke diskontinuiranosti u odnosu na kopno, te također otoka međusobno povezanih u jedinstveni

prometno-cestovni sustav koji su višestruko povezani s kopnom, time i bolje dostupni. Postojanje otoka, koji su prometno povezani s kopnom posredno preko susjednih otoka, utječe na metodološko poimanje ukupnog trajanja putovanja do kopna kao i sagledavanje mogućnosti kontinuiranog putovanja kod takvih otoka. S druge strane, prometne veze značajno se razlikuju od otoka do otoka prema tipu, kapacitetu, mogućnosti prijevoza vozila i tereta, starosti flote, cijeni prijevoza i drugim karakteristikama, a dodatan faktor mogućnosti obavljanja prometne povezanosti s kopnom i njegove efikasnosti s aspekta otočana čini ovisnost o vremenskim uvjetima na moru te raspored plovidbe. U nastavku će se prikazati analiza prometne dostupnosti prema uspostavljenoj metodologiji Marinković (2018b).

4.2.6.1. Metodologija izračuna otočne dostupnosti

Dostupnost je višeznačni pojam koji podrazumijeva stupanj pristupačnosti između dviju točaka u prostoru (Karampela i dr., 2014), odnosno odražava složenost pristupa između polazne i odredišne točke u određenom vremenskom intervalu (Geurs i Ritsema van Eck, 2001) te se odnosi na sposobnost dostizanja željenih dobara, usluga, aktivnosti i odredišta, jednom riječju mogućnosti kao krajnjeg cilja prometnog sustava (Litman, 2003). Gašparović (2014) prometnu dostupnost definira kao stupanj mogućnosti kojim je moguće pristupati životnim aktivnostima i funkcijama u okviru prihvatljivih troškova, u razumnom vremenu i s podnošljivom lakoćom.

Dostupnost otoka je kvantitativno određena kao prosječno trajanje putovanja prema uspostavljenim linijama mreže javnih pomorskih prometnih veza od pojedinog otoka do kopna te je izražena jednadžbom:

$$D_O = \frac{(T_{L1} \times f_{L1}) + (T_{L2} \times f_{L2}) + \cdots + (T_{Ln} \times f_{Ln})}{n}$$

gdje je:

D_o – dostupnost otoka,

T – trajanje putovanja do kopna prema plovidbenom redu

$L_{1,2,3,\ldots}$ - prometne linije od otoka do kopna,

f – dnevna frekvencija (učestalost) linija

$n = L_1 + L_2 + \ldots + L_n$ – ukupni dnevni broj linija od otoka do kopna, tj. povezanost

Otočna je dostupnost (D_o) prema navedenoj jednadžbi konceptualizirana korištenjem varijabli trajanja putovanja od otoka do kopna na određenoj liniji (T_{Ln}), dnevne frekvencije određene linije (f_{Ln}) te varijable povezanosti izražene kroz dnevnu frekvenciju (učestalost) svih uspostavljenih prometnih veza (n). Trajanje putovanja do kopna prema plovidbenom redu (T) jedna je od najvažnijih komponenti mjerenja dostupnosti. U konceptu mjerenja dostupnosti, osim uobičajenih metoda mjerenja pravocrtne, fizičke udaljenosti između točke polazišta i odredišta, udaljenost je moguće je izraziti kao ukupno utrošeno vrijeme putovanja u postojećoj prometnoj mreži (Karampela i dr., 2014). S obzirom na vrstu mjerenja dostupnosti, pripada infrastrukturno temeljenim mjerama (van Wee i dr., 2001) jer je izravno uvjetovana karakteristikama korištene infrastrukture u postojećem prometnom sustavu, odnosno karakteristikama brzine plovila u prometnom povezivanju otoka s kopnom. Povezanost (n) je izražena ukupnim dnevnim brojem uspostavljenih linija te uvjetovana primarno postojećim rasporedom plovidbe koji neposredno odražava mogućnosti odlaska otočnog stanovništva u kopnene centre radi posla, školovanja, rekreacije, trgovine, zdravstvenih ili drugih usluga. Stoga ova varijabla prema klasifikaciji mjera dostupnosti (van Wee i dr., 2001) pripada aktivnostima temeljenim mjerama dostupnosti, odnosno onim mjerama koje se baziraju na potencijalnoj dostupnosti pojedinih aktivnosti u određenom vremenu ili udaljenosti. Ovu varijablu posebice je važno uključiti kod razmatranja otočne dostupnosti jer, za razliku od kopnenih prostora kod kojih je nedostatak javnog prijevoza moguće zamijeniti osobnim, otočno stanovništvo u znatno većoj mjeri ovisi o uspostavljenom javnom prometnom sustavu (Karampela i dr., 2014). Prema navedenoj konceptualizaciji proizlazi da je dostupnost otoka (D_o) bolja ukoliko je izračunata vrijednost manja, a koja pak proizlazi iz frekventnije dnevne povezanosti otoka s kopnom i/ili kraće udaljenosti do kopna, odnosno manjeg trajanja putovanja. Nadalje proizlazi da dostupnost otoka može rasti skraćivanjem vremena putovanja do kopna (bilo povećanjem brzine plovidbe i/ili uvođenjem direktnih prometnih veza prema kopnu) i/ili povećanjem dnevne učestalosti prometnih veza prema kopnu. Ukoliko se uvode nove linije, dostupnost otoka može rasti, ali degresivno jer se nazivnik u jednadžbi povećava, a također dostupnost se može i smanjiti ako je novouvedena linija sporija ili manje frekventna od već postojećih. Otoci su potom raspoređeni u skupine prema tridesetominutnom prosječnom trajanju putovanja, a pokazan je zonalni raspored s obzirom na fizičku udaljenost otoka od kopna. Dostupnost, izražena u prosječnom trajanju putovanja, je u rasponu od 5 minuta kod otoka Krapnja pa do 229 minuta kod otoka Lastova.

Prvi korak kvantitativnog aspekta istraživanja odnosi se na određivanje otočne povezanosti (n), tj. izračun ukupnoga dnevnog broja izvansezonskih linija[23] od pojedinog otoka do kopna[24], zatim određivanje dnevne frekvencije (učestalosti) svake linije (f) te naposljetku trajanja putovanja do kopna (T) na svakoj liniji. Kvalitativne odrednice dostupnosti otoka su potom sagledane kroz obilježja plovila, kojima se obavlja povezanost pojedinog otoka s kopnom, i mogućnošću prijevoza vozila i tereta, zatim obilježjima dnevnoga plovidbenog rasporeda i određivanjem maksimalnog vremena, koje otočno stanovništvo u jednom danu može provesti na kopnu, te naposljetku kroz objektivne faktore kao što su vremenske prilike na moru, odnosno učestalost zatvaranja pojedinih linija i prekida prometne povezanosti otoka s kopnom. Trajanje putovanja pojedine linije izraženo u minutama te učestalost plovidbe na pojedinoj liniji preuzeti su od Agencije za obalni linijski promet prema službenom rasporedu plovidbe za 2018. godinu. Popis tih varijabli s izračunatom dostupnosti za svaki otok, kao i kvalitativne odrednice povezanosti otoka s kopnom se nalaze u Prilogu 2.

4.2.6.2. Izvansezonska povezanost hrvatskih otoka s kopnom

Hrvatski otoci su 2018. godine s kopnom bili povezani putem 24 trajektne, 12 brodskih (klasičnih) i 15 brzobrodskih linija dok je prosječni dnevni broj svih izvansezonskih veza prema kopnu iznosio 214,7. Broj dnevnih uspostavljenih izvansezonskih prometnih veza kod otoka direktno povezanih s kopnom kreće se od 0,43 kod otoka Ilovika, što podrazumijeva da ovaj otok svakog dana u tjednu nije povezan direktno s kopnom, pa do 32 prometne veze kod otočne cjeline Ugljan – Pašman. Rezultati analize su pokazali kako se prosječni broj dnevnih veza pojedinog otoka prema kopnu, uz pojedine iznimke, povećava s porastom otočne populacije. Prije svega, izdvojena su dva otoka prometno povezana isključivo s centrima susjednih i većih otoka, kojima ujedno administrativno gravitiraju i pripadaju, Biševo i Vele Srakane koji broje tek 15, odnosno 3 stanovnika. Otok Biševo brodskom linijom je povezan s Komižom na otoku Visu četirima tjednim vezama, a otok Vele Srakane s Malim Lošinjem istim brojem tjednih veza u izvansezonskom razdoblju. Otoci s manje od jedne dnevne izvansezonske veze prema kopnu, odnosno oni otoci koji svakog dana u tjednu

[23] Red plovidbe za sve linije nije ujednačen po pitanju razdoblja sezonske i izvansezonske učestalosti plovidbe. Na pojedinim linijama se izdvaja razdoblje niske (najčešće od 1. 6. do 30. 6. te od 1. 9. do 30. 9.) i visoke sezone (najčešće od 1. 7. do 31. 8.). Za potrebe ovog istraživanja izvansezonsko razdoblje je definirano za razdoblje od 1. 10. do 31. 5.

[24] S obzirom na to da pojedini otoci nemaju svakodnevnu povezanost s kopnom te da pojedine linije ne prometuju sve dane u tjednu istom učestalosti, povezanost je svedena na prosječni dnevni broj linija.

nemaju prometnu povezanost s kopnom su Ilovik (0,43), Unije (0,85) i Susak (0,85). Kod njih je međutim uspostavljena prometna povezanost prema susjednom otoku Lošinju, kojem ujedno administrativno gravitiraju, pa se na taj način djelomično zadovoljavaju potrebe stanovništva funkcijama koje nisu zastupljene na njima čime se osim administrativnih, stvaraju i funkcionalne veze sa susjednim otokom. Ti otoci od temeljnih funkcija sadrže tek one osnovne najnižega ranga centraliteta (područna škola, market i poštanski ured) (Marinković, 2016) pa prometna povezanost omogućava otočanima zadovoljavanje ostalih potreba u upravom središtu cresko-lošinjske otočne skupine Malom Lošinju. Minimalno jednu, a maksimalno dvije dnevne veze prema kopnu imaju otoci Drvenik Mali, Zverinac, Ist, Olib, Silba, Premuda, Molat, Rivanj i Sestrunj pa je za njih značajno kako stanovnici svakog dana u tjednu u istom danu mogu putovati od otoka do kopna i natrag dok su pojedinih dana u tjednu povezani dvjema linijama pa postoji mogućnost alternativnog putovanja. Radi se redom o populacijski malim otocima u sastavu obalno-otočnih jedinica lokalne samouprave koji imaju od 31 stanovnika na otoku Rivnju pa do 292 stanovnika na otoku Silbi dok sveukupno navedenih devet otoka ima tek 1084 stanovnika prema Popisu 2011. godine. Nadalje, otoci Lopud, Iž, Lastovo, Kaprije i Žirje imaju minimalno dvije dnevne veze prema kopnu svakog dana u tjednu te određene dane do tri veze. Izuzev Lastova, svi administrativno pripadaju obalno-otočnim jedinicama lokalne samouprave, ujedno populacijski manjim otocima, koji imaju od 103 stanovnika na otoku Žirju pa do 615 stanovnika na Ižu dok skupa ta četiri otoka imaju 1156 stanovnika. Kod otoka Lastova nezadovoljavajućoj prometnoj povezanosti u vidu malog dnevnog broja veza prema kopnu uvelike doprinosi njegova udaljenost od kopna te otežanost organizacije i isplativost većeg broja dnevnih veza. Po tri dnevne veze prema kopnu imaju otoci Vis i Drvenik Veliki i Rava, a Koločep i Zlarin pojedine dane u tjednu do četiri veze. Otoci Vrgada i Ošljak imaju četiri dnevne veze prema kopnu te Prvić pojedine dane u tjednu pet veza. Otoci Šolta, Šipan, Dugi otok i Mljet imaju po minimalno pet dnevnih veza prema kopnu dok pojedine dane u tjednu imaju šest ili više veza. U odnosu na prethodne, otoci s po minimalno pet dnevnih veza, izuzev Šipana koji ima 419 stanovnika, pripadaju populacijski većim otocima s više od 1000 stanovnika što opravdava organizaciju frekventnijeg prometa prema kopnu. Preostali otoci, Cres-Lošinj, Rab, Brač, Hvar i Krapanj, imaju prosječno 12 i više dnevnih veza prema kopnu dok se Korčula i otočna cjelina Ugljan-Pašman ističu s najvećim brojem, njih 23, odnosno 32 dnevne veze s kopnom. Izuzev otoka Krapnja, svi navedeni pripadaju populacijski i površinski većim te funkcionalno ponajbolje opremljenim otocima na kojima se izdvajaju središnja naselja s funkcijama najvišeg

ranga centraliteta poput srednje škole, specijaliziranih liječnika, specijaliziranih trgovina, i dr. (Marinković, 2016) pa navedena činjenica ukazuje kako su ti otoci, uz socioekonomsku otočnu razvojnu okosnicu, prometno ponajbolje povezani otoci kao odraz demografskih i gospodarskih prilika i potreba na njima.

4.2.6.3. Kvalitativne odrednice otočne povezanosti s kopnom

Izuzev dnevnog broja prometnih veza dostupnost otoka određuju kvalitativne značajke koje je moguće sagledati prema tipu plovila, prilagođenosti rasporeda prometnih veza otočnim potrebama te drugim objektivnim faktorima.

Prema tipu plovila, kojima se odvija prometna povezanost otoka s kopnom, mogu biti trajekti, katamarani i hidrobusevi te klasični brodovi, a ovisno o tipu plovila proizlaze maksimalna brzina te mogućnost prijevoza vozila i tereta. Trajekti su najzastupljeniji tip plovila u povezivanju hrvatskih otoka s kopnom, a osim prijevoza putnika omogućavaju prijevoz vozila te određenog tipa i količine tereta. Ukupno je 31 hrvatski otok povezan s kopnom trajektnim tipom linija, najzastupljeniji kod koncesionara Jadrolinije čija flota ima 34 plovila na lokalnim linijama, te četiri trajektna plovila koncesionara Rapska plovidba koji povezuju otok Rab s kopnom na liniji Stinica – Mišnjak. Brzina trajekata varira od 8,5 do 15,5 čvorova. Idući prema zastupljenosti je tip plovila katamaran, a u povezivanju otoka s kopnom i međusobno sudjeluju s 15 brzobrodskih linija. Jadrolinijina flota broji 10 plovila tipa katamaran, a kod ostalih koncesionara tri plovila tog tipa posjeduju koncesionari M.B. Kapetan Luka TP, po dva plovila Catamaran line d.o.o. Split i Miatrade d.o.o. te jedno plovilo G&V Line IADERA i G&V Line Dubrovnik. Tip plovila katamaran omogućava isključivo prijevoz putnika pa je na brzobrodskim linijama onemogućen transport vozila i tereta, a prednost im je postizanje veće brzine te skraćivanje trajanja putovanja. Također, jedno od obilježja brzobrodskih linija je povezivanje više otoka na istoj vezi pa je tako djelomično uspostavljeno međuotočno povezivanje. Kod 24 hrvatska otoka, uz primarne trajektne, uspostavljene su brzobrodske veze koje najčešće povezuju sekundarne otočne luke s kopnom ili s udaljenijim kopnenim centrima kojima otok gravitira. Primjerice kod otoka Hvara i Brača brzobrodska linija Jelsa (Hvar) – Bol (Brač) – Split omogućava povezivanje sekundarnih otočnih centara Jelse i Bola s kopnom dok linije Novalja (Pag) – Rab – Rijeka i Ubli (Lastovo) – Korčula – Polače (Mljet) – Sobra (Mljet) – Šipanska Luka – Dubrovnik omogućavaju prometno povezivanje otoka Paga i Raba sa županijskim centrom Rijekom, odnosno otoka Lastova, Korčule, Mljeta i

Šipana s Dubrovnikom. Naposljetku, tip plovila klasični brod je zastupljen na 12 brodskih linija te sudjeluje u povezivanju 16 otoka međusobno i s kopnom. Flota Jadrolinije broji 3 klasična broda te po 1 brod koncesionari Porat Ilovik, G&V Line IADERA, RPZ Vrgada, Gradski parking Šibenik, Nautički centar Komiža, KTD Bilan i Bura line & off shore. Kapacitet prijevoza putnika kod klasičnih brodova je znatno manji u odnosu na trajekte i katamarane, a prijevoz vozila i tereta je na njima onemogućen. U povezivanju otoka s kopnom klasični su brodovi prisutni uglavnom, uz pojedine iznimke kao što su brodska linija 405 Rava – Mala Rava – Veli Iž – Mali Iž – Zadar te 406 Zadar – Sali – Zaglav, na kraćim relacijama kod obalnih otoka kao što su Vrgada, Krapanj, Zlarin, Prvić, Ugljan i Elafiti, odnosno kod otoka koji u prometnom smislu djelomično ili u potpunosti gravitiraju većem susjednom otoku kao što su Biševo, Ilovik, Susak, Unije i Vele Srakane.

Glavno obilježje postojećih prometnih veza važno s aspekta otočne dostupnosti je prilagođenost rasporeda plovidbe otočnim potrebama pri čemu iste omogućuju otočnom stanovništvu dnevnu cirkulaciju radi obavljanja posla ili školovanja na kopnu te dostupnost pojedinih sadržaja na kopnu u određeno doba dana. S toga aspekta kod svakog otoka je sagledano vrijeme dolaska na kopno prema najranijoj prometnoj vezi u danu, zatim vrijeme odlaska plovila prema najkasnijoj prometnoj vezi u danu te naposljetku maksimalno moguće vrijeme u istom danu, koje otočno stanovništvo može provesti na kopnu, radi obavljanja posla, školovanja ili zadovoljavanja potreba ostalim funkcijama koje nedostaju na otocima. Odlazak na kopno te povratak istoga dana u izvansezonskom razdoblju su prema postojećem rasporedu obavljanja pomorskih linija mogući na svim otocima izuzev Biševa, Srakana Velih, Ilovika, Suska i Unija jer oni nisu svakog dana direktno povezani s kopnom. Kod preostalih otoka omogućen je odlazak na kopno te povratak u istom danu, ali se otoci međusobno znatno razlikuju prema rasporedu plovidbe i dnevnoj frekvenciji veza pa prema tome i maksimalnom vremenu koje otočani mogu provesti na kopnu u istome danu. Otocima s više dnevnih veza s kopnom, ujedno populacijski većima, omogućeno je tako dulje vrijeme maksimalnog mogućeg boravka na kopnu u istom danu, od 15 sati i više, kao i postojanje kasnovečernjih veza od kopna prema otoku. Primjer su otoci Cres-Lošinj, Ugljan-Pašman, Rab, Brač, Hvar i Korčula, kod kojih postoje prometne veze iza 21 h, te dodatno otok Krapanj specifičan zbog blizine kopnu i učestale prometne povezanosti. Posljedično, na Ugljanu-Pašmanu, Braču i Korčuli (istočni dio otoka) frekvencija veza te raspored plovila omogućavaju dnevnu cirkulaciju stanovništva radi obavljanja posla i školovanja na kopnu. Upravo na primjeru

otoka Ugljana Magaš i Faričić (2000) naglašavaju kako blizina te dobra prometna povezanost tog otoka omogućavaju dnevnu migraciju radne snage i učenika na pravcu Ugljan-Zadar-Ugljan, posljedično tome rad i školovanje otočana u Zadru, uz stanovanje na samom otoku pa tako i nešto stabilnije demografske pokazatelje u odnosu na udaljenije zadarske otoke. Vezano za dobru prometnu dostupnost otoka Ugljana Marinković (2016) nedostatak najvišeg ranga centralnih funkcija na tom otoku dovodi u vezu s blizinom Zadra i uključenosti otoka Ugljana u dnevni cirkulacijski sustav zadarske gradske regije te dobrim prometnim vezama kao pretpostavkama za korištenjem funkcija otočnog stanovništva na kopnu. Blizina otoka Brača, frekventna povezanost te prilagođen dnevni raspored trajektnih linija omogućavaju dnevnu cirkulaciju radnika iučenika u Split i obrnuto radi školovanja i obavljanja posla tako da otok Brač, a poglavito grad Supetar, čini dio dnevnoga cirkulacijskog sustava splitske aglomeracije. S druge strane, nedostatak kasnovečernjih te manji dnevni broj veza kod ostalih otoka onemogućavaju dulje vrijeme boravka na kopnu u istome danu, a trajanje putovanja do kopna te vremenske prilike na moru kod pučinskih i udaljenijih otoka dodatni su faktori koji uvelike utječu na odluke otočana za dnevnom cirkulacijom s otoka na kopno. Stoga je kod ostalih otoka dnevna cirkulacija stanovništva na kopno uvjetovana zadovoljavanjem potreba za funkcijama koje nedostaju na otocima kao što su trgovina, uprava, zdravstvo, kultura, i dr., a u manjoj mjeri radi obavljanja posla i školovanja. Primjerice, kod otoka Oliba, Silbe, Premude, Rivnja, Sestrunja i Zverinca maksimalno vrijeme koje stanovnici određene dane u tjednu mogu u istom danu provesti na kopnu je od 6 do 7 sati, a činjenica kako u izvansezonskom razdoblju posljednja dnevna veza isplovljava u 14 h te trajanje putovanja dovode do zaključka kako postojeći raspored i učestalost plovidbe u potpunosti ne zadovoljavaju potrebe otočnog stanovništva, posebice ukoliko se u obzir uzme rad ili školovanje na kopnu, a život na otoku. Podgorelec i Klempić Bogadi (2013) naglašavaju kako je vrlo često raspored brodskih i trajektnih linija kod malih otoka neprilagođen potrebama otočana pa je osim nezadovoljstva nerijetko i jedan od glavnog razloga iseljavanja zbog nemogućnosti kvalitetnoga dnevnog cirkuliranja na posao i u školu. Prilagođen raspored plovidbe te postojanje kasnovečernjih linija, kao segmenti prometne povezanosti otoka, važni su s aspekta doprinosa kvalitete života otočana, posebice mladog i radno aktivnog stanovništva jer omogućavaju posjet kulturnim, zabavnim i sportskim događajima na kopnu. Podgorelec i Klempić Bogadi (2013) na primjeru pet šibenskih otoka zaključuju kako su upravo loše prometne veze tih otoka s kopnenim centrima te rijetke i redom vožnje neprilagođene linije, uvelike olakšavali donošenje odluka o preseljenju dnevnih

cirkulanata u kopneno naselje tako da je danas na tim otocima dnevna cirkulacija svedena na svega nekolicinu osoba.

Naposljetku, na otočnu dostupnost utječu objektivni faktori u okviru kojih je potrebno sagledati vremenske uvjete na moru. S obzirom na geografski položaj pojedinog otoka i njihovu izloženost određenim vremenskim uvjetima pojedine prometne linije zbog objektivnih razloga određeni broj dana u godini ne mogu prometovati. Prema podacima Agencije za obalni linijski pomorski promet u 2017. godini nije održana 1481 veza, od kojih čak dvije trećine u razdoblju od studenog do siječnja. Otoci s najvećim brojem neodržanih trajektnih veza prema kopnu su Pag na liniji Prizna – Žigljen (275 puta), Rab na linijama Stinica – Mišnjak (153 puta) i Lopar – Valbiska (52 puta) te Cres na liniji Brestova – Porozina (100 puta). Prema tipu, učestalija su neodržavanja brzobrodskih veza, a u 2017. godini neodržana je čak 361 brzobrodska veza, najveći broj njih prema otocima kvarnerske i sjevernodalmatinske skupine (linija Novalja – Rab – Rijeka 51 put i linija Mali Lošinj – Ilovik – Susak – Unije – Martinšćica – Cres – Rijeka 50 puta) kao i prema pučinskim otocima Lastovu (linija Lastovo – Vela Luka – Hvar – Split 54 puta) i Visu (linija Vis – Brač – Hvar – Split 36 puta). S obzirom na navedeno moguće je zaključiti o utjecaju karakterističnih vremenskih prilika u Velebitskom kanalu i na Kvarneru te na otvorenom moru prema pučinskim otocima kao najznačajnijim faktorima u prekidu prometnih veza prema otocima koje, osim što pojedine dane u godini utječu na prekid prometnih veza otoka i kopna, također utječu na odluke pojedinaca o putovanju prema kopnu ili obrnuto.

4.2.6.2. Otoci prema dostupnosti

S obzirom na konceptualiziranu dostupnost otoka šest je otoka čija je vremenska dostupnost u trajanju do 30 minuta, a to su: Krapanj (5 min), Prvić (15 min), Ošljak i Vrgada (20 min), Ugljan-Pašman (26 min) te Cres-Lošinj (29,3 min). Njihovoj dostupnosti ponajviše doprinose obalni položaj, relativno mala udaljenost od kopnenih centara, s kojima su prometno povezani, te blizina sjevernog dijela otoka Cresa kopnu i otoku Krku preko kojeg se odvija prometna povezanost Cres-Lošinja s kopnom. Ti otoci su, osim Ošljaka, Ugljan-Pašmana te Cres-Lošinja, s kopnom povezani isključivo brodskim tipom linije pa je onemogućen prijevoz većih vozila i tereta u odnosu na trajektni tip polovila te je ograničen kapacitet prijevoza putnika čime se smanjuju kvalitativne značajke njihove dostupnosti. Izuzev Ošljaka, učestalost i raspored prometnih linija prema kopnu i natrag omogućavaju otočnom stanovništvu dnevnu cirkulaciju radi obavljanja posla i školovanja

na kopnu dok nedostatak kasnovečernjih veza prema otocima Vrgadi, Zlarinu i Prviću onemogućava u potpunosti dostupnost određenih funkcija i sadržaja. Kod otoka Ugljana i Pašmana, zbog međusobne prometne povezanosti mostom te postojanja međuotočne autobusne linije Preko (otok Ugljan) – Tkon (otok Pašman), prometna dostupnost je izraženija s aspekta ukupnog broja od 32 dnevne izvansezonske veze s kopnom. U prometno-komunikacijskom smislu zbog cestovne povezanosti te postojanja autobusnih linija na relaciji Mali Lošinj – Cres, ti otoci također tvore jedinstvenu cjelinu, a njihovoj relativno dobroj prometnoj povezanosti pridonose frekventne i kratke trajektne linije Brestova (Istra) – Porozina (otok Cres) i Valbiska (otok Krk) – Merag (otok Cres). Prometna dostupnost do kopnenoga makroregionalnog i županijskog centra Rijeke, kojem ovi otoci funkcionalno gravitiraju, nešto je dugotrajnija jer u izračunu dostupnosti u obzir nije uzeta cestovna udaljenost od luka Valbiska i Brestova do Rijeke, a otoci su izravnom vezom povezani jednom dnevno na brzobrodskoj liniji.

Nadalje, osam otoka ima prometnu dostupnost u prosječnom trajanju od 30 do 60 minuta: Rab (32,8 min), Koločep (35 min), Zlarin (38,9 min), Korčula (42,5 min), Rivanj (50 min), Šolta (51 min), Brač (54,7 min) i Iž (60 min). Površinski i populacijski manji te obalni otoci poput Koločepa i Zlarina su na relativno maloj udaljenosti od kopna i kod njih je postojećom frekvencijom i rasporedom plovidbe moguća dnevna cirkulacija stanovništva radi obavljanja posla ili školovanja na kopnu dok kod kanalskih otoka Rivnja i Iža isto nije omogućeno. Potrebno je istaknuti kako kod pojedinih otoka svi dijelovi ne pokazuju istu prometnu dostupnost. S obzirom na to da su veći otoci povezani s kopnom preko više otočnih luka, trajanje putovanja i učestalost plovidbe se razlikuju za pojedine linije. Iako prosječna dostupnost otoka Korčule iznosi 42,5 min, neujednačenosti i nepovoljnosti njegovog prometno-geografskog položaja doprinose sljedeći čimbenici. Otok je funkcionalno usmjeren prema dvjema stranama pa tako zapadni dio otoka gravitira Splitu, s kojim je prometno povezan trajektnom i brzobrodskom linijom sveukupno 3 puta dnevno u prosječnom trajanju od 150 minuta, dok je istočni dio prometno usmjeren na Orebić (poluotok Pelješac) znatno frekventnijim i kraćim linijama. Međutim, putovanje od istočnog dijela otoka do kopnenoga makroregionalnog centra Splita ili regionalnoga, ujedno i županijskog centra Dubrovnika višestruko prolongiraju slabije stanje cestovnih prometnica poluotoka Pelješca, kopnena udaljenost Splita i Dubrovnika kao i prelazak državne granice u Neumu ili korištenja alternativnog pravca putem trajektne linije Trpanj (poluotok Pelješac) – Ploče na putu prema Splitu.

Idućih deset otoka prometno je dostupno u vremenskom okviru od 60 do 90 minuta: Lopud (61,3 min), Kaprije (61,8 min), Mljet (64,9 min), Hvar (67,9), Drvenik Veliki (70 min), Šipan (70,6 min), Sestrunj (73,2 min), Dugi otok (74,3), Drvenik Mali (75) i Žirje (87,4 min). Unutarotočna nejednakost prometne dostupnosti pojedinih dijelova otoka vidljiva je na primjeru otoka Hvara. Glavna prometna luka otoka je Stari Grad, preko koje se odvija glavnina prijevoza putnika, automobila, robe i tereta na trajektnoj liniji Split – Stari Grad, dok je najfrekventnije povezana luka Sućuraj na krajnjem istočnom dijelu otoka na liniji Sućuraj – Drvenik. Ta linija je, međutim znatno manjeg kapaciteta i važnosti u prometnom povezivanju cjelokupnog otoka, poglavito njegovoga zapadnog dijela kao populacijskog i gospodarskog težišta. Tome dodatno doprinosi izduženi oblik otoka, slabije stanje prometnica na istočnom dijelu pa posljedično slabije korištenje ove trajektne linije u povezivanju zapadnog dijela otoka s kopnom. Specifičnost prometne dostupnosti pokazuje Dugi otok koji je u prometnom povezivanju s kopnom funkcionira kao dva zasebna dijela: sjeverozapadni dio se oslanja na liniju Brbinj-Zadar te brzobrodsku liniju Brbinj (Dugi otok) – Božava (Dugi otok) – Zverinac – Sestrunj – Rivanj – Zadar, a jugoistočni na liniju Zadar – Sali – Zaglav. Kod preostalih manjih otoka iz te skupine prometna je dostupnost uvjetovana udaljenosti od kopna pa otoci bliži kopnu, poput Lopuda, Kaprija i Drvenika Velikog pokazuju manju vremensku dostupnost u odnosu na nešto udaljenije otoke Sestrunj i Žirje.

Tri otoka imaju prometnu dostupnost u prosječnom trajanju od 90 do 120 minuta: Zverinac (96 min), Molat (103,7) i Rava (117,8). Njihova prometna dostupnost uvjetovana je prostornim položajem i udaljenosti od kopnenog centara Zadra, jer se radi o otocima srednjega i vanjskog niza, a također i rubnim položajem otoka unutar pripadajuće skupine sjevernodalmatinskih otoka, uvjetujući njihovo prometno povezivanje linijama koje karakterizira ticanje više otoka čime se trajanje putovanja produljuje. Mrvica (2017) navodi kako se uvođenjem brzobrodskih linija s pristajanjem u više luka gubi njihov osnovni smisao povezivanja otoka i kopna u što kraćem, razumnom i realnom vremenu. Dnevnu cirkulaciju stanovništva dodatno otežava raspored plovidbe te činjenice o nepostojanju večernjih linija prema otocima.

Otoci u vremenskoj dostupnosti od 120 do 150 minuta su Ist (121 min) i Vis (123,3 min). Otok Ist pripada skupini s najmanjim brojem dnevnih veza prema kopnu, njih jednom do dvije, a osim udaljenosti od kopna dugotrajnijem putovanju doprinose linije koje povezuju ovaj otok skupa sa susjednim otocima. Tzv. „rubni“ geografski položaj otoka Visa do punog izražaja dolazi kada je u

pitanju njegovo prometno povezivanje pa tako udaljenost od najbližeg obalnog centra Splita od čak 55 km, organizacija prijevoza, ali i česte vremenske neprilike na otvorenom moru uvjetuju otežanosti dnevne cirkulacije otočnog stanovništva prema Splitu (Nejašmić i Mišetić, 2006).

Preostali analizirani otoci su prometno dostupni do kopna u prosječnom trajanju od 150 minuta i više. Radi se o otocima: Silba (153,9 min), Olib (158,8 min), Unije (159,2 min), Premuda (165,3 min), Ilovik (192,6 min), Susak (193,4 min) i Lastovo (229,1 min) te svi pripadaju vanjskim ili pučinskim otocima. Otoci Ilovik, Susak i Unije nemaju svakodnevnu izravnu povezanost s kopnom, a s obzirom na funkcionalnu usmjerenost i administrativnu pripadnost susjednom Lošinju, važnost prometne povezanosti i dostupnosti je iznimno značajna. Otoci Olib, Silba i Premuda prema geografskom položaju pripadaju od kopna najudaljenijim otocima sjevernodalmatinske skupine, ujedno otocima s najmanjim dnevnim brojem prometnih linija pa je njihova prometna dostupnost najnepovoljnija čemu dodatno doprinose činjenice o nedostatnoj prilagođenosti rasporeda plovidbe otočnim potrebama. Vremenski najslabije dostupan otok je Lastovo kao najudaljeniji pučinski naseljeni otok čiji položaj posebice dolazi do izražaja u njegovom otežanom prometnom povezivanju s kopnom u vidu dugotrajne plovidbe, rijetkih prometnih veza te vremenskih prilika na moru kao objektivnog faktora za neodržavanje plovidbenih veza prema ovom otoku.

S obzirom na prometnu povezanost isključivo preko susjednih otoka otoci Biševo i Vele Srakane pokazuju specifičnu dostupnost. Dostupnost do kopna je kod njih uvjetovana učestalošću i duljinom putovanja do susjednog otoka, zatim putovanjem do luke polaska prema kopnu u slučaju otoka Biševa te naposljetku trajanjem putovanja do kopna. Kod otoka Biševa dostupnost do kopna iznosi 203,3 min, a kod Srakana Velih 155 minuta, ne računajući potencijalno vrijeme čekanja na prijevoz te međusobnu usklađenost rasporeda prometovanja kod pojedinih segmenata puta od ovih otoka do kopna koji bi dodatno prolongirali trajanje putovanja. Marinković (2018a) je pokazala kako ti otoci ne posjeduju niti jednu od analiziranih centralnih funkcija najnižeg ranga, stoga u potpunosti funkcionalno ovise o centrima susjednih otoka pa je prometna povezanost s njima iznimno značajna. S obzirom na navedeno te je otoke u potpunosti moguće ubrojiti u skupinu otoka dvostruke inzularnosti, a prema Taglioniu (2001) to su otoci koji administrativno, funkcionalno i prometno u potpunosti gravitiraju drugom otoku.

Tablica 5. Otoci prema dostupnosti (D_o)

DOSTUPNOST (D_o)	OTOCI
Do 30 min	Krapanj, Prvić, Ošljak, Vrgada, Ugljan-Pašman, Cres-Lošinj
30 – 60 min	Rab, Koločep, Zlarin, Korčula, Rivanj, Šolta, Brač, Iž
60 – 90 min	Lopud, Kaprije, Mljet, Hvar, Drvenik Veliki, Šipan, Sestrunj, Dugi otok, Drvenik Mali, Žirje
90 – 120 min	Zverinac, Molat, Rava
120 – 150 min	Ist, Vis
Više od 150 min	Silba, Olib, Unije, Premuda, Ilovik, Susak, Lastovo, Biševo, Vele Srakane

Izvor: prema Marinković, 2018b

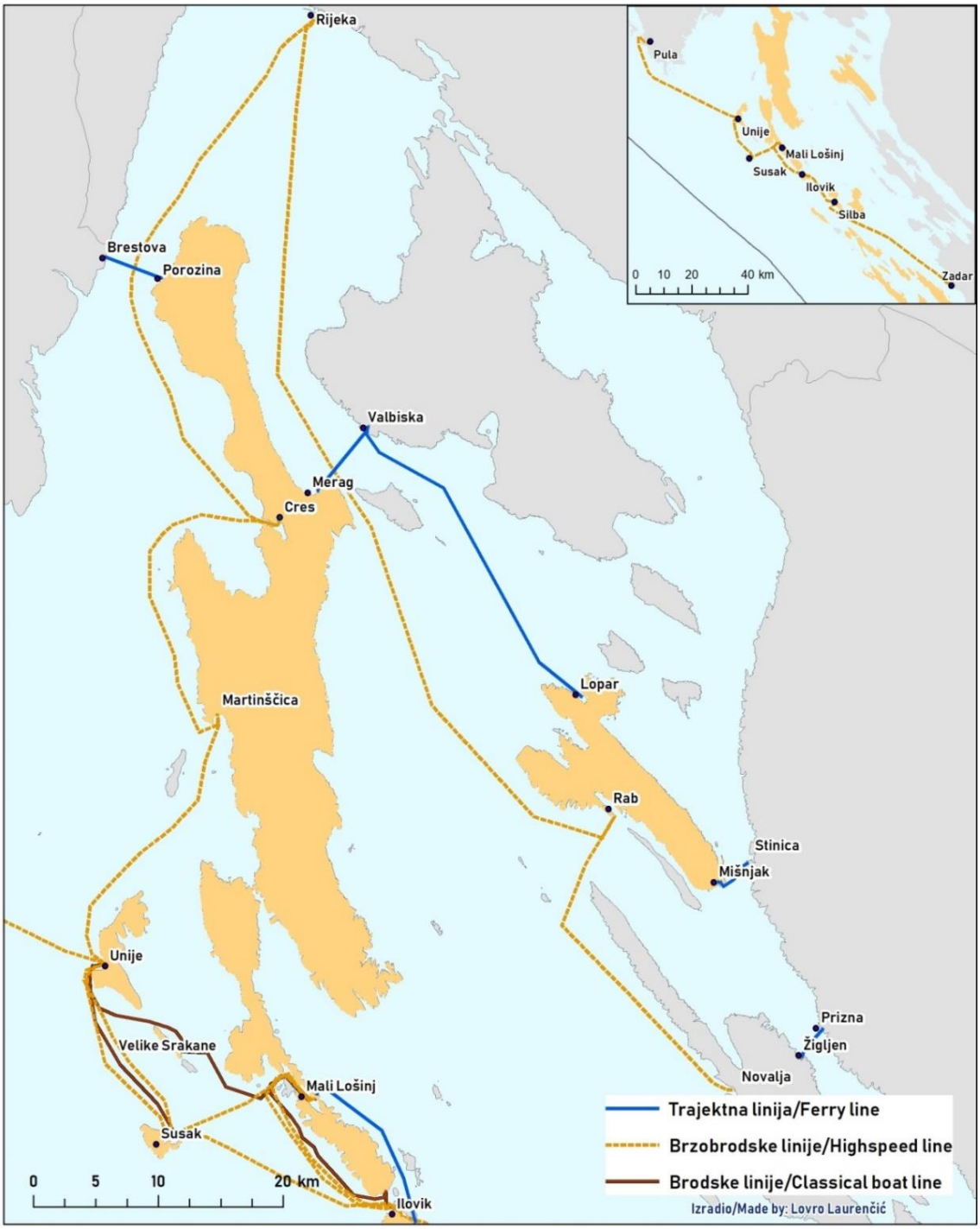

Sl. 10. Prometna povezanost Kvarnerskih otoka prema tipu pomorskih linija
Izvor: Marinković, 2018b

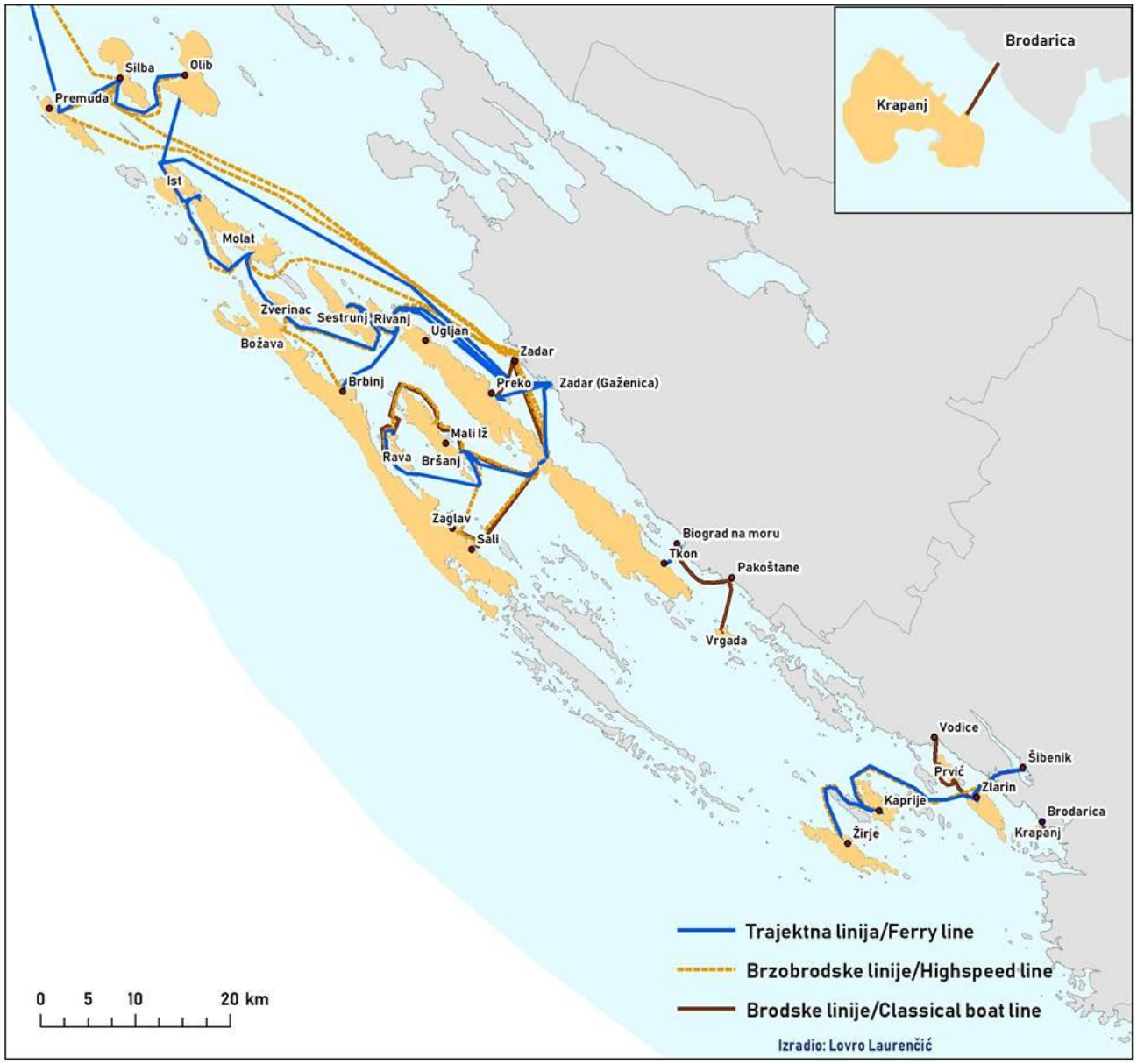

Sl. 11. Prometna povezanost Sjevernodalmatinskih otoka prema tipu pomorskih linija
Izvor: Marinković, 2018b

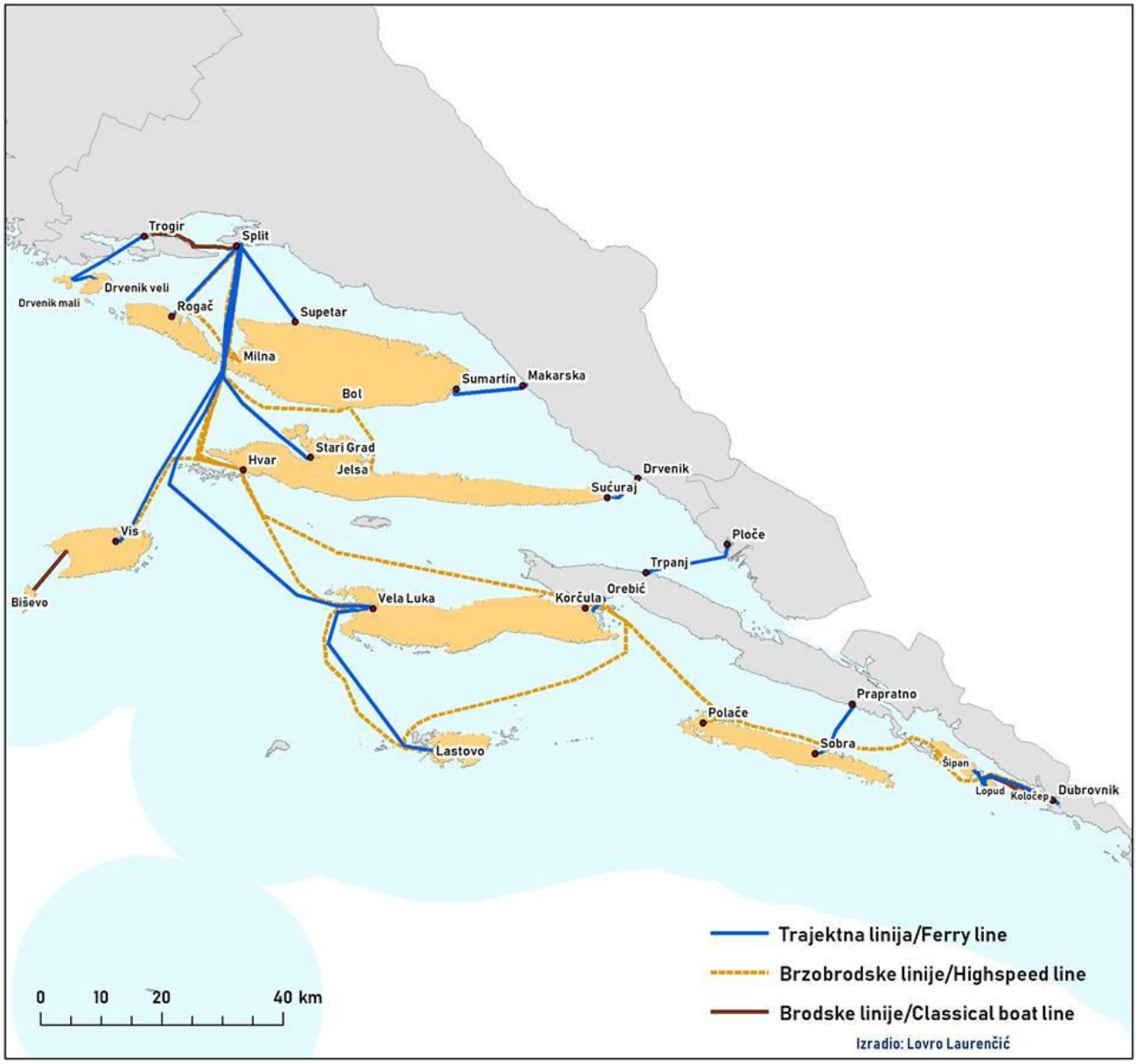

Sl. 12. Prometna povezanost Srednjodalmatinskih i Južnodalmatinskih otoka prema tipu pomorskih linija
Izvor: Marinković, 2018b

4.3. Otočni socio-demografski pokazatelji

Socio-demografski pokazatelji su oni otočni pokazatelji koji pružaju uvid u dinamičke i strukturne karakteristike otočne populacije u datom trenutku ili razdoblju. Pokazatelji dinamike otočne populacije ukazuju na smjer i intenzitet socio-demografskih trendova u pogledu ukupnog (općeg), prirodnog i prostornog kretanja (migracije) stanovništva u referentnom razdoblju. Strukturni pokazatelji otočne populacije ukazuju na određene sastave stanovništva koji su, osim što pokazuju trenutačno stanje, važni za projekcije socio-demografskih trendova, a to su dobni i ekonomski sastav stanovništva.

4.3.1. Demografska dinamička obilježja

4.3.1.1. Etapno kretanje ukupnog broja stanovnika otoka

Kretanje broja stanovnika određenog prostora, pa tako i otoka, u Hrvatskoj kontinuirano je i prema službenim izvorima moguće pratiti od 1857. godine kada je održan prvi moderni popis stanovništva na prostoru današnje Hrvatske. Od tada se popisi provode svakih deset godina uz pojedine iznimke za vrijeme i nakon Drugoga svjetskog rata. Prije svega, prema Lajiću i Nejašmiću (1994), prilikom tumačenja demografskih kretanja na otocima treba obratiti pažnju na određene metodološke osobitosti otočnih demografskih istraživanja koje proizlaze iz samoga prirodnogeografskog određenja otoka. Već pri samom određenju otočja, utvrđivanju granica njegovih podskupina, definiciji naseljskih lokaliteta, koji se susreću jedino na otocima (otočna svjetionička naselja ili pak dvojna otočno-obalna naselja), uočavaju se određene metodološko-statističke otočne specifičnosti. Kod praćenja kretanja broja stanovnika na otocima prisutna je problematika vjerodostojnosti i tumačenja statističkih izvora podataka, posebice u razdoblju modernih popisa stanovništva (od popisa 1857. godine) i metodologije njihove provedbe koja se izravno reflektira na ukupni broj stanovnika. Naime, popisi 1857., 1948., 1953., 1961., 1971., 1981. i 1991. godine temelje se na načelu „stalnog“ (tzv. koncept *de iure*) dok se preostali službeni popisi, uključujući one iz 2001. i 2011. godine, temelje na načelu „prisutnog“ stanovništva (tzv. koncept *de facto*) iz čega proizlazi nemogućnost izravnog uspoređivanja rezultata tih popisa. Istraživači u slučaju otoka primjerenijim smatraju koristiti koncept prisutnog stanovništva s obzirom na to da je otočni prostor model otvorene populacije, izložen migracijskim procesima. Taj model isključuje dio populacije koja je eventualno napustila matični otok, ali još drugdje nije ostvarila administrativnu alokaciju. Skupini demo-statističkih otočnih specifičnosti pripada i problematika statističkih pokazatelja i njihova

interpretacija na primjeru malih populacija kojima pripadaju svi jadranski otoci. Analize demografskih kretanja, ali i struktura kod malih populacija specifične su po tome što male promjene pokazatelja u apsolutnim iznosima rezultiraju izraženim relativnim iznosima. Uz navedeno, pojava izostanka vitalnih događanja, prvenstveno rađanja onemogućava kvantitativno iskazivanje ove pojave za određene godine.

Otoci i otočne skupine Hrvatske su tijekom povijesnog razvoja imali različite demografske uspone i padove što je prema otočnim demografima u čvrstoj korelaciji sa stupnjem njihovog društveno-gospodarskog razvoja (Lajić, 1986, 1992, 1995, 1997; Podgorelec i Klempić Bogadi, 2013; Nejašmić, 1991; Faričić, 2012; Graovac, 2004; Lajić i Mišetić, 2013). Kretanje broja stanovnika otočnog prostora od prvog modernog popisa 1857. godine ukazuje na tri glavne etape populacijskih promjena. Lajić (1992) u analizi demografskog razvitka dalmatinskog otočja izdvaja četiri faze: razdoblje između 1857. i 1890. godine, razdoblje od 1890. do 1921. godine, poslijeratno razdoblje između 1948. i 1961. godine te razdoblje između 1961. i 1981. godine. Prvu fazu karakterizira kontinuirani porast stanovništva, u drugom razdoblju glavnina dalmatinskih otoka i otočnih skupina doživljava kulminaciju broja stanovnika, nakon čega je uslijedila, uz kratkotrajni poratni prekid, kontinuirana depopulacija. Prvo poslijeratno razdoblje, ono od 1948. do 1961. godine, karakterizirala je još uvijek relativno očuvana vitalna baza otočne populacije dok iduće razdoblje, ono od 1961. do 1981. godine, karakterizira intenzivna depopulacija svih dalmatinskih otoka i otočnih skupina. Demografski razvitak hrvatskih otoka od 1857. godine do drugog desetljeća 20. stoljeća karakterizira kontinuirani porast broja stanovnika. Otoci svoj populacijski maksimum dosežu 1921. godine kada je evidentirano 173503 stanovnika (Nacionalni program razvitka otoka, 1997) što iznosi za oko 39 % više stanovnika u odnosu na rezultate aktualnog Popisa iz 2011. godine. Različiti otoci svoj populacijski maksimum dosežu u različitim trenucima pa tako Marinković (2015), uspoređujući demografski razvoj otoka Hvara i Visa, navodi kako je Vis svoj populacijski maksimum dosegao popisom 1910. godine, 10 godina nakon otoka Hvara, a kao razlog navodi postojanje čak devet tvornica za preradu i soljenje ribe na Visu koje su mogle zaposliti višak agrarnog stanovništva tog otoka te na taj način odgoditi početak jačeg iseljavanja s otoka. S druge strane Podgorelec i Klempić Bogadi (2013) navode kako su otoci šibenskog arhipelaga svoj populacijski maksimum dosegli 1921. godine kada i cjelokupni otočni prostor Hrvatske što je posljedica kasnijeg uključivanja malih otoka u migracijske procese. Lajić (1989) navodi da su mali trogirski i dubrovački otoci dosegli svoj populacijski maksimum 1931. godine. Lajić (1992) ističe

i kako je depopulacija prvo započela na većim otocima zbog pojačanog utjecaja vanjskih migracija dok su mali otoci znatno kasnije bili zahvaćeni intenzivnijom emigracijom. Slabiji intenzitet iseljavanja s manjih otoka krajem 19. stoljeća, primjerice šibenskih, Podgorelec i Klempić Bogadi (2013) objašnjavaju postojanjem tadašnjih alternativnih poljoprivrednih djelatnosti (koraljarstvo, spužvarstvo i ribarstvo) te započetom industrijalizacijom obližnjeg Šibenika koji je posebice bližim otocima i tada bio komunikacijski vrlo pristupačan.

Tijek populacijskih kretanja, kakav je bio na hrvatskim otocima, dijelom je moguće objasniti teorijom demografske tranzicije kao etapnim modelom razvitka određene populacije karakteriziranim tranzicijom s visokih na niske stope rodnosti (Nejašmić, 2005). Naime, otočni je prostor krajem 19. i početkom 20. stoljeća bio agrarni pri čemu su glavne poljoprivredne kulture bile vinova loza i maslina, a brojnija populacija bila je primarno odraz visokog nataliteta i potrebe za radnom snagom u poljoprivrednim djelatnostima (Lajić, 1989). Ujedno od tada započinje druga faza u demografskom razvitku otočnog prostora karakterizirana primarno depopulacijom koja se posebice intenzivira nakon Drugoga svjetskog rata tako da su već 1960-ih godina pojedini otoci počeli demografski izumirati (Lajić, 1992). Podgorelec i Klempić Bogadi (2013) naglašavaju kako je posljednjih stotinjak godina prevladavajući demografski proces na otocima depopulacija čiji su uzroci ponajprije u brojnom iseljavanju, u početku u inozemstvo, a poslije u urbanizirano i gospodarski prosperitetno priobalje. Autorice pri tome citiraju Kinga (1993) koji konstatira kako porast broja otočnog stanovništva ima ograničenja unutar određenoga ekonomskog i tehnološkog sustava, a kada se dosegne točka saturacije, najčešće dolazi do emigracije stanovništva što dovode u vezu s iscrpljenjem ekonomske baze hrvatskih otoka početkom 20. stoljeća.

S obzirom na dugotrajnost razdoblja depopulacije najznačajnija smanjenja broja stanovnika otočnog prostora registrirana su u međupopisnim razdobljima 1921. – 1931. godine te 1961. – 1971. godine. Smanjenje broja stanovnika na otocima u razdoblju 1921. – 1931. godine bilo je primarno pod utjecajem emigracije stanovništva uzrokovanog agrarnom prenapučenosti, bolesti vinove loze te socioekonomskim nazadovanjem otoka. To je prema Lajiću (1989) ujedno i razdoblje početka tranzicije nataliteta kada s vrlo visokih stopa od oko 40 – 45 ‰ pada na ispod 30 ‰. Prema podacima Nacionalnog programa razvitka otoka (1997) u navedenom razdoblju stanovništvo otočnog prostora se smanjilo za oko 22 000 stanovnika. U razdoblju 1961. – 1971.

godine emigracija otočnog stanovništva je pak bila uglavnom posljedicom razvitka obalnih urbanih industrijskih centara te reorijentacijom poljoprivrednog stanovništva (Lajić, 1989).

Treća, ujedno i suvremena faza u demografskom razvitku hrvatskoga otočnog prostora je razdoblje od 1991. godine nadalje, a karakterizira ga stagnacija, odnosno polagani porast ukupnog broja otočnog stanovništva (Lajić i Mišetić, 2013). Međutim, taj porast ipak nije rezultat pozitivnih demografskih kretanja, već pojave tzv. fiktivnog stanovništva koje Lajić i Mišetić (2006, 2013) dovode u vezu s prijavljivanjem prebivališta vlasnika kuća za odmor na otocima što se odrazilo tek statističkim povećanjem ukupnog broja otočnog stanovništva dok je stvarno demografsko stanje znatno nepovoljnije. Budući da je od 1993. godine primijenjen popularno nazvan „Zakon o vikendicama“, brojni su se vlasnici kuća za odmor opredijelili za otok kao pretežno mjesto stanovanja, premda na njemu ne borave tijekom većeg dijela godine, stvarajući kontingent tzv. fiktivnog stanovništva.

4.3.1.1.1. Indeks promjene broja stanovnika

Ukupno kretanje broja stanovnika otoka u posljednjem međupopisnom razdoblju iskazano je omjerom broja stanovnika 2001. i 2011. godine, odnosno indeksom promjene broja stanovnika u međupopisnom razdoblju 2001. – 2011. godine. Indeks manji od 100 pokazuje pad dok veći od 100 ukazuje porast broja stanovnika.

Populacija otoka je u međupopisnom razdoblju 2001. – 2011. godine porasla za 2571 stanovnika (2,1 %), odnosno imala je indeks promjene od 102,1. Pri tome je 17 otoka imalo porast, dva otoka su imala jednak, a čak 28 otoka imalo je pad broja stanovnika. Iste rezultate iznose Lajić i Nejašmić u analizi demografskih promjena na otocima na početku 21. stoljeća (2013: 177), zaključivši kako ipak prevladavajući broj otoka obilježava depopulacija, unatoč porastu broja otočnog stanovništva. Najznačajniji pad imali su oni otoci čiji je indeks promjene manji od 90, odnosno imali su pad broja stanovnika veći od 10 % u odnosu na 2001. godinu, a to su: Ilovik (81,7), Vele Srakane (37,5), Susak (80,3), Zverinac (89,6), Prvić (89,0), Krapanj (71,7), Žirje (83,1), Drvenik Veliki (89,3) i Biševo (78,9). Nešto blaži pad indeksa od 90,1 do 99,9, odnosno pad manji od 10 % u odnosu na 2001. godinu imali su otoci: Cres (96,7), Unije (97,8), Lošinj (97,6), Rab (98,4), Ugljan (98,1), Dugi otok (93,4), Olib (95,2), Molat (95,2), Ist (90,1), Murter (96,7), Brač (99,5), Hvar (99,8), Vis (95,2), Korčula (95,9), Mljet (97,5), Lastovo (94,9), Šipan (96,1), Lopud (92,6) i Koločep (93,7).

Kod otoka Srakana Malih i Sestrunja registriranja je stagnacija, odnosno imali su jednak broj stanovnika prema oba popisa. Porast broja stanovnika indeksa od 100,1 do 110,0 imali su otoci: Krk (108,5), Pag (107,9), Pašman (104,9), Vrgada (102,9), Zlarin (102,9) i Čiovo (109,7) dok su ostali otoci imali značajniji porast indeksa većeg od 110,0, a njima pripadaju otoci: Ošljak (161,1), Rivanj (140,9), Silba (110,2), Premuda (110,3), Iž (110,4), Rava (119,4), Vir (186,6), Kornat (271,4), Kaprije (132,2), Drvenik Mali (161,1) i Šolta (114,9).

Ako se usporede otoci prema geografskoj pripadnosti, Lajić i Mišetić (2013) iznose kako je kvarnerska otočna populacija imala veći relativni porast (indeks promjene 102,6) u usporedbi s dalmatinskom otočnom populacijom (101,8). Međutim, na kvarnerskim otocima samo je jedan otok imao porast broja stanovnika, a to je premošteni otok Krk kod kojeg je evidentiran porast (108,5) više nego trostruko veći od depopulacije ostalih triju velikih kvarnerskih otoka. Nadalje, autori ističu da se kod dalmatinskih otočnih podskupina intenzitet i predznaci ukupnoga kretanja smanjuju promatraju li se otoci od sjevera prema jugu gdje se transformiraju u negativne. Tako se na sjevernodalmatinskim otocima uočava visoka stopa porasta broja stanovnika (indeks promjene 109,1), na srednjodalmatinskima se zatječe stagnacija, odnosno blagi porast (100,6)[25] dok se na južnodalmatinskoj otočnoj podskupini uglavnom susreće umjerena depopulacija (95,9). Kao posebnu otočnu skupinu, kod koje je registriran ponajveći porast stanovništva, autori navode premoštene otoke (indeks promjene 110,3) ističući toliki razmjer intenziteta povećanja kod tih otoka da bi se njihovih izuzećem iz hrvatske otočne skupine dobilo stanje da preostali nepremošteni otoci prolaze depopulacijsko razdoblje jer bi tada indeks promjene za posljednje međupopisno razdoblje iznosio 98,3. Budući da je po brojnim značajkama upitno premoštene otoke svrstavati u uobičajeno poimanje otoka i ravnopravno pripadanje pojedinim otočnim skupinama, autori dovode u pitanje činjenicu kako je još Popisom 1991. godine zaustavljena depopulacija otoka. Kada su u pitanju mali hrvatski otoci, pad broja stanovnika u posljednjemu međupopisnom razdoblju (indeks promjene 98,3) ide u prilog tvrdnjama da porast populacije na malim otocima, registriran između 1991. i 2001. godine, ipak nije u potpunosti rezultat pozitivnih demografskih kretanja već i tzv. „administrativnog doseljavanja“ koje spominju Faričić i dr. (2010: 155).

[25] Autori u srednjedalmatinsku otočnu skupinu ubrajaju otoke: Murter, Kornati, Prvić, Zlarin, Krapanj, Kaprije, Žirje, Drvenik Mali, Drvenik Veliki, Čiovo, Šolta, Brač, Hvar, Vis, Biševo i Sveti Andrija.

Analizirajući indeks promjene broja stanovnika na razini otočnih naselja, moguće je opaziti kako je od ukupno 303 otočna naselja njih 137 imalo indeks manji od 100, odnosno pad broja stanovnika, 8 je naselja imalo indeks jednak 100 dok je kod 158 naselja registriran porast broja stanovnika u posljednjem međupopisnom razdoblju. Osim navedenog, dva su otočna naselja u međupopisnom razdoblju 2001. – 2011. godine izgubila stanovništvo (Ključna na otoku Visu te naselje Sveti Andrija). Prema intenzitetu indeksa promjene sedam je otočnih naselja, imalo indeks 50 i manje što znači da su izgubila polovicu i više stanovništva 2001. u odnosu na 2011. godinu. S druge strane, osam je naselja koja su udvostručila i više broj stanovnika pa je indeks promjene kod njih iznosio od 200 i više.

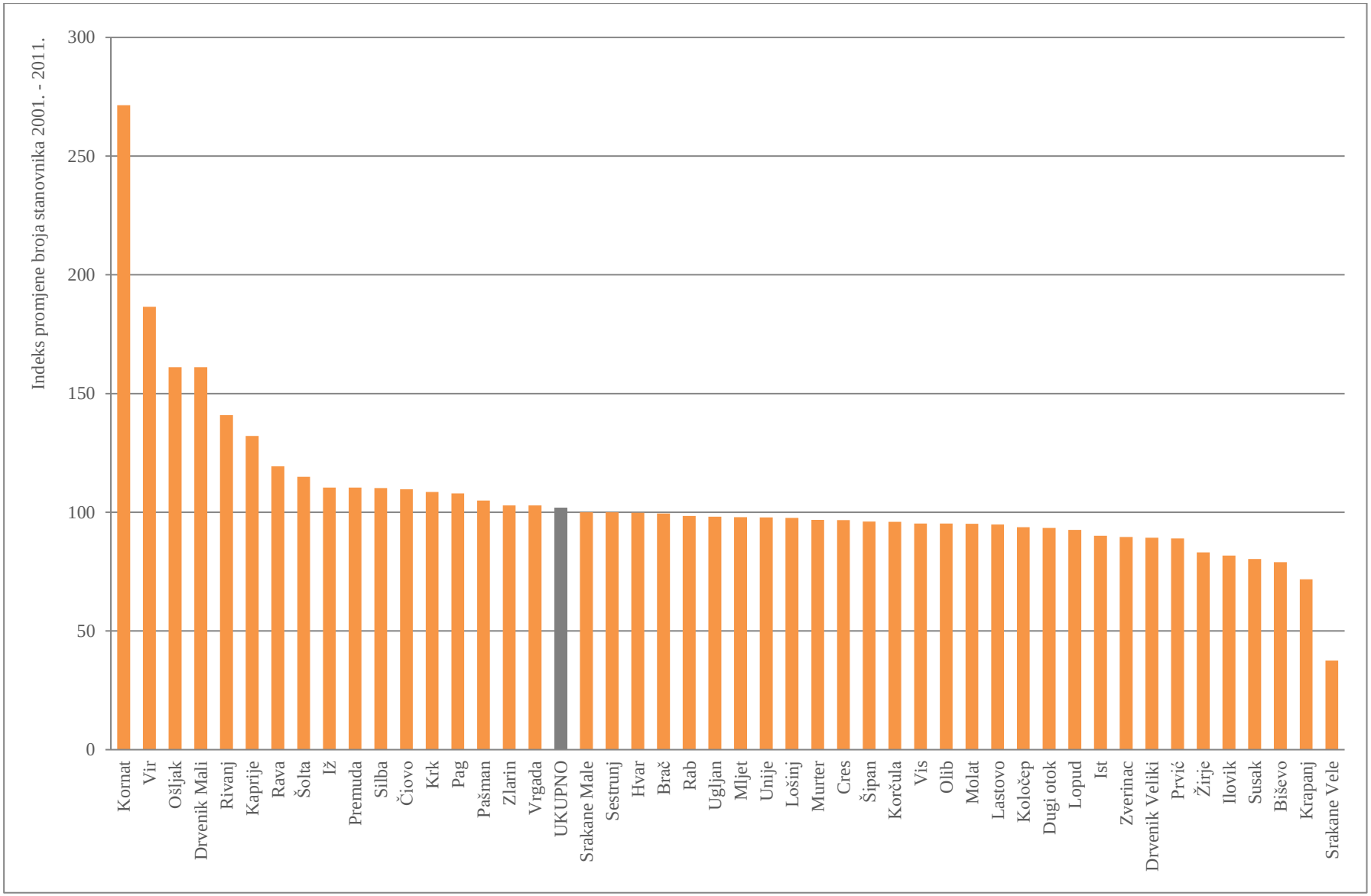

Sl. 13. Otoci prema indeksu promjene broja stanovnika u razdoblju 2001. – 2011. godine

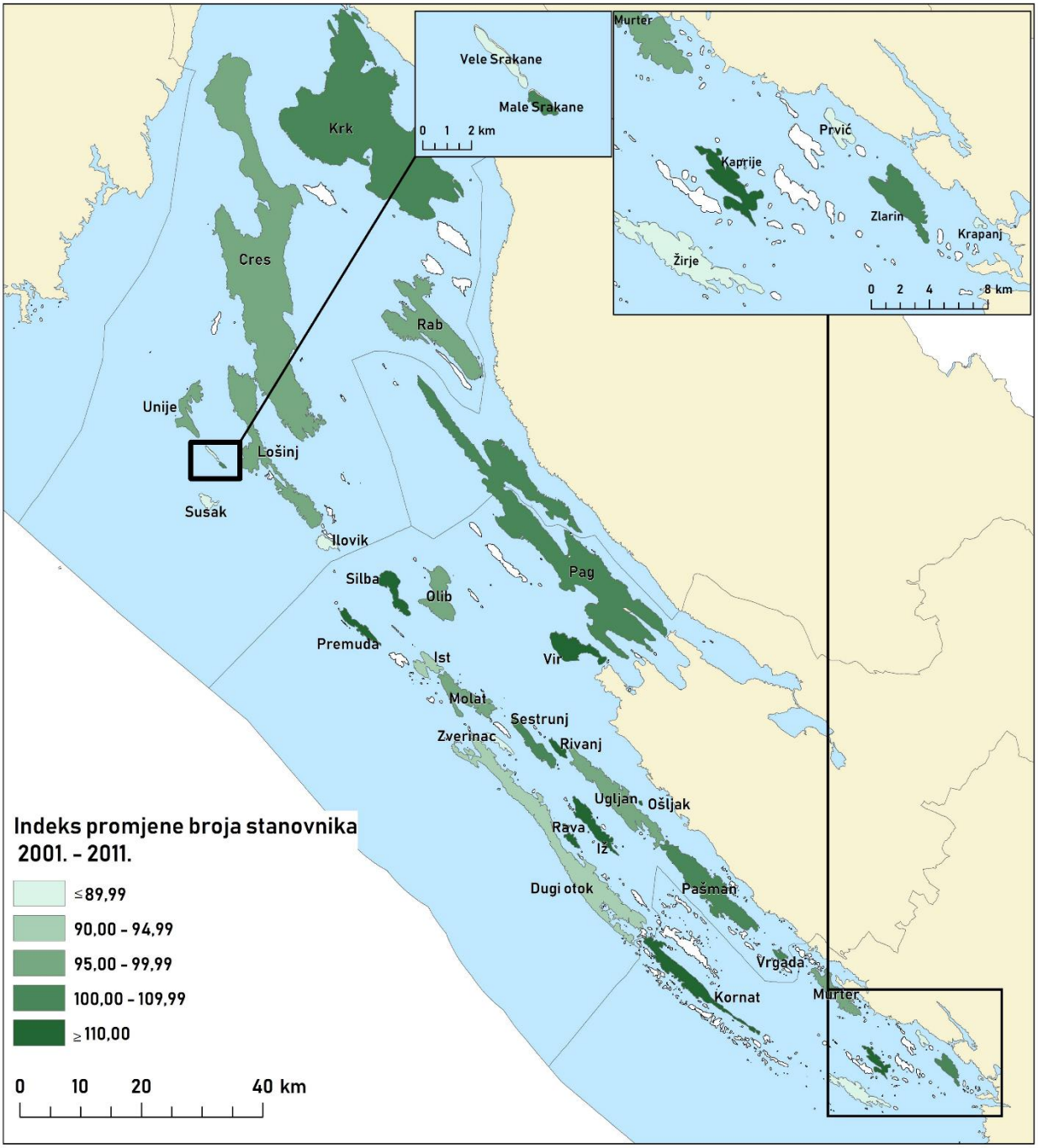

Sl. 14. Kvarnerski i Sjevernodalmatinski otoci prema indeksu promjene broja stanovnika 2001. – 2011. godine

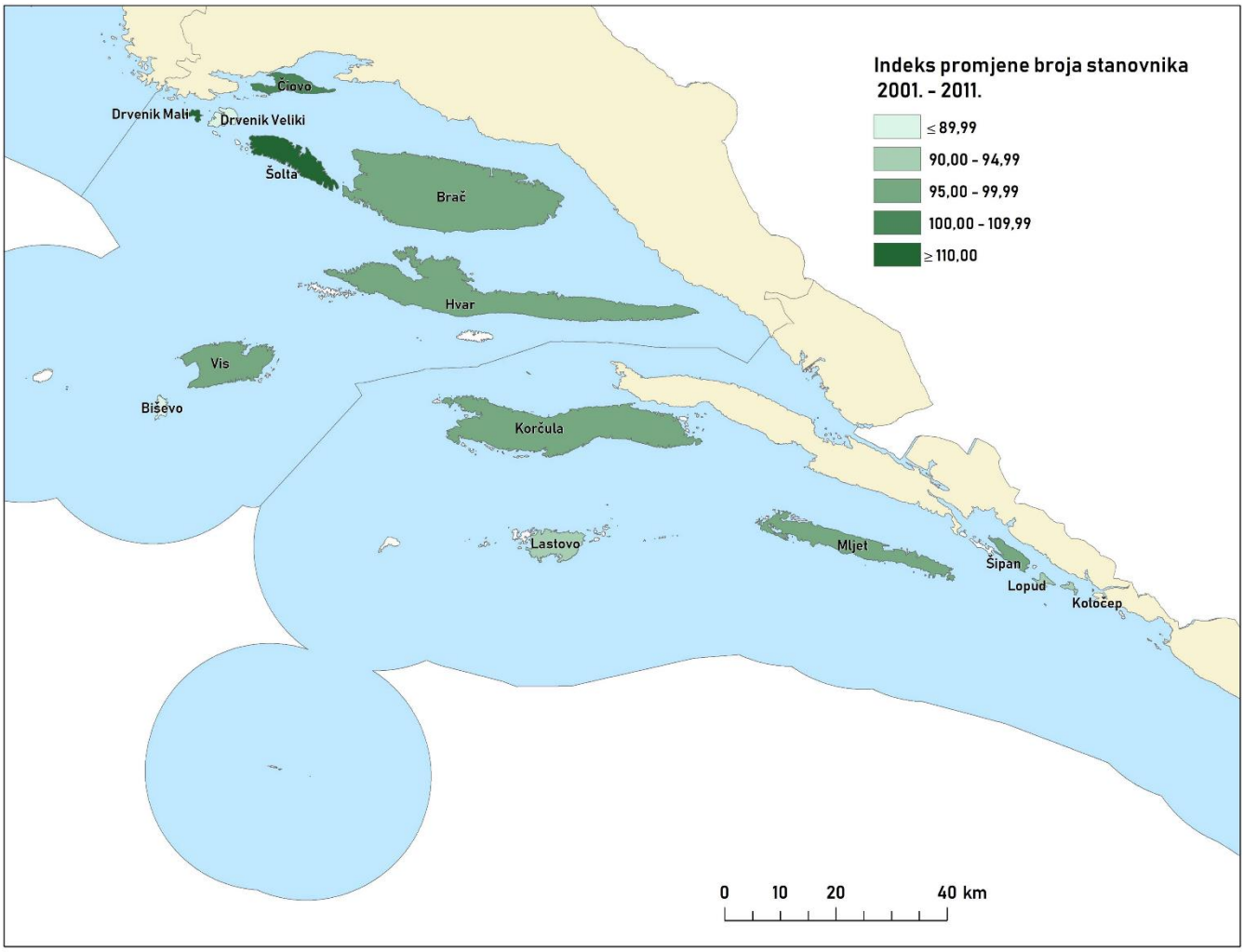

Sl. 15. Srednjodalmatinski i Južnodalmatinski otoci prema indeksu promjene broja stanovnika 2001. – 2011. godine

4.3.1.2. Prirodno kretanje stanovništva otoka

Obilježje prirodnog kretanja stanovništva hrvatskih otoka, odnosno bioreprodukcije sve do sredine 19. stoljeća jest to da se zbivalo pod izuzetno teškim uvjetima, a osnovna komponenta prirodnog kretanja bila je mortalitet jer su za razliku od njega učestalost i oscilacije u rađanju pokazivale tek blage promjene. Visok mortalitet bio je u funkcionalnoj vezi s natalitetom, a psihološki su razlozi poticali reprodukciju i inicirali visoki natalitet zbog straha da će zajednica i obitelj ostati bez potomstva i dovoljno aktivne radne snage (Lajić, 1989). Promjene u društveno-ekonomskom

razvoju, koje se odražavaju na komponente prirodnog kretanja stanovništva otoka, Lajić (1989) objašnjava pojedinim etapama demografske tranzicije. Prema njemu, predtranzicijsku etapu karakterizira visoki mortalitet i visoki natalitet pri čemu prosječne godišnje stope mortaliteta nisu padale ispod 30 ‰, a nataliteta ispod 40 ‰. Još sredinom 20. stoljeća na primjerima nekih dalmatinskih otoka moglo se pronaći godine kada su obje komponente prirodnog kretanja bile više od 50 ‰ te čak i višeg nivoa mortaliteta u odnosu na natalitet. Predtranzicijsku etapu su između ostalog karakterizirale izražene oscilacije visokih vrijednosti mortaliteta koje su ujedno tipične za društva i populacije niske razine društveno-ekonomskog razvoja. Na primjeru triju tipova jadranskih otoka (veliki otoci, disperzni arhipelazi i izdvojeni otoci) autor uspoređuje dinamiku i međusobne odnose prirodnog kretanja stanovništva te zaključuje kako je kod svih natalitet derivat mortaliteta, odnosno kako povećani predtranzicijski mortaliteti ubrzano izazivaju još više natalitete. Takav biološki model na većini otoka potrajao je sve do prijelaza u 20. stoljeće kada pod utjecajem novih društveno-ekonomskih, ali i socijalno-psiholoških okolnosti dolazi do vidnih pomaka i transformacije na relaciji mortalitet – natalitet (Lajić, 1989).

Dosadašnje demografske analize za otoke ukazuju kako je prijelazno razdoblje u prirodnom kretanju bilo sredinom 1960-ih godina 20. stoljeća od kada broj umrlih počinje prevladavati nad brojem rođenih (Lajić, 1997). Pri tome je osnovna komponenta prirodnog pada bila smanjenje stopa nataliteta uz konstantan broj umrlih. Na hrvatskim je otocima u razdoblju 1961. – 1971. godine prirodni prirast iznosio 602 stanovnika dok je u razdoblju 1971. – 1981. godine prvi put registriran prirodni pad od 1621 stanovnika čemu su većinom doprinijeli otoci nekadašnje Zajednice općina (ZO) Split (srednjodalmatinski otoci) dok su otoci ZO Rijeka (istarski i kvarnerski otoci) imali prirodni prirast. Prema analiziranim podacima u suvremenom otočnom demografskom razdoblju (međupopisno razdoblje 2001. – 2011. godine) na otocima je bilo 10 461 rođenih (prosječna godišnja stopa od 8,5 ‰), 15 993 umrlih (prosječna godišnja stopa od 12,9 ‰), a koji su rezultirali prirodnim padom od 5532 stanovnika u desetogodišnjem razdoblju (Lajić i Mišetić, 2013). Pri tome su na otocima kvarnerske skupine registrirane najmanje vrijednosti pada stanovništva u prosječnoj godišnjoj stopi od 2,7 ‰, a slijede otoci južnodalmatinske skupine na kojima je registrirana stopa pada od 4 ‰, zatim srednjodalmatinske skupine s prosječnom godišnjom stopom pada od 5 ‰ te sjevernodalmatinske otočne skupine s najvećom stopom pada od 6,9 ‰. Istodobno, na premoštenim su otocima registrirane znatno blaže stope prirodnog pada stanovništva (2,9 ‰) u odnosu na nepremoštene otoke (5,2 ‰). Prema izračunu autora

najnepovoljnije stanje prirodnog pada bilo je na otocima iz kategorije malih s prosječnom godišnjom stopom od čak 20,8 ‰. Razmatrajući otoke pojedinačno u navedenom razdoblju jedino su na otocima Viru i Čiovu registrirane vrijednosti prirodnoga prirasta u iznosu prosječne godišnje stope od 2,0, odnosno 0,2 ‰. Uspoređujući biodinamičke značajke otočne populacije u proteklih deset godina s onima koje su karakterizirale razdoblje 1991. – 2001. godine autori zaključuju kako je došlo do daljnjeg pada stopa nataliteta i ukupnog broja rođenih na otocima, uz istodobno povećanje stopa mortaliteta i broja umrlih osoba što je rezultiralo povećanjem prirodnog pada otočnog stanovništva. Također konstatiraju kako je razina stopa otočnog nataliteta u prvom desetljeću 21. stoljeća za desetak posto manja nego što je bila na nacionalnoj razini, a razina stopa mortaliteta gotovo viša za oko 15 % nego što je bila u cijeloj Hrvatskoj. Osnovni problem prirodnoga kretanja otočnog stanovništva i dalje proizlazi iz niskih stopa nataliteta, a ne visokih vrijednosti mortaliteta što ukazuje na to kako otoci imaju suženu fertilnu bazu, a zabrinjavajuća je demografska činjenica da je na svim otočnim skupinama umiranje dominantnija biološka pojava u odnosu na rađanje.

Nejašmić (1997) je prema stopi ukupnog fertiliteta (TFR) kao ponajboljega agregatnog pokazatelja reprodukcije u razdoblju 1971. – 1991. godine ukazao na prirodni pad stanovništva hrvatskog otočnog prostora te na nemogućnost prirodnog obnavljanja stanovništva. Prema njemu je otočni prostor Hrvatske 1971. godine imao TFR od 1,66 pri čemu su kvarnerska i srednjodalmatinska otočna skupina imale nešto više, a južnodalmatinska i sjevernodalmatinska skupina niže prosječne stope ukupnog fertiliteta. Godine 1981. navedene stope povećale su se kod svih otočnih skupina, a cjelokupni otočni prostor Hrvatske imao je stopu TFR-a od 2,02. Posljedicu navedenog povećanja autor pripisuje tzv. „eho efektu“, odnosno brojnijem naraštaju žena koje su rođene u kompenzacijskom poslijeratnom razdoblju, a koji je već u idućem popisnom razdoblju značajno oslabio čemu svjedoče i podaci o padu prosječnih stopa TFR-a kod svih otočnih skupina, ali i na razini cjelokupnoga hrvatskog otočnog prostora. Godine 1991. TFR je iznosio za ukupno otočje 1,67. Stopa ukupnog fertiliteta kretala se od 1,46 u sjevernodalmatinskoj do 1,81 u južnodalmatinskoj otočnoj skupini. Sve otočne skupine imale su stope niže od kritične vrijednosti (2,15) koja osigurava (teorijski) jednostavnu reprodukciju, dakle još tada nije bila osigurana naraštajna obnova stanovništva. Na temelju podjele na tri skupine otoka (veliki, srednji i mali) ne može se zaključiti o funkcionalnoj vezi između veličine otoka i kretanja stopa reprodukcije

stanovništva jer je pokazano kako ni stanovništvo velikih otoka ne osigurava jednostavno obnavljanje (TFR 1,77) dok je ipak najlošije stanje u skupini malih otoka (TFR 1,42).

4.3.1.2.1. Stope nataliteta, mortaliteta i prirodne promjene

Prirodno kretanje otočnog stanovništva iskazano je prosječnom općom stopom nataliteta (n), mortaliteta (m) te prirodne promjene (pp) u razdoblju od 2001. do 2015. godine[26] iz kojih je moguće razaznati trend kretanja te prostornu distribuciju kao i unutarotočne te međuotočne sličnosti i razlike. Na otočnom prostoru je registrirano ukupno 15 814 rođenih, odnosno prosječno 1054 rođenih godišnje, zatim 24 158 umrlih, odnosno prosječno 1610 umrlih godišnje, što je rezultiralo prirodnim padom od 8334 stanovnika u navedenom razdoblju, odnosno prosječni godišnji gubitak od 556 stanovnika prirodnom komponentom ukupnog kretanja stanovništva. Slične nalaze donose Lajić i Mišetić (2013) koji su za razdoblje 2001. – 2011. godine pokazali da su otoci prosječno godišnje prirodnom komponentom gubili populaciju otoka reda veličine Iža ili Šipana.

Prosječna opća stopa nataliteta hrvatskih otoka u razdoblju 2001. – 2015. godine iznosila je 8,5 ‰. Iako navedeni iznos pripada niskoj rodnosti[27], ukupno promatrajući otočno rađanje u navedenom razdoblju karakterizira stagnacija i oscilacija s oko 1050 do 1180 rođenih godišnje, s naznakom kako se otočni natalitet u posljednjih 10 godina nije spustio ispod 1000 rođenih godišnje. Analizu biodinamičkih značajki hrvatskih otoka za razdoblje 2001. – 2011. godina prethodno su proveli

---

[26] Prosječne opće stope stope nataliteta (n), mortaliteta (m) te prirodne promjene (pp) u razdoblju 2001. – 2015. godine izračunate su kao omjer prosječnih godišnjih stopa nataliteta, mortaliteta i prirodne promjene za svaku godinu u razdoblju 2001. do 2015. godine i ukupnog broja godina u ovom razdoblju (15).

Prosječna godišnja stopa nataliteta, mortaliteta i prirodne promjene označava pak omjer ukupnog broja rođenih (N), umrlih (M) i razlike rođenih i umrlih (PP) te broja stanovnika promatrane populacije sredinom godine.

Ukupni broj rođenih i umrlih, a iz kojih je izračunata razlika – prirodna promjena, prikupljen je iz službenih izvora DZS-a, odnosno tablograma rođenih i umrlih za predmetne godine.

Procjena broja stanovnika sredinom godine (30. lipnja) određena je metodom interpolacije te ekstrapolacije trenda na temelju promjene međupopisnog razdoblja 2001. – 2011. godina, odnosno dodavanjem prosječne mjesečne promjene broja stanovnika. Za godine u razdoblju 2001. – 2011. broj stanovnika sredinom godine procijenjen je dodavanjem određenog broja mjeseci od 31. ožujka 2001. godine, koji je referentni moment za Popis 2001. godine, dok je za godine u razdoblju 2011. do 2015. procijenjen dodavanjem zadanog broja mjeseci prosječne mjesečne promjene broja stanovnika razdoblja 2001. – 2011. godine, od 31. ožujka 2011. godine.

[27] Prema Nejašmiću (2005) određena populacija ima niske stope nataliteta ukoliko su manje od 15 ‰.

Lajić i Mišetić (2013) navodeći stopu od 8,5 ‰, ali i konstatirajući kako je u navedenom razdoblju došlo da daljnjeg pada stopa nataliteta i ukupnog broja otočnog rađanja u odnosu na razdoblje 1991. – 2001. godine. Također, autori navode kako je u prvom desetljeću 20. stoljeća razina stopa otočnog nataliteta za 10-ak % manja u odnosu na nacionalnu razinu. Kao otočna skupina s najvećom stopom nataliteta ističe se Južnodalmatinska s 9,0 ‰, a slijede kvarnerski otoci s 8,8 ‰ te srednjodalmatinski otoci s 8,3 ‰ dok su sjevernodalmatinski otoci imali najnižu stopu rodnosti od 7,8 ‰. S obzirom na veličinu mali hrvatski otoci imali su stopu nataliteta od tek 4,7 ‰. S obzirom na uvjetovanost dobne strukture određene populacije natalitetom, ali i nacionalnih pokazatelja trenda smanjenja teško je očekivati značajnije bolje nalaze za otočni prostor.

Iako otoke u analiziranom razdoblju karakterizira stagnacija i oscilacija broja rođenih, uz naznaku kako nije dovoljan za biološku obnovu, primjetne su znatne međuotočne razlike. Prosječne opće stope nataliteta otoka u razdoblju 2001. – 2015. godine kreću se od najveće u iznosu od 9,2 ‰ kod otoka Vira do najniže od 1,3 ‰ kod otoka Molata. Prije svega, kod analiza stopa nataliteta hrvatskih otoka potrebno je obratiti pažnju na metodološku osobitost demo-statističkih istraživanja, prikaza i interpretacija malih populacija kao što su pojedini hrvatski otoci na koje upozoravaju Lajić i Nejašmić (1994). Kod takvih malobrojnih populacija minimalne apsolutne promjene uzrokuju osjetne relativne promjene uz koje izostanak pojedinih vitalnih događanja, prvenstveno rađanja, isključuje mogućnost ikakvog kvantitativnog iskazivanja pojave pojedinih godina. Ta pojava uočljiva je upravo kod prvih triju otoka prema pokazatelju prosječne stope nataliteta Šipana, Lopuda te Velikih Srakana, stoga je kod njihove interpretacije s oprezom potrebno govoriti o visokim stopama. Primjerice, otok Vele Srakane je u čitavom razdoblju 2001. – 2015. godine imao samo 1 rađanje 2003. godine što na ukupno 7 procijenjenih stanovnika rezultira općom stopom od 145 ‰, a u petnaestogodišnjem razdoblju prosječnom stopom od 9,7 ‰, pa prema tom pokazatelju pripada otocima s najvišim natalitetom. Kod pojedinih otoka (Male Srakane i Biševo) u navedenom razdoblju taj vitalni događaj u potpunosti izostaje, stoga ga nije moguće statistički prikazati. Nadalje čak 31 otok ima prosječnu stopu nataliteta nižu od ukupnoga otočnog prosjeka te je samo 9 otoka s višom prosječnom stopom nataliteta u razdoblju 2001. – 2015. godine ne uključujući otoke malih populacija. Usporede li se rezultati istraživanja Lajića i Mišetića (2013), čiji je fokus bilo međupopisno razdoblje 2001. – 2011. godine, s dobivenim rezultatima za razdoblje 2001. – 2015. godine, može se zaključiti kako je kod pojedinih otoka s najvišim stopama došlo do opadanja prosječnog rađanja. Tako je primjerice otok Vir u razdoblju 2001. – 2011. godine imao prosječnu

stopu od 10,2 ‰, čime je ujedno bio otok s najvećom stopom nataliteta, da bi u proširenom razdoblju 2001. – 2015. godine prosječna stopa pala na 9,2 ‰. Značajan je također pad nataliteta otoka Čiova s prosječne stope od 9,1‰ u razdoblju 2001. – 2011. godine na 8,9 ‰ u razdoblju 2001. – 2015. godine. S druge strane, primjerice kod otoka Brača prosječna stopa nataliteta se povećala s 8,6 ‰ na 9,1 ‰ te kod otoka Krka s 8,8 ‰ na 9,1 ‰.

Nadalje, obilježje nataliteta na razini otočnih naselja u razdoblju 2001. – 2015. godine moguće je okarakterizirati kao oscilirajuće te uglavnom koncentrirano u središnjim općinskim ili otočnim naseljima. Naime, na većim otocima natalitet je pretežito ili dominantno vezan uz jedno do dva bolje funkcionalno opremljena općinska naselja dok je pojava rađanja u ostalim naseljima tek rijetka i malobrojna pojava. Ta pojava prisutna je također na manjim otocima koja statistički čine jedno do dva naselja što je u pogledu analize na otočnoj razini posebice značajna pojava s obzirom na to da je od 47 naseljenih otoka onih iznimno male populacije čak 21. U razdoblju 2001. – 2015. godine od ukupno 303 otočna naselja u njih 33 nije registrirano rođenja dok je u njih 135 registrirano tek 15 i manje rođenih što čini prosječno jedno rođenje godišnje po naselju. Od njih 33 statistička naselja Male Srakane i Biševo ujedno su otoci dok je čak 11 od ukupno 24 naselja otoka Cresa pripadalo ovoj skupini. Usporedbe radi Lajić (1995) navodi kako 1991. godine u 153 otočna naselja nije rođeno nijedno dijete što znači da su se tada godišnje na otocima tek u svakom drugom naselju rađala djeca dok se u preostaloj skupini, u kojoj je natalitet registriran, u prosjeku godišnje rađalo u svakom trećem naselju više od dvoje djece.

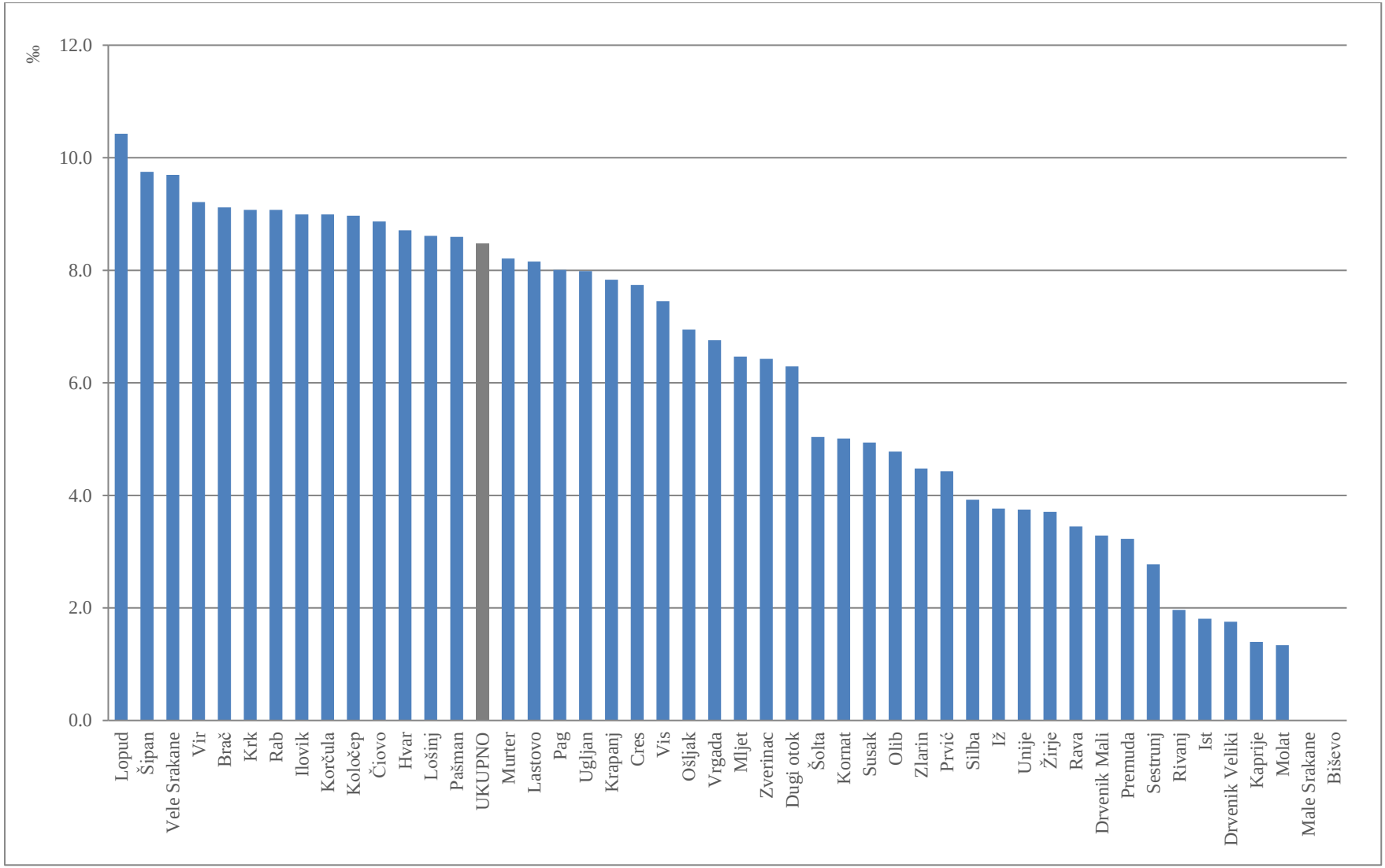

Sl. 16. Otoci prema prosječnoj općoj stopi nataliteta u razdoblju 2001. – 2015. godine

Posječna godišnja opća stopa mortaliteta hrvatskih otoka u petnaestogodišnjem razdoblju 2001. – 2015. godine iznosi 13 ‰ te pripada visokim stopama mortaliteta[28]. Prosječne stope mortaliteta na otocima kreću se od 79,7 ‰ kod otoka Velikih Srakana do 8,6 ‰ kod otoka Vira. U slučaju registriranih stopa mortaliteta također je potrebno obratiti pažnju na otoke iznimno malih populacija kod kojih male apsolutne rezultiraju visokim relativnim promjenama što upravo i dokazuje niz otoka od Velikih Srakana do Unija na predočenoj ljestvici. Na navedenim otocima registrirane su iznimno visoke prosječne godišnje stope mortaliteta zbog spomenutih malih apsolutnih promjena koje rezultiraju visokim relativnim promjenama, ali i činjenice kako na navedenim otocima obitava uglavnom stanovništvo starijih dobnih skupina pa je posljedično i umiranje zastupljenija biološka pojava na njima. Također, relativno visoke stope od 20,0 do 15,0 ‰ registrirane su na većim otocima kao što su Dugi otok, Silba, Šolta, Vis, Mljet i dr., prvenstveno kao posljedica starijeg stanovništva na njima. Samo 9 otoka ima niže prosječne godišnje stope mortaliteta od otočnog prosjeka te čak 38 otoka ima više od navedenog prosjeka. Također, dok u promatranom petnaestogodišnjem razdoblju natalitet uglavnom stagnira, kod mortaliteta je uz oscilaciju primjetan blagi trend povećanja. U prikazu stopa mortaliteta otočnih skupina za razdoblje 2001. – 2011. godine Lajić i Nejašmić (2013) navode kako je na otocima sjevernodalmatinske skupine registrirana najviša stopa mortaliteta u iznosu od 14,7 ‰, a slijede otoci srednjodalmatinske skupine s 13,3 ‰ te južnodalmatinske skupine s 12,9 ‰. Otoci kvarnerske skupine prema ovom pokazatelju imaju najpovoljnije stanje s prosječnom stopom mortaliteta od 11,5 ‰. Stopa mortaliteta je u navedenom proširenom razdoblju povećana za 0,1 ‰ za hrvatske otoke u odnosu na razdoblje 2001. – 2011. godine.

U otočnim naseljima mortalitet je, za razliku od nataliteta, učestaliji. Naime, samo u 4 od ukupno 303 otočna naselja u petnaestogodišnjem razdoblju nije registrirano umiranje, s time da navedena naselja imaju do 10 stanovnika. Za razliku od nataliteta, koji je koncentriran pretežito ili isključivo u funkcionalno bolje opremljenim otočnim naseljima, mortalitet je sveprisutna pojava, neovisno o funkcionalnoj opremljenosti naselja.

[28] Prema Nejašmiću (2005) određena populacija ima visoke stope mortaliteta ukoliko vrijednosti prelaze 8 ‰.

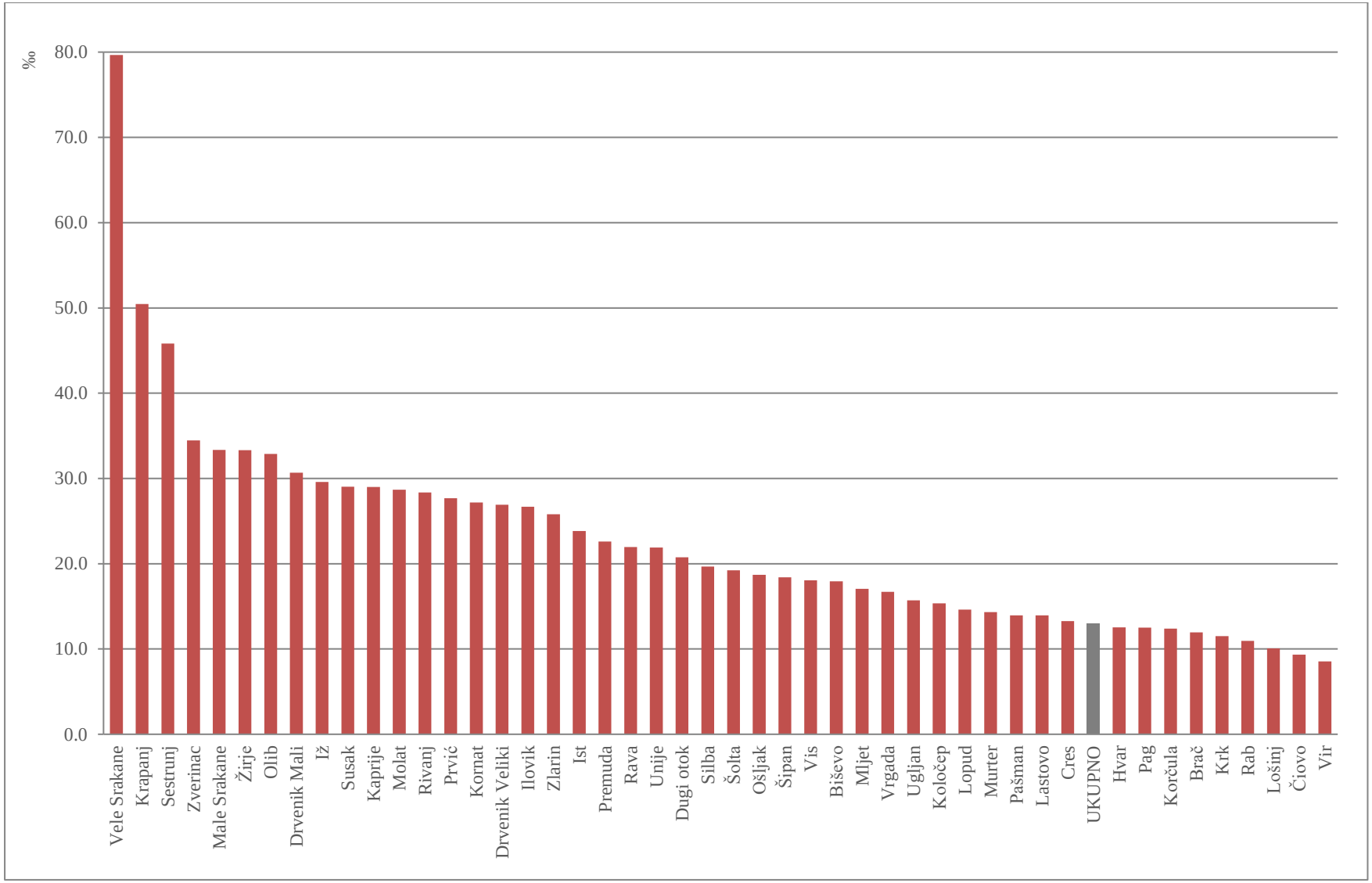

Sl. 17. Otoci prema prosječnoj općoj stopi mortaliteta u razdoblju 2001. – 2015. godine

Prosječna godišnja opća stopa prirodne promjene hrvatskih otoka u razdoblju 2001. – 2015. godine iznosila je -4,5 ‰. Pri tome je na samo jednom otoku (Vir) registrirana pozitivna prirodna promjena od 0,7 ‰. Svi su ostali otoci, uključujući i Čiovo koje je u razdoblju 2001. – 2011. godine imalo pozitivnu promjenu (Lajić i Mišetić, 2013), imali prirodni pad stanovništva. Intenzitet prirodnog pada stanovništva hrvatskih otoka pri tome prati ponajviše razinu mortaliteta na otocima.

Na razini otočnih naselja samo je 36 naselja od ukupno 303 imalo prirodni prirast od ukupno 508 više rođenih od umrlih od kojih su 6 naselja ujedno središta otočnih jedinica lokalnih samouprava (Lopar, Vir, Bol, Hvar, Krk i Omišalj). Nadalje, 12 je naselja malo prirodnu stagnaciju dok je u čak 255 naselja registriran prirodni pad od ukupno 8852 osobe. Ističe se 6 naselja koja su ujedno središta otočnih jedinica lokalnih samouprava: Vela Luka (-268), Pag (-250), Komiža (-216), Vis (-194), Tisno (-161) i Preko (-159).

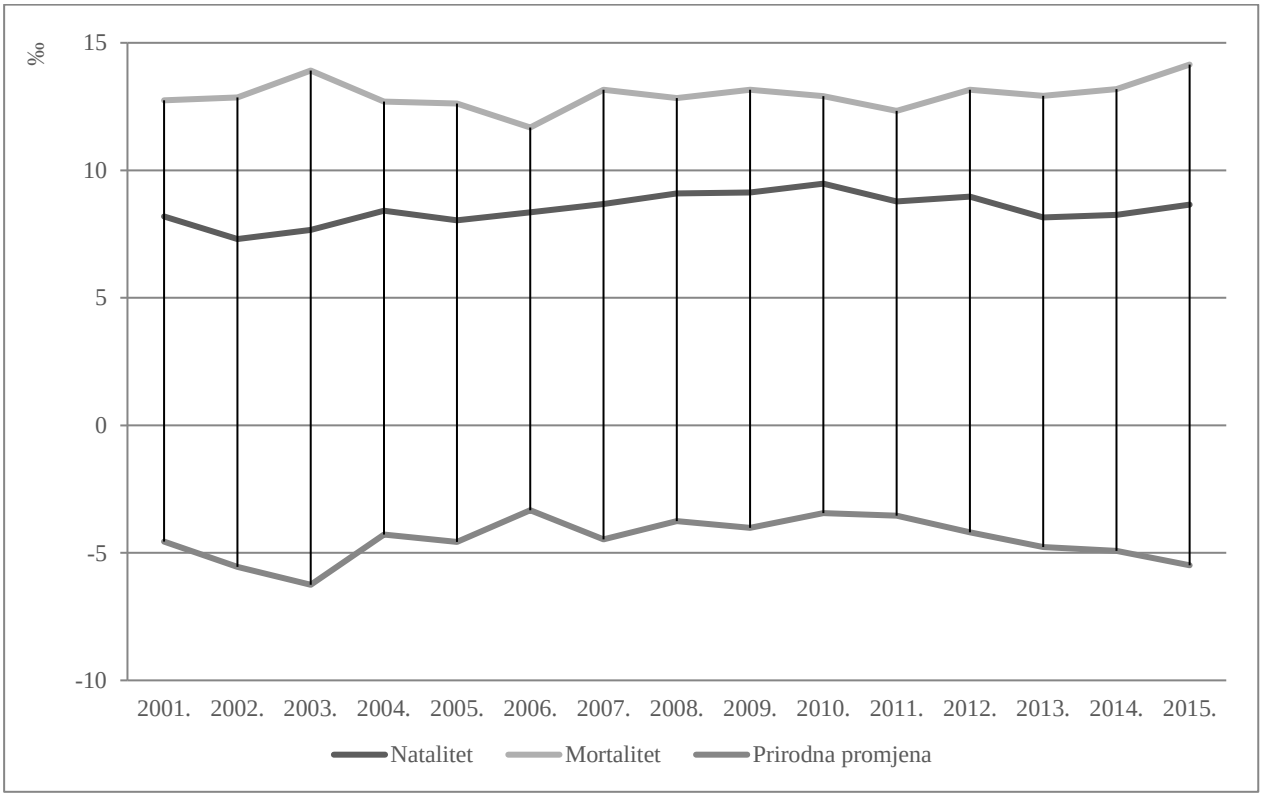

Sl. 18. Kretanje stopa nataliteta, mortaliteta i prirodne promjene hrvatskog otočnog prostora u razdoblju 2001. – 2015. godine

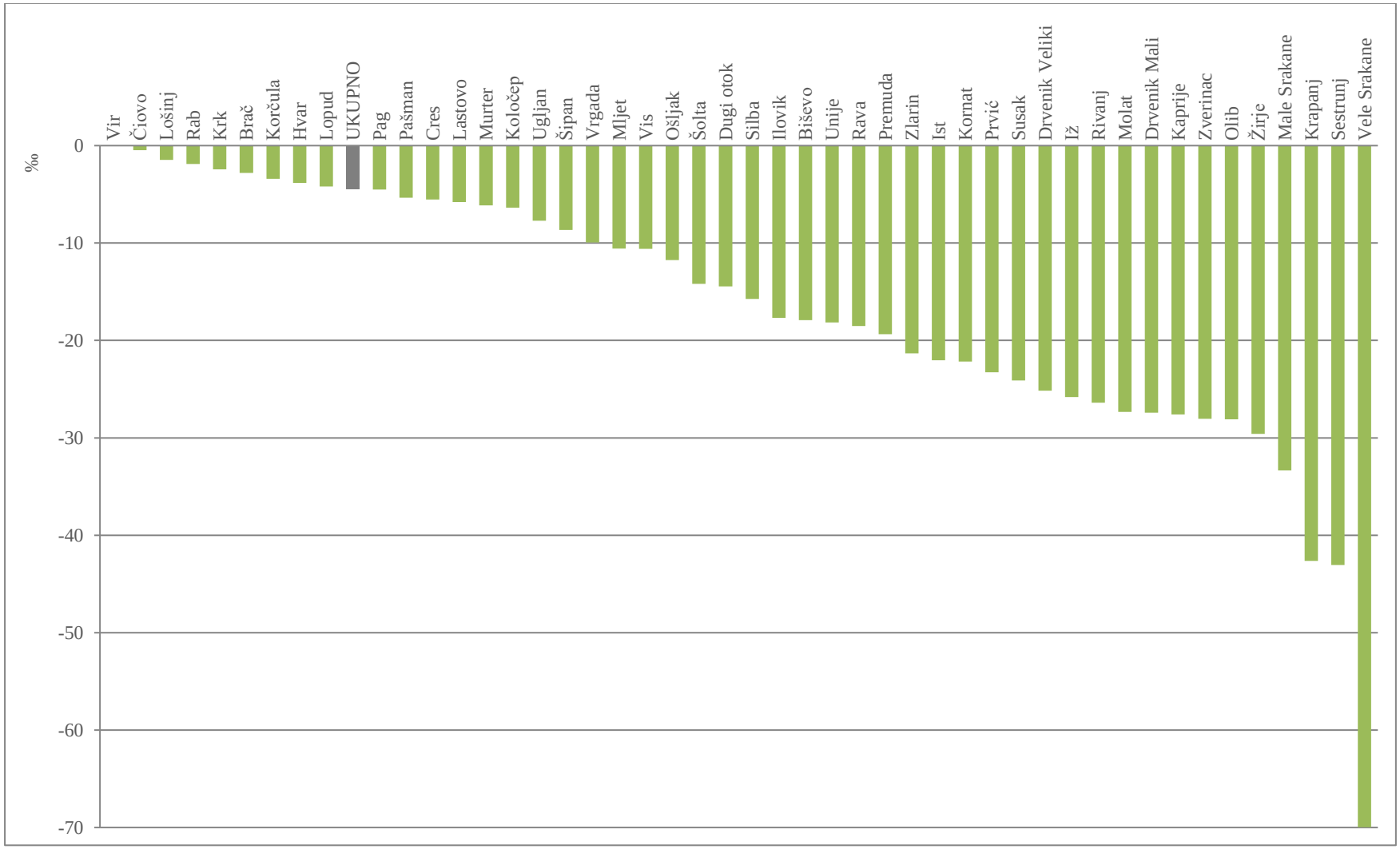

Sl. 19. Otoci prema prosječnoj općoj stopi prirodne promjene u razdoblju 2001. – 2015. godine

4.3.1.3. Prostorno kretanje (migracije) stanovništva otoka

Migracije su oduvijek bile sastavni dio svakodnevnice i života otočnih zajednica. Činjenica je to koju redovito naglašavaju istraživači otoka (Podgorelec i Klempić Bogadi, 2013; Lajić, 1989, 1986, 1995, 1992), a ujedno je prema McCallu (1994) jedna od osam osnovnih karakteristika svih otočnih prostora i njihovih populacija uzrokovana prvenstveno ograničenjima prirodnih i socijalno-kulturnih otočnih resursa.

Povijest otočnog prostora Hrvatske se, s obzirom na migracijske pravce, mijenjala ovisno o političkim, ekonomskim i religijskim kretanjima na kopnu, ali i na samim otocima. Iako je uvriježeno mišljenje i doživljaj hrvatskih otoka kao emigracijskih prostora, pri čemu Babić i dr. (2004: 14) otoke nazivaju „vjekovno emigracijskim područjem“, ipak su najveći dio prošlosti otoci bili imigracijska područja na koja se zbog ratnih opasnosti sklanjalo stanovništvo iz kopnenih naselja. Posljedica je to prvenstveno njihove odvojenosti morem od kopna te pružanja osjećaja sigurnosti u nestabilnim vremenima (Lajić, 1989; Podgorelec i Klempić Bogadi, 2013). Lajić (1989) u povijesnom pregledu glavnih migracijskih kretanja izdvaja tri glavna depopulacijska vala vezana za otočni prostor do 19. stoljeća. Prvo je depopulacijsko razdoblje vezano uz antičku Grčku i Rim, koji su vršili višestoljetnu kolonizaciju jadranskog područja, u kojem posebno mjesto zauzimaju dalmatinski otoci, a njihovim raspadom veliki dio kolonijalnog stanovništva odlazi u matičnu zemlju. Drugo depopulacijsko razdoblje zbilo se od 8. do 10. stoljeća, a također je uzrokovano iseljavanjem pred hrvatskim stanovništvom. Treće depopulacijsko razdoblje nije poput prethodnih bilo vezano uz kontinuirano iseljavanje, već je uzrokovano karakterističnim povremenim srednjovjekovnim pomorima, poput kuge i drugih epidemija koje su gotovo uništavale reproduktivne sposobnosti stanovništva otoka.

Od kraja 19. stoljeća, promjenom glavnih migracijskih smjerova uzrokovanih ekonomskim razlozima, hrvatski otoci postaju emigracijska područja (Podgorelec i Klempić Bogadi, 2013) da bi ponovno od kraja 20. stoljeća postali imigracijski prostori s dominantnom prostornom doseljeničkom komponentom u prostornom kretanju stanovništva (Lajić i Mišetić, 2013). Za razliku od ranije spomenutih depopulacijskih razdoblja uzrokovanih uglavnom neekonomskim migracijama, glavno obilježje emigracije s hrvatskih otoka od kraja 19. stoljeća su ekonomski te djelomično politički motivirana iseljavanja. Lajić (1989) ekonomske uzroke emigracije dalmatinskih otoka dijeli na: emigraciju uzrokovanu agrarnom prenaseljenošću otoka, emigraciju

potaknutu krizom vinogradarstva (potaknutu bolestima vinove loze, najprije peronosporom, a zatim u znatno većoj mjeri filokserom) i vinskom klauzulom (za domaće vinare nepovoljnom odredbom u austrougarsko-talijanskom trgovinskom ugovoru), emigraciju uzrokovanu seljačkim dugovima te emigracije prouzrokovane ostalim ekonomskim razlozima (propast jedrenjaštva, koraljarstva, drvene brodogradnje i popratnih zanata) dok od neekonomskih izdvaja vojno-političke uzroke kao i one socio-psihološke čimbenike jer se smatralo neuspjehom ostati na otoku. Emigracije dalmatinskih otoka uzrokovane agrarnom prenaseljenosti otoka, krizom vinogradarstva i vinskom klauzulom, seljačkim dugovima te ostalim razlozima su uglavnom bile prekomorskog odredišta jer relativno nerazvijena industrija priobalja u visokonatalitetnom razdoblju demografskog razvoja priobalja, otoka i zaleđa ne bi samostalno mogla apsorbirati pritisak na zapošljavanje novih kontingenata radne snage te bi se analogno tome broj nezaposlenih stalno povećavao.

S obzirom na glavne uzroke, intenzitet i trajanje, u emigracijskom razdoblju od kraja 19. stoljeća moguće je izdvojiti pojedine etape (Lajić, 1989, 1992; Babić i dr., 2004; Podgorelec i Klempić Bogadi, 2013). Prva etapa odnosi se na razdoblje do Prvoga svjetskog rata kada se s otočnog prostora emigriralo dominantno u prekomorske zemlje (SAD, Australija, Argentina, Čile i dr.). Prema uzrocima Lajić (1989) navedenu etapu iseljavanja stanovništva pripisuje primarno agrarnoj prenapučenosti do koje je došlo zbog povećanja broja poljoprivrednog stanovništva u uvjetima nedovoljnih resursa u pogledu obradivih površina, nedovoljnih tehničko-tehnoloških dostignuća u obradi zemlje i proizvodnji te posljedično smanjenja životnog standarda. Prema navodima R. Bićanića (Lajić, 1989: 315) u tadašnjoj je Dalmaciji bilo 280 000 „duša suviše“ što je činilo čak dvije trećine cjelokupne populacije, a usporedbom otoka s kopnom autor procjenjuje čak 57.300 agrarnog viška stanovništva otoka Dalmacije, tj. više od polovice sveukupne populacije te otočne skupine koji su činili potencijalni emigracijski kontingent[29]. Nadalje, uzroke emigracije u ovom razdoblju autor pripisuje krizi vinogradarstva kao najvažnije tadašnje privredne otočne djelatnosti, koja je pogodila Dalmaciju i otoke na prijelazu u 20. stoljeće, uzrokovanu institucionalnim (vinska klauzula) te elementarnim faktorima (epidemija filoksere), ali i dodatno potenciranu monokulturnim obilježjem tadašnjeg vinogradarstva te nemogućnosti brze i efikasne

[29] Procjenu brojke agrarnog viška stanovništva R. Bićanić navodi na temelju statističkih podataka Ministarstva poljoprivrede (1930) i popisa stanovništva iz 1931. godine, uzevši za kriterij prenaseljenosti donju granicu veličine srednjeg seljačkog posjeda od 5 ha i 5 članova domaćinstva koji ga obrađuju.

preorijentacije i restrukturiranja zbog čega je egzistencijalni imperativ nametnuo tada jedino prihvatljivo rješenje: emigraciju. Zaduživanje seljaka radi otkupa ili obnove vinograda Lajić (1989) navodi kao treći uzrok emigracije s otoka u ovoj etapi. Tadašnja cijena vinograda za seljačke prilike je bila izuzetno visoka zbog čega su se seljaci najčešće zaduživali, a čest je bio slučaj prisiljenog odlaska na rad u inozemstvo koje je nakon procesa adaptacije postalo trajno odredište. Naposljetku, autor ekonomske uzroke poticanju iseljavanja također pronalazi u nazadovanju i propadanju jedrenjaštva obalne i duge plovidbe u drugoj polovici 19. stoljeća, za što kao primjere navodi otoke Silbu, Iž, Olib, Ugljan, Brač, Hvar, Korčulu, kao i ostalih otočnih djelatnosti poput brodogradnje, koraljarstva i spužvarstva. U pokušaju kvantifikacije emigracije iz Hrvatske u prekomorske i europske zemlje od sredine 19. stoljeća Nejašmić (1990) navodi brojku od oko 100 000 emigranata iz Dalmacije u razdoblju od sredine 19. stoljeća do Prvoga svjetskog rata od kojih po navodima autora zasigurno veliki udio čini otočno stanovništvo.

Razdoblje između dvaju svjetskih ratova i dalje je prema smjeru emigracije okrenuto prekooceanskim zemljama, međutim započinju migracije prema obalnim centrima što je ujedno glavno obilježje druge etape otočnog iseljavanja. Tako sve češća odredišta migracija postaju gradovi u priobalju, ali i Zagreb kao najveće urbano i gospodarsko središte Hrvatske čime jačaju unutarnje migracije. Uzroke otočnog iseljavanja nakon Drugoga svjetskog rata potrebno je ponajprije sagledati u okvirima dinamičnog razvitka kopnenog dijela zemlje gdje se ubrzano širila industrijalizacija i zapošljavanje u neprimarnim privrednim sektorima dok su otoci ostali izvan tih zbivanja i nastavili živjeti u uvjetima autarkične privrede te općem gospodarskom konceptu i strategiji državnog razvitka u kojem su poljoprivreda i ribarstvo uglavnom zanemarivani. Ujedno, taj tip migracija, za razliku od ranijih prekomorskih, nije zahtijevao visoke migracijske troškove te je omogućavao lakšu prilagodbu i rješavanje stambenog pitanja na kopnu (Podgorelec i Klempić Bogadi, 2013). Zbog toga je, za razliku od ranijih iseljeničkih etapa koje su bile spolno selektirane, emigracija u poslijeratnom razdoblju podjednako obuhvatila obje spolne kao i sve mlađe dobne skupine pa su i ukupne demografske posljedice toga iseljeničkog vala bile izraženije od ranijih, a osim toga uvelike su se odrazile na urušavanje tradicionalnoga otočnog života te poremećaje u odnosima dobnih skupina (Babić i dr., 2004). Lajić (1986) argumentira kako u migracijskom smjeru otok – priobalje od presudne važnosti nije bila fizička (geografska) udaljenost emigracijskoga i imigracijskog mjesta, koja je određivala intenzitet i obujam migriranja, već tzv. funkcionalna udaljenost, koja je uzrok migriranja, tj. skup svih onih faktora koji su uvjetovali

funkcionalne različitosti u mjestima emigracije i imigracije. Sve do početka sedamdesetih godina 20. st. depopulacijske tendencije na obje velike otočne skupine – Kvarnersku i Dalmatinsku tekle su sličnom dinamikom i približnih strukturnih karakteristika kojima je glavno obilježje migracija najmlađih dobnih skupina porijeklom iz agrarnog sektora. Tih godina stanovništvo kvarnerskih otoka gubilo je prethodne migracijske karakteristike (razvija se otočna infrastruktura, iscrpljuje potencijalni emigracijski kontingent) i svoju perspektivu veže uz svestrani razvoj autohtone otočne sredine. Međutim, dalmatinski otoci, koje karakteriziraju brojnost, mala površina, tradicionalna monokulturna poljoprivredna proizvodnja, udaljenost od kopna i priobalnih centara, slabije razvijena infrastruktura i sl., i nadalje bivaju emigracijski prostori, a sve navedeno uzrokuje kontinuiranu depopulaciju. Migracijski saldo dalmatinskih otoka ukazuje na to da je u međupopisnom razdoblju 1971. – 1981. godine registriran najveći relativni i apsolutni broj emigranata, unatoč tomu što je istovremeno stvoren znatan broj ključnih pretpostavki koje bi na otocima mogle destimulirati daljnje demografsko pražnjenje. Međutim, društveno-ekonomski procesi na priobalju bili su dinamičniji i atraktivniji nego na otocima te su prolongirali navedena migracijska strujanja. Lajić (1986) je izračunao kako je u desetljeću 1971. – 1981. godine negativni migracijski saldo iznosio 10 419 stanovnika za dalmatinsko otočje pa je umjesto evidentiranih 76 706 otočana u uvjetima zatvorene populacije njihov broj trebao dostići 87 019, a izuzimajući isključivo direktne gubitke stanovništva za dvadesetogodišnje razdoblje 1961. – 1981. godine, godine 1981. dalmatinski bi otoci imali 95 715, a ne 76 706 stanovnika. Uspoređujući direktne utjecaje na depopulacijske procese u navedenom razdoblju emigracija je utjecala s čak 94 % u padu ukupnog broja stanovnika.

Naposljetku, kao treća etapa otočnih migracijskih tokova od kraja 20. stoljeća otoci ponovno postaju imigracijski prostor. Ta pojava prvo je započela u kvarnerskoj otočnoj skupini tako da Lajić (1995), analizirajući popisne rezultate iz 1981. godine, konstatira revitalizaciju uzrokovanu prvenstveno pozitivnim migracijskim saldom na pripadajućim otocima i ponekim većim otočnim centrima ostalih otočnih skupina, ali i dalje ukupnu depopulaciju. Međutim, rezultati popisa iz 1991. godine su pokazali kako je u ukupnom kretanju i njegovu smjeru došlo do preokreta, a temeljem podataka vitalne statistike i njenih negativnih trendova izračunato je kako je glavni uzrok imigracija stanovništva. Ipak, autor navedenu pojavu dobrim dijelom prepisuje popisnoj metodologiji i tadašnjem ozračju u kojem se je dobar dio vanjskih i unutarnjih migranta opredijelio kao stalno otočno stanovništvo pa navodi kako je kod mnogih naselja došlo do nagloga fiktivnog

zaokreta iz ekstremne depopulacije u nagli porast broja stanovnika. Analizirajući migracijski saldo međupopisnog razdoblja 2001. – 2011. godine na hrvatskim otocima Lajić i Mišetić (2013) konstatiraju kako je pozitivni migracijski saldo zadržao gotovo jednaki intenzitet kao u prethodnom desetljeću s prosječnom godišnjom stopom od 6,5 ‰ pri čemu su sve otočne skupine izuzev južnodalmatinske u proteklomu međupopisnom razdoblju imale snažniji mehanički priljev stanovništva od odseljavanja otočana. Migracijski saldo pri tome je bio tolikog intenziteta da se ukupno otočno stanovništvo u proteklih 10 godina zbog te sastavnice ukupnoga kretanja povećalo za broj stanovnika veličine otoka koji bi se smjestio na 7. mjesto po veličini populacije. Nadalje, dovodeći u korelaciju intenzitet imigracije i broj stanova za odmor pojedinog otoka autori zaključuju o pozitivnoj vezi između ta dva pokazatelja. Na otocima, na kojima je registriran veći udio stanova za odmor u ukupnome stambenom fondu, bila je prisutna snažnija imigracija što je u konačnici rezultiralo većim migracijskim saldom. Pri tome posebice ističu skupinu premoštenih otoka jer je migracijski saldo na njima više nego četverostruko nadmašio vrijednost prirodnog pada.

4.3.1.3.1. Migracijska bilanca

Ukupno je u međupopisnom razdoblju 2001. – 2011. godine na otočnim prostoru Hrvatske registrirana pozitivna migracijska bilanca od 8 749 stanovnika, kao dobivena razlika između međupopisnog porasta u iznosu od 2 571 te prirodnog pada od 5 908 stanovnika u ovom razdoblju. Prosječna godišnja opća stopa migracijske bilance u razdoblju 2001. – 2011. godine za hrvatski otočni prostor iznosila je 6,9 ‰ pri čemu su samo 4 otoka imala negativnu migracijsku bilancu (Rab, Korčula, Lošinj i Biševo), dva su otoka imala nultu migracijsku bilancu (Ilovik i Vele Srakane), a čak 40 otoka pozitivnu migracijsku bilancu. Slikovito opisujući Lajić i Mišetić (2013) za takav obujam migracijskog salda konstatiraju kako je na hrvatskim otocima pozitivni migracijski saldo tolikog obujma da se stanovništvo otoka u posljednjih 10 godina zbog te sastavnice ukupnog kretanja povećalo za broj stanovnika veličine otoka koji bi se smjestio na 7. mjesto prema veličini populacije, između Paga i Lošinja. Prema intenzitetu migracijskog salda među njima se, ukoliko se izostavi prvih pet otoka koji pripadaju malim populacijama, posebice ističe otok Vir s prosječnom godišnjom stopom od čak 58,6 ‰. Imigracijsku ekspanziju na tom otoku Lajić i

Mišetić (2013) dovode u vezu s nastavkom procesa započetog devedesetih godina 20. stoljeća, odnosno izgradnjom stanova za odmor[30].

[30] Izgradnja stanova za odmor, vikendica i apartmana na otoku Viru intenzivno započinje još 1980-ih godina 20. stoljeća kao neizravna posljedica nastojanja „obrane“ lokalnog stanovništva od izgradnje nuklearne elektrane na otoku. Naime, Virski most pušten je u promet 1976. godine prvenstveno za potrebe izgradnje planirane nuklearne elektrane na otoku koja nikada nije izgrađena. Zbog opravdanog straha od potencijalno opasne nuklearne elektrane lokalno stanovništo je krajem 1970-ih i početkom 1980-ih godina započelo intenzivno rasprodavati zemljište po vrlo povoljnim uvjetima za graditelje vikendica i apartmana jer je s jedne strane bilo očigledno da se takav kapitalni energetski zahvat ne može realizirati u gusto, pa makar i vikendicama, izgrađenom prostoru. S druge strane, i lokalne vlasti su „prešutno“ odobravale i poticale izgradnju vikendica i to niskim cijenama zemljišta, odobravanjem bespravne gradnje te nezahtijevanjem građevinskih dozvola i komunalnih naknada (Opačić, 2010).

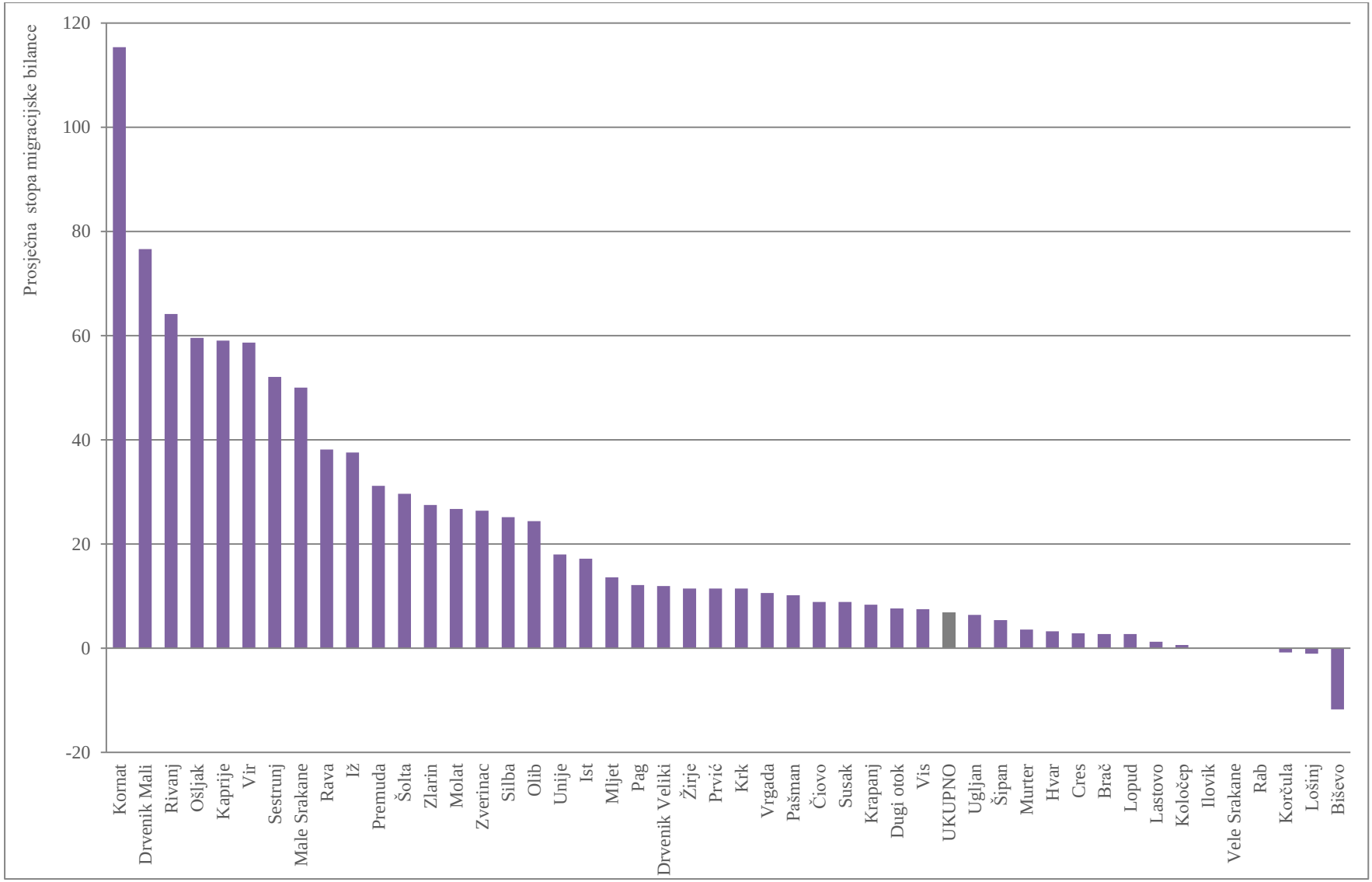

Sl. 20. Otoci prema prosječnoj stopi migracijske bilance u razdoblju 2001. – 2011. godine

4.3.1.4. Otoci prema tipu općeg kretanja stanovništva

Kao sintezni pokazatelj demografskih dinamičkih značajki stanovništva, uključujući prirodno i prostorno kretanje (migracije) te međupopisnu promjenu broja stanovnika, određen je tip općeg kretanja stanovništva hrvatskih otoka[31]. U osnovi se prema Friganoviću (1990) i Nejašmiću (2005) tipovi općega kretanja stanovništva svrstavaju u dvije osnovne skupine, imigracijsku i emigracijsku (egzodusnu), od kojih svaka ima četiri podtipa, odnosno trenda (E_1 do E_4 i I_1 do I_4), u međuovisnosti o veličini i odnosu pojedinih sastavnica prirodnog kretanja i migracije stanovništva.

Već na prvi pogled može se zaključiti kako kretanje otočnog stanovništva dominantno pripada imigracijskom tipu općeg kretanja stanovništva što je već prethodno i pokazano prema podacima o migracijskoj bilanci otoka. Lajić i Mišetić (2013) tako konstatiraju kako na demografsku sliku hrvatskih otoka presudno utječe imigracija čije su dimenzije takve da u ukupnom kretanju stanovništva poništava negativni predznak prirodnog kretanja te determinira trend demografskog razvoja. U analiziranom razdoblju 2001. – 2011. godine samo su 4 otoka pripadala emigracijskom tipu općeg kretanja stanovništva i to svi podtipu E_4, odnosno trendu izumiranja za koje je značajan i prirodni pad kao i negativna migracijska bilanca. Znakovito je da od navedena 4 otoka čak njih 3 pripadaju populacijski i površinski većim otocima. To su Korčula, Lošinj i Rab. Iako navedeni otoci pripadaju razvojno agilnim otočnim prostorima, ipak imaju sve tri sastavnice negativnog predznaka. Izgledno je da intenzitet imigracije na njima nije dosegao toliki obujam da bi anulirao broj iseljenog stanovništva kao kod pojedinih manjih ili premoštenih otoka za koje su značajni vikendaštvo i povratničke umirovljeničke imigracije. S druge strane, problematika i trend prirodnog pada, prisutni ujedno na nacionalnoj razini, zahvatili su i te otoke. Preostala 43 otoka pripadaju imigracijskom tipu općeg kretanja stanovništva, ali različitim trendovima. Tako su samo dva otoka, Vir i Čiovo, u razdoblju 2001. – 2011. godine pripala demografski najperspektivnijem podtipu I_1 (porast imigracijom) čije su sve tri promatrane sastavnice pozitivnog predznaka. Ipak, moguće je zaključiti kako se, s obzirom na dobiveni rezultat prirodnog pada za prošireno razdoblje 2001. – 2015. godine, otok Čiovo već sada realno nalazi u nekoj od nižih skupina. Nadalje, podtipu I_2, odnosno obnovi imigracijom pripada 7 otoka. Za njih je znakovito kako ih karakterizira ukupni viši međupopisni porast kao rezultat intenzivnije imigracije od prirodnog pada, a od podtipa I_3 razlikuju se prema

[31] Pri izračunu su korišteni pokazatelji stope prosječne godišnje promjene broj stanovnika u razdoblju 2001. – 2011. godina, zatim prosječna godišnja stopa prirodne promjene u razdoblju 2001. – 2011. godine te prosječna godišnja stopa migracijske bilance u razdoblju 2001. – 2011. godine.

nižem registriranom prirodnom padu koji rezultira intenzivnijim međupopisnim porastom u odnosu na podtip I_3. Podtipu I_3 pripada 12 otoka kao i ukupno promatrajući otočni prostor. Skupina s najviše zastupljenim brojem otoka je podtip I_4, odnosno vrlo slaba obnova imigracijom kojoj je pripalo čak 23 otoka. Njihovo obilježje je da su u proteklom međupopisnom razdoblju imali prirodni pad kao i ukupno međupopisno smanjenje broja stanovnika, ali koje je donekle kompenzirano imigracijom, uz naznaku kako je ona slabijeg intenziteta od prirodnog pada, pa se stoga i javilo ukupno međupopisno smanjenje broja stanovnika kod ovih otoka.

Usporedbom rezultata Friganovića i dr. (1995) za međupopisno razdoblje 1981. – 1991. godine o tipovima općeg kretanja stanovništva Republike Hrvatske prema općinama moguće je steći uvid u promjene tipa općeg kretanja stanovništva za pojedine otoke koji su tada bili jedinstvena općina. Te promjene ujedno upućuju na promjene u intenzitetu i poretku pojedinih sastavnica ukupnog kretanja stanovništva. Tako su otoci Cres i Lošinj kao jedinstvena općina u razdoblju 1981. – 1991. godine pripadali podtipu I_1 dok danas pripadaju podtipovima E_4 i I_4. Otok Brač je pripadao podtipu I_1, a u suvremenom razdoblju podtipu I_4, otoci Hvar i Vis su pripadali podtipu I_3, a danas pripadaju podtipu I_4, a Korčula podtipu I_2 dok danas pripada podtipu E_4. Lajić i Mišetić (2013a) osim toga napominju kako su u razdoblju 1961. – 1991. bili dominantni emigracijski tipovi općeg kretanja stanovništva te su prema istraživanju Friganovića (2001) registrirani na 37 ili čak 84 % naseljenih otoka dok u posljednjem međupopisnom razdoblju dominiraju imigracijski tipovi registrirani na 32, odnosno čak 87 % svih naseljenih otoka.

Tab. 6. Otoci prema tipu općeg kretanja stanovništva u razdoblju 2001. – 2011. godine

TIP/PODTIP OPĆEG KRETANJA STANOVNIŠTVA		TREND	OTOCI
Emigracijski	E_1	Emigracija	-
	E_2	Depopulacija	-
	E_3	Izrazita depopulacija	-
	E_4	Izumiranje	Biševo, Korčula, Lošinj, Rab
Imigracijski	I_1	Porast imigracijom	Čiovo, Vir
	I_2	Obnova imigracijom	Drvenik Mali, Kornat, Krk, Ošljak, Pag, Pašman, Rivanj
	I_3	Slaba obnova imigracijom	Iž, Kaprije, Olib, Premud, Rava, Sestrunj, Silba, Šolta, Vele Srakane, Vrgada, Zlarin, UKUPNO
	I_4	Vrlo slaba obnova imigracijom	Brač, Cres, Drvenik Veliki, Dugi otok, Hvar, Ilovik, Ist, Koločep, Krapanj, Lastovo, Lopud, Mase Srakane, Mljet, Molat, Murter, Prvić, Susak, Šipan, Ugljan, Unije, Vis, Zverinac, Žirje

4.3.2. Socio-demografska strukturna obilježja

4.3.2.1. Dobna obilježja i proces starenja stanovništva otoka

Sastav određene populacije prema dobi jedan je od najvažnijih pokazatelja njene potencijalne živosti i biodinamike s važnim društvenim i gospodarskim implikacijama. Izravno je uvjetovan prirodnim kretanjem, a iz njega proizlaze ključni kontingenti (fertilni i radni) bitni za reprodukciju i formiranje radne snage (Nejašmić, 1992, 2005). Jedan od ključnih demografskih strukturnih problema hrvatskih otoka je staro stanovništvo te uznapredovali proces starenja. Činjenica je to s kojom je usuglašena glavnina otočnih istraživača (Nejašmić, 2013; Podgorelec i Klempić Bogadi, 2013, Lajić i Mišetić, 2013) koji zaključuju kako nepovoljna dobna struktura ima niz društvenih i gospodarskih negativnih implikacija, produbljujući dalje socio-demografsko nazadovanje i ograničavajući mogućnosti stabiliziranja nepovoljnih demografskih trendova otoka. Nejašmić (2013: 141) tako opis demografskih dobnih obilježja i proces starenja na hrvatskim otocima u prvom desetljeću 21. stoljeća započinje citirajući starijeg stanovnika otoka Šolte riječima: „Otok bez čovika je ništa, obična stina u moru!“ aludirajući na sve izraženiju problematiku starenja stanovništva koja izravno implicira daljnje nepovoljne biodinamičke odrednice u pogledu smanjenja već ionako niskog rađanja, a povećanja umiranja uslijed visokog stupnja ostarjelosti koji kao krajnji rezultat imaju postupno smanjenje otočne populacije.

Dobni sastav otočnog stanovništva ovdje je prikazan trima velikim dobnim skupinama: mladom (0 – 14 godina), zrelom (15 – 64 godina) i starom (65 i više godina). Rezultati analize udjela stanovništva pojedinih dobnih skupina u ukupnom prema popisnim podacima iz 2011. godine pokazuju kako stanovništvo ukupne otočne populacije pripada tipu izrazito starog (kontraktivnog) stanovništva jer je udio stare dobne skupine iznosio 21,6 %. Općenito, u demografskom smislu određena populacija se smatra starom, odnosno pripada tipu izrazito starog ili kontraktivnog stanovništva kada dobna skupina od 60 i više godina prijeđe udio od 12 % (Nejašmić, 2005). Udio mladog stanovništva hrvatskih otoka iznosio je 12,9 %, zrelog stanovništva 65,5 %, a odnos udjela triju dobnih skupina pokazuje kako se radi o izrazito starom stanovništvu. U odnosu na nacionalne pokazatelje za istu godinu otočno stanovništvo je bilo znatno starije jer je udio mladih na razini Hrvatske iznosio je 15,2 %, a udio starih 65 i više godina 17,7 %.

Općenito, promjene u dobnom sastavu stanovništva hrvatskih otoka Nejašmić (1992, 2013) objašnjava dvama usporednim demografskim procesima, a to su smanjivanje udjela mladih uz

istovremeno povećavanje udjela starog stanovništva, odnosno procesom starenja stanovništva ili demografskog starenja pri čemu se podrazumijeva povećanje udjela stanovništva starog 60 i više ili 65 i više godina u ukupnom stanovništvu otočne populacije. Analizom popisnih podataka Nejašmić (1992) smatra kako je već za vrijeme prvoga poslijeratnog popisa iz 1948. godine otočna populacija bila zahvaćena procesom demografskog starenja, a već je idućim popisom, onim iz 1953. godine, jasno pokazano kako je proces starenja stanovništva otoka uznapredovao (Nejašmić, 2013). Naime, te je godine bilo 15,7 % stanovništva u dobi 60 i više godina, odnosno 11,3 % u dobi 65 i više godina. Također, usporedbom popisnih podataka iz 1953. i 2011. godine autor pokazuje kako se udio mladih (0 – 14) prepolovio, a udio starih 65 i više godina udvostručio. Ostarjelost otočne populacije Nejašmić (2013) osim toga analizira prosječnom dobi otočnog stanovništva koja je prema popisnim podacima iz 2011. godine iznosila čak 44,6 godina dok je prosječna dob stanovništva Hrvatske bila za 2,9 godine niža i iznosila je 41,7 godina. Izdvajanjem otoka prema skupinama autor obrazlaže unutarotočne različitosti po pitanju tog pokazatelja pa tako navodi kako je prosječna dob stanovništva svih izdvojenih otočnih skupina bila viša od nacionalnog prosjeka, odnosno za kvarnerske otoke je iznosila iznosila 43,2 godine, sjevernodalmatinske 47,1, srednjodalmatinske 44,4, a južnodalmatinske 43,5 godine. Prosječna dob velikih otoka bila je 44,0, malih 44,4, a vrlo malih 49,0 godina, za unutarnje otoke je iznosila 44,6 te za vanjske 44,5 godine.

Nadalje, dobni sastav otočne populacije Nejašmić (2005) istražuje stupnjem ostarjelosti. Taj model vrednovanja dobnog sastava prilagođen je usporedbi više prostornih jedinica, a posebice za populacije u kojima je mali broj mladih ili ih uopće nema poput mnogih hrvatskih otoka. Budući da veći udio mladih, a manji udio starih donosi veći konačni broj bodova, može se ustvrditi da populacija s većim brojem bodova ima manji stupanj ostarjelosti. Raspon bodova pri tome se kreće od 0,0 do 100,0, a potom se prostorne jedinice prema vrijednostima kategoriziraju u jedan od sedam tipova populacija prema stupnju ostarjelosti. Prema izračunu Nejašmića (2013) ukupna je otočna populacija bodovana s 57,5 bodova što znači da je 2011. godine pripadala tipu 5, odnosno vrlo dubokoj starosti. Dva desetljeća prije otočna je populacija prema istoj metodologiji imala 72,5 bodova te je pripala ranoj fazi tipa 4, odnosno dubokoj starosti čime je trend starenja otočnog stanovništva očigledan.

4.3.2.1.1. Udio stanovništva do 19 godina

Kako bi se pokazao dobni sastav populacije hrvatskih otoka kao i unutarotočne razlike, iznesen je pokazatelj udjela stanovništva do 19 godina u ukupnoj otočnoj populaciji. Taj pokazatelj je

prema Nejašmiću (1992) jedan od temeljnih indikatora stupnja ostarjelosti otočne populacije, ali i naznaka budućih demografskih trendova jer izravno utječe na buduću bioreprodukciju te formiranje radnog kontingenta određene populacije. Raspon pokazatelja udjela stanovništva starog do 19 godina za hrvatske otoke kreće se od najveće vrijednosti od 20,4 % u slučaju otoka Korčule pa do 0 %, odnosno nepostojanja stanovništva u toj dobnoj skupini kod više manjih otoka kao što su Biševo, Drvenik Mali, Male Srakane, Rivanj, Vele Srakane i Zverinac. Ukupno promatrajući hrvatski otočni prostor ima udio mladih do 19 godina od 17,6 %. U odnosu na nacionalnu razinu otoci i po tom pokazatelju imaju nepovoljnije stanje jer je udio mladih u Hrvatskoj iznosio 20,9 %. Čak niti prvi pozicionirani otok na ljestvici prema udjelu mladih u ukupnoj populaciji (Korčula) ne pokazuje bolje ili podjednanko stanje u odnosu na nacionalni prosjek jer udio mladih na njemu iznosi 20,4 %. O nepovoljnosti tog pokazatelja za otoke dodatno govori činjenica kako je 2001. godine viši udio mladih do 19 godina registriran kod svih hrvatskih regija, kao i njihovih ruralnih podcjelina, na što ukazuje Lukić (2012: 106) navodeći kako otočno područje, kao dio hrvatskoga ruralnog prostora, slijedi već poznati obrazac smanjenja udjela mladih kao posljedica prvenstveno snažne deruralizacije, odnosno selektivne emigracije iz ruralnih područja kojom su selo, ujedno i otoke, napuštale uglavnom mlađe dobne skupine.

Očekivano, vodeći otoci na ljestvici su površinski i populacijski veći, oni koji još uvijek uspijevaju održati određeni broj mladih, najčešće učeničku (osnovnoškolska i djelomično srednjoškolska) populaciju, koji ujedno pokazuju udio mladih do 19 godina viši u odnosu na otočni prosjek. Na začelju ljestvice su pak pozicionirani manji otoci kod kojih nedostaju upravo sadržaji osnovne funkcije koja bi omogućila zadržavanje obitelji s djecom na otocima, a to su funkcije odgoja i obrazovanja djece. Upravo nedostatak odgojnih i obrazovnih institucija na primjeru malih šibenskih otoka Podgorelec i Klempić Bogadi (2013) navode kao jedan od najvećih nedostataka otočnog života, a koji je moguće „preslikati“ na sve hrvatske male otoke. Zbog nepostojanja adekvatne infrastrukture za skrb o djeci (jaslica i vrtića), ali i obrazovnih institucija (prije svega osnovnih škola), kao i slabosti obrazovnog procesa u malim otočnim školama, nerijetko su s otoka prisiljene iseliti mlade obitelji, a ta je činjenica osim toga i temeljni ograničavajući čimbenik doseljavanja obitelji s djecom školske dobi na otoke bez škole. Upravo takvo nepovoljno stanje uvelike utječe na postojeći dobni sastav malih otoka, a također prepreku bilo kakvom planiranju demografske revitalizacije otoka. Skračić (1994) navedeno potkrepljuje ističući nužnost postojanje škola za otočne zajednice, ne samo s obrazovnog, već i s društvenog aspekta pa kada je u pitanju otočno školstvo naglašava kako je

potrebno krenuti od načela da škola na otoku mora djelovati bez obzira na broj djece pa čak i onda kad ih uopće nema. Kad ih nema, autor argumentira, to je garancija da će ih biti te dodaje da je škola jedina institucija na otoku koja može preuzeti brigu o svim kulturnim i informativnim potrebama otočana.

Udio mladih do 19 godina prema otočnim skupinama prikazuje Nejašmić (2013: 151 – 152)navodeći najveći udio ovog pokazatelja na Južnodalmatinskim otocima (19,9 %), zatim kod Kvarnerskih otoka (18,2 %), Srednjodalmatinskih (17,8 %) te najmanji udio od 16,1 % kod Sjevernodalmatinskih otoka. Takvi rezultati sukladni su pokazateljima udjela mladih prema otocima pojedinačno jer se naime većina otoka iz južnodalmatinske skupine nalazi na vrhu poretka ljestvice otoka (Korčula, Lastovo, Mljet, Šipan) dok s druge strane sjevernodalmatinsku otočnu skupinu obilježava najveća zastupljenost malih otoka najnepovoljnijega dobnog sastava koji se pak odražava na rezultate čitave otočne skupine. S obzirom na podjelu otoka prema veličini pokazane su osjetne razlike pa tako na vrlo malim otocima udio iznosi 14,8 %, na malim 17,9 %, na srednjim 17,4 % te na velikima 18,3 %. Znakovito je da nije bilo razlike u stupnju ostarjelosti stanovništva između unutarnjih i vanjskih otoka s obzirom ne to da je na vanjskim otocima registriran udio mladih do 19 godina od 18,1 % dok je na unutarnjim bilo 17,6 % pri čemu Nejašmić (2013) konstatira kako je očigledno da ni bolja prometna dostupnost unutarnjih otoka (neki su povezani mostom s kontinentalnim kopnom) nije mogla umanjiti silinu demografskog starenja na otocima.

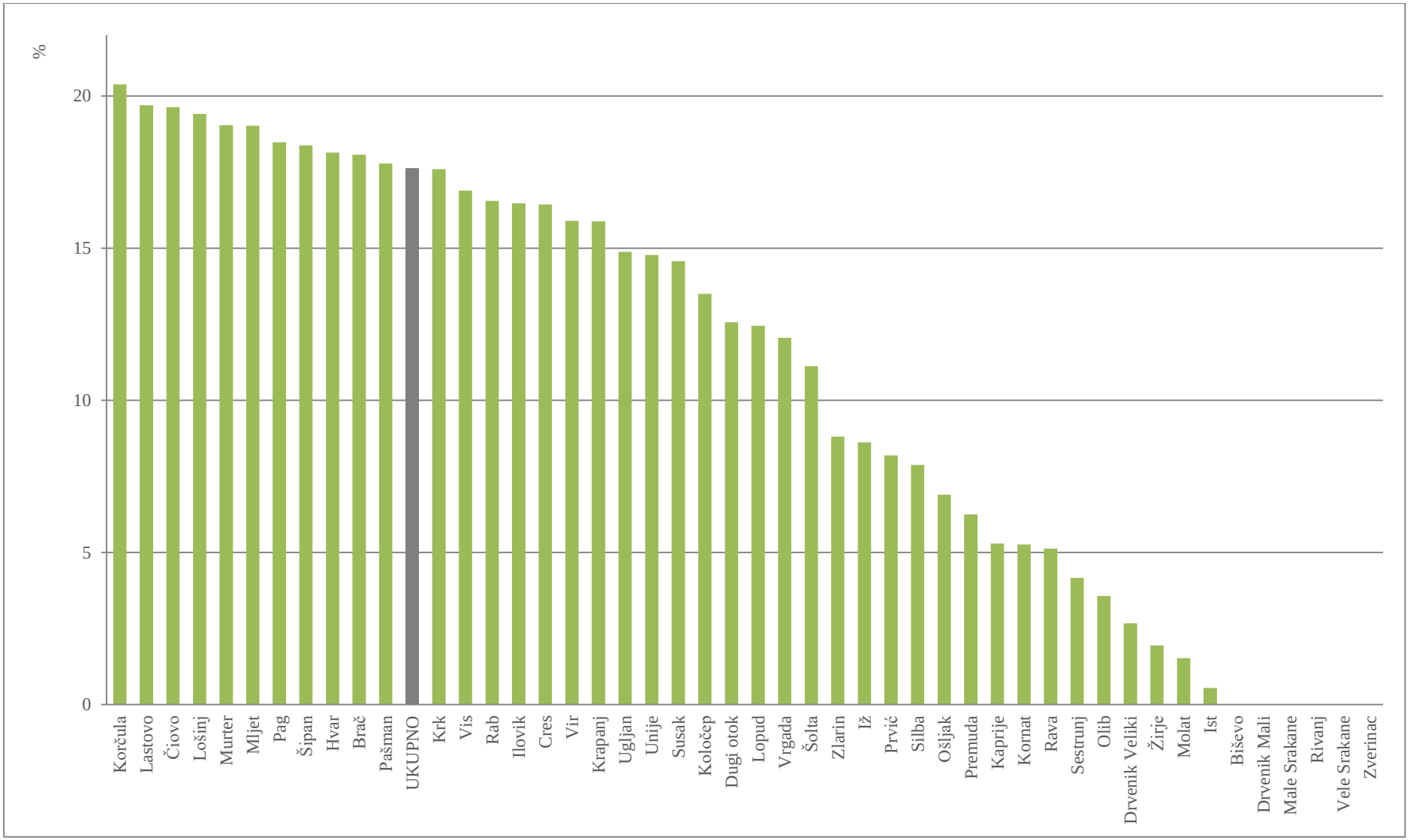

Sl. 21. Otoci prema udjelu stanovništva do 19 godina 2011. godine

4.3.2.1.2. Udio stanovništva 60 i više godina

Nadalje slijedi prikaz udjela stanovništva starijeg od 60 godina kao drugog pokazatelja stupnja ostarjelosti određene populacije. Pokazatelj udjela stanovništva starijeg od 60 godina hrvatskih otoka kreće se u rasponu od 72,9 % otoka Molata do 22,7 % otoka Lošinja. Vršne rezultate otoka Malih Srakana od 100 %, zatim otoka Kornata od svega 10,5 % i otoka Velih Srakana od 0 % potrebno je tumačiti s oprezom s obzirom na to da se kod tih otoka radi o vrlo malim ukupnim populacijama pa već male apsolutne promjene i dovode do visokih relativnih. Ukupno promatrajući hrvatski otočni prostor imao je udio od 30,3 % starijih od 60 godina. U odnosu na nacionalni pokazatelj od 24,1 % i u ovom pogledu otoci imaju znatno nepovoljniju dobnu strukturu koja je čak izraženija ako se usporedi s razlikom u zastupljenosti mladih na nacionalnom i otočnom nivou.

S obzirom na prikazanu distribuciju otoka prema udjelima stanovništva do 19 godina u prethodnom poglavlju, za očekivati je bilo kako će se kod pokazatelja za udio starijih od 60 godina dobiti obrnuta distribucija što je i potvrđeno. Naime, otoci, koji su kod udjela stanovništva do 19 godina zauzimali gornji dio ljestvice, sada su uglavnom u njenom donjem dijelu što pokazuje na niži udio stanovništva starijeg od 60 godina, odnosno povoljniju dobnu strukturu. Riječ je uglavnom o površinom i populacijom većim otocima. Također vrijedi i obrnuti zaključak – otoci, koji su za pokazatelj udjela stanovništva do 19 godina zauzeli donji dio ljestvice, u ovom slučaju zauzimaju njegov vršni dio, tj. pokazuju viši udio stanovništva starijeg od 60 godina te nepovoljniji dobni sastav populacije. Prema iznesenim rezultatima najveći udio stanovništva starijeg od 60 godina prema podacima popisa iz 2011. godine su imali sve redom mali otoci, neki od kojih i ekstremne vrijednosti više od polovice starog stanovništva. Viši udio starijih u odnosu na otočni prosjek manje očekivano pokazuju i pojedini veliki, ali i premošteni otoci s više od jedne trećine starijih od 60 godina, kao što su Dugi otok (43,4 %), Ugljan (37,1 %), Vir (33,9 %), Pašman (33,3 %), Vis (32,9 %), Murter (33,1 %) i Pag (31, 9 %).

Usporedno s analizom mladih Nejašmić (2013: 151 – 152) također iznosi udjele starijih od 6o godina prema određenim otočnim skupinama. S obzirom na podjelu otoka prema geografskoj pripadnosti najpovoljnije stanje je bilo na Kvarnerskim otocima na kojima je bilo 26,8 % starijih što je u skladu s pokazateljima udjela starijih prema otocima pojedinačno jer su četiri velika kvarnerska otoka (Lošinj, Rab, Cres i Krk) pokazivala ponajbolje stanje i zauzimala vrh poretka otoka prema ovom pokazatelju. Nadalje je slijedila Južnodalmatinska otočna skupina s 28,8 %

starih te otocima Korčulom, Lastovom i Mljetom kod kojih su registrirane vrijednosti pokazatelja niže u odnosu na otočni prosjek. Srednjodalmatinska otočna skupina imala je 31,1 % starijih od 60 godina pri čemu su otoci Čiovo, Brač i Hvar pokazivali nešto povoljnije stanje u odnosu na pripadajuću otočnu skupinu. Najnepovoljnije je stanje bilo kod Sjevernodalmatinske otočne skupine s 36,2 % starijih od 60 godina čemu doprinosi činjenica velikog broja malih otoka u toj otočnoj skupini kod kojih je registrirano najnepovoljnije stanje u pogledu udjela starijih od 60 godina.

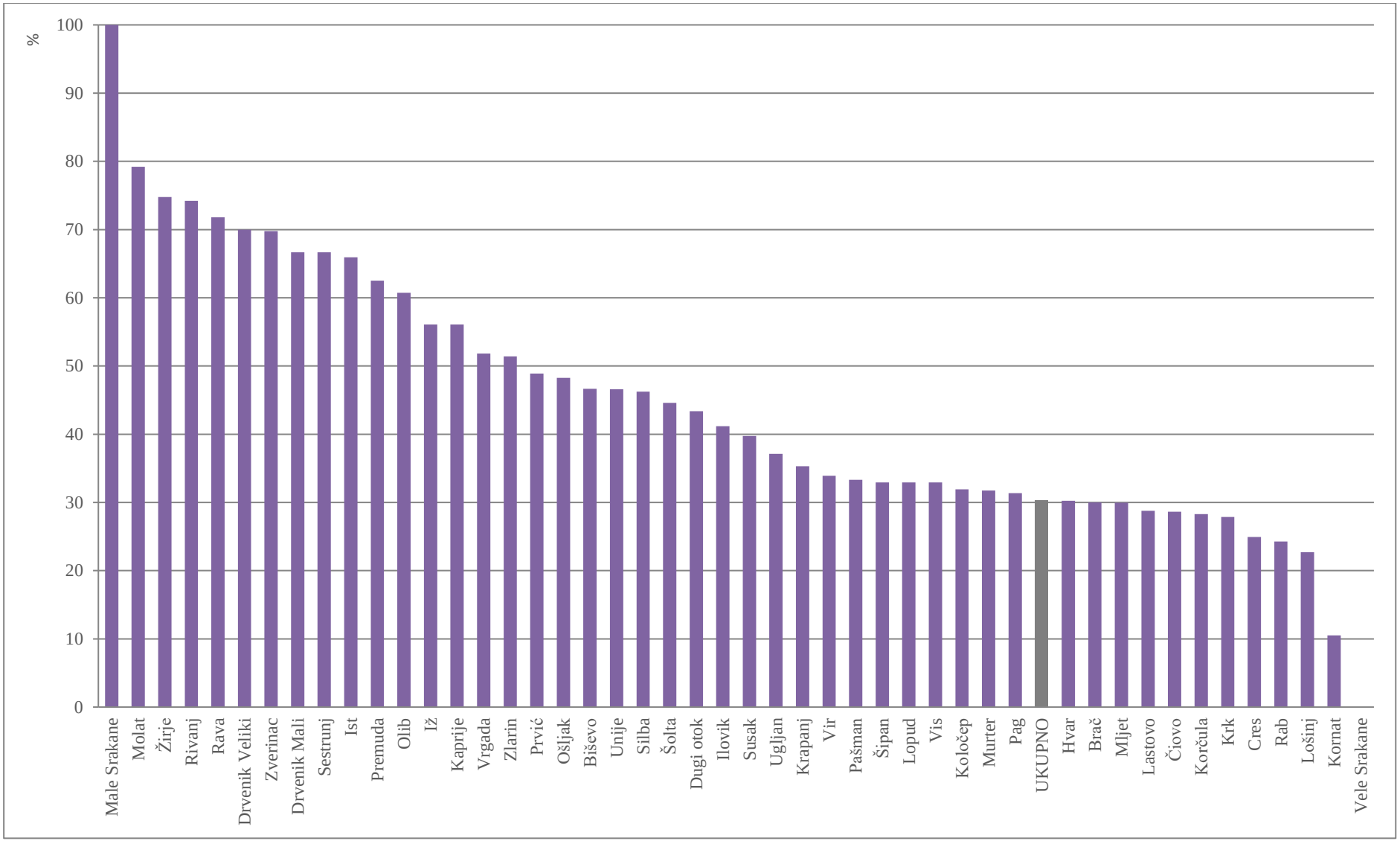

Sl. 22. Otoci prema udjelu stanovništva starijeg od 60 godina 2011. godine

4.3.2.1.3. Indeks starosti

Ostarjelost populacije na razini pojedinih otoka predočena je i indeksom starosti. Taj pokazatelj ukazuje omjer starog (65 godina i više) i mladog (0 – 14) stanovništva, odnosno ukazuje na broj starih stanovnika na 100 mladih. Indeks starosti ukupne hrvatske populacije za 2011. godinu iznosio je 91,9 dok je za cjelokupnu otočnu populaciju iznosio 167,4.

Kod interpretacije dobivenih rezultata prije svega je izdvojeno 7 otoka kod kojih navedeni indeks nije moguće izračunati zbog nepostojanja stanovništva u mladoj dobnoj skupini. To su otoci: Vele Srakane, Male Srakane, Rivanj, Zverinac, Žirje, Drvenik Mali, Drvenik Veliki i Biševo. Zatim su izdvojeni otoci kod kojih su registrirane ekstremno visoke vrijednosti indeksa starosti koji iznosi više od 500. Kod tih otoka radi se o činjenici da su ekstremno visoke vrijednosti indeksa starosti dobivene relativno malim apsolutnim promjenama. S obzirom na to da se radi o otocima s ukupnom populacijom do 200 stanovnika, a vrlo visokim udjelima starog stanovništva (više od 50 %) te svega nekoliko mladih, rezultat omjera tih pokazatelja ekstremnih je razmjera i ne opravdava smisao tumačenja. Radi se o otocima: Sestrunj (1150,0), Ošljak (500,0), Olib (3200,0), Silba (500,0), Premuda (900,0), Molat (12 400,0), Iž (714,3), Ist (9700,0), Rava (1600,0), Prvić (629,3), Kaprije (1600,0) i Zlarin (627,8). Također u tu skupinu ubrojen je otok Kornat, unatoč činjenici kako indeks starosti za taj otok iznosi 100, međutim rezultat je dobiven kao omjer jedne osobe starije od 65 godina te jedne osobe u dobi 0 – 14 godina što upućuje na problematiku i smisao interpretacije rezultata kod istraživanja i interpretacije statističkih rezultata malih populacija. Preostali otoci podijeljeni su prema tri stupnja ostarjelosti stanovništva: otoci indeksa starosti do 150, otoci indeksa starosti od 150,1 do 200,0 te otoci indeksa starosti višeg od 200,1. U otočnim okvirima najmlađe stanovništvo indeksa starosti do 150 imaju tri otoka: Lošinj (122,7), Rab (133,5) i Korčula (139,9). Slijedi 12 otoka indeksa starosti 150,1 do 200,0: Krk (169,9), Cres (155,4), Pag (192,5), Ugljan (169,2), Pašman (173,0), Vir (170,4), Murter (176,8), Čiovo (160,2), Brač (181,7), Vis (192,2), Lastovo (167,3) i Šipan (167,3) te 11 otoka čije je stanovništvo najstarije: Unije (300,0), Ilovik (275,0), Susak (293,3), Dugi otok (409,2), Vrgada (416,7), Krapanj (266,7), Šolta (423,6), Hvar (246,1), Mljet (253,7), Lopud (283,3) i Koločep (227,8). Prema navedenom pokazatelju može se zaključiti kako je stanovništvo svih hrvatskih otoka izrazito staro. Naime, ne postoji otok u čijoj populaciji je broj starijih izjednačen s brojem mladih, a kod pojedinih otoka broj starih višestruko prelazi broj mladih.

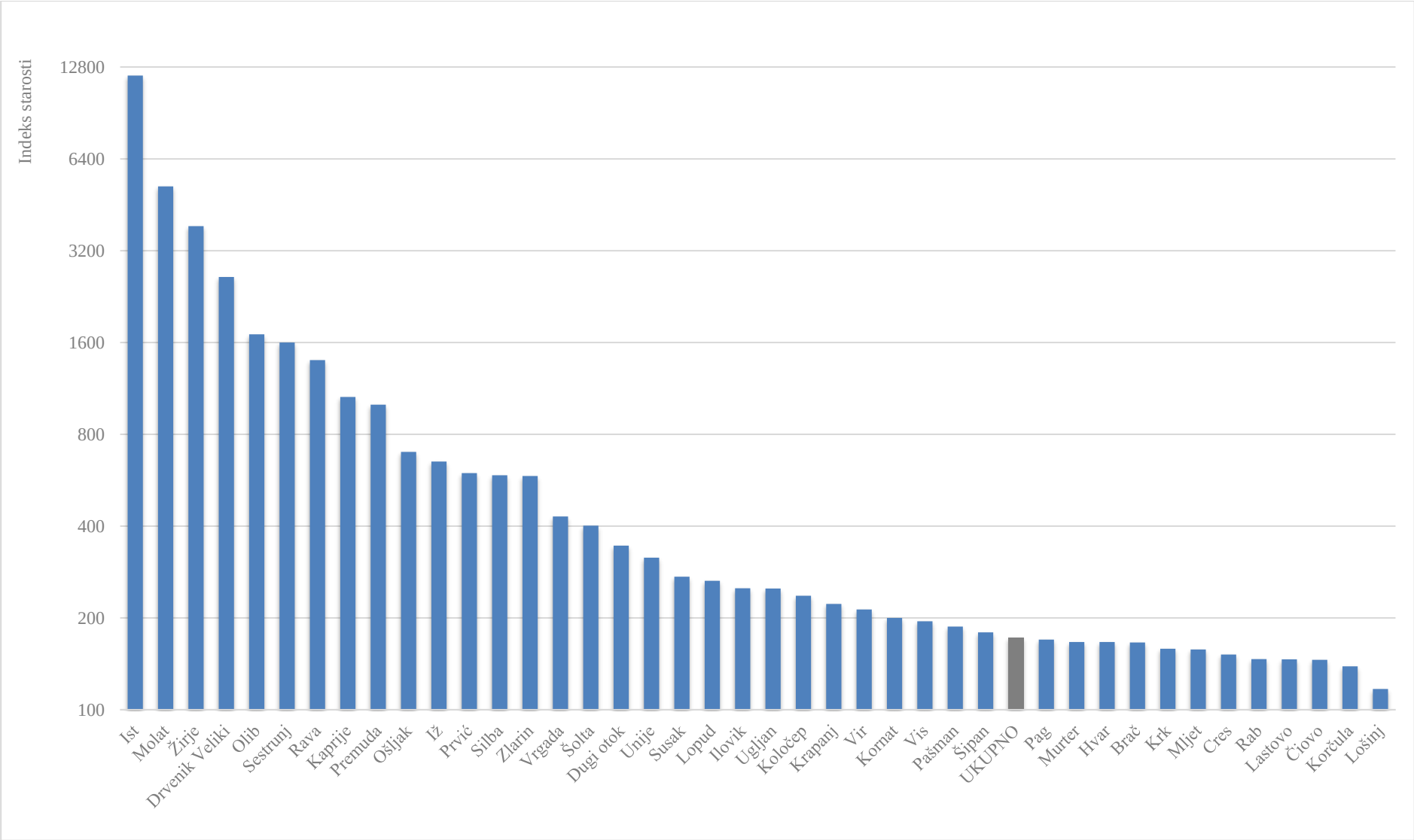

Sl. 23. Otoci prema indeksu starosti 2011. godine

4.3.2.2. Otočno stanovništvo prema ekonomskoj aktivnosti

Sastav stanovništva prema aktivnosti i zaposlenosti dio je gospodarskog sastava stanovništva koji odražava stanje recentnog otočnog gospodarstva, ali i njegovog povijesnog naslijeđa (Faričić, 2012). Prema gospodarskoj aktivnosti stanovništvo se dijeli na gospodarski aktivno i neaktivno stanovništvo pri čemu aktivno stanovništvo čine sve zaposlene osobe, osobe koje obavljaju neko zanimanje, ali nisu u radnom odnosu (primjerice u poljoprivredi ili zanatstvu) te nezaposlene osobe koje su bile zaposlene ili prvi put traže zaposlenje dok neaktivno stanovništvo čine osobe sa samostalnim izvorima prihoda i ovisne ili uzdržavane osobe (Nejašmić, 2005).

4.3.2.2.1. Udio ekonomski aktivnog stanovništva

Ekonomski aktivno stanovništvo je u užem smislu stanovništvo koje u razdoblju popisa sudjeluje u procesu rada te se zato još zove i radna snaga (Pokos i Peračković, 2016). Prema metodološkim objašnjenjima Popisa stanovništva, gospodarstva i stanova 2011. godine trenutačno aktivnim stanovništvom ili radnom snagom smatraju se zaposlene i nezaposlene osobe koje pridonose ili su spremne pridonositi proizvodnji dobara i usluga (DZS, 2011). Prema rezultatima popisa stanovništva iz 2011. godine na otocima je bilo ukupno 49 764 gospodarski aktivnih stanovnika od kojih je 43 158 bilo zaposleno, a 6606 nezaposleno. Udio ekonomski aktivnog stanovništva u ukupnom otočnom stanovništvu, odnosno opća stopa aktivnosti iznosila je tako 39,8 %[32]. Isti pokazatelj za nacionalnu razinu iznosio je 41,9 %.

Kako navode Pokos i Peračković (2016) u Hrvatskoj je od 1991. godine prisutan trend smanjenja udjela ekonomski aktivnog stanovništva u ukupnoj populaciji (s 45,3 % 1991. godine na 44,0 % 2001. godine te 41,9 % 2011. godine), a kao glavne razloge pri tome navode brojniji odlazak u mirovinu stanovništva rođenog prvih godina nakon završetka Drugoga svjetskog rata, a koje je upravo u razdoblju 2001. – 2011. godine ušlo u šezdesete godine života, te suprotno, ulazak u skupinu radno aktivnog stanovništva znatno malobrojnijeg stanovništva rođenog krajem 1980-ih, a pogotovo 1990-ih godina 20. stoljeća. Sličan proces moguće je preslikati i na hrvatske otoke s naznakom kako je na njima taj trend znatno dugotrajniji i kako treba sagledati i neke druge socioekonomske procese poput deagrarizacije. Naime, na primjeru malih otoka šibenskog arhipelaga Magaš i Faričić (2004) ukazuju na izraženi pad u broju aktivnog stanovništva. Na svim promatranim otocima je 2001. godine registrirano 50 % i manje aktivnih

[32] Opća stopa aktivnosti stanovištva računa se kao omjer broja aktivnog stanovništva i ukupnog broja stanovnika.

stanovnika u odnosu na 1971. godinu dok se među njima otok Žirje ističe s najznačajnijim padom s 99 na samo 23 aktivne osobe. Autori navedeno smanjenje ponajprije obrazlažu padom zaposlenih u primarnim djelatnostima, odnosno u poljoprivredi, ribarstvu i šumarstvu koji su u slučaju Žirja s 49 zaposlenih 1971. godine pali na samo jednog 1991. i na nijednog 2001. godine. Istodobno je porasla, ali samo relativno, zaposlenost u tercijarnim djelatnostima, primjerice u sektorima trgovine, turizma, prometa i veza pa je došlo do prividne socioekonomske mobilnosti i restrukturiranja stanovništva. Isti autori (2006) ukazuju također na drastičan pad aktivnosti stanovništva Drvenika Malog sa 75 aktivnih stanovnika 1971. godine na samo 8 2001. godine. Razlog i ovdje pronalaze primarno u padu zaposlenih u poljoprivredi. Tako autori navode kako je otočni gospodarski mikrosustav propadao u skladu s deagrarizacijom koja je bila intenzivnija od deruralizacije otočnoga ruralnog prostora, potkrepljujući taj navod brojkama kako je 1971. godine poljoprivredno stanovništvo činilo dvije petine ukupnog otočnog stanovništva (88 poljoprivrednih od ukupno 202 stanovnika), a 2001. godine na otoku nije registriran niti jedan poljoprivredni stanovnik. Na primjeru nešto većeg otoka Ugljana Magaš i Faričić (2000) pokazali su također pad aktivnosti poljoprivrednog stanovništva pa je 1991. godine na otoku bilo registrirano svega 367, odnosno 4,8 % poljoprivrednog stanovništva, čineći 13 % ukupnog aktivnog stanovništva otoka, dok je samo 20 godina ranije, 1971. godine, bilo 22 % poljoprivrednog stanovništva u ukupnoj otočnoj populaciji, odnosno čak 45 % ukupnog aktivnog stanovništva otoka.

Prema analiziranim podacima opća stopa aktivnosti ili udio ekonomski aktivnog stanovništa 2011. godine kreće se od 68,6 % na Čiovu pa do 14,0 % na Zverincu, s napomenom kako na Srakanama Malim i Velim nema aktivnog stanovništva. Općenito, u odnosu na otočni prosjek od 39,8 % 11 je otoka koji imaju iznadprosječne vrijednosti, a radi se redom o populacijski i površinski većim otocima, izuzev Kornata (57,9 %) i Biševa (40,0 %). U njihovom slučaju radi se o već prepoznatoj problematici statističkog tumačenja relativnih pokazatelja prema apsolutno malim iznosima za koje ionako nije moguće utvrditi rade li i žive na otoku cijele godine. Nešto povoljnija situacija u pogledu udjela aktivnog stanovništva na većim otocima posljedica je povoljnijih demografskih trendova te povoljnije dobne strukture, odnosno većeg radnog kontingenta, ali i veće ponude radnih mjesta na njima. Najnepovoljnija je situacija na površinski malim otocima kod kojih se aktivno stanovništvo kreće od desetak do nekoliko desetaka aktivnih stanovnika. Kod malih otoka sjevernodalmatinke skupine, a što je sukladno dobivenim podacima moguće preslikati na sve male otoke, Faričić (2012) navodi kako većina ovakvih otoka funkcionira kao rezidencijalni prostor umirovljenika i uzdržavanih osoba u

kojima su gospodarske aktivnosti svedene na minimum koji omogućuje samo labilan opstanak otočnih kućanstava.

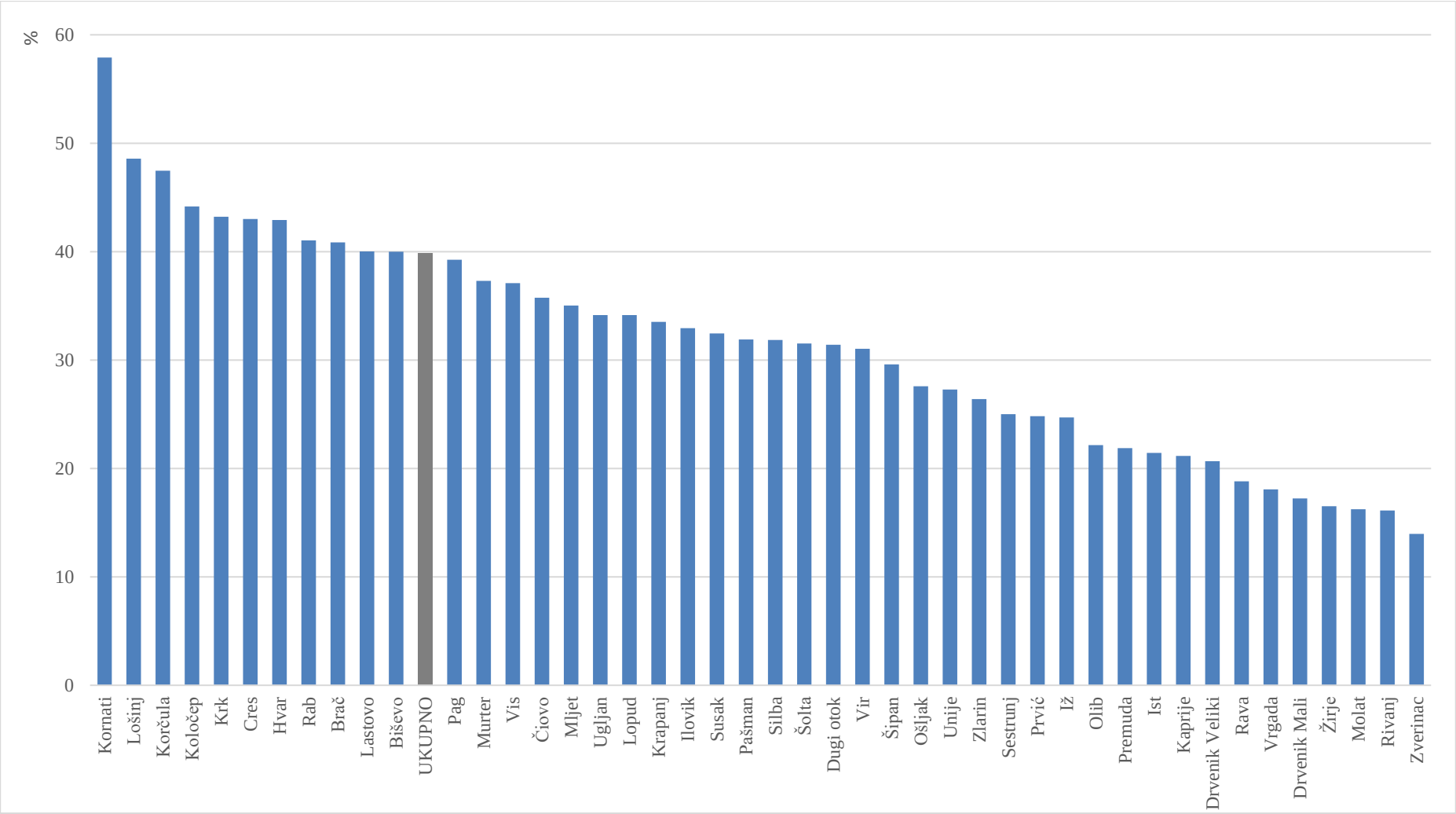

Sl. 24. Otoci prema udjelu ekonomski aktivnog u ukupnom stanovništvu 2011. godine

* Za otoke Male i Vele Srakane nije izračunat pokazatelj zbog nedostupnosti podataka

4.3.2.2.2. Udio zaposlenog u ukupnom broju stanovništva starog 15 i više godina

Zaposleno stanovništvo je prema metodološkim objašnjenjima Popisa stanovništva, gospodarstva i stanova 2011. godine skupina zaposlenih osoba koje su u referentnom tjednu (25. – 31. ožujka 2011. godine) obavljale bilo kakav posao za plaću u novcu ili naturi (DZS, 2011) te su dio aktivnog stanovništva. To su svi zaposlenici, samozaposlene osobe i članovi obitelji, koji pomažu u poslovnom subjektu u vlasništvu člana obitelji (trgovačko društvo, poduzeće, obrt, slobodno zanimanje, poljoprivredno gospodarstvo) ili u nekome drugom obliku obiteljske privređivačke djelatnosti, te osobe koje su radile za naknadu prema ugovoru o djelu, autorskom ugovoru, na temelju drugoga ugovornog odnosa ili za neposredno plaćanje u novcu ili naturi. Također, prema navedenom metodološkom objašnjenju zaposleni su i svi zaposlenici ili samozaposlene osobe koje su u referentnom tjednu bile odsutne s posla, a vratit će se na rad kod istog poslodavca ili na istu aktivnost nakon prestanka razloga odsutnosti.

Prema podacima popisa stanvništva iz 2011. godine udio zaposlenih osoba u stanovništvu starom 15 i više godina na hrvatskim otocima iznosio je 40,4 % dok je udio zaposlenih na nacionalnoj razini iznosio 41,4 % pa je moguće zaključiti o slabijem udjelu zaposlenih na otocima u odnosu na prosjek Hrvatske. Raspon pokazatelja za udio zaposlenih osoba u stanovništvu starom 15 i više godina za 2011. godinu kreće se od 55,56 % za otok Kornat do 12,64 % za otok Drvenik Mali. Ukoliko se izostavi navedeni pokazatelj za otok Kornat, koji je rezultat problematike prisutne u svim statističkim prikazima i tumačenjima relativnih udjela u malim populacijama, dobit će se znatno realniji prikaz zaposlenosti na hrvatskim otocima. Magaš i Faričić (2000: 75) su, naime, konstatirali kako je „… gospodarska struktura, a time i zaposlenost, odraz demografskih kretanja, ali i složenog društveno-gospodarskog razvoja otoka tijekom prošlosti“ pa je u skladu s time moguće tumačiti dobivene pokazatelje. Otoci Korčula, Mali Lošinj, Cres, Krk, Hvar, Rab i Brač pokazuju najveće udjele zaposlenih i kreću se u rasponu od 48 do 40 %. Pokazuju i iznadprosječne pokazatelje u odnosu na ukupno promatrani otočni prostor. Razlog takvih nalaza potrebno je sagledati kroz nešto povoljnije demografske trendove te dobnu strukturu stanovništva navedenih otoka, ali i postojeće otočno gospodarstvo. Navedeni otoci izdvajaju se s obzirom na razvijenost gospodarstva, njegovu diverzificiranost u odnosu na druge, ali i postojanje većeg broja cjelogodišnjih radnih mjesta poglavito u proizvodno-prerađivačkim djelatnostima. Tako je u strategiji LAG-a Brač 2014. – 2020. navedeno kako taj otok prema gospodarskoj strukturi obilježava relativna diversificiranost i zastupljenost svih gospodarskih sektora te, pored dominantnog turizma, postojanje razvijenoga proizvodno-prerađivačkog sektora (tvornice Sardina d.o.o. Postira, Jadrankamen d.d. Pučišća),

ali i niza manjih poljoprivrednih subjekata i prerađivačkih pogona, poglavito uljara, lokalnih poljoprivrednih zadruga i OPG-ova. S druge strane, otok Hvar se ističe tradicionalnim i razvijenim turizmom i duljom turističkom sezonom, stoga dio zaposlenih u turizmu prema trajanju čini cjelogodišnju radnu snagu u odnosu na druge otoke na kojima prevladava sezonska zaposlenost u turističkome sektoru.[33]. Veći udio zaposlenih poglavito kod otoka Brača i Krka, ali i istočnog dijela Korčule potrebno je sagledati u okviru njihovoga geografskog položaja te dobre prometne povezanosti s gravitirajućim kopnenim centrima. S obzirom na blizinu i povezanost kod tih je otoka omogućena dnevna cirkulacija radne snage s otoka na kopno i obrnuto pa je samim time i veći udio zaposlenih koji žive na otoku, a ne odlučuju se na trajno preseljenje na kopno radi posla. S druge strane, najmanji udio zaposlenih osoba u stanovništvu starom 15 i više godina za 2011. godinu bio je na površinom i populacijski manjim otocima kod kojih se udio kreće u rasponu od 25 do 12 %, odnosno svega oko nekoliko desetaka zaposlenih osoba po otoku ili manje. Primarni razlog je nepovoljna dobna struktura stanovništva na ovim otocima, u kojima dominira starije umirovljeničko stanovništvo, dok je ostale razloge potrebno sagledati u nedostatku cjelogodišnjih radnih mjesta na njima. Osim toga, Faričić (2012) ističe kako na manjim otocima nema kulturnih ili društvenih djelatnosti koje bi angažirale djelatnike kvartarnog sektora dok stanje u primarnom sektoru po pitanju zaposlenih uvijek ne odražava stvarno stanje jer se poljoprivredom i ribarstvom na manjim otocima bavi veliki udio stanovništva koje je prema službenim statistikama ekonomski neaktivno ili se bavi drugim djelatnostima. Posebice neočekivano nizak udio zaposlenih registriran je na otocima Šolti i Pašmanu. Razloge njihove niske pozicioniranosti na prikazanoj ljestvici potrebno je tražiti u dobnom sastavu stanovništva te lokalnim gospodarskim prilikama na otocima. Naime, otok Šolta je jedan od otoka s najnepovoljnijim dobnim sastavom stanovništva što izravno reflektira manji obujam radnog kontingenta, a time i slabiju zaposlenost. Za otok Pašman je pak značajno kako svoj razvoj, izuzev Tkona i apartmanskog naselja dijela Ždrelac, prema Faričiću (2012) taj otok nije orijentirao ni na jedan važniji oblik vrednovanja obale i mora pa je nakon gašenja poljoprivrede taj otok gospodarski i demografski značajno nazadovao što je ujedno vidljivo i kroz pokazatelj udjela aktivnog stanovništva.

[33] Cjelogodišnjoj zaposlenosti, posebice u turizmu i na otocima, doprinosi aktivna politika zapošljavanja, a među njima mjera „Stalni sezonac“. Stalni sezonac je mjera čiji je cilj financijska podrška radnicima koji su zaposleni samo tijekom sezone, a drugi dio godine nisu zaposleni. Mjera je dostupna poslodavcima iz svih djelatnosti koji tijekom godine imaju razdoblja smanjenog obujma posla zbog sezonskog obilježja poslovanja.

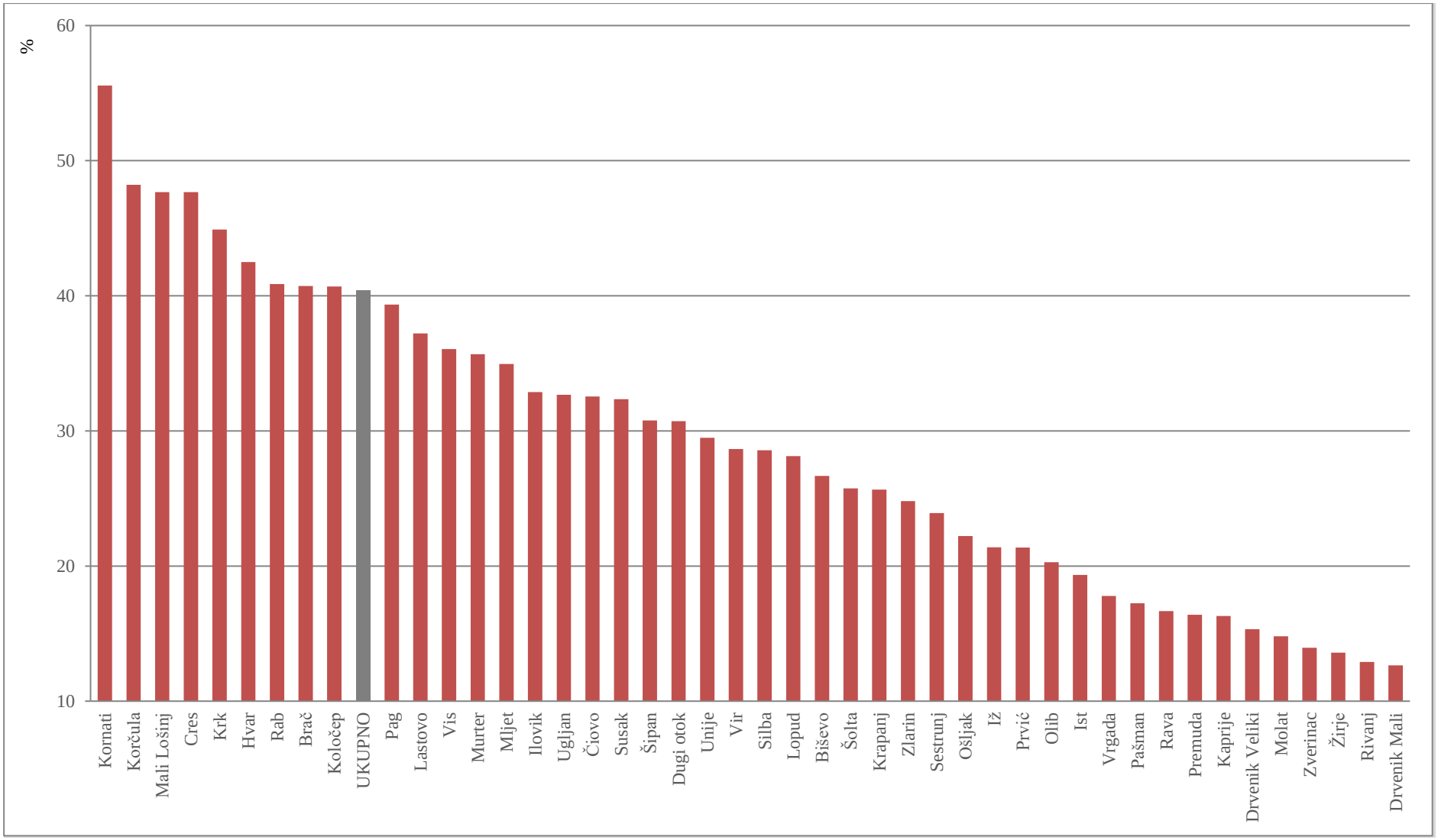

Sl. 25. Otoci prema udjelu zaposlenog u stanovništvu starom 15 i više godina 2011. godine

4.3.2.2.3. Udio ekonomski neaktivnog stanovništva

Druga skupina osoba prema ekonomskoj aktivnosti su ekonomski neaktivne osobe, uz kategoriju nepoznatih. Prema definiciji i metodološkim objašnjenjima Popisa stanovništva 2011. godine skupina ekonomski neaktivnog stanovništva su sve osobe stare 15 i više godina koje nisu zaposlene ili nezaposlene, a obuhvaćaju umirovljenike, osobe koje se bave obvezama u kućanstvu, učenike ili studente te ostale neaktivne osobe (DZS, 2011). Ekonomski neaktivnog stanovništva je prema podacima popisa stanovništva iz 2011. godine na hrvatskim otocima bilo 56 874. Iz navedenog proizlazi kako je udio ekonomski neaktivnog stanovništva iznosio 46,7 % ukupnoga otočnog stanovništva dok je taj pokazatelj za nacionalnu razinu iznosio 42,8 % što ukazuje na viši udio ekonomski neaktivnog stanovništva kod otočne populacije. Pokos i Peračković (2016) napominju kako na brojnost ekonomski neaktivnog stanovništva umnogome utječe dobna struktura pri čemu vrijedi opća zakonitost – što je veći udio mladog stanovništva, to je niži udio osoba s osobnim prihodom (i aktivnog stanovništva), ali je zato visok udjel uzdržavanog stanovništva.

U poretku otoka prema udjelu ekonomski neaktivnog stanovništva u ukupnom stanovništvu za očekivati je obrnuti poredak u odnosu na onaj prema udjelu aktivnog stanovništva što je uglavnom i pokazano. Otoci, koji su zauzimali vrh ljestvice u poretku otoka prema udjelu ekonomski aktivnog stanovništva, tj. oni s višim udjelima, u poretku prema udjelu ekonomski neaktivnog stanovništva zauzimaju njezino začelje, odnosno imaju niže udjele neaktivnog stanovništva u ukupnoj populaciji. Radi se uglavnom o površinski i populacijski većim otocima kod kojih je dobna struktura nešto povoljnija pa se samim time sužava kontingent starijih koji većinom pripadaju umirovljeničkoj populaciji kao dijelu ekonomski neaktivne populacije. S druge strane, otoci, koji su u poretku prema udjelu ekonomski aktivnog stanovništva zauzimali dno ljestvice ili oni kod kojih je registriran najniži udio aktivnog stanovništva, u poretku prema udjelu ekonomski neaktivnog stanovništva zauzimaju uglavnom njen vrh. U ovom slučaju se radi uglavnom o površinski i populacijski malim otocima kod kojih dobna struktura upućuje na ovakvo stanje. Njihovu populaciju najvećim dijelom sačinjava stanovništvo umirovljeničkog kontingenta dok istodobno izostanak ili vrlo mali broj mlađih od 15 godina dodatno uvjetuje da ovaj udio bude toliko izražen. Tako je ukupno 21 otok čiji je udio ekonomski neaktivne populacije viši od dvije trećine: Zverinac, Rivanj, Molat, Žirje, Drvenik Mali, Rava, Vrgada, Drvenik Veliki, Ist, Kaprije, Pašman, Olib, Premuda, Sestrunj, Iž, Prvić, Zlarin, Ošljak, Unije, Dugi otok i Šipan.

Na primjeru malih otoka Faričić i dr. (2010) napominju da je stanje otočnoga gospodarstva ipak nešto povoljnije u odnosu na sliku, koju daju službeni statistički podaci, budući da u otočnom gospodarstvu aktivno sudjeluje i dio otočnog stanovništva koje se nalazi u mirovini. Otočani umirovljenici ustraju u obradi svojih posjeda, ponajviše maslinika i vrtova, i to posebno u neposrednoj blizini otočnih naselja i glavnih otočnih prometnica, nadalje brojni otočani bave se ribolovom za osobne potrebe te športskim ribolovom. Takve aktivnosti pridonose ekonomskoj stabilnosti kućanstava, tj. mogućnosti opskrbe osnovnim prehrambenim namirnicama.

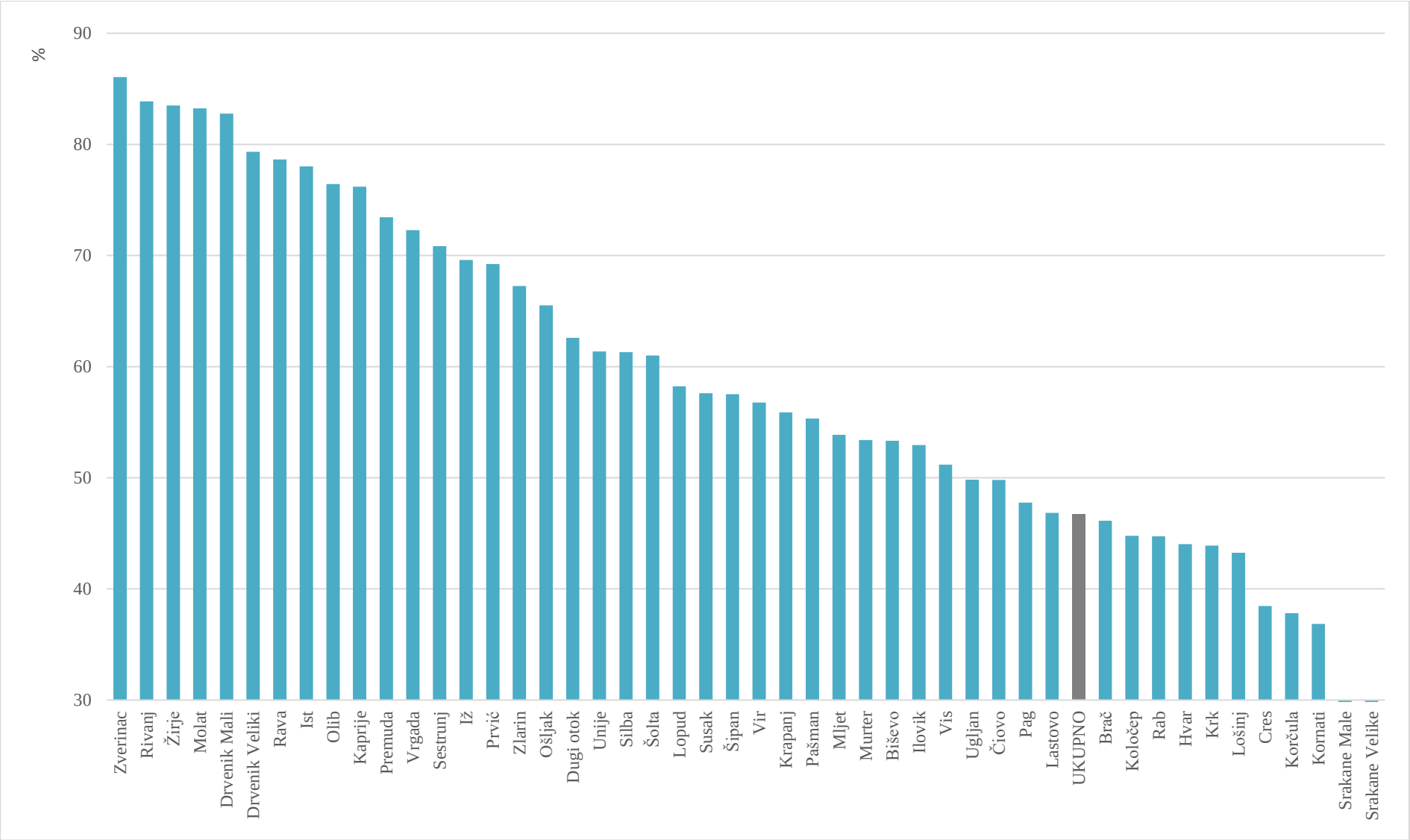

Sl. 26. Otoci prema udjelu ekonomski neaktivnog u ukupnom stanovništvu 2011. godine

4.4. Otočni gospodarski pokazatelji

Gospodarski pokazatelji su oni otočni pokazatelji koji determiniraju intenzitet i vrstu privređivanja na pojedinom otoku u odnosu na otočni i nacionalni prosjek. Intenzitet otočnog privređivanja pri tome odražava broj subjekata koji sudjeluju u gospodarstvu na otocima, a to su trgovačka društva i zaposleni u njima, obrti i obiteljska poljoprivredna gospodarstva, odnosno u slučaju turizma pokazatelji rezultata za ovu djelatnost (broj smještajnih kapaciteta i registriranih dolazaka).

4.4.1. Otočno gospodarstvo – opća obilježja

Osnovnim obilježjima tradicionalnog gospodarstva hrvatskih otoka ističu se jednostavnost i oslonjenost na vrednovanje elemenata prirodnog okoliša koji ih tvore ili okružuju (more, obala, poljoprivredne površine, biljne i životinjske zajednice), a u usporedbi s kopnom otočno gospodarstvo znatno je siromašnije, uz izostanak čitavih privrednih grana ili pojedinih djelatnosti, dok su u nerijetkim slučajevima pojedine gospodarske jedinice jedini predstavnici pripadajućih grana na pojedinim otocima (Nacionalni program razvitka otoka, 1997; Radinović, 2001; Stiperski i dr. 2001; Faričić, 2012; Jelić, 2014). Većina pregleda otočne gospodarske i privredne strukture započinju konstatacijom kako su djelatnosti primarnoga sektora, prvenstveno poljodjelstvo, ribarstvo i stočarstvo, tradicionalno najvažnije otočne privredne grane na kojima se temeljila otočna egzistencija u prošlosti, međutim kako su danas u opadanju te ih sve više zamjenjuju uslužne djelatnosti, posebice turizam, ugostiteljstvo i trgovina (Montana, 1993; Defilippis, 1997, 2001; Radinović, 2001). Također, gospodarska povijest otoka okarakterizirana je osebujnom i obilježenom izraženim razvojnim oscilacijama, nerijetko sužavanjem proizvodne strukture na jedan proizvod te znatno slabijom sposobnosti prilagodbe promjenama tržišnih uvjeta u odnosu na kopno zbog čega su upravo otoci intenzivnije pogođeni gospodarskim promjenama. Istaknuto je obilježje tradicionalnoga otočnog gospodarstva mješovitost ili dvojnost, podrazumijevajući pri tome postojanje ponajprije poljoprivrede, a zatim i drugih djelatnosti, osobito različitih oblika vrednovanja obalnog prostora i mora u gospodarskim jedinicama otoka (Defilippis, 2001; Faričić, 2012). Mješovitost ili dvojnost gospodarstva kod otočnih domaćinstava podrazumijeva da članovi svoje radne kapacitete postižu dvojnim zanimanjima, odnosno dijelom u primarnom zanimanju kroz stalno ili povremeno zaposlenje, a dijelom kroz dopunske poslove koji najčešće obuhvaćaju poljoprivredne, ribarske ili zanatske aktivnosti. Ta mješovitost otočne ekonomije tijekom

vremena je pridonijela relativnoj izdržljivosti i prilagodljivosti malih otočnih gospodarskih sustava.

Iako su hrvatski otoci naizgled homogeno područje, svaki otok je slučaj za sebe i razlikuje se čak i od najbližega susjednog otoka. Općenito, ističe se kako veće otoke karakterizira diverzificiraniji i stabilniji gospodarski razvoj. Na većim otocima poput Krka, Cresa, Lošinja, Korčule i Brača oblikovane su svojevremeno jezgre industrijske djelatnosti i pomorstva (mala brodogradilišta, brodarska poduzeća, pogoni za preradu ribe, proizvodnju soli, eksploataciju kamena i sl.) (Montana, 1994). S druge strane, uvjeti razvoja gospodarstva na malim otocima i onih koji su udaljeniji od kopna su iznimno nepovoljni jer se gospodarstvom, s obzirom na mali udio aktivnog stanovništva, gotovo više i nema tko baviti, uz naglašeni problem prometne povezanosti s kopnom (Faričić, 2012). Mali otoci, kako naslovom poglavlja o gospodarstvu šibenskih otoka sugeriraju Podgorelec i Klempić Bogadi (2013: 53), tako ostaju na ekonomskoj margini razvoja. Posljedica je to temeljnih prirodno-geografskih obilježja malenosti i udaljenosti od kopna koji ujedno prema otočnim istraživačima (Royle, 2001; King, 2009), pridonose brojnim ograničenjima kada je u pitanju ekonomski razvoj otoka, prvenstveno u vidu manjka prostora, nedostatka gospodarskih aktivnosti i radnih mjesta, ograničenosti resursa, odvojenosti od kopna, otežane dostupnosti, nedostatne infrastrukture, ograničenih demografskih resursa i sl. U kontekstu navedenoga Nacionalni program razvitka otoka (1997) kao temeljne ograničavajuće čimbenike gospodarskog razvoja na otocima ističe činjenicu kako mnogi hrvatski otoci nemaju vlastite vodne resurse za pokrivanje potreba vodoposkrbe stanovništva i gospodarstva, izvore energije za zadovoljenje potreba za energijom te nemaju unutar otoka zalihe roba poput hrane za stoku, poljoprivrednog ili građevinskog materijala i sl. pa se nedostatni proizvodi i usluge „uvoze“ s kopna uz značajne troškove što u konačnici rezultira višim troškovima života i ulaganja.

4.4.2. Otočno poduzetništvo

U širem smislu poduzetništvom se smatra svaka gospodarska aktivnost osobe ili skupine ljudi koji, koristeći se nekom idejom te ulažući kapital u njezinu provedbu i preuzimajući rizik, stvaraju proizvod ili uslugu od čije prodaje očekuju dobit. Prema općeprihvaćenoj definiciji poduzetništvo (engl. *entrepreneurship*) je spremnost pojedinca ili više partnera da uz određeno ulaganje kapitala i preuzimanje rizika te uz neizvjesnosti uđu u poslovni pothvat s ciljem stvaranja profita. To je način gospodarskog djelovanja u kojem poduzetnik odlučuje što, kako i za koga stvoriti i na tržištu realizirati posao, ulazeći u poduzetnički pothvat na svoj trošak i

rizik s ciljem stjecanja dobiti. Poduzetništvo nije profesija, to je sposobnost da se pokrenu aktivnosti radi postizanja određenog cilja, preuzimajući rizik i odgovornost. Bez obzira na to što se mogu poduzimati različite aktivnosti na različitim područjima, poduzetništvo je u uobičajenom smislu vezano uz gospodarstvo i uz pokretanje vlastitog posla (Rajsman i dr., 2013). Pravni, odnosno organizacijski oblici, u kojima poduzetnici mogu poslovati, nisu zakonski uređeni na jednom mjestu, već je poduzetnicima prepušten samostalni odabir najpovoljnijega organizacijskog oblika poslovanja. Osnovni organizacijski oblici za obavljanje poduzetničke djelatnosti su obrti, trgovačka društva, zadruge, obiteljska poljoprivredna gospodarstva te društveno poduzetništvo.

Za potrebe analize poduzetništva na otocima korišteni su podaci Obrtnog registra Ministarstva poduzetništva i obrta o broju cjelogodišnjih obrta, podaci Digitalne komore Hrvatske gospodarske komore o broju trgovačkih društava i zaposlenima u trgovačkim društvima te podaci Upisnika poljoprivrednika o broju obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava Agencije za plaćanja u poljoprivredi, ribarstvu i ruralnom razvoju.

4.4.2.1. Otoci prema broju trgovačkih društava

Podaci o broju trgovačkih društava na otocima generirani su iz registra poslovnih subjekata Digitalna komora Hrvatske gospodarske komore, tj. integrirane baze podataka o svim trgovačkim društvima[34, 35] registriranim u Hrvatskoj, a temelje se na podacima godišnjih financijskih izvješća trgovačkih društava za 2018. godinu.

Na hrvatskim je otocima 2018. godine djelovalo ukupno 4629 gospodarskih subjekata registriranih kao trgovačka društva koji čine 3,5 % svih trgovačkih društava Republike Hrvatske. Prema veličini njih 4280 ili 92,5 % su mikro poduzeća, 298 ili 6,4 % su mala poduzeća, 41 je srednje, a tek 10 velikih poduzeća na otocima. Podaci za Republiku Hrvatsku pokazuju nešto manji udio mikro poduzeća (90 %), a viši udio srednjih i velikih poduzeća u ukupnom broju trgovačkih društava što potvrđuje ranije teze kako na otočnom prostoru

[34] S obzirom na oblik udruženja, tj. pravni oblik trgovačka društva mogu biti: dioničko društvo, društvo s ograničenom odgovornošću, komanditno društvo, javno trgovačko društvo, podružnica inozemnog osnivača, trgovac pojedinac, gospodarsko interesno udruženje, ustanova, zajednica ustanova i zadruga.

[35] S obzirom na veličinu trgovačka društva mogu biti: mikro, mala, srednja i velika. Kategorija mikro, malih i srednjih poduzeća sastoji se od poduzeća koja imaju manje od 250 zaposlenih i godišnji promet koji ne premašuje 50 milijuna EUR i/ili godišnju bilancu koja ne premašuje 43 milijuna EUR. Unutar kategorije MSP-ova malo poduzeće definira se kao poduzeće koje ima manje od 50 zaposlenih, a čiji godišnji promet i/ili godišnja bilanca ne premašuje 10 milijuna EUR. Unutar kategorije MSP-ova mikro-poduzeće definira se kao poduzeće koje ima manje od 10 zaposlenih, a čiji godišnji promet i/ili godišnja bilanca ne premašuje 2 milijuna EUR.

tradicionalno prevladava ekonomija i gospodarski subjekti malih razmjera (Montana, 1994). Velika su poduzeća prema podacima za 2018. godinu djelovala na otoku Cresu (Autotrans d. d.), Lošinju (Jadranka hoteli d. o. o.), Krku (Građevinarstvo i proizvodnja Krk d. d., Trgovina Krk d. d. za maloprodaju i veleprodaju), Rabu (Imperial Riviera d. d. za turizam), Čiovu (Brodotrogir d. d.), Braču (Sardina d. o. o. za ulov, preradu i konzerviranje ribe i marikulturu, Svpetrvs hoteli d. d. za ugostiteljstvo, turistička agencija, Hoteli zlatni rat d. d. za ugostiteljstvo i turizam) i Hvaru (Sunčani Hvar d. d. za hotelijerstvo, ugostiteljstvo i turizam). Prema tipu većina je velikih poduzeća iz uslužnih djelatnosti, ponajviše pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane, izuzev brodogradilišta na Čiovu te tvornice za preradu ribe u Postirama na otoku Braču. Od ukupno 41 srednjeg poduzeća na otocima njih 10 je djelovalo na otoku Krku, a slijede otok Lošinj i Pag sa po 5 te otok Cres i Brač sa po 4 srednja poduzeća. Većina od njih odnosi se također na uslužne djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane, zatim trgovine na malo i veliko, prijevoz i skladištenje, opskrbu vodom i djelatnosti građevinarstva. Od proizvodno-prerađivačkih djelatnosti zastupljene su poljoprivreda na Pagu (Paška sirana d. d. za proizvodnju, preradu, otkup i prodaju poljoprivrednih proizvoda), akvakultura na Cresu (Orada Adriatic d. o. o. za ulov, uzgoj, preradu i trgovinu ribom) i prerada kamena na otoku Braču (Jadrankamen d. d., industrija jadranskog kamena i mramora „u stečaju“). Otoci Rab, Pašman, Ugljan i Korčula imaju po 2 srednja poduzeća, od kojih je također većina uslužnoga tipa, dok se od proizvodno-prerađivačkih djelatnosti izdvajaju ribarstvo (Ribarska zadruga Omega 3) i morska akvakultura (Kali tuna, d. o. o. za ulov, uzgoj i preradu ribe) u Kalima na Ugljanu te djelatnost gradnje brodova i čamaca u Blatu na Korčuli (Radež d. d. za izradu brodske opreme i čeličnih konstrukcija). Otoci Hvar, Murter i Dugi otok imaju po jedno srednje poduzeće, također uslužnog tipa, osim prerađivačke industrije u Salima na Dugom otoku (Mardešić d. o. o. za trgovinu i preradu ribe). Od manjih otoka jedino su na Lopudu i Koločepu zastupljena srednja poduzeća i to iz djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane (Anker grupa d. o. o. za ugostiteljstvo i turizam na Lopudu i Hoteli Koločep d. d. na Koločepu). Na preostalim otocima su zastupljena isključivo mikro i mala poduzeća. U strukturi djelatnosti, koje obavljaju, prevladavaju djelatnosti uslužnoga tipa, posebice djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane kao i trgovina na veliko i malo.

Poredak otoka prema broju trgovačkih društava ponajviše prati poredak otoka prema ukupnoj populaciji. Prema podacima iz 2018. godine na prvom mjestu se nalazi otok Krk s 889 trgovačkih društava, ujedno i populacijski najveći otok. Na popisu otoka sa po više od 200

trgovačkih društava slijede otoci Brač (647), Hvar (422), Korčula (382), Pag (338), Lošinj (335), Rab (222) i Ugljan. Na navedenih 8 otoka nalazi se gotovo tri četvrtine svih trgovačkih društava registrirnih na otocima. Popisu sa po više od 100 trgovačkih društava pripadaju nadalje otoci Čiovo (179), Vis (178), Murter (169), Cres (125) i Vir (122). Očekivano, broj registriranih trgovačkih društava nadalje opada s opadanjem broja otočnog stanovništva pa je na sljedećim otocima registrirano manje od 100 trgovačkih društava: Šolta (92), Pašman (74), Dugi otok (52), Mljet (37), Lastovo (24), Prvić (19), Lopud (18), Iž (16), Šipan (15), Zlarin (12), Silba (11) i Krapanj (10). Šesnaest je otoka sa po manje od 10 registriranih trgovačkih društava: Žirje, Kaprije, Koločep, Ist, Molat, Drvenik Veliki, Ilovik, Olib, Unije, Kornat, Premuda, Rava, Drvenik Mali, Rivanj, Vrgada i Zverinac dok na otocima Ošljaku, Sestrunju, Srakanama Malim, Srakanama Velim, Susku i Biševu nema registriranih trgovačkih društava. Na njima je registrirano ukupno 61, odnosno tek 1,3 % svih otočnih trgovačkih društava. Takvi rezultati odražavaju populacijsko stanje na otocima i činjenicu kako bez stanovništva nema ni gospodarske aktivnosti pa u skladu s time nije moguće planirati ni gospodarski razvitak otoka. Osim toga, stanje aktualne gospodarske aktivnosti na pojedinim otocima kao i predviđanje budućih trendova proizlazi iz prethodno analiziranih struktura stanovništva prema dobi i ekonomskoj aktivnosti. Prema Nejašmiću (2005) te su dvije strukture ključne u razumijevanju demografskih implikacija na gospodarsko stanje otoka jer iz njih proizlazi ključni kontingent stanovništva bitan za formiranje radne snage, a time i gospodarske aktivnosti otoka. Kao što je prethodno pokazano, veći otoci još uvijek uspijevaju održati nešto povoljniju dobnu i radno-aktivnu strukturu stanovništva iz koje proizlazi radni kontingent, a time i aktivno stanovništvo dok su ove strukture sve nepovoljnije s opadanjem otoka prema ukupnoj populaciji što rezultira sve starijom populacijom na manjim otocima iz koje pak proizlazi viši udio ekonomski neaktivnog stanovništva pa u konačnici i manji ljudski potencijal za obavljanje gospodarskih aktivnosti na njima.

U kontekstu distribucije gospodarskih subjekata prema veličini na otocima, razvijenost otočnoga gospodarstva općenito, ali i unutarotočne različitosti, Stiperski i dr. (2001) su predočili analizom podataka o sjedištima 500 najvećih tvrtka u Hrvatskoj iz 1997. godine. Tada je na otocima sjedište imalo tek 8 od 500 najvećih tvrtka u Hrvatskoj, pri čemu su djelatnosti tvrtki bile različite: građevinarstvo, ugostiteljstvo, brodogradnja, trgovina, kamenolom i pomorski promet. Sva su sjedišta najvećih tvrtki bila na većim otocima što ujedno pokazuju i aktualni podaci. Glavna je koncentracija bila na otoku Krku na kojem su sjedište imale 3 velike tvrtke, 2 građevinske iz Krka i Omišlja i jedna trgovinska iz Malinske. Osim njih u Omišlju su

djelovala još 2 velika postrojenja (INA i JANAF), međutim njihovo je sjedište bilo izvan otoka. Autori nadalje ističu kako je Mali Lošinj jedino otočno naselje koje je sjedište 2 tvrtke s navedene liste: Jadranska plovidba i jedna turističko-ugostiteljska tvrtka pa se tako Kvarnerski otoci ističu s čak 5 od ukupno 8 najvećih tvrtki. Preostale 3 najveće tvrtke djelovale su na dalmatinskim otocima Braču i Korčuli: tvrtka koja se bavi vađenjem bračkog kamena u Pučišćima na otoku Braču te tvrtka za usluge u pomorskom prijevozu Mediteranska plovidba i tvrtka za proizvodnju brodova u Blatu na otoku Korčuli. Autori posebice naglašavaju kako među navedenih 8 najvećih otočnih tvrtka niti jedna nije bila iz djelatnosti turizma što pokazuje kako se turizam na otocima tada pretežito odvijao u okviru manjih tvrtki (hoteli, pansioni, agencije). Danas su među vodećim otočnim tvrtkama od njih 8 čak 5 iz djelatnosti pružanja smještaja (Jadranka hoteli d. o. o., Imperial Riviera d. d. za turizam, Svpetrvs hoteli d. d. za ugostiteljstvo, turistička agencija, Hoteli zlatni rat d. d. za ugostiteljstvo i turizam, Sunčani Hvar d. d. za hotelijerstvo, ugostiteljstvo i turizam) te veći broj njih među srednjim tvrtkama što ukazuje na to da se otoci sve više orijentiraju na turizam kao okosnicu gospodarstva kao i na strukturne promjene u djelatnosti turizma na otocima.

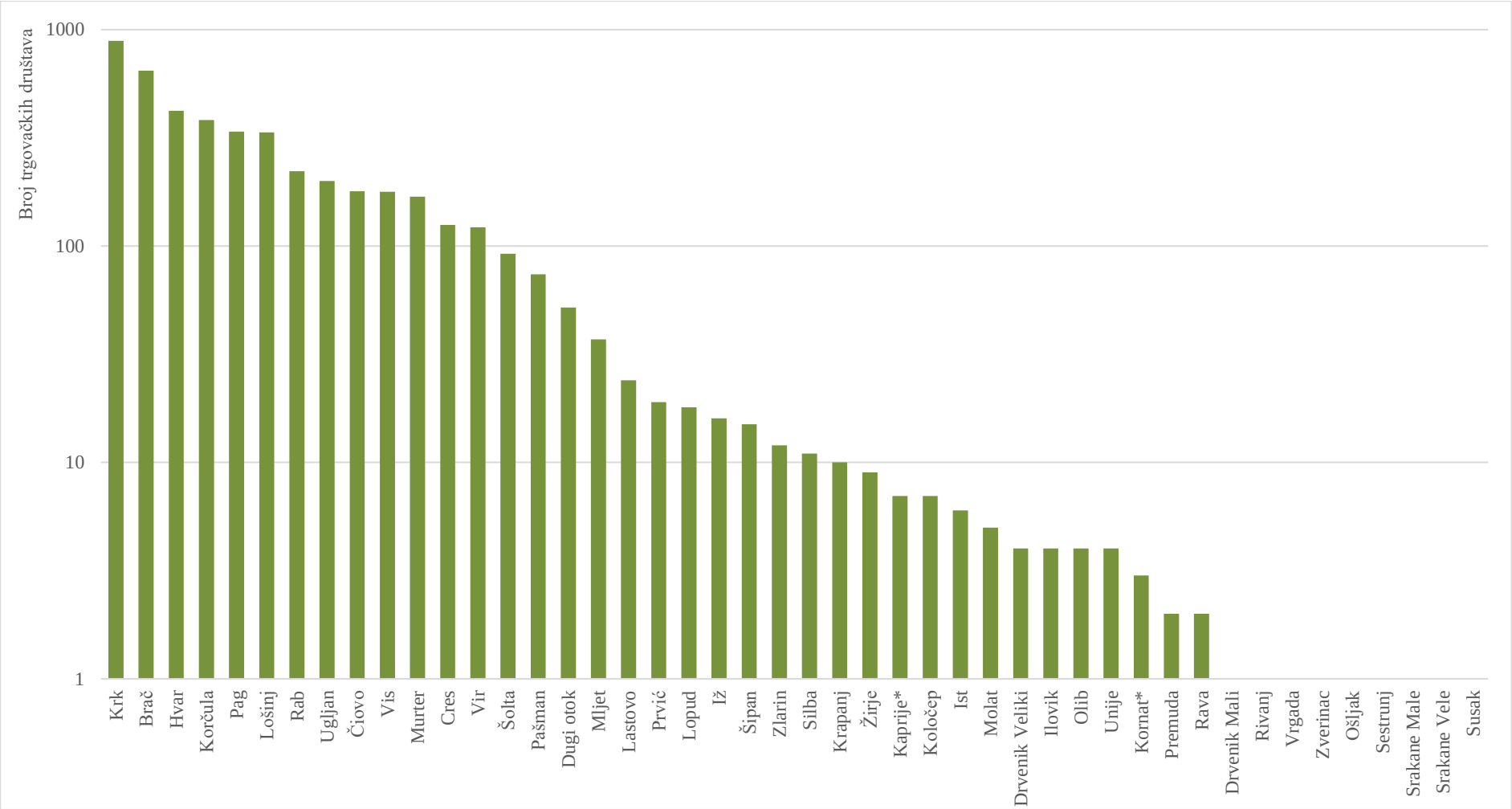

Sl. 27. Otoci prema broju trgovačkih društava 2018. godine

* Kod rezultata za otok Kornat dodano je jedno trgovačko društvo registrirano na otoku Žutu dok je kod otoka Kaprija dodano jedno trgovačko društvo registrirano na otoku Kaknju

Analizira li se gospodarska aktivnost otoka prema relativnom pokazatelju broja trgovačkih društava na 100 stanovnika, poredak otoka će biti nešto drugačiji. Prosječno hrvatski otočni prostor ima 3,7 trgovačkih društava na 100 stanovnika pri čemu 17 otoka ima iznadprosječni dok 24 otoka ima ispodprosječni broj trgovačkih društava na 100 stanovnika. Navedeni podatak za Republiku Hrvatsku iznosi 3,2 trgovačka društva na 100 stanovnika dok na županijskim razinama iznosi 3,5 za Primorsko-goransku, 3,1 za Dubrovačko-neretvansku, 2,8 za Splitsko-dalmatinsku, 2,4 za Zadarsku te 2,1 za Šibensko-kninsku županiju pa je moguće zaključiti o nešto intenzivnijoj poduzetničkoj aktivnosti na otocima ukoliko se u obzir uzme nacionalni prosjek. Uzrok tome moguće je sagledati u relativno razvijenom turizmu na otocima pa samim time i činjenici kako otočno stanovništvo intenzivnije poduzima poslovne pothvate u djelatnostima povezanim s turizmom poput pružanja smještaja, ugostiteljstva, različitih tipova trgovina, prijevoza i drugih vrsta specijaliziranih usluga. Viši relativni broj poslovnih subjekata na otocima je osim toga i posljedica utjecaja fizičke ograničenosti i odvojenosti otoka morem od kopna i drugih otoka, odnosno činjenice kako je prostorni utjecaj i domet pojedine djelatnosti na otocima ograničen morskom barijerom što u konačnici rezultira većim ukupnim brojem poslovnih subjekata na otocima. Iz navedenog poretka vidljivo je kako pojedini manji otoci poput Kornata, Žirja, Krapnja, Ilovika, Prvića i Unija imaju iznadprosječni broj trgovačkih društava na 100 stanovnika što je posljedica statističkog prikaza malih apsolutnih promjenakoje generiraju visoke relativne promjene. Uz navedeno, činjenica kako pojedini od navedenih subjekata nisu cjelogodišnjeg karaktera, već uglavnom sezonskog, povezanog s djelatnostima u turizmu, ukazuje kako se privredni potencijali na malim otocima ne iskorištavaju u željenom obujmu pa tako ni navedeni relativni pokazatelji u njihovom slučaju ne opravdavaju visoku poziciju i usporedbu s drugim otocima. Prilog navedenim konstatacijama ukazuje prethodno iznesena struktura stanovništva prema ekonomskoj aktivnosti za 2011. godinu prema kojoj aktivno i zaposleno stanovništvo općenito malih otoka broji tek nekoliko desetaka osoba. Nadalje, očekivano je registriran nešto povoljniji pokazatelj u slučaju površinski i populacijski većih otoka poput Visa, Brača, Lošinja, Krka, Cresa i Hvara na kojima je i u apsolutnom iznosu bio veći broj trgovačkih društava.

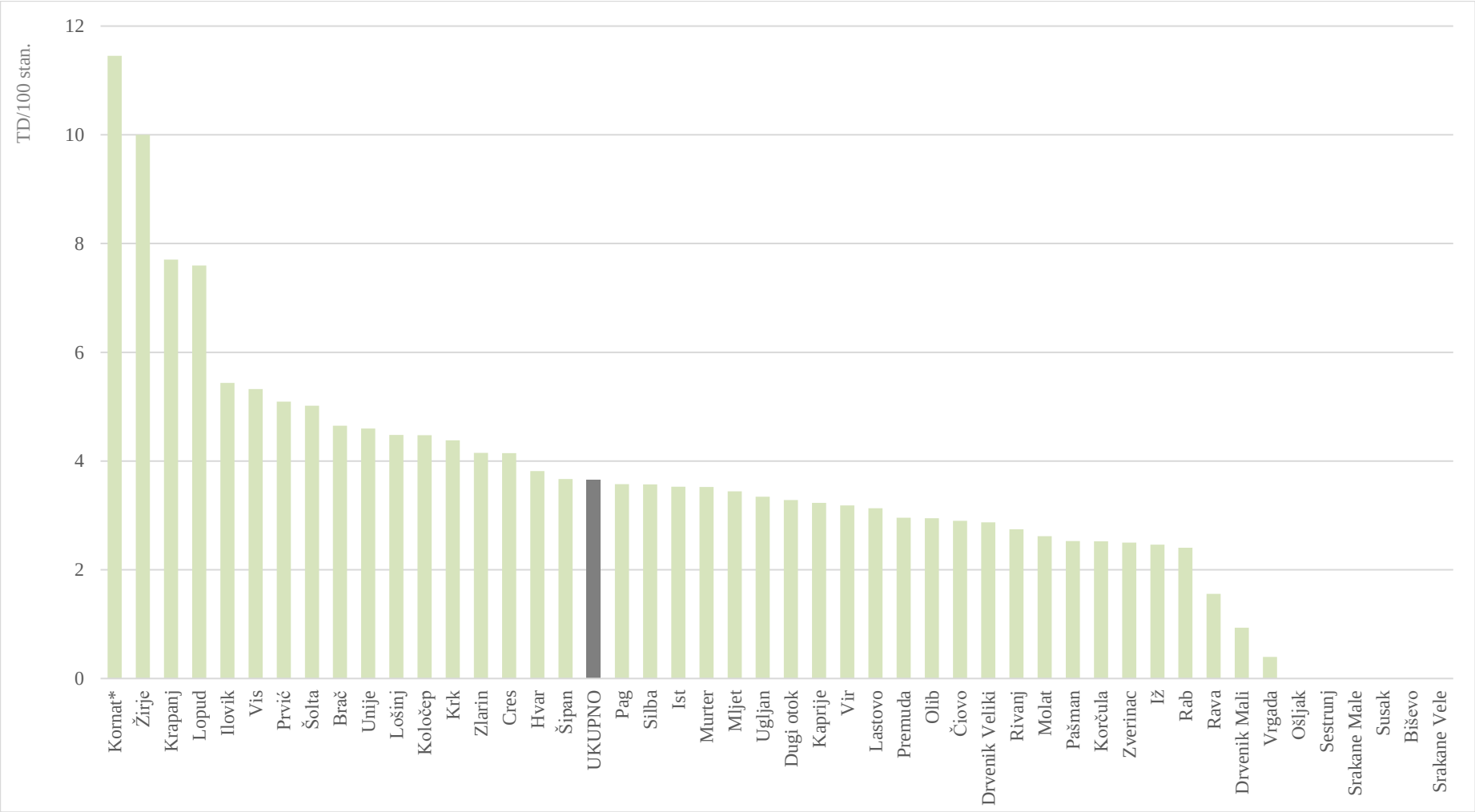

Sl. 28. Otoci prema broju trgovačkih društava na 100 stanovnika 2018. godine

* Kod rezultata za otok Kornat dodano je jedno trgovačko društvo registrirano na otoku Žutu dok je kod otoka Kaprija dodano jedno trgovačko društvo registrirano na otoku Kaknju

Prema podacima o aktualnom broju i tipovima gospodarskih subjakata, a usporedbom sa strukturom otočnog gospodarstva i vodećim gospodarskim subjektima iz 1970-ih i 1980-ih godina, moguće je zaključiti kako je otočni prostor Hrvatske posljednjih 40-ak godina prošao proces gospodarskog restrukturiranja, vidljivo u aktualnoj socioekonomskoj strukturi pojedinih otoka. Prema Bogunoviću (2002) proces restrukturiranja gospodarstva izravna je posljedica tranzicije na kraju 20. stoljeća u smislu promjena političkog, ekonomskog i socijalnog sustava u zemljama prijašnjega socijalističkog ustroja pri čemu je taj pojam najčešće vezan uz vlasničku strukturu i prijelaz s državnog vlasništva i hijerarhijskog državnog odlučivanja u sferi ekonomije na tržišni sustav. Uspoređujući otočnu gospodarsku strukturu prije 40-ak godina s današnjom, može se zaključiti kako uslijed spomenutog procesa tranzicije, ali i drugačijeg vrednovanja otočnih resursa, današnje gospodarstvo otočnog prostora karakterizira jednostavnija i skromnija proizvodna struktura, a cjelokupno gospodarstvo je orijentirano uglavnom na usluge s tek pokojim proizvodno-prerađivačkim gospodarskim subjektom. Prema Defilippisu (2001) industrija na otocima je prema vrstama i obujmu i prije 40-ak godina bila izrazito skromna u usporedbi s onom na kopnu pri čemu brodogradnju, eksploataciju kamena te tekstilnu industriju i tvornice za preradu plastike ističe kao najveće grupacije industrije na otocima. Tako su tradicionalni oblici industrije na otocima iz doba socijalizma temeljeni na vrednovanju otočnih resursa povezanih uz more ili druge elemente prirodne osnove kao što su brodarstvo i brodogradnja na otocima Murteru (brodogradilište i brodomarina „Ivo Vodopija Srećko“ u Betini), Čiovu (brodogradilište „Jadranbrod“ u Trogiru), Korčuli (brodogradilišta „Greben“ iz Vele Luke, „Radež“ iz Blata i „Inkobrod“ iz Korčule), Braču (dva manja brodogradilišta u Sumartinu i Milni), Ugljanu (remontno brodogradilište u Lamjani na otoku Ugljanu) i Cres-Lošinju („Lošinjska plovidba“, brodogradilišta u Cresu i Nerezinama), zatim ulovu, preradi i konzerviranju ribe na otocima Visu (RO[36] „Neptun“ u Komiži), Korčuli (tvornica sardina „Jadranka“), Ugljanu (RO „Adria“ u Kalima), Dugom otoku („Mardešić“ u Salima), eksploataciji i preradi kamena na otoku Braču (RO „Jadrankamen“ Brač u Pučišćima), proizvodnji soli na otoku Pagu (RO solana „Ante Festini“), uzgoju ovaca, proizvodnji mlijeka, vune i sira (RO „Paška sirana“) te proizvodnji i preradi proizvoda vinogradarstva, voćarstva i povrtlarstva na Visu (RO „Vinogradar“) i Hvaru (OOUR[37] „Hvarske vinarije“, RO Dalmacija vino-Dalvin, Split) (Jadranski otoci Jugoslavije, 1983).

[36] Radna organizacija
[37] Osnovna organizacija udruženog rada

Drugi oblici industrije na otocima temeljeni su na proizvodnji proizvoda od plastike, tekstilnoj industriji te proizvodnji ostalih uporabnih predmeta kao što su kreda, ljepilo, ambalaža, elektronski uređaji i dr. Tako je na otoku Krku RO „Vrbenka“ proizvodio mekani tekstil, pust za ovratnike, međupostavu za namještaj, obuću, traku za izolaciju, vatu, naramenice i krpe za pranje dok su se u RO „Krkplastka“ proizvodili bakelitna dugmad, zatvarači, posuđe, vješalice, suveniri i dr. Na otoku Pagu djelovala je RO za preradu i proizvodnju plastičnih proizvoda „Pagplastika“, a proizvodile su se cijevi za oluke i kućni vodovod, industrijske, kanalizacijske i elektro cijevi i dr. Na otoku Šolti od industrijske proizvodnje postojale su dvije djelatnosti – u okviru SOUR-a „Jugoplastika“ iz Splita u Grohotama su se proizvodile igračke, lopte i lutke, a u samostalnoj RO „Grosel“ u Stomorskoj djelovala je metaloprerađivačka djelatnost. Od industrije na otoku Braču su djelovale tvornica bombona i žvakaćih guma u Nerežišćima te pogon konfekcije, u Sutivanu tvornica plastičnih proizvoda, a u Selcima pogon građevinske stolarije. Na otoku Hvaru su postojala dva proizvodna pogona – OOUR “Proizvodnja dugmadi i plastične galanterije“ te RO „Jugoplastika“. Značajna industrijska poduzeća otoka Korčule bila su Tvornica limene ambalaže „Vela Luka“, „Trikop“ konfekcija dječje, ženske i muške odjeće u Blatu, RO „Greben elektronika za proizvodnju elektronskih uređaja“, RO „Tvornica elektronskih uređaja za proizvodnju nastavnih učila“. Na otoku Visu su djelovali pogon konfekcije „Jugoplastika“ u Visu te pogon za proizvodnju čamaca od poliestera u Komiži (Jadranski otoci Jugoslavije, 1983). Većina od spomenutih industrijskih pogona je 1990-ih godina tijekom tranzicijskog razdoblja prošla krize u poslovanju i prilagodbi na nove tržišne uvjete uslijed čega su prestali djelovati, a što je ujedno uzrokovalo socioekonomsku nestabilnost u otočnim lokalnim sredinama. Još 2001. godine Defilippis je upozoravao kako je u sklopu otočne politike država trebala posvetiti posebnu pažnju njihovoj sanaciji i daljnjem razvoju što bi ujedno bio faktor dugoročne stabilizacije otočnog stanovništva.

4.4.2.2. Otoci prema broju zaposlenih u trgovačkim društvima

U 4629 trgovačkih društava, koja su 2018. godine djelovala na otocima, bilo je 22 284 zaposlenih, 2,3 % svih zaposlenih u trgovačkim društvima u Republici Hrvatskoj. Manji udio zaposlenih od udjela ukupnog broja trgovačkih društava na otocima u odnosu na nacionalni prosjek posljedica je malog broja srednjih i velikih poduzeća koja djeluju na otocima, a koja zapošljavaju veći broj radne snage. Također, registriran je određeni broj trgovačkih društva bez zaposlenih na otocima. Općenito, očekuje se najveći broj zaposlenih na onim otocima koji imaju veći broj trgovačkih društava te na onima sa zastupljenim velikim i srednjim poduzećima. U poretku otoka prema broju zaposlenih na prvome mjestu se očekivano nalazi otok Krk, s

obzirom na najveći broj trgovačkih društava i djelovanje 3 velika i 14 srednjih poduzeća koja zapošljavaju 2334, dok ukupni broj zaposlenih iznosi 4891. Slijede otoci Brač, Lošinj, Korčula, Hvar, Pag, Cres i Rab s po više od 1000 zaposlenih, ujedno otoci s najvećim brojem trgovačkih društava te s po jednim velikim poduzećem. Općenito, poredak otoka prema broju zaposlenih u trgovačkim društvima na otocima uglavnom nadalje slijedi poredak otoka prema broju trgovačkih društava pri čemu postojanje srednjih poduzeća na pojedinim otocima utječe na njegovo više pozicioniranje u poretku otoka prema broju zaposlenih. Na začelju ljestivce otoka prema ukupnom broju zaposlenih u trgovačkim društvima nalaze se mali otoci s tek po 10-ak i manje trgovačkih društva, među kojima pojedini niti nemaju zaposlenih pa u konačnici na čitavim otocima, njih čak 12 prozašlih iz navedene analize, nema zaposlenih.

Poredak otoka prema relativnom pokazatelju, broju zaposlenih u trgovačkim društvima na 100 stanovnika, pokazuje izražene međuotočne razlike. Prosječno hrvatski otoci imaju 17,5 zaposlenih u trgovačkim društvima na 100 stanovnika dok nacionalni prosjek iznosi 23,8 zaposlenih na 100 stanovnika pa otoci u navedenom pokazatelju imaju niže prosječne vrijednosti. Posljedica je to manjeg udjela srednjih i velikih tvrtki na otocima pa posljedično i manjeg ukupnog broja zaposlenih, ali također i činjenice kako na otocima određeni broj trgovačkih društava ne zapošljava niti jednu osobu. Samo 8 otoka ima veći prosječni broj zaposlenih u odnosu na otočni prosjek od 17,5 zaposlenih. Na prvome mjestu nalazi se otok Cres s prosječno 54 zaposlena u trgovačkim društvima na 100 stanovnika kao posljedica omjera relativno velikog broja zaposlenih (ukupno 1630, od kojih oko 1200 u postojeća četiri srednja i jednom velikom otočnom poduzeću) i nešto manjega ukupnog broja stanovnika na tom otoku. Slijede otoci Lopud i Koločep koji visoku pozicioniranost na ljestvici imaju zahvaljujući djelovanju srednjih poduzeća na njima dok je visoka pozicioniranost otoka Kornata posljedica relativnog odnosa naspram malog broja stanovništva. Najmanje pokazatelje imaju mali otoci te ujedno isti oni s registriranim najmanjim brojem trgovačkih društava i brojem zaposlenih u njima. Kod sedam otoka taj relativni pokazatelj nije moguće izračunati zbog nepostojanja trgovačkih društava i/ili zaposlenih u njima.

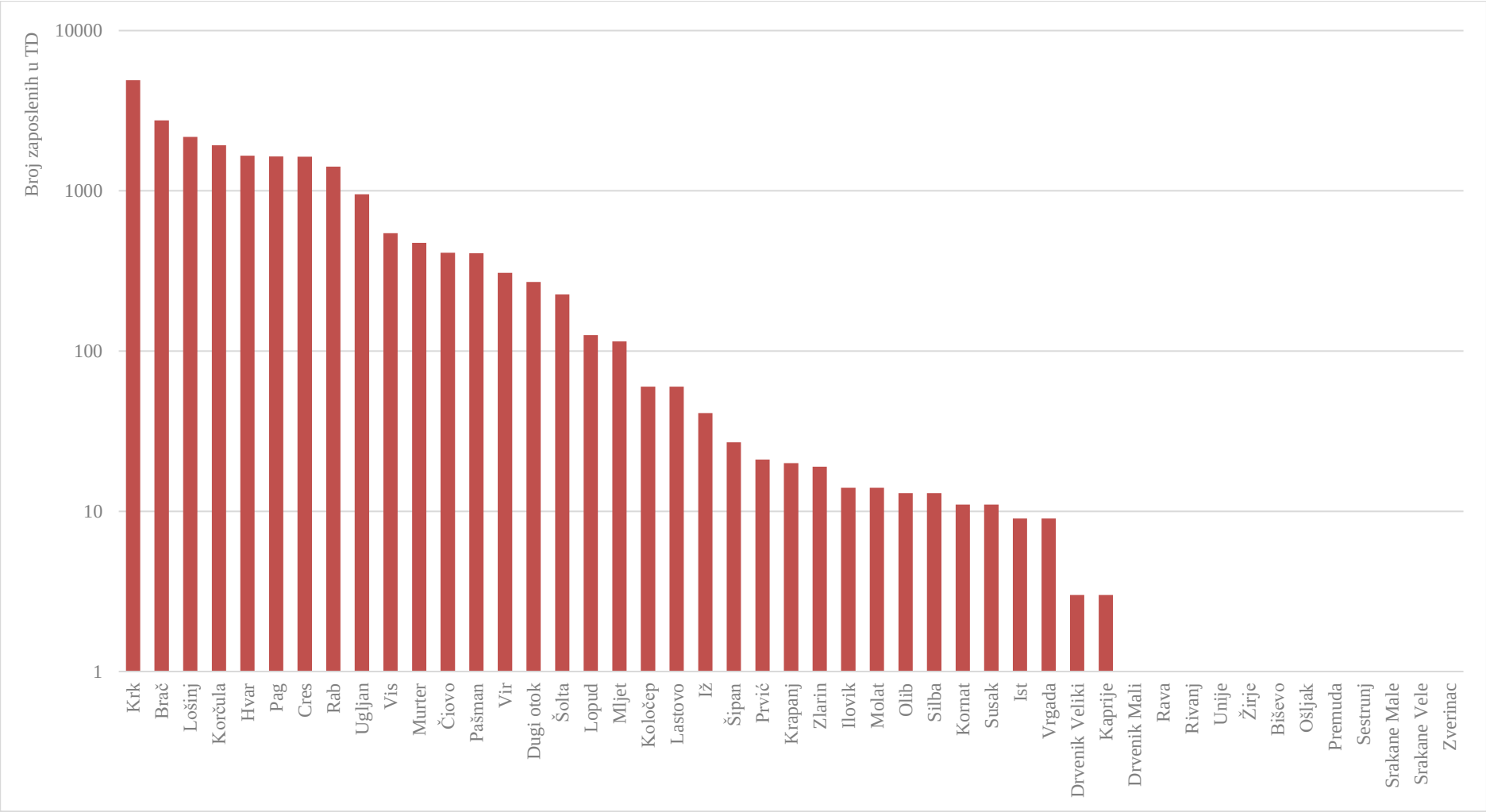

Sl. 29. Otoci prema broju zaposlenih u trgovačkim društvima 2018. godine

* Kod rezultata za otok Kornat dodani su zaposleni iz trgovačkog društva registriranog na otoku Žutu dok su kod otoka Kaprija dodani zaposleni u trgovačkom društvu registriranom na otoku Kaknju

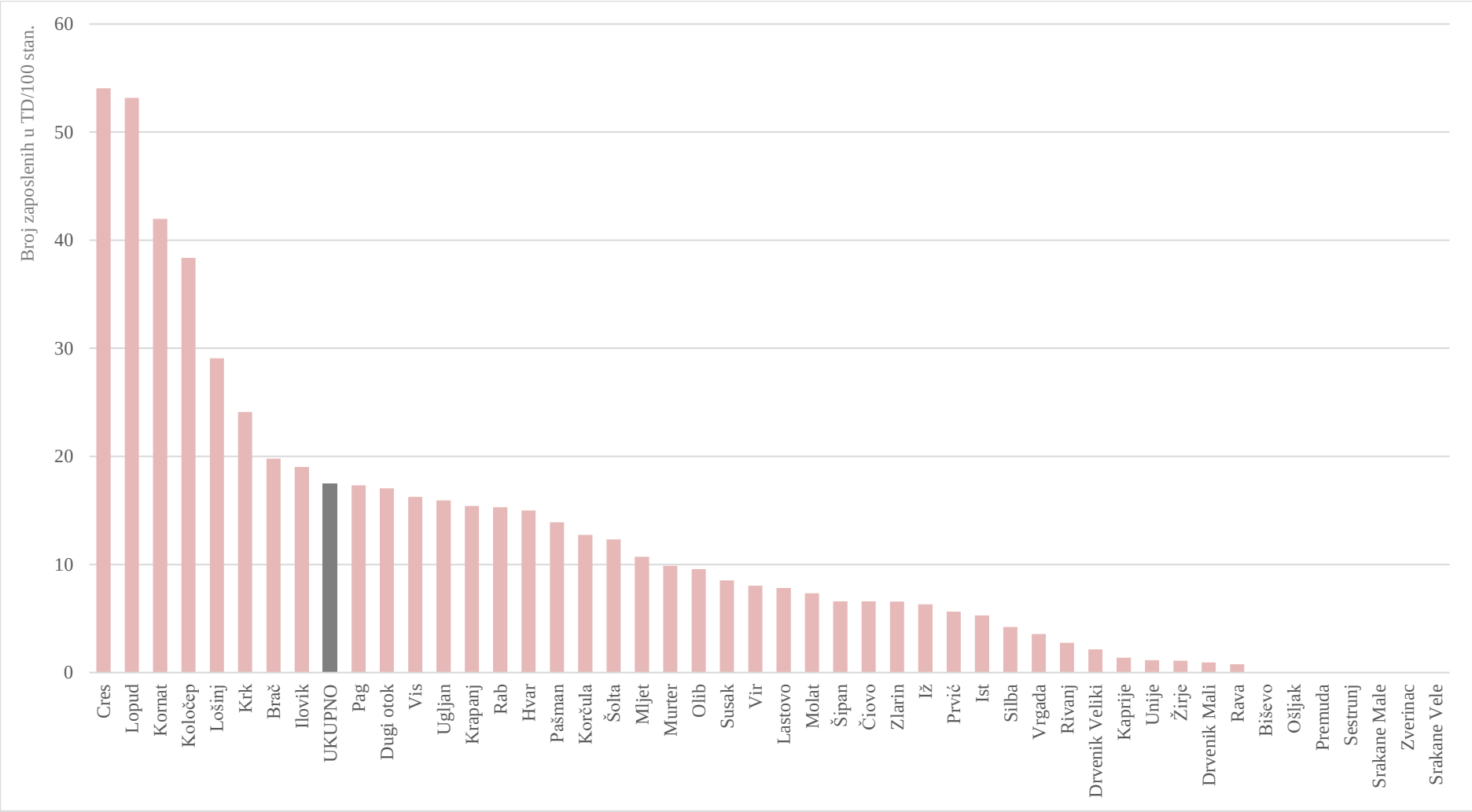

Sl. 30. Otoci prema broju zaposlenih u trgovačkim društvima na 100 stanovnika 2018. godine

* Kod rezultata za otok Kornat dodani su zaposleni iz trgovačkog društva registriranog na otoku Žutu dok su kod otoka Kaprija dodani zaposleni u trgovačkom društvu registriranom na otoku Kaknju

4.4.2.3. Otoci prema broju cjelogodišnjih obrta

Prema Zakonu o obrtu (NN 143/13) obrt je samostalno i trajno obavljanje dopuštenih gospodarskih djelatnosti od strane fizičke osobe sa svrhom postizanja dobiti koja se postiže proizvodnjom, prometom ili pružanjem usluga na tržištu. Obrti su jedan od najčešćih načina djelovanja poduzetnika, doprinoseći time gospodarstvu određenoga prostora pa tako i otoka. Obrti omogućavaju zadovoljenje mnogih svakodnevnih potreba te na taj način popunjavaju niz tržišnih segmenata koji za veće gospodarske subjekte nisu dovoljno atraktivni. Nadalje, obrti pružaju egzistenciju mnogima izvan velikih urbanih sredina, a isto tako čine lakšim i ugodnijim život stanovništva ruralnih područja i manjih urbanih središta. Specifične vrste obrta kao što su tradicijski i umjetnički obrti omogućavaju opstanak tradicije i očuvanje lokalnog identiteta te nadopunjavaju turističku ponudu unikatnim proizvodima i originalnim uslugama.

Prema podacima Obrtnog registra Ministarstva poduzetništva i obrtništva za 2018. godinu na otocima je djelovalo ukupno 4614 cjelogodišnjih obrta koji čine 5,3 % obrta Republike Hrvatske. Distribucija obrta prema otocima pokazuje sličan raspored distribuciji trgovačkih društava. Na prvom mjestu nalazi se otok Krk s 891 cjelogodišnjim obrtom, a slijede populacijski veći otoci Hvar (492), Brač (475), Rab (429), Korčula (400), Pag (377), Lošinj (319) i Murter (231) pa ukupni broj obrta na navedenih 8 otoka čini 78 % svih otočnih obrta. Na ljestvici otoka prema broju obrta slijede potom četiri otoka sa po više od 100 obrta: Čiovo (150), Ugljan (131), Vis (125) i Cres (117), a niz se nastavlja populacijski srednjim i manjim otocima sa po više od 10 obrta: Pašman (89), Vir (58), Dugi otok (57), Mljet (33), Lastovo (32), Šolta (31), Prvić (22), Šipan (22), Krapanj (15), Lopud (15) i Iž (11). Osamnaest je otoka sa po deset i manje cjelogodišnjih obrta od kojih su svi redom populacijski mali i vrlo mali otoci (Silba, Zlarin, Ist, Koločep, Susak, Drvenik Mali, Ilovik, Olib, Molat, Unije, Žirje, Premuda, Drvenik Veliki, Kaprije, Vrgada, Kornat, Rava i Biševo), a na njima je tek 2 % svih otočnih obrta. Šest otoka nema niti jedan cjelogodišnji obrt (Ošljak, Rivanj, Sestrunj, Male Srakane, Vele Srakane i Zverinac). Potrebno je napomenuti kako kod ukupnog broja obrta nisu u obzir uzeti tzv. sezonski obrti i oni koji plaćaju paušalni porez, a s obzirom na sezonski karakter turizma na otocima, određeni broj obrta je tog karaktera[38].

[38] Prema podacima Porezne uprave 2018. godine su na prostoru Ispostave Vis (obuhvaća prostor otoka Visa) paušalni porez obračunavala 104 obrta, na prostoru Ispostave Hvar (obuhvaća prostor otoka Hvara) njih 469, a na prostoru ispostave Supetar (obuhvaća prostor otoka Brača) 332 obrta što dovodi do zaključka kako se na otocima broj obrta u ljetnoj turističkoj sezoni gotovo udvostruči.

Relativni pokazatelj broja obrta na 100 stanovnika pokazuje drugačiji poredak otoka. Prosječno otočni prostor ima 3,6 cjelogodišnjih obrta na 100 stanovnika dok nacionalni pokazatelj iznosi 2,2 obrta na 100 stanovnika pa je kao i u slučaju trgovačkih društava moguće zaključiti o intenzivnijoj poduzetničkoj aktivnosti na otocima kroz obrtništvo kao posljedici utjecaja fizičke ograničenosti i odvojenosti otoka morem od kopna i drugih otoka što ograničava prostorni utjecaj i domet pojedine djelatnosti na otocima. To u konačnici rezultira većim ukupnim brojem poslovnih subjekata na otocima. Vrh ljestvice otoka zauzimaju redom površinski i populacijski mali otoci (Krapanj, Ilovik, Biševo, Kornat, Lopud, Premuda, Prvić, Unije, Drvenik Mali, Žirje itd.) zbog činjenice malog broja stalnog stanovništva, a ipak zastupljenosti poduzetničke obrtničke aktivnosti na njima koja se najčešće odnosi na trgovinu, ugostiteljstvo i pojedine zanatske poslove. Upravo su obrti često jedine formalne oblike gospodarskog djelovanja na malim otocima. Ukupno 24 otoka ima viši pokazatelj u odnosu na otočni prosjek. Kod 6 otoka taj pokazatelj ne može se izračunati zbog nepostojanja cjelogodišnjih obrta na njima.

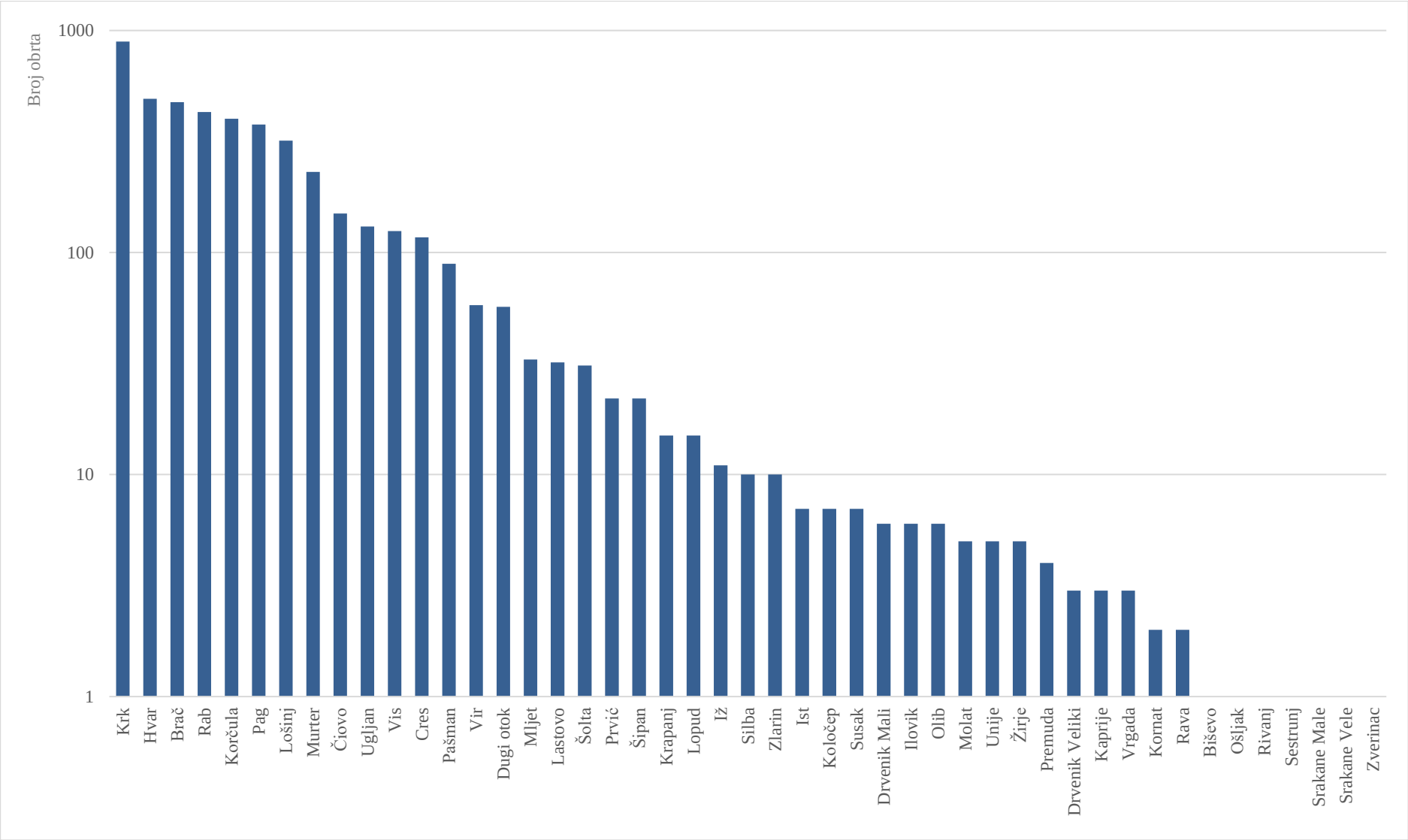

Sl. 31. Otoci prema apsolutnom broju cjelogodišnjih obrta 2018. godine

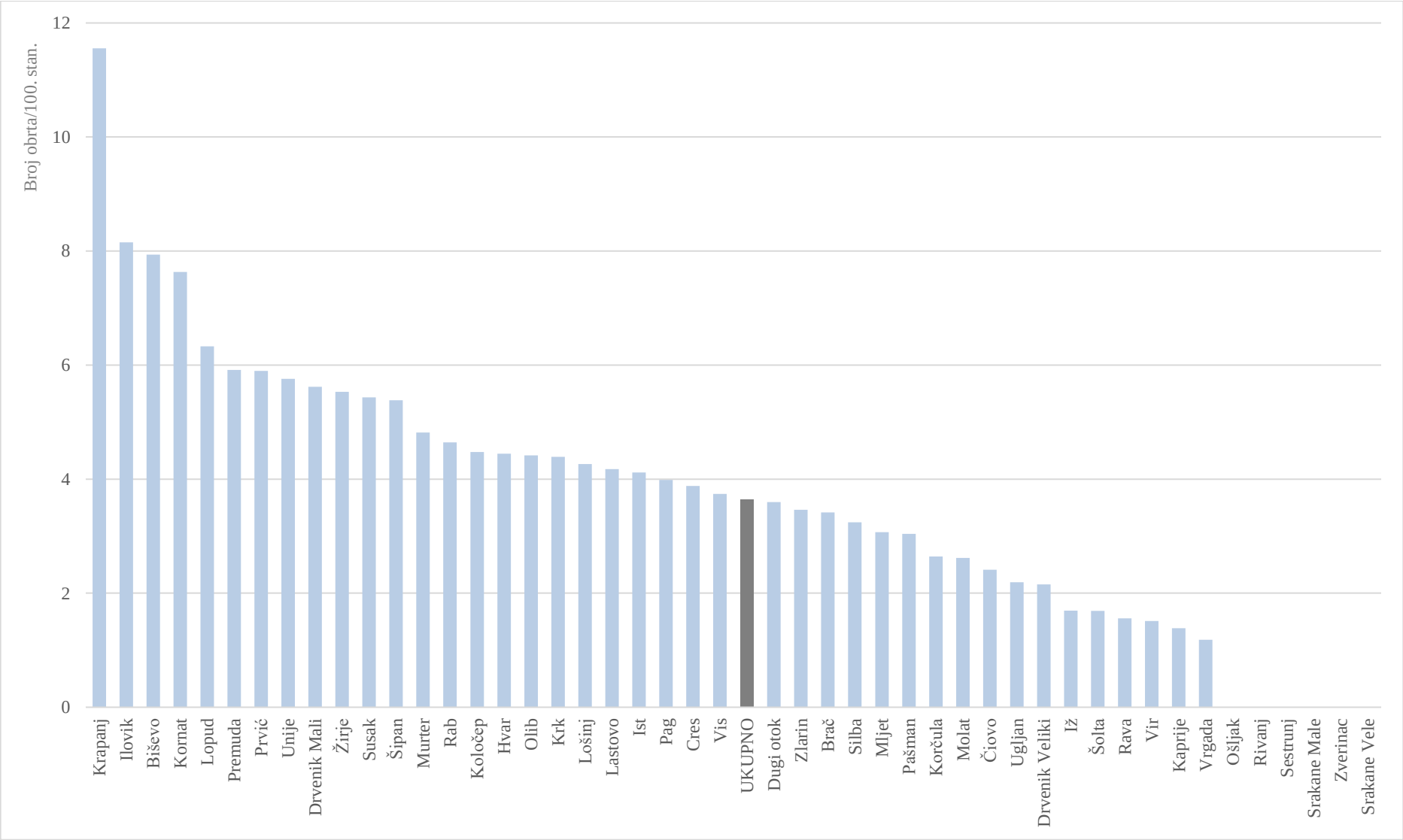

Sl. 32. Otoci prema broju obrta na 100 stanovnika 2018. godine

4.4.3. Poljoprivreda na otocima

Otočnu poljoprivredu od 1960-ih godina 20. stoljeća karakterizira proces deagrarizacije, odnosno napuštanje poljoprivrede kao primarne djelatnosti te smanjenje poljoprivredne proizvodnje. Proces deagrarizacije vidljiv je iz smanjenja broja poljoprivrednih gospodarstava, poljoprivrednog stanovništva, prosječne veličine obiteljskoga poljoprivrednog gospodarstva kao i obradivog zemljišta na otocima (Deffilipis, 2001; Radinović, 2001). Radinović (2001) je u istraživanju obilježja poljoprivrednih gospodarstava dalmatinskog otočja pokazao kako se ukupni broj obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava u razdoblju 1955. – 1991. godine smanjio s 13 259 na 5283. Seosko se stanovništvo dalmatinske otočne skupine u razdoblju 1961. – 1991. godine smanjilo s 52 127 na 42 446 stanovnika dok je istodobno broj poljoprivrednog stanovništva smanjen s 24 900 na samo 3138 stanovnika. Najintenzivnije smanjenje broja obiteljskih gospodarstava registrirano je u razdoblju 1971. – 1981. godine, a smanjio se također i broj članova seoskih domaćinstava, posebice u domaćinstvima koja su imala više članova. Prosječno otočno obiteljsko poljoprivredno gospodarstvo imalo je 1991. godine 2,9 članova dok je prema rezultatima istraživanja iz 1976. godine imalo 4 člana. Također, prema Deffilipisu (2001) prisutno je smanjenje obradivog zemljišta koje je smanjeno s oko 20 000 hektara, koliko ga je bilo nakon Drugoga svjetskog rata, na 13 249 hektara 50 godina nakon njega. Male površine te veliki broj parcela osnovna su obilježja zemljišnih kapaciteta obiteljskih gospodarstava otočnog prostora. Usitnjenost posjeda daljnje je obilježje kapaciteta otočnih poljoprivrednih gospodarstava. Naime, najbrojnija su gospodarstva koja imaju posjed od 1 do 3 hektara, njih 29 %, a slijede ona s posjedima do 0,5 hektara, njih 21 %. Prosječna veličina otočnog posjeda iznosi svega 0,24 hektara što je upola manje od nacionalnog prosjeka. Međutim, iako poljoprivreda više nema toliko izraženu egzistencijalnu ulogu za otočno stanovništvo kao što ju je imala u prošlosti, danas je ipak jedan od oblika gospodarskog vrednovanja prirodno-geografske osnove otoka te ima važnu ulogu u otočnom privređivanju.

4.4.3.1. Otoci prema suvremenoj poljoprivrednoj aktivnosti

Kao osnovni pokazatelj intenziteta poljoprivredne aktivnosti na hrvatskim otocima korišteni su podaci o broju poljoprivrednih gospodarstva (PG) kao najzastupljenijem obliku suvremene poduzetničke aktivnosti u poljoprivredi. Podaci se odnose na stanje na dan 14. 12. 2015. godine

prema Upisniku poljoprivrednika[39], a preuzeti su od Agencije za plaćanja u poljoprivredi, ribarstvu i ruralnom razvoju (APPRRR).

Na hrvatskim su otocima 2015. godine bila registrirana ukupno 9023 poljoprivredna gospodarstva koja čine 5,3 % ukupnog broja poljoprivrednih gospodarstava u RH od njih 170 515. S više od 1.000 poljoprivrednih gospodarstava ističu se Korčula (1573), Brač (1389) i Hvar (1119). Slijede otoci Pag i Krk sa po 750 poljoprivrednih gospodarstava, a zatim Rab (520) i Vis (405). Broj poljoprivrednih gospodarstva te općenito poljoprivredna aktivnost i proizvodnja na otocima usko su vezani uz prirodno-geografske predispozicije pojedinog otoka, u prvom redu zastupljenim plodnim površinama i povoljnom konfiguracijom terena. Hrvatski su otoci uglavnom građeni od vapnenaca i dolomita te fliša koji tvori više slojeva sedimentnih stijena u kojima se najčešće smjenjuju lapori, pješčenjaci i vapnenci, a u osnovi njihovu reljefnu sliku uglavnom određuju dva glavna oblika – vapnenački grebeni ili antiklinale te flišne udoline, tj. sinklinale, u pojedinima od kojih su nastala plodna otočna polja. Osim pogodnog tla u poljima tijekom povijesti su za poljoprivrednu aktivnost osposobljena tla i površine krčenjem i terasiranjem strmih obronaka. Poljoprivredne površine su na otocima bile najprije pod prirodnom vegetacijom, a potom ih je čovjek krčenjem pretvorio u obradive i to najprije na poljima, a potom su krčene šume pretvarajući ih u obradive terase (Novak, 1952) čime je oblikovan specifičan ruralni otočni krajolik s prevladavajućim pejzažima vinograda i maslinika podignutih na terasiranim padinama promreženim različitim vrstama suhozida (Faričić, 2012) koji su danas ipak u najvećem dijelu zapušteni te ponovno obrasli vegetacijom tvoreći tzv. fosilizirani pejzaž suhozida. Najveća su plodna polja upravo na najvećim hrvatskim otocima pa se očekuje njihova valorizacija u pojoprivredne svrhe, odnosno kroz intenzivniju poljoprivrednu aktivnost.

Nadalje, intenzitet suvremene poljoprivredne aktivnosti pojedinog otoka osim prirodno-geografske predispozicije uvelike ovisi o općim socioekonomskim i demografskim procesima i strukturama na pojedinom otoku i njihovom intenzitetu, primarno deagrarizaciji kao procesu

[39] Upisnik poljoprivrede je baza podataka koja sadrži informacije o poljoprivrednim subjektima i njihovim resursima na određenom prostoru, a u njega se upisuju poljoprivrednici, koji podnose zahtjeve za potpore u poljoprivredi, obiteljska poljoprivredna gospodarstva, koja na tržištu prodaju vlastite poljoprivredne proizvode, i poljoprivrednici koji prema posebnim propisima moraju biti registrirani u upisnicima, registrima ili evidencijama što ih vodi Ministarstvo ili ustanove u poljoprivredi. Podaci ukupnog broja poljoprivrednih gospodarstava (PG-ovi) prema tipu sadrže: obiteljska poljoprivredna gospodarstva (OPG-ovi), obrte, trgovačka društva, zadruge i ostale, među kojima dominiraju OPG-ovi s oko 97 % svih poljoprivrednih gospodarstava na razini Republike Hrvatske.

napuštanja poljoprivredne djelatnosti, ali također i o procesu starenja stanovništva koji su utjecali na aktualni ekonomski sastav stanovništva otoka. Prethodnim je analizama pokazano kako je uzrok pada ekonomske aktivnosti stanovništva otoka ponajprije deagrarizacija od 1970-ih godina pri čemu Magaš i Faričić (2000, 2004, 2006) obrađuju primjere otoka Ugljana, malih otoka šibenskog arhipelaga i Drvenika Malog.

Broj poljoprivrednih gospodarstava smanjuje se s opadanjem veličine pojedinih otoka pa su otoci s najmanjim brojem PG-ova ujedno površinski mali otoci. Osim prostorne ograničenosti za bavljenje poljoprivrednom proizvodnjom male otoke karakteriziraju nepovoljniji prirodni uvjeti, tj. krš s oskudicom obradivog tla i bezvodica. Od preostalih ograničavajućih čimbenika poljoprivredne proizvodnje na malim otocima ističu se usitnjenost zemljišnih posjeda, dislociranost obradivih parcela unutar istog gospodarstva, tehničko-tehnološka zaostalost, također i starije stanovništvo kojem je poljoprivreda tek dopunska djelatnost.

Prosječni broj poljoprivrednih gospodarstava hrvatskog otočnog prostora iznosi 7,2 PG-a na 100 stanovnika pri čemu na 4 otoka (Ošljak, Sestrunj, Male Srakane i Vrgada) nije registrirano niti jedno poljoprivredno gospodarstvo. Taj pokazatelj ipak ne konstatira kako na tim otocima poljoprivreda kao gospodarska djelatnost ili aktivnost nije zastupljena, već kako ne postoje službeno evidentirani poljoprivredni subjekti na njima upisanih u spomenuti Upisnik poljoprivrede. Povezano s evidentiranjem poljoprivredne djelatnosti Faričić (2012) navodi kako je poljoprivreda na otocima sveprisutna kao dopunska djelatnost otočnog stanovništva koja, iako nije evidentirana, značajno doprinosi budžetu otočnih domaćinstava. Također autor naglašava kako, povezano s problematikom statističke evidencije, poljoprivrednu proizvodnju na otocima nije u potpunosti moguće prikazati, što zbog manjkavosti službenih podataka na razini naselja, što zbog plasiranja dijela viškova proizvoda „na crno“, kao poklona i sl. Pokazatelj broja PG-ova na 100 stanovnika na nacionalnoj razini iznosi 4,1 pa je prema njemu moguće zaključiti kako otočni prostor karakterizira viši intenzitet poljoprivredne aktivnosti u vidu broja PG-ova. Posljedica je to činjenice da otočni prostor prema svim karakteristikama pripada hrvatskom ruralnom prostoru, s dominantnom uporabom zemljišta, posebice u poljoprivredi i šumarstvu kao jednim od osnovnih načina egzistencije stanovništva (Faričić, 2012).

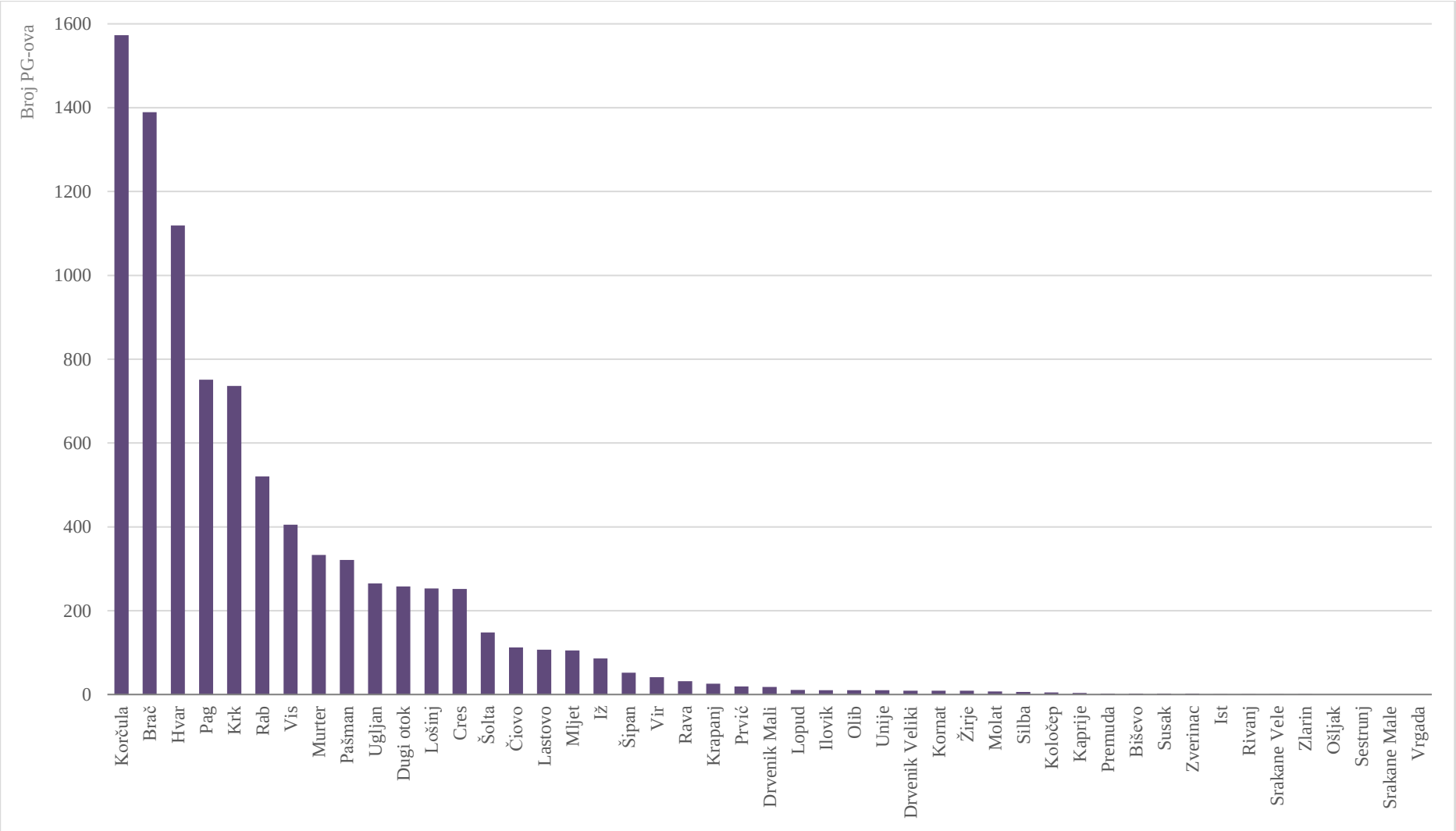

Sl. 33. Otoci prema broju poljoprivrednih gospodarstava 2015. godine

Promotri li se poljoprivredna aktivnost na otocima iskazana brojem poljoprivrednih gospodarstava na 100 stanovnika, moguće je zaključiti o intenzitetu, ali i značenju te djelatnosti na pojedinim otocima. Raspon vrijednosti kreće se od oko 40 do 20 PG-ova na 100 stanovnika kod otoka Kornata, Srakana Velih, Rave i Drvenika Malog koji su međutim posljedica malog broja stanovništva navedenih otoka te posljedično visokih relativnih pokazatelja. Općenito viši intenzitet poljoprivredne aktivnosti prema navedenom pokazatelju imaju površinom te populacijom manji otoci pa se tako među prvih 13 otoka na ljestvici nalaze samo 3 površinom i populacijom veća otoka: Dugi otok, Lastovo i Vis. Iako je navedenu pojavu moguće objasniti malim brojem otočnog stanovništva koji generiraju nešto više statističke pokazatelje, poljoprivreda je na manjim otocima učestalo zastupljena kao dopunska djelatnost brojnih kućanstava. Faričić i dr. (2010) empirijskim i terenskim istraživanjima potvrđuju kako na malim otocima otočani, a posebice umirovljenici ustraju u obradi svojih posjeda, ponajviše maslinika i vrtova, uz učestalo stvaranje tržišnih viškova. Iako autori navode najvećim dijelom plasiranje poljoprivrednih proizvoda „na crno“, formalna registracija poljoprivredne proizvodnje najčešće kroz osnivanje OPG-ova te upis u Upisnik OPG-ova ipak je danas zastupljena i na malim otocima jer omogućava primanje novčanih poticaja ili korištenje nekih od nacionalnih, županijskih ili europskih fondova (kao što su sudjelovanje u projektu Hrvatski otočni proizvod, korištenje financijskih sredstava Europskog poljoprivrednog fonda za ruralni razvoj i dr.). Prilog navedenim tezama o sudjelovanju starijeg stanovništva u poljoprivrednoj aktivnosti na malim otocima kroz formalnu registraciju ukazuje analiza poljoprivrede u Strategiji razvoja LAG-a Mareta 2014 - 2020 koja obuhvaća i male zadarske otoke. Navedeno je sljedeće: „U svega 158 PG-a ili 8,65 % nositelji su mlađi od 40 godina. U 810 PG-a ili 44,36 % nositelji su starosti 60 – 64 godina. U 858 ili 46,99 % PG-a nositelji su stariji od 65 godina“. Uvidom u podatke APPRRR-a od ukupno 29 OPG-ova na otoku Ravi kod njih 23 osoba nositelj starija je od 65 godina, 3 su nositelja stara od 61 do 64 godine dok je tek 1 osoba nositelj mlađa od 41 godine.

Nadalje, u odnosu na otočni prosjek od 7,1 PG-ova na 100 stanovnika iznadprosječnu vrijednost imaju otoci: Pašman, Korčula, Hvar, Brač, Žirje, Mljet, Cres, Šolta, Pag i Olib. Ispodprosječna poljoprivredna aktivnost, osim uglavnom malih otoka kod kojih je malobrojnom stanovništvu poljoprivredna aktivnost još uvijek ipak ostala isključivo dopunska i neregistrirana djelatnost, imaju premošteni otoci Čiovo i Vir, a razlog tome je potrebno sagledati u okviru zastupljenosti vikendica, apartmana i ostalih objekata namijenjenih turizmu te orijentaciji stanovništva turističkim i ugostiteljskim djelatnostima.

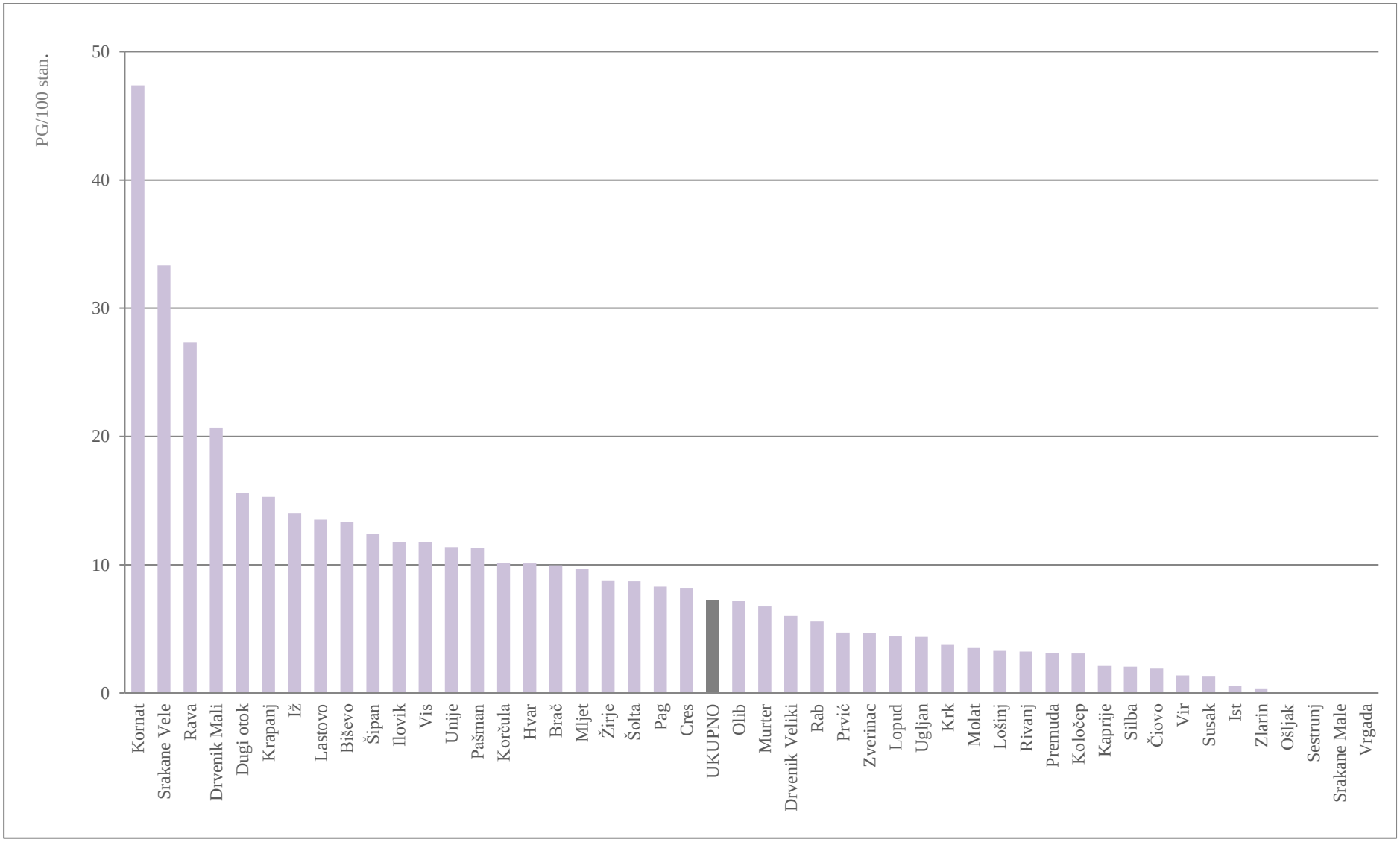

Sl. 34. Otoci prema broju poljoprivrednih gospodarstava (PG) na 100 stanovnika 2015. godine

4.4.4. Turizam na otocima

Otočne posebnosti, u prvom redu njihova odvojenost morem od kopna, autentičnost prirode i socio-kulturne osobine čine glavne turističke privlačnosti otoka diljem svijeta zbog čega ih brojni autori nazivaju „mamcima“ (King, 1993; Peron, 2004; Baldacchino, 2012), opisujući ljudsku potrebu za otočnim iskustvom u suvremenom svijetu najčešće u obliku turizma i posjećivanja (Peron, 2004). Butler (1993) ističe 4 ključna čimbenika turističkog interesa za otoke: fizička odvojenost, kulturne razlike, atraktivna klima i okoliš, a u nekim slučajevima i politička autonomija. McKercher i Fu (2005) prepoznaju opće atribute periferije koji otoke čine privlačnim za turiste, a to su njihovo prirodno okruženje, male populacije i relativna slabija razvijenost. Za razliku od otočne poljoprivrede i industrije, kod kojih postoje ekonomska ograničenja zbog troškova dostupnosti, turizam je djelatnost koja može prevladati morsku barijeru što je često upravo privlačni čimbenik za dolazak turista (Jackson, 2008). Royle (1989) navodi kako je izolacija otočni turistički resurs, osobito koristan za otoke s ograničenim ostalim prirodnim resursima.

Turizam je glavni gospodarski sektor mnogih otoka, a osobito malih otočnih država u razvoju (eng. *Small Island Development States – SIDS*). Devet od deset zemalja, koje ponajviše ovise o prihodima od turizma kao udjelu u BDP-u, male su otočne države u razvoju, uglavnom s područja Kariba i Tihog oceana dok kao desetu na popisu autori ističu upravo Hrvatsku, zemlju s mnoštvom turistima privlačnih otoka (Scheyvens i Momsen, 2008). Danas je turizam jedna od najvažnijih privrednih grana hrvatskih otoka, a osim toga i sve značajniji faktor fizionomske, funkcionalne i socioekonomske transformacije otočnog prostora. Radeljak Kaufmann (2013) je primjenom faktorske analize u izradi tipologije jedinica lokalne samouprave prema razvojnim obilježjima nakon 2001. godine pokazala kako je najveći broj otočnih jedinica lokalne samouprave u Dalmaciji orijentiran upravo na turizam i rekreaciju. Dosadašnja istraživanja na primjerima otoka i njihovih skupina (Opačić, 2008; Veraja, 2001; Faričić, 2012; Faričić i dr., 2010), zatim aktualni podaci o turističkim dolascima i smještajnim kapacitetima te posebice razvojni planovi i strategije u segmentima općeg ili turističkog razvoja otočnih jedinica lokalne samouprave i zaštićenih područja na otocima ukazuju kako hrvatski otočni prostor karakterizira različit intenzitet te smjerovi turističkog razvoja na međuregionalnoj i otočnoj razini. Pri tome se ističu otočne destinacije i otoci s postignutim rekordnim brojem turističkih pokazatelja u otočnim okvirima od kojih su pojedini primjeri razvoja boravišnog turizma i vikendaštva, zatim otoci specifični po pojedinim posebnim oblicima turizma kao što je eko turizam, otoci kod kojih se turistički boravci i posjećivanja pojavljuju tek sporadično i dr., što u konačnici potvrđuje

tezu kako su i po pitanju turističkog razvoja otoci iznimno heterogeni te jedinstveni sustavi na čija obilježja utječu brojni povijesni i recentni te prirodni i društveni razvojni čimbenici.

Iako u suvremenom životu otoka i otočana vlada opće mišljenje kako je turizam vodeća gospodarska djelatnost i glavni izvor prihoda otočnog stanovništva te jedan od najvažnijih čimbenika prostorno-diferencijalnih demografskih kretanja na otocima, Zupanc i dr. (2000) su pokazali kako je uloga turizma u demografskim kretanjima hrvatskih otoka selektivna, a u cjelokupnom razvoju otoka predimenzionirana. Analizirajući korelaciju između udjela zaposlenih u turizmu i ugostiteljstvu 1991. godine i indeksa promjene broja stanovnika u razdoblju 1991. – 2001. godine, autori su pokazali statistički zanemarivu međusobnu uvjetovanost. Također, potvrđena je statistički beznačajna veza kod odnosa desetogodišnjeg prosjeka turističkih noćenja za razdoblje 1981. – 1991. godine i indeksa promjene broja stanovnika za razdoblje 1981. – 1991. godina dok je isti odabir varijabli na primjeru 10 najvećih otoka pokazao vrlo usku povezanost čime je pokazano kako je uloga turizma u ublažavanju negativnih demografskih trendova na hrvatskim otocima razmjerna njegovoj snazi. Podgorelec i Klempić Bogadi (2013) ističu da, iako je turizam jedna od najznačajnijih gospodarskih grana i važan izvor prihoda, njegov razvoj nije pomogao demografskoj stabilizaciji posebice malih, ali i srednjih otoka, naročito zbog stihijskog razvoja bez značajnijih infrastrukturnih ulaganja koja bi, između ostalog, osigurala i zapošljavanje otočnog stanovništva.

Opačić (2008) apostrofira kako se u strukturi atrakcijske osnove za turizam i vikendaštvo na otocima ponajviše ističu prirodne pogodnosti, među kojima ponajviše ugodna i za rekreaciju poticajna umjereno topla vlažna klima s vrućim ljetom, povoljna svojstva morske vode za razvoj kupališnog turizma (temperatura pogodna za kupanje, velika prozirnost, atraktivna modra boja, mala valovitost u ljetnim mjesecima, primjerena čistoća itd.), bujna prirodna mediteranska i submediteranska vegetacija te geomorfološka obilježja obale. Iako se načelno otočne destinacije ne mogu „natjecati“ s kopnenima zbog troškova prijevoza i ograničenih transportnih mogućnosti, a kao posljedica toga povećanih troškova prijevoza, što rezultira višim cijenama koje smanjuju konkurentnost otoka na turističkom tržištu (Andriotis, 2004), pojedine otočne destinacije uvelike poprimaju obilježja turističkog razvoja obalnih centara, posebice ukoliko su otoci mostom spojeni s kopnom.

4.4.4.1. Otoci prema smještajnim kapacitetima

Prema Mikačić (1993) su u prijeratnom razdoblju od 1989. godine turistički kapaciteti na otocima činili gotovo četvrtinu (22,4 %) ukupne turističke ponude cjelokupnog Primorja dok

je porast turističkih kapaciteta u zadnjih petnaestak godina bio dinamičniji na otocima u odnosu na obalu kao posljedica pojačane turističke potražnje na otocima. Smještajni kapaciteti bili su slabije kvalitete na otocima u odnosu na obalni dio Primorja, s većim udjelom dopunskih kapaciteta, tj. kampova (28,1 %) i privatnog smještaja (42,2 %). Osim toga, već tada je bilo zamjetno kako se turistička ponuda otoka regionalno znatno razlikovala – Kvarnerski i Sjevernodalmatinski otoci raspolagali su s gotovo tri četvrtine (73 %) smještajnih kapaciteta jadranskog arhipelaga dok je njihova struktura u odnosu na strukturu Srednjodalmatinskih i Južnodalmatinskih otoka bila slabija. Navedene razlike proizlazile su iz diferenciranog turističkog razvoja pojedinih otoka i otočnih skupina. Na kvarnerskim se otocima, koji imaju dužu turističku tradiciju, zbog nagle turističke ekspanzije posljednjih desetak godina više ulagalo u dopunske kapacitete kako bi se u kraćem vremenu zadovoljila povećana turistička potražnja. Na otocima južnog Jadrana, na kojima se turizam razvijao sporije, ulagalo se podjednako u osnovne i dopunske kapacitete što je stvorilo kvalitetniju turističku ponudu. Za razliku od navedenih otočnih skupina na otocima zadarskog arhipelaga, prostorno raštrkanim i prometno slabo povezanim, razvoj turizma oslanjao se ponajprije na privatni sektor te su na tim otocima ponudu činili uglavnom dopunski kapaciteti.

Na hrvatskim je otocima 2017. godine bilo ukupno 328 006 postelja namijenjenih turističkom smještaju, odnosno 27,2 % svih turističkih kapaciteta RH za istu godinu od njih 1 207 427. Ukoliko se navedeni udio u nacionalnom prosjeku usporedi s udjelima drugih gospodarskih pokazatelja, proizlazi znatno viši pokazatelj za turistički smještaj na otocima što ukazuje na izraženiju zastupljenost i dominaciju turizma na otocima u odnosu na druge djelatnosti i sektore. Pri tome je registrirana izrazita prostorna koncentracija na populacijski i površinski većim otocima. Ukupno 11 otoka ima više od 10 000 turističkih postelja te u ukupnom broju postelja na hrvatskim otocima zajedno zauzimaju udio od 90 %. Otok Krk sadrži najviše turističkih postelja, njih 65 790, idući je otok Pag s 43 633 turističke postelje, a slijede otoci Rab, Hvar, Brač, Lošinj, Čiovo, Murter, Korčula, Vir i Cres. Upravo je na navedenim otocima registrirano 5 velikih trgovačkih društava iz djelatnosti pružanja smještaja, a to su: Jadranka hoteli d. o. o. na Lošinju, Imperial Riviera d. d. za turizam na Rabu, Svpetrvs hoteli d. d. za ugostiteljstvo, turistička agencija i hoteli Zlatni rat d. d. za ugostiteljstvo i turizam na Braču te Sunčani Hvar d. d. za hotelijerstvo, ugostiteljstvo i turizam na Hvaru. Izražena koncentracija smještajnih kapaciteta na tim otocima, osim veličine otoka pa samim time i veće mogućnosti za izgradnju smještajnih kapaciteta, posljedica je njihovog prometnog i turističko-geografskog položaja, odnosno blizine obale i premoštenosti kod nekih od njih te blizine glavnih domaćih i inozemnih

emitivnih turističkih tržišta zbog čega ti otoci imaju dulju turističku tradiciju, intenzivniji turistički razvoj te drugačija obilježja suvremenog turizma. Tradicija turizma na Lošinju tako datira iz 1895. godine izgradnjom vile „Adelma“ i osnivanjem „Turističkog kluba“ od kada ujedno započinje daljnja turistička izgradnja na otoku. Razvoj turizma na Lošinju temeljio se na klimatskim pogodnostima što je omogućilo da se Mali Lošinj afirmira u Europi kao klimatsko lječilište. Stalan uspon turizma na Lošinju može se ilustrirati time što je primjerice 1913. godine izgrađeno nekoliko hotela i pansiona, a ukupno je bilo registrirano 8437 postelja te oko 250 000 noćenja (Jadranski otoci Jugoslavije, 1983). Turistički razvoj otoka Krka posebice se intenzivira od 1960-ih godina kada su podignuta impozantna turistička zdanja u Malinskoj, Njivicama, Krku, Omišlju, Baškoj, Vrbniku i dr. da bi 1975. godine bilo na raspolaganju oko 7000 ležajeva u hotelima.

Na primjeru otoka Krka Opačić istražuje i elaborira fenomen vikendaštva i sekundarnog stanovanja u receptivnim turističkim područjima posebice njihovih uzroka te implikacije na suvremeni regionalni razvoj toga otoka (2008a, 2008b, 2009, 2013). Otok Krk tipičan je primjer takvog područja bogate rekreacijske atrakcijske osnove pa se ubraja među tradicionalno najposjećenija receptivna turistička područja hrvatskoga priobalja pri čemu komercijalni turizam i vikendaštvo podjednako pridonose njegovoj intenzivnoj ukupnoj turistifikaciji (Slavuj i dr., 2009). Snažan turistički i vikendaški razvoj otok Krk doživljava zbog blizine važnih domaćih i inozemnih emitivnih turističkih/vikendaških područja među kojima Zagreba kao glavnoga domaćeg vikendaškog ishodišta dok se izgradnjom Krčkoga mosta te autocestovnim povezivanjem Zagreba i Rijeke otok Krk sve više ističe kao integralni dio zone vikend-rekreacije Zagreba (Opačić, 2008b). Osim povoljnoga prometno-geografskog i turističko-geografskog položaja zamah vikendaštva na otoku Krku potiču i faktori poput razvijenosti komunalne infrastrukture, opće uređenosti naselja, njihove opskrbljenosti uslugama, relativno razvijenoga i „uhodanog“ lokalnog tržišta nekretnina te afirmativnoga pristupa širenju vikendaških zona pri izradbi lokalnih prostornih planova. Prema podacima iz 2001. godine (Opačić, 2008) u čak 39 od ukupno 68 naselja na otoku Krku vikendice su brojnošću nadmašile stalno nastanjene stanove, a ukupno evidentiranih 10 212 stanova za odmor i rekreaciju jasno upućuje na činjenicu da su vikendice postale dominantan dio stambenoga fonda na otoku s tzv. vikendaškim pejzažom i izraženom ulogom u prostornom razvoju otoka, osobito u njegovoj fizionomskoj preobrazbi (Opačić, 2009). Osim pozitivnih ekonomskih učinaka na razvoj otoka, razvoj turizma i vikendaštva naglašene sezonalnosti na otoku Krku nepovoljno utječe na okoliš. Ističu se prometna zagušenja, pretjerana iscrpljivanja

rekreacijskih resursa (npr. plaže) te opterećenje komunalne infrastrukture (vodoopskrba i odvodnja, elektroopskrba) (Slavuj i dr., 2009).

U poretku otoka prema broju smještajnih kapaciteta slijedi nadalje 6 otoka s manje od 6000, a više od 1000 turističkih postelja: Ugljan, Pašman, Vis, Šolta, Dugi otok i Mljet. Prema površini i populaciji pripadaju srednjima i većim otocima, a broj smještajnih kapaciteta na njima je manji kao posljedica manjeg broja stanovnika i površine, ali i specifičnih uvjeta razvoja kod ovih otoka. Za razvoj otoka Šolte Glamuzina (2011) navodi jaki gravitacijski utjecaj Splita koji se usmjerio na industrijski uz izostanak jačeg turističkoga razvoja dok u slučaju otoka Visa navodi faktore udaljenosti od kopna, slabiju prometnu povezanost te status važne vojno-pomorske baze tijekom Hladnog rata.

Čak 28 otoka sadrži po 1000 i manje turističkih postelja dok na 2 otoka 2017. godine nije bilo registriranih turističkih smještajnih kapaciteta. Istražujući turizam na šibenskim otocima, koji redom pripadaju malim otocima, Podgorelec i Klempić Bogadi (2013) spominju kako službeni podaci o smještajnim kapacitetima ne daju pravu sliku jer na njima postoje smještajni kapaciteti koje statistika ne navodi, kao što su nedostatni podaci o broju hotelskih soba i turističkih kampova, pa je stvarno stanje smještajnih kapaciteta na njima ipak nešto povoljnije. Nadalje, autorice zaključuju kako na tim otocima nedostaje određeni broj postelja i to prije svega onih više kategorije koje ipak u posljednje vrijeme nadopunjuju nautičari i jednodnevni izletnici. Na primjeru malih hrvatskih otoka Faričić i dr. (2010) navode kako upravo mali otoci postaju dominantno prostor odmora i rekreacije uslijed intenzivnog povećanja stambenog fonda uglavnom objektima namijenjenima odmoru i rekreaciji, odnosno turizmu.

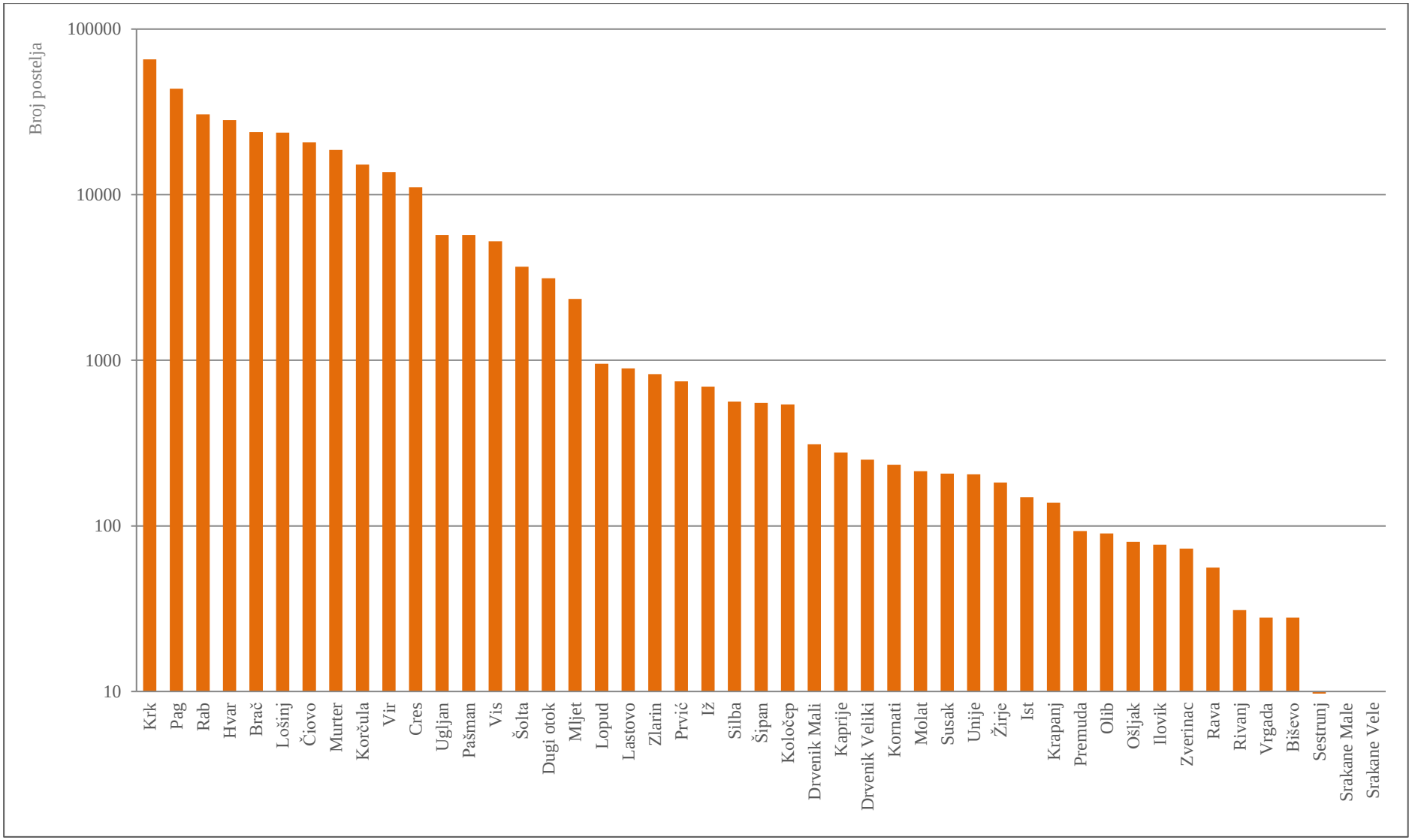

Sl. 35. Otoci prema ukupnom broju turističkih postelja 2017. godine

Koeficijent turističke funkcionalnosti je pokazatelj turističkoga značenja nekoga grada, regije ili države (Rječnik turizma, 2001. ur. Vukonić i Čavlek). Riječ je o relativnom broju koordinacije koji se izračunava stavljanjem u odnos broja postelja u komercijalnim (za komercijalni turizam) i/ili nekomercijalnim smještajnim kapacitetima (za nekomercijalni turizam, tj. vikendaštvo) i broja stanovnika istraživanoga prostora te zatim množenjem dobivene vrijednosti sa 100[40]. Koeficijent turističke funkcionalnosti za hrvatske otoke temelji se na izračunu omjera broja turističkih postelja za 2017. godinu i procijenjenog broja stanovnika za istu godinu. Rezultati pokazuju kako prema koeficijentu turističke funkcionalnosti otok Kornat ima najveću vrijednost od 893,1 i prema tome pripada skupini prostora vrlo značajne turističke aktivnosti. Međutim, s obzirom da se u slučaju otoka Kornata radi o povremeno nastanjenom prostoru, a ujedno su smještajni kapaciteti čitavoga kornatskog arhipelaga u sastavu Općine Murter-Kornati pribrojani pod otok Kornat, taj je rezultat potrebno tumačiti s oprezom. Čak 37 hrvatskih otoka pripada skupini značajne turističke aktivnosti, koeficijenta od 100 do 500, što ukazuje na suvremenu važnost turističke djelatnosti na hrvatskim otocima. Nešto više vrijednosti koeficijenta, one od 500 do 300, imaju veći otoci s registriranim najvećim brojem turističkih ležaja kao što su Pag, Murter, Cres, Vir, Čiovo, Rab, Krk i Lošinj. Mikačić (1993) je pokazala kako je 90-ih godina 20. stoljeća koeficijent turističke funkcionalnosti bio dvostruko veći na otocima (185,3) nego na obali (58,8). Koeficijent je još tada bio posebno visok na kvarnerskim otocima gdje je na 100 stanovnika dolazilo nešto manje od 300 turističkih ležaja (297,7) dok su unutar te otočne skupine najviši koeficijent imali otoci Cres (442,8), Lošinj (315,5), Rab (288,7) i Krk (270,8), a ostale otočne skupine bile su ispod otočnog, ali znatno iznad obalnog i nacionalnog prosjeka. Usporede li se rezultati koeficijenata iz 1990-ih godina 20. stoljeća s aktualnim rezultatima, moguće je zaključiti kako je u navedenom razdoblju općenito porasla važnost i ovisnost hrvatskih otoka o turističkoj djelatnosti, s obzirom na to da je koeficijent turističke ovisnosti otočnog prostora porastao za 40 % (sa 185,3 na 260), a danas većina otoka pripada kategoriji prostora značajne turističke aktivnosti. Primjetno je kako su na vrhu aktualnog poretka otoka prema koeficijentu turističke iskorištenosti smješteni pojedini manji otoci kao što su Lopud, Koločep, Drvenik Mali, Zlarin i dr. što je već prethodno povezano s napredovalim procesom intenzivne izgradnje kuća za odmor i rekreaciju na malim hrvatskim

[40] Prema Defertovu turističkome operativnom indikatoru (TOI) vrijednosti koeficijenta turističke funkcionalnosti grupiraju se u šest skupina s obzirom na opterećenost prostora uslijed koncentracije turizma i/ili vikendaštva prema sljedećoj skali: koeficijent turističke funkcionalnosti veći od 500 – vrlo značajna turistička aktivnost (TOI = 6); 100 – 500 – značajna turistička aktivnost (TOI = 5); 40 – 100 – pretežna turistička aktivnost (TOI = 4); 10 – 40 – važna turistička aktivnost, ali ne glavna (TOI = 3); 4 – 10 – turistička aktivnost od manje važnosti (TOI = 2) te manji od 4 – neznatna turistička aktivnost (TOI = 1) (Mikačić, 2007).

otocima (Faričić i dr., 2010). Među malim hrvatskim otocima posebice se prema tom turističkom pokazatelju ističe otok Lopud za koji je značajan rani početak turističkoga razvoja već nakon Prvoga svjetskog rata da bi u međuratnom razdoblju imao na raspolaganju 73 sobe u restauracijama i svratištima (svratište Jadran, restauracija i kafana Lopud), a poslije grada Dubrovnika Lopud je bio najposjećenije turističko odredište u dubrovačkoj regiji[41]. Prije Domovinskog rata otok Lopud se isticao s najvećim brojem kreveta među elafitskim otocima, njih čak 1201 (Veraja, 2001), a danas otok nudi 950 postelja od kojih gotovo polovicu u hotelskom smještaju. Skupini pretežite turističke aktivnosti, koeficijenta od 40 do 100, pripada 5 otoka od kojih je jedino Ugljan iz skupine većih. Za njega je naime značajna visoka zastupljenost zaposlenih u industriji (remontno brodogradilište u Veloj Lamjani) te ribarskom i poljoprivrednom sektoru (Magaš i Faričić, 2000). Preostali otoci iz te skupine su mali otoci: Ist, Rivanj, Olib i Rava kod kojih se, uz problematiku manjkavoga statističkog bilježenja turističkog prometa (Faričić i dr., 2010), turizam još uvijek temelji na sporadičnim smještajnim kapacitetima i dolascima, a slabijoj turističkoj razvijenosti zasigurno uvelike doprinosi i otežana prometna dostupnost.

[41] Kao jednu od izravnih posljedica razvijenosti turizma na otoku Lopudu Glamuzina i Glamuzina (1999) navode činjenicu kako dio Lopuđana posjeduje kuće i na Lopudu i u Dubrovniku što govori o njihovim ekonomskim mogućnostima proizašlima iz turizma.

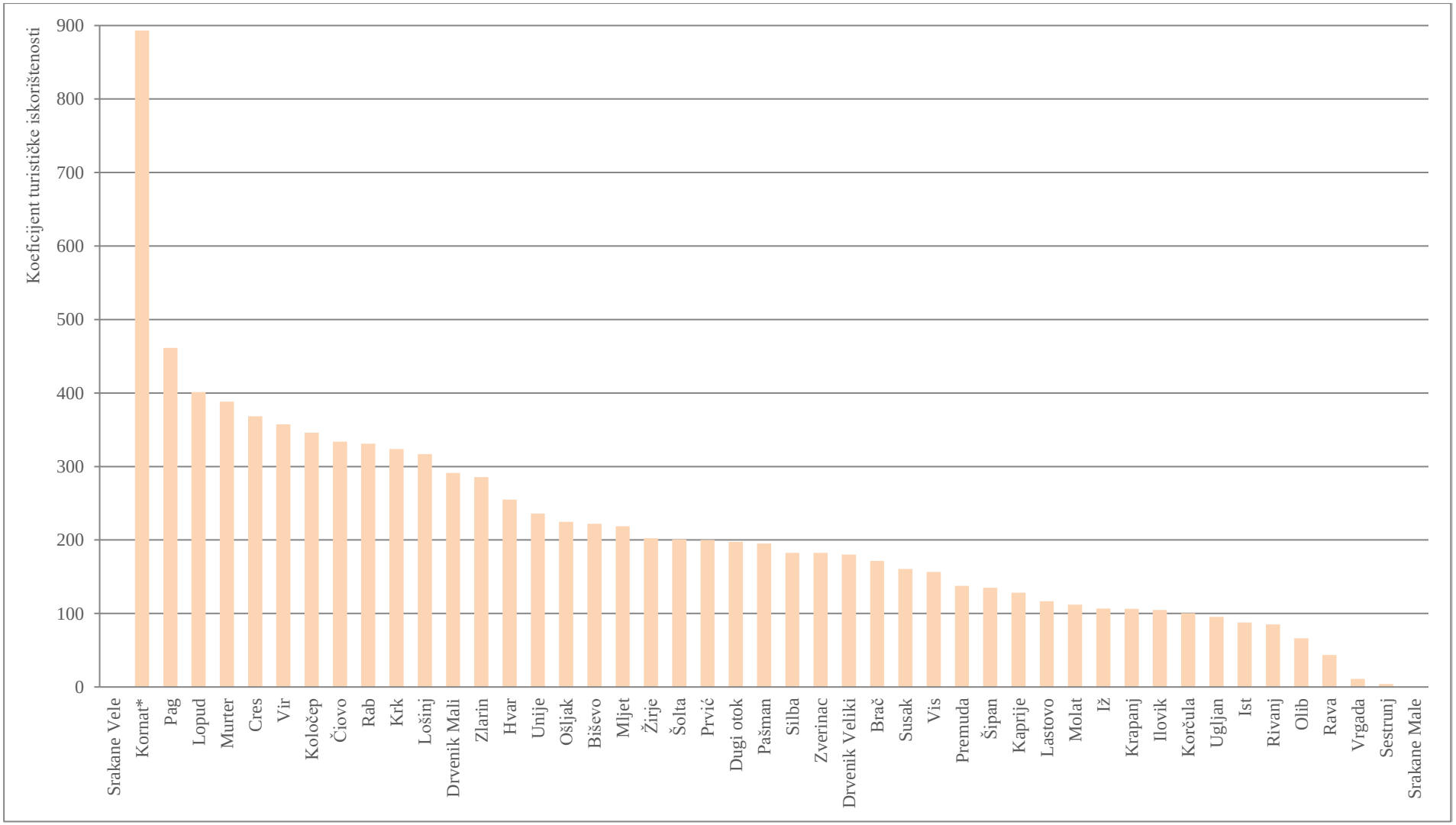

Sl. 36. Otoci prema koeficijentu turističke funkcionalnosti 2017. godine

4.4.4.2. Otoci prema turističkim dolascima

Hrvatski su otoci 2017. godine imali ukupno 3 171 193 turističkih dolazaka što čini 18,2 % od ukupnog broja turističkih dolazaka od 17,4 milijuna u RH iste godine. Prema broju dolazaka na prvom mjestu je otok Krk koji je 2017. godine postigao neznatno manje od 800 tisuća dolazaka, odnosno jednu četvrtinu svih turističkih dolazaka na hrvatskim otocima. Slijedi otok Pag s 402 tisuće dolazaka, odnosno 12,5 % svih otočnih turističkih dolazaka pa proizlazi kako su samo ta 2 otoka imala gotovo 40 % svih registriranih turističkih dolazaka na hrvatskim otocima. Na prvih 10 otoka prema postignutim dolascima, onima na kojima je ujedno registrirano više od 100 tisuća turističkih dolazaka 2017. godine (osim Krka i Paga to su: Hvar, Lošinj, Rab, Brač, Korčula, Čiovo, Cres i Murter), postignuto je 90 % svih turističkih dolazaka na otocima što je u skladu s veličinom (površinom i populacijom) tih otoka te razvijenijom turističkom infrastrukturom na njima. Koncentracija turističkih dolazaka na navedenih 10 otoka prati distribuciju smještajnih kapaciteta na otocima. Slijede otoci Vir, Vis, Ugljan, Mljet, Dugi otok i Pašman, svi sa po više od 20 tisuća turističkih dolazaka, te otoci Šolta i Lopud s više od 10 tisuća dolazaka. S druge strane, broj turističkih dolazaka znatno opada kod manjih otoka. Ukupno je 27 manjih otoka koji su postigli po manje od 10 000 dolazaka, među kojima čak 15 otoka koji su imali po manje od 1000 dolazaka. Među njima prema veličini ističe se otok Lastovo čije je specifičnosti suvremenoga turističkog razvoja potrebno sagledati s aspekta njegovoga geografskog položaja, vojne prošlosti te današnjeg statusa parka prirode zajedno s otocima i otočićima pripadajućeg arhipelaga Lastovskog otočja. Lastovo je naime najudaljeniji naseljeni pučinski otok Hrvatske čiji položaj posebice dolazi do izražaja kada je u pitanju prometna dostupnost koju s aspekta turizma, osim rijetkih prometnih veza i trajanja putovanja, uvelike određuju cijene prijevoza osoba i automobila. Pučinski položaj je utjecao na njegovu geostratešku važnost u prošlosti, posebice za vrijeme SFRJ kada je na njemu boravila JNA, te uz otok Vis dijeli sličnu vojnu prošlost i zabranu dolazaka i boravka stranaca. Od 2007. godine otok zajedno s pripadajućim otocima Lastovskog arhipelaga ima status parka prirode pa se turizam na njima razvija prema posebnim uvjetima turizma zaštićenih područja s naglaskom na razvoj posebnih oblika turizma u sferi ekoturizma. Prema Planu upravljanja PP Lastovsko otočje iz 2017. godine definirana je strateška usmjerenost na razvoj održivog turizma i posjećivanja na prostoru parka prirode. Planom održivog turizma PP Lastovsko otočje za razdoblje 2016. – 2021. godine ekoturizam temeljen na održivoj valorizaciji elemenata prirodne i kulturne resursne osnove otoka definiran je kao glavna strateška smjernica u ovom razdoblju.

Kako Podgorelec i Klempić Bogadi (2013: 68) ističu da je „svaki naseljeni otok zbog specifičnih uvjeta razvoja kroz povijest, određen između ostalog svojim položajem u odnosu na kopno, razvedenošću obalne crte, vegetacijskim pokrovom, kulturom, običajima i mentalitetom stanovništva, destinacija jedinstvene turističke ponude“, razlozi takvog poretka otoka prema turističkim noćenjima proizlaze prije svega iz otočnih prirodno-geografskih čimbenika kao što su veličina otoka i geografski smještaj u odnosu na obalu i emitivna turistička područja, a slijede socio-geografski čimbenici kao što su razvijenost turističke i druge infrastrukture, tradicija turizma te, ne manje značajno, politika lokalnoga turističkog razvoja i dominantni oblici turizma kojima se postiže turistički promet na pojedinim otocima. Primjerice, blizina emitivnoga turističkog tržišta srednje Europe te koncentracija površinski većih otoka kod skupine kvarnerskih otoka, kao što podaci pokazuju, rezultiraju boljim turističkim pokazateljima, u odnosu na skupinu dalmatinskih otoka koje karakteriziraju zastupljenost površinski manjih otoka te kasniji početak turističkog razvoja. Na otočnoj i lokalnoj razini posebice dolaze do izražaja društveni čimbenici pa tako Podgorelec i Klempić Bogadi (2013) apostrofiraju kako na većini malih otoka, a posebice onih u sklopu obalno-otočnih jedinica lokalne samouprave, ne postoji znatnija lokalna inicijativa za organizirani turistički razvoj, a prednost pojedinog otoka kao turističke destinacije proizlazi iz kvalitete povezanosti otoka s kopnom i razvijenosti lokalne ugostiteljske ponude i posjetiteljskih sadržaja pri čemu među šibenskim otocima ističu otok Zlarin. Kod Elafitskog otočja, kao primjera skupine malih otoka, turistički razvoj proizlazi iz blizine grada Dubrovnika, ambijentalnosti prostora, očuvanoga izvornog okoliša, vrijednosti agrarnog i ruralnog pejzaža, bogatstva graditeljskog nasljeđa te glasovitosti ladanjskog prostora (Veraja, 2001). Autorica ističe kako Elafitski otoci svojim prirodnim i društvenim vrijednostima nisu prostor razvoja masovnog turizma, već ih je potrebno valorizirati respektirajući ekološke standarde i čuvajući ambijentalne vrijednosti, uz razvoj selektivnih oblika turizma kao što su nautički, izletnički, rekreacijski, ruralni i sl.

Analizom turističkih pokazatelja za prijeratno razdoblje Mikačić (1994) je pokazala kako se promatrano regionalno većina turističkog prometa jadranskog arhipelaga postiže na kvarnerskim otocima i to više od jedne polovice (57 %) turističkih dolazaka te turističkih noćenja (58 %), a uz kvarnerske otoke srednjodalmatinski otoci pokazuju viši stupanj turističke razvijenosti. Na njima je registrirano oko 21 % otočnoga turističkog prometa i to pretežno na dvama najvećim otocima ove skupine: Hvaru i Braču. Usporede li se podaci iz 2017. godine, udio kvarnerskih otoka u broju turističkih dolazaka otočnog prostora Hrvatske iznosi 47 %, među kojima se udio od 99,8 % odnosi na četiri najveća kvarnerska otoka Krk, Cres, Lošinj i

Rab iz čega je vidljivo kako se udio kvarnerskih otoka u turističkom prometu smanjio. Srednjodalmatinski otoci zauzimaju udio od 24 % turističkih dolazaka na hrvatskim otocima 2017. godine dok udio dolazaka na otocima Braču i Hvaru iznosi 73 %. U odnosu na podatke iz 1989. godine udio srednjodalmatinskih otoka se povećao, a značenje Brača i Hvara u ukupnom broju turističkih dolazaka na srednjodalmatinske otoke je oslabilo. Iz priložene usporedbe podataka moguće je zaključiti kako se koncentracija turističkih dolazaka na regionalnoj razini smanjila što ukazuje na porast važnosti većeg broja otoka u turističkom prometu, odnosno ravnomjerniji prostorni raspored. Ukupni turistički promet na hrvatskim otocima u razdoblju do 1989. godine, kada je postignuto 1 618 000 turističkih noćenja (Mikačić, 1994) gotovo se pa udvostručio, tj. porastao je za 96 %.

Relativni pokazatelji izraženi brojem turističkih dolazaka na 100 stanovnika pokazuju nešto drugačiji poredak otoka u odnosu na pokazatelje broja turističkih dolazaka. Hrvatski otočni prostor je 2017. godine imao prosječno 2507 turističkih dolazaka na 100 stanovnika, a u poretku iznadprosječnih otoka su se, izuzev otoka s najviše registriranih dolazaka (Pag, Krk, Cres, Lošinj), našli pojedini mali otoci kao što su Lopud, Koločep, Kornat i Zlarin. Manje od 500 turističkih dolazaka na 100 stanovnika ima 9 malih otoka koji su ujedno pri kraju poretka otoka prema ostvarenim turističkim dolascima: Ilovik, Molat, Rivanj, Iž, Ist, Olib, Rava, Vrgada i Sestrunj.

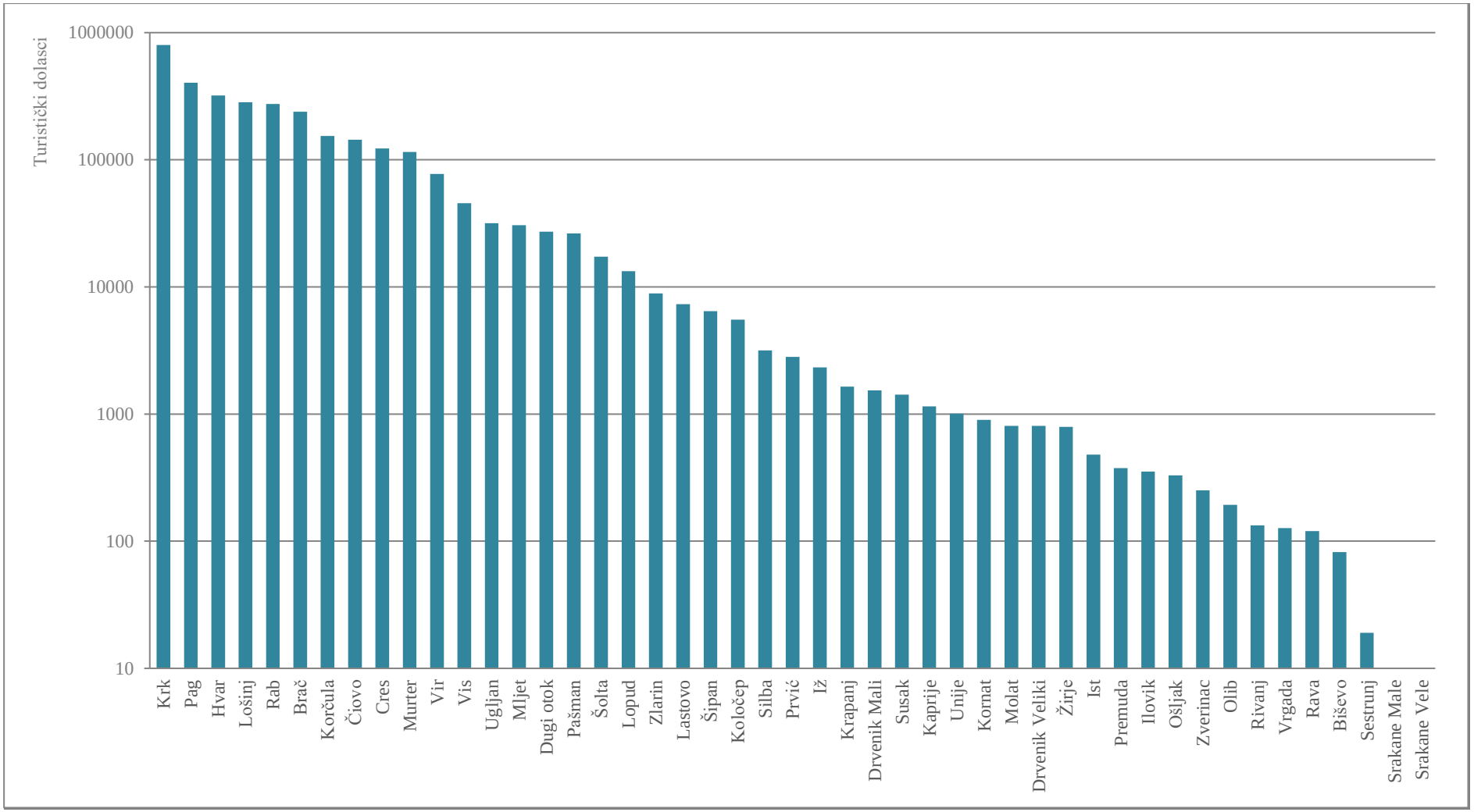

Sl. 37. Otoci prema broju turističkih dolazaka 2017. godine

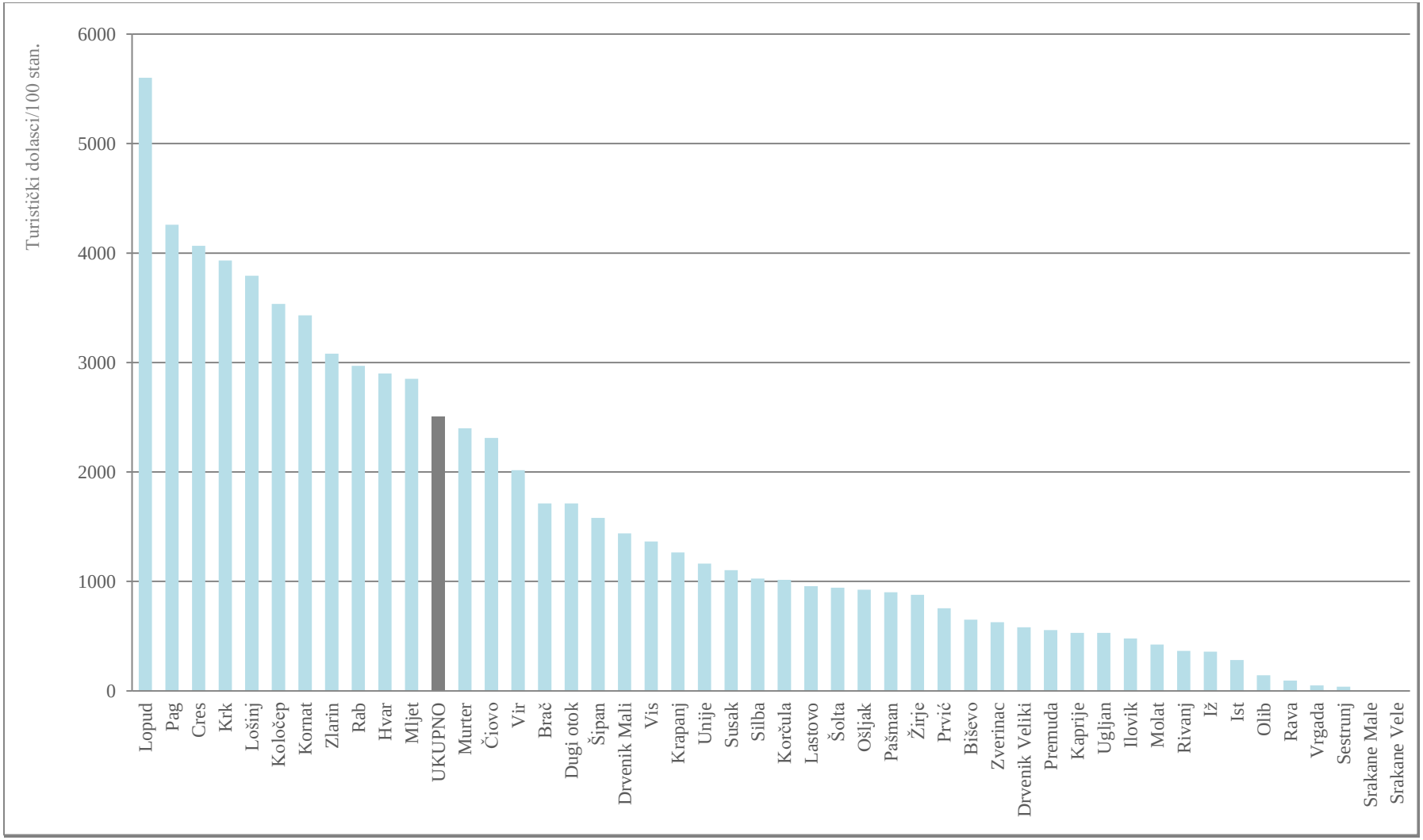

Sl. 38. Otoci prema broju dolazaka turista na 100 stanovnika 2017. godine

4.4.5. Gospodarska diverzificiranost otoka

Ekonomska diverzificiranost podrazumijeva stanje i/ili proces širenja spektra ekonomskih aktivnosti i djelatnosti, kako u proizvodnji, tako i u distribuciji dobara i usluga, pri čemu proces nužno ne mora dovesti do povećanja proizvodnje, već pojačava stabilizaciju ekonomske baze (Anyaehie i Areji, 2015). Tradicionalno, ekonomska diverzifikacija se koristi kao strategija transformacije gospodarstva iz korištenja jednog izvora do više izvora dohotka raspoređenih u primarnom, sekundarnom i tercijarnom sektoru pri čemu je cilj poboljšati ekonomski učinak u postizanju održivog rasta kroz postizanje otpornosti na fluktuacije, smanjenje osjetljivosti na gubitak dohotka zbog nestabilnosti cijena proizvoda na međunarodnom tržištu, stvaranje mogućnosti za posao, ublažavanje siromaštva i sl. (Nourse, 1968).

Različite ekonomske teorije imaju za posljedicu različite koncepte, pojmove i mjere ekonomske raznolikosti. Većina modela korištenih za mjerenje razine ekonomske diverzifikacije povezuje ga s razinama zaposlenosti, izvoza ili dohotka. Ekonomska diverzifikacija može se mjeriti udjelom sektora u BDP-u, udjelom sektora u izvozu (koncentracija izvoza), ovisnosti zemlje o izvozu robe te udjelom zaposlenosti u sektorima. Općenito, indeksi se mogu svrstati u dvije skupine: jedna grupa koja mjeri apsolutnu specijalizaciju zemlje (npr. indeks ogive, entropijski indeks, Herfindahl Hirschmannov indeks, Gini indeks, indeks diverzifikacije) i druga skupina koja mjeri ekonomsku strukturu zemlje iz referentne skupine industrija (npr. Theil indeks, relativni Gini indeks, nejednakost u proizvodnim sektorima) (*The concept of economic diversification in the context of response measures*, 2016).

Mjerenje ekonomske diverzificiranosti na razini otoka će se za potrebe ovog istraživanja provesti pomoću vrijednosti indeksa ogive pri čemu će ulazna varijabla biti broj zaposlenih prema sektorima djelatnosti prema podacima Hrvatskog zavoda za mirovinsko osiguranje (HZMO) na dan 30. 11. 2019. godine. Sektori djelatnosti sukladno nacionalnoj klasifikaciji djelatnosti iz 2007. godine obuhvaćaju: A – Poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo, B – Rudarstvo i vađenje i C – Prerađivačka industrija, D – Opskrba električnom energijom, plinom, parom i klimatizacija i E – Opskrba vodom; uklanjanje otpadnih voda, gospodarenje otpadom te djelatnosti sanacije okoliša, F – Građevinarstvo, G – Trgovina na veliko i na malo; popravak motornih vozila i motocikala, H – Prijevoz i skladištenje, I – Djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane, J – Informacije i komunikacije, K – Financijske djelatnosti i djelatnosti osiguranja, L – Poslovanje

nekretninama, M – Stručne, znanstvene i tehničke djelatnosti, N – Administrativne i pomoćne uslužne djelatnosti, R – Umjetnost, zabava i rekreacija, S – Ostale uslužne djelatnosti, T – Djelatnosti kućanstava kao poslodavaca; djelatnosti kućanstava koja proizvode različitu robu i obavljaju različite usluge za vlastite potrebe. Za potrebe ovog istraživanja grupirani su sektorski i podsektorski unutar 7 skupina: 1. Primarni sektor (djelatnost A), 2. Industrija (djelatnosti B i C), 3. Energetika i vodoopskrba (djelatnosti D i E), 4. Građevinarstvo i transport (djelatnosti F i H), 5. Trgovina (djelatnost G), 6. Smještaj i hrana (djelatnost I), 7. Ostale usluge (djelatnosti J, K, L, M, N, R, S i T). Indeks ogive mjeri raspodjelu ekonomske aktivnosti među sektorima. Što je veća ekonomska aktivnost određenog prostora raspoređena među njezinim sektorima, to je veća raznolikost. Neravnomjernija raspodjela zaposlenih prema sektorima rezultirat će višom vrijednosti indeksa ogive. Indeks ogive izračunat je prema formuli:

$$\text{Indeks ogive} = \sum_{i=1}^{N} \frac{\left(\mathrm{Si} - \frac{1}{\mathrm{N}}\right)^2}{\frac{1}{\mathrm{N}}}$$

gdje je N broj sektora, a Si udio zaposlenosti sektora *i* u ukupnoj zaposlenosti.

Ravnomjerna raspodjela ukupne gospodarske aktivnosti među sektorima podrazumijeva veću ekonomsku raznolikost. S N brojem sektora ravnomjerna raspodjela podrazumijeva da je S*i* za svaki *i* jednak 1/N. Indeks ogive je tada jednak nuli i ukazuje na potpunu izjednačenost svih sektora u pogledu zaposlenosti. U ostalim slučajevima indeks ima pozitivne vrijednosti. Što je ekonomska raznolikost manja, vrijednosti indeksa ogive bit će veće.

Prije svega, ispitat će se općeprihvaćena pretpostavka o dominantnoj zastupljenosti djelatnosti turizma (djelatnost I) na otocima, a zatim i međuotočne različitosti u pogledu gospodarske diverzificiranosti i dominacije pojedinih sektora. Pretpostavka je kako površinski i populacijski veće otoke obilježava veća ekonomska diverzificiranost dok je na manjim otocima prisutan manji broj djelatnosti kao posljedica manjeg broja ekonomski aktivnog stanovništva i manjeg broja poslovnih subjekata. Također, pretpostavlja se da na otocima dominiraju one djelatnosti kojima se bave veliki i srednji poslovni subjekti.

Rezultati su pokazali kako je na dan 30. 11. 2019. godine prema podacima HZMO-a na definiranom prostornom obuhvatu hrvatskog otočja u 7 sektora (17 područja djelatnosti prema

NKD iz 2007. godine) bilo registrirano ukupno 32 140 zaposlenih[42]. Od toga je najveći udio zaposlenih iz sektora 6. Smještaj i hrana (djelatnost I), koji u užem smislu podrazumijeva djelatnost turizam, s 25 % zaposlenih na otočnom prostoru. Najviše je zaposlenih na onim otocima na kojima se nalaze velika trgovačka društva iz te djelatnosti te s razvijenim turističkim sektorom, a to su: Krk (1453 zaposlenih), Lošinj (1190 zaposlenih), Brač (1050 zaposlenih), Hvar (1021 zaposlenih) i Rab (763). Udjeli se zaposlenih u tom sektoru kreću od 10,9 % zaposlenih na Ugljanu pa do 85,3 % na otoku Lopudu. Općenito, mali otoci imaju visoku zastupljenost turističkog sektora zbog nekoliko razloga. To su prije svega mali broj radno aktivnog, a veći udio ekonomski neaktivnog i starijeg stanovništva, kojima su poljoprivreda i ribarstvo dopunske aktivnosti, pa su poduzetničke, a tako i turističke poslovne aktivnosti tek sporadična pojava. Slijedi zatim općenito mali broj radnih mjesta zbog nedostataka poslovnih subjekata pa su postojeći gospodarski subjekti često jedini ili prevladavajući predstavnici čitavog gospodarskog sektora djelatnosti na otocima, u ovom slučaju turizma. To je ovdje već izneseno kao jedan od temeljnih obilježja gospodarstva na otocima. Tu činjenicu potkrepljuju rezultati broja zaposlenih na malim otocima, na kojima dominira po jedna djelatnost, kao i prethodna istraživanja na malim hrvatskim otocima za koje Faričić i dr. (2010) konstatiraju kako sve više postaju prostorom odmora i rekreacije. Kao najistaknutiji primjeri su otoci Biševo (100 %), Lopud (85,3 %), Koločep (83,6 %), Kornat (73,3 %) i Kaprije (57,1 %). Od većih otoka iznadprosječni udio u odnosu na otočni prosjek zaposlenih u ovom sektoru imaju otoci Lošinj (43,1 %), Murter (35,9 %), Rab (35,1 %), Hvar (39,8 %), Brač (29,9 %), Mljet (29,6 %) i Cres (28,5 %). Sektor 7. Ostale usluge obuhvaća 19,0 % zaposlenih na otocima, a obuhvaća ukupno 8 objedinjenih uslužnih i stručnih djelatnosti prema NKD klasifikaciji. Relativno visoki udio tog sektora u gospodarskoj strukturi hrvatskog otočja moguće je povezati s razvijenim popratnim djelatnostima turističkog sektora kao što su iznajmljivanje, putničke agencije, organiziranje putovanja i izleta, poslovanje nekretninama, financijski sektor i različite stručne djelatnosti. Iduća skupina djelatnosti prema udjelu zaposlenih je 4. Građevinarstvo i transport sa 17,7 % zaposlenih na otocima. Visoku zastupljenost građevinske djelatnosti na otocima moguće je povezati s izgradnjom i obnovom kuća u svrhu turizma dok je zastupljenost djelatnosti transporta moguće povezati s potrebama prijevoza i dopremanja robe s kopna na otok

[42] S obzirom na to da podaci HZMO-a dolaze na prostornoj razini jedinica lokalnih samouprava, za otoke u sastavu obalno-otočnih i više-otočnih jedinica lokalnih samouprava broj zaposlenih je određen prema podacima iz baza podataka Obrtnog registra i Digitalne komore.

kao i činjenicom da je to popratna djelatnost turizmu (kopneni i morski taksi prijevoz). Iznadprosječni udio zaposlenih u toj djelatnosti imaju otoci Vir (40,9 %), Krk (26,8 %), Pag (24,5 %) i Cres (21,9 %) dok brojem zaposlenih prednjači otok Krk s 1546 zaposlenih u građevinskom sektoru u kojem dominiraju jedna velika i jedna srednja tvrtka iz ove djelatnosti (Građevinarstvo i proizvodnja Krk dioničko društvo i G. P. P. Mikić društvo s ograničenom odgovornošću za građenje, proizvodnju, projektiranje, putničke agencije i brodogradnju). Sektor 5. Trgovina obuhvaća 12,9 % zaposlenih na hrvatskim otocima. I ovdje prednjači Krk s više od 1300 zaposlenih. Iznadprosječni udio zaposlenih u odnosu na otočni prosjek imaju otoci Krk (18,4 %), Lošinj (15,1 %), Pag (22,9 %) i Rab (18,1 %). Sektor 2. Industrija je zastupljen s 11,5 % na otocima. Iznadprosječni udio zaposlenih u tom sektoru imaju otoci s većim prerađivačkim pogonima kao što su riboprerađivačka industrija na Dugom otoku (31,2 %), mala brodogradnja na Murteru (16,3 %), prerada i konzerviranje ribe te vađenje i obrada kamena na Braču (25,8 %) te brodogradnja i brodoremont na Korčuli (16,1 %). Iz djelatnosti vađenja otok Pag se ističe s najvećim brojem zaposlenih koji se odnose na proizvodnju soli. Prosječni udio zaposlenih u sektoru 1. Primarni sektor za ukupno promatranotočni prostor iznosi 7,3 % dok se udjeli kreću s 2 % u slučaju otoka Vira pa do 34 % kod otoka Ugljana. Iznadprosječan udio zaposlenih u primarnom sektoru registriran je još na otocima Visu (18 %), Pašmanu (19,8 %), Cresu (8,8 %) i Dugom otoku (14,2 %), kao posljedica zaposlenih u djelatnostima morskog ribarstva, te na otocima Pagu (9,2 %), Hvaru (8,7 %) i Lastovu (11,5 %) s relativno razvijenijom poljoprivredom. Najmanji udio od 6,5 % zaposlenih na otocima je u sektoru 3. Energetika i vodoopskrba, a ujedno taj sektor pokazuje najmanja odstupanja u broju zaposlenih na razini otoka s obzirom na to da su u njemu obuhvaćeni uglavnom zaposleni u sustavima opskrbe električnom energijom i vodom na otocima.

Nakon što su izneseni rezultati zastupljenosti zaposlenih prema sektorima djelatnosti po otocima, sagledat će se gospodarska diverzificiranost otoka promatrana kroz izračunati pokazatelj indeks ogive. Kao što je prethodno spomenuto, dobivena viša vrijednost indeksa pokazuje dominaciju zaposlenih u jednom ili manjem broju sektora dok dobivena niža vrijednost indeksa označava ravnomjerniju distribuciju zaposlenih prema sektorima, odnosno višu razinu gospodarske diverzificiranosti. S ekonomskog stajališta viša razina gospodarske diverzificiranosti određenog prostora podrazumijeva manje potencijalne mogućnosti za negativnim ekonomskim implikacijama kao što su primjerice smanjenje dohotka i porast nezaposlenosti ukoliko dođe do negativnih

kretanja u pojedinom sektoru. Rezultati indeksa ogive prema otocima pokazuju podjelu na skupinu malih otoka, koji su uglavnom imali više vrijednosti indeksa, te s druge strane na veće otoke s nižom vrijednosti indeksa, uz pojedine iznimke. Prije svega, otoci Rivanj i Biševo su imali maksimalne vrijednosti indeksa kao posljedicu toga što su svi zaposleni u istome sektoru. Općenito mali otoci imaju više vrijednosti indeksa zbog koncentracije zaposlenih u jednom ili manjem broju sektora, a kao što je prethodno pokazano, to su sektori smještaja i hrane, odnosno u užem smislu turizma, zatim usluge te primarni sektor. Razlozi visokih koncentracija zaposlenih u jednom ili manjem broju sektora kod malih otoka su prije svega mali ukupni broj zaposlenih kao posljedica malog broja ekonomski aktivnog stanovništva i općenito starijega dobnog sastava, a zatim i male ponude radnih mjesta. Poduzetnička aktivnost je zbog toga na njima tek sporadična pojava, a ukoliko postoji jedan ili mali broj poslovnih subjekata, često su jedini predstavnici određene skupine djelatnosti ili čitavog sektora. Kao primjeri mogu se izdvojiti otoci Lopud i Koločep kod kojih više od četiri petine zaposlenih radi u sektoru turizma. Na otoku Kornatu svi registrirani zaposleni su iz sektora smještaja i hrane (ugostiteljski objekti) i primarnog sektora. Prema Faričiću (2012) stvarno stanje ekonomske aktivnosti na malim otocima je ipak nešto povoljnije što objašnjava činjenicom kako se stanovništvo i nakon umirovljenja još uvijek aktivno bavi poljoprivredom i ribarstvom kao dopunskim aktivnostima, međutim one često nisu registrirane kroz poslovne subjekte ili zaposlenje. Visok indeks je osim malih otoka bio i u slučaju otoka Čiova što je posljedica velikog broja zaposlenih u sektoru industrije (Brodogradilište Trogir).

Vrijednost indeksa ogive nadalje opada s porastom veličine otoka, odnosno raste njihova gospodarska diverzificiranost. Odnos udjela pojedinih sektora kao i vodeći gospodarski sektor prema udjelu zaposlenih variraju prema otocima. Na većini je većih otoka (Lošinj, Cres, Rab, Brač, Hvar, Korčula, Šolta i Mljet) vodeći sektor smještaja i hrane, međutim sa znatno nižom razlikom prema ostalim sektorima u odnosu na male otoke. Usluge su vodeći sektor na otocima Visu, Pašmanu, Murteru i Lastovu dok je sektor građevinarstva i transporta vodeći na otocima Krku, Viru i Pagu. Primarni je sektor vodeći na otoku Ugljanu dok je na Dugom otoku vodeći sektor industrije.

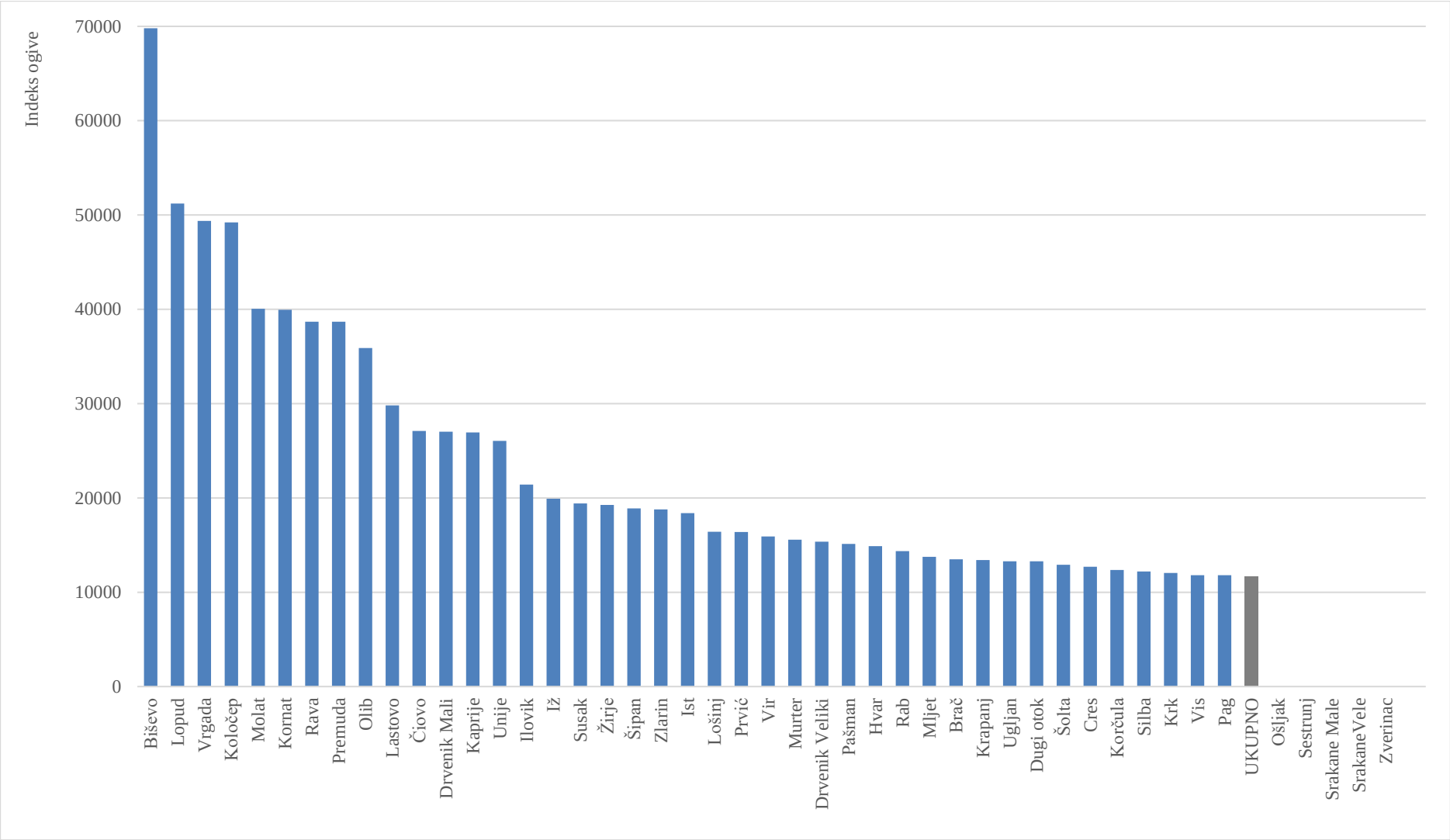

Sl. 39. Otoci prema indeksu ogive 2019. godine

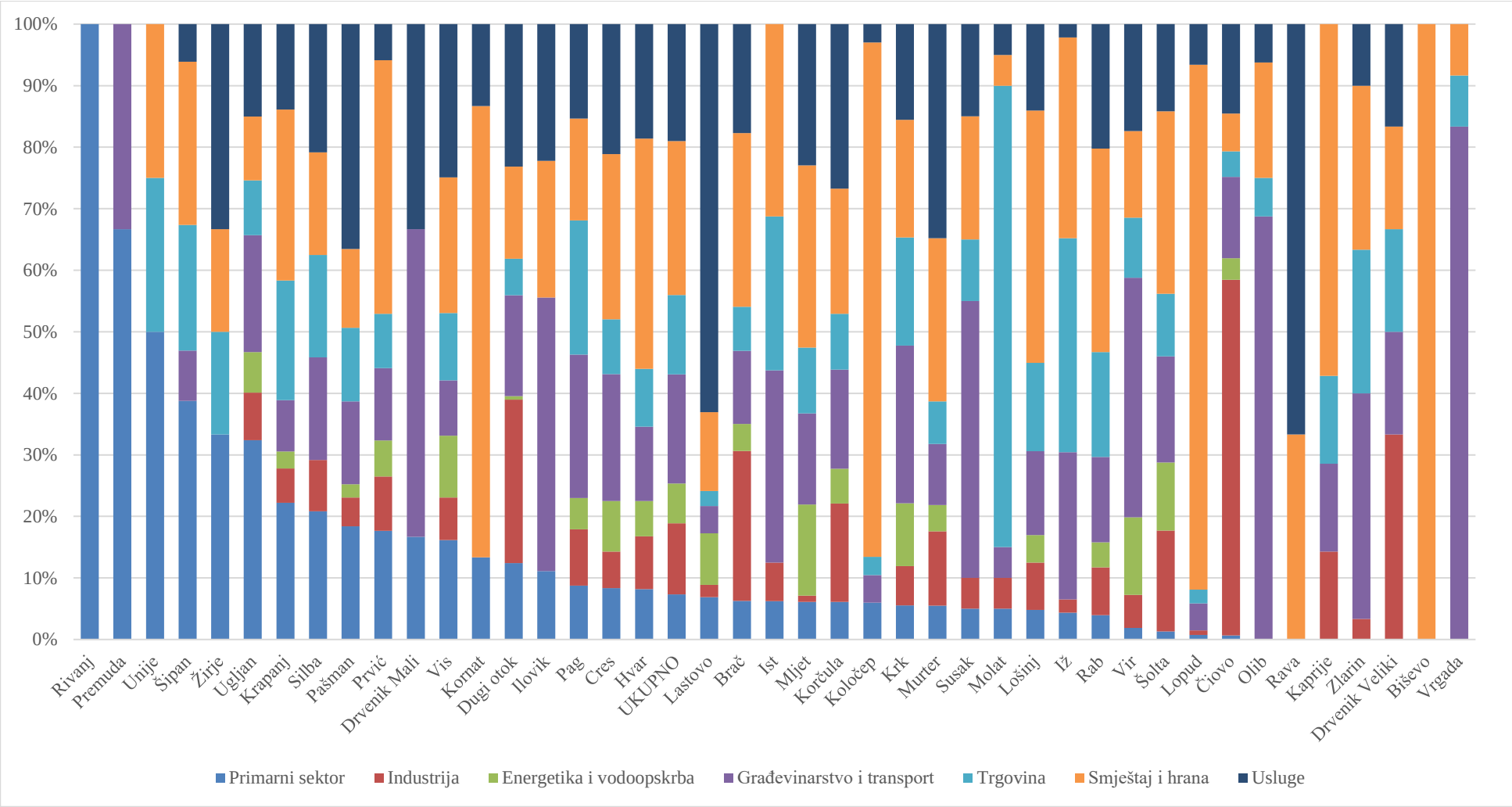

Sl. 40. Udjeli zaposlenih prema sektorima na otocima 2019. godine

5. SOCIJALNOGEOGRAFSKA KLASIFIKACIJA HRVATSKOG OTOČNOG PROSTORA

Već je samim uvidom u analitički dio istraživanja bilo moguće prepoznati postojeće međuotočne razlike kao i naznake grupiranja otoka u homogene skupine. Za razliku od prethodnoga analitičkog poglavlja u kojem je temeljni cilj bio prikazati razlike u otocima prema vrijednostima analiziranih pokazatelja, glavni cilj ovog poglavlja je istražiti koje su to potencijalne sličnosti otoka prema kojima ih je ujedno moguće grupirati u skupine. Dodatan istraživački izazov u ovom poglavlju je pitanje kako uopće pristupiti sagledavanju sličnosti otoka i njihovom grupiranju. Odgovor na to pitanje nastojat će se dati kroz temeljne postavke klasifikacije kao znanstvene metode, ali i ranije iznesene primjere višekriterijskih metoda klasifikacija.

5.1. Metoda klasifikacije u društvenim znanostima

Gotovo se svi predmeti, pojave i bića u svakodnevnom životu u određenoj mjeri klasificiraju ili razvrstavaju, stoga je taj postupak jedan od centralnih procesa u svim životnim aspektima. Bailey (1994) naglašava kako je klasifikacija toliko sveprisutna u svakodnevnom životu ljudida se često niti ne uspijeva percipirati njenu ukorijenjenost. Ističe također kako je klasifikacija nedvojbeno jedna od najvažnijih generičkih ljudskih konceptualnih vježbi, a bez nje ne bi postojali konceptualizacija, obrazloženje, jezik, analiza podataka ili istraživanja u društvenim znanostima. Pojam klasifikacije u osnovi označava logičku operaciju koja podrazumijeva postupak razvrstavanja određenog skupa predmeta, pojava ili pojmova u manje podskupove, odnosno određenog roda (višeg pojma) na vrste (niže pojmove). Klasifikacija uključuje određeni skup predmeta koji s jedne strane imaju nešto zajedničko dok se s druge strane klasifikacijom nastoji naglasiti ključne razlike, koje postoje u okviru šireg skupa, pri čemu se navedene ključne razlike koriste kao kriteriji klasifikacije. Pri svakom klasificiranju odabire se određeno svojstvo kao osnova klasifikacije koje se treba dosljedno pridržavati tijekom čitavog postupka. S obzirom na cilj klasifikacije odabiru se ona svojstva pojmova koja su bitna za klasifikaciju. Klasifikacija može započeti od pojedinačnih elemenata, a zatim se njihovim grupiranjem dolazi sve do općenitijih pojmova. Također, klasifikacija se vrši i diobom pojmova kad se od općeg vrši podjela na posebnije pojmove, tj. na one pojmove koji su podređeni višem pojmu, ali koji svi pripadaju istoj vrsti (rodu) pojmova.

Prema Hrvatskom jezičnom portalu riječ klasifikacija dolazi od pojma „klasa“ koji označava skupinu predmeta, pojava, pojmova zajedničkih svojstava, čime je ujedno izraženo njegovo

esencijalno značenje kao postupka razvrstavanja pojmova u razrede i njihove poddiobe kako bi se iskazali semantički odnosi medu pojmovima (Hrvatski jezični portal, http://hjp.znanje.hr/index.php?show=search). Hrvatski leksikon (http://www.hrleksikon.info/) klasifikaciju definira kao raspoređivanje predmeta, pojava i pojmova po klasama, odjelima, razredima s obzirom na njihove opće karakteristike, odnosno podjelu prema određenim načelima ili kriterijima. Prema Zeleniki (2000) klasifikacija je najjednostavnija i najstarija znanstvena metoda, a podrazumijeva sustavne skupine predmeta ili raspodjele niza srodnih pojava. Klasifikacija je sistemska i potpuna podjela općeg pojma na posebne koje taj pojam obuhvaća. Bailey (1994) ističe kako je klasifikacija jedna od osnovnih metoda u društvenim znanostima, međutim rijetko dobiva metodološko izlaganje jer je toliko ukorijenjena u istraživačkim praksama, uključujući poredak objekata s obzirom na njihove sličnosti. Definira ju kao podjelu (razvrstavanje, kategoriziranje, klasificiranje) istraživanih objekata ili pojava prema nekom kriteriju, ovisno o predmetu i svrsi istraživanja.

Kako bi klasifikacija imala karakteristike znanstvene metode, nužno je poštivanje određenih uvjeta. Postoje utvrđena pravila klasifikacije, a Zelenika (2000) ih definira unutar četiri kriterija:

1. Pojam ili predmet, koji se klasificira, mora biti jasno određen.
2. Klasifikacija se mora obaviti prema jedinstvenom načelu, a to je načelo diobe. To je obično neka osobina koja je karakteristična za danu klasu predmeta ili pojava.
3. Članovi diobe moraju biti precizno i jasno razgraničeni jedni od drugih. Oni se razgraničavaju na taj način da se međusobno isključuju.
4. Najviši pojam klasifikacije, odnosno rod, mora posjedovati zajedničke osobine svih vrsta i podvrsta koje su u njemu sadržane kao i svih predmeta ili individualnih članova tih vrsta.

Bailey (1994) naglašava kako je osnovna pretpostavka uspješne klasifikacije sposobnost utvrđivanja ključne ili temeljne karakteristike na kojima se klasifikacija temelji. Iako ne postoji opća formula i pravilo za njeno utvrđivanje, pri tome uvelike mogu pomoći prethodna znanja kao i teorijske postavke. Nadalje, autor napominje kako poteškoće u grupiranju prema sličnosti rastu eksponencijalno s brojem predmeta, koji se klasificiraju, i brojem dimenzija prema kojima se grupiraju.

Prema Baileyu (1994) osnovna podjela klasifikacije kao znanstvene metode odnosi se s obzirom na broj klasifikacijskih kriterija pa tako postoje jednodimenzionalne (engl. *unidimensional*), odnosno klasifikacije temeljene isključivo na jednoj dimenziji ili svojstvu, te

višedimenzionalne (engl. *multidimensional*), tj. one koje se temelje na većem broju svojstava. Kada su u pitanju višedimenzionalne klasifikacije, očekuje se da su odabrana svojstva međusobno povezana, odnosno pokazuju određeni stupanj korelacije.

5.2. Postupak klasifikacije otoka prema bodovnim pokazateljima

Klasifikaciji otoka prema prostornim, socioekonomskim i gospodarskim pokazateljima pristupilo se korištenjem metode bodovanja pokazatelja s obzirom na intenzitet promatrane pojave, odnosno raspona vrijednosti odabranih pokazatelja. Ta metoda prethodno je korištena u izradi tipologije Sjevernodalmatinskih otoka s obzirom na društveno-gospodarske pokazatelje (Faričić, 2012) pri čemu je autor koristio osam osnovnih varijablidok je dodatna dva kriterija koristio za imenovanje tipova te u konačnici izdvojio pet tipova otoka. Marušić (2017) istu metodu koristi u izradi tipologije jedinica lokalne samouprave s obzirom na demografski i gospodarski utjecaj na okoliš, koristeći pri tome 8 pokazatelja za demografski te 8 pokazatelja za gospodarski utjecaj na okoliš što je rezultiralo izdvajanjem po pet tipova jedinica lokalne samouprave. Bodovanje prema formiranim razredima vrijednosti pokazatelja koriste i Spilanis i dr. (2012)[43] u konceptualizaciji indeksa stanja, promjene i atraktivnosti radi međusobne usporedbe otoka EU 27. Pri tome za svaki pokazatelj formiraju devet razreda s pretpostavkom kako se vrijednost europskog prosjeka za svaki od pokazatelja nalazi u srednjem razredu. U slučajevima kada europski prosjek nije bio dostupan, raspon vrijednosti je podijeljen na devet dijelova i time je stvoreno devet razreda jednakih raspona. Izračun svakog indeksa temeljio se na zbrajanju vrijednosti bodova pojedinih pokazatelja, pretpostavljajući jednaku težinu za svaki od pokazatelja koji tvore indeks. U slučajevima kada pokazatelji izražavaju „negativna pitanja“, poput postotka nezaposlenosti, vrijednost razreda je obrnuta (ako je vrijednost bila 9, postaje 1, ako je 8, postaje 2 itd.).

Postupak klasifikacije otoka prema bodovnim pokazateljima primijenjen u ovom istraživanju sastoji se od šest ključnih koraka pri čemu su poštivani prethodno opisani kriteriji kako bi postupak zadržao obilježja znanstvene metode (Zelenika, 2000).

Prvi korak podrazumijeva odabir relevantnih pokazatelja prema kojima će se obaviti klasifikacija. Odabir pokazatelja u slučaju otoka uvelike je ograničen dostupnošću podataka s

[43] Rad je proizašao iz Ciljane analize „Razvoj otoka – Europski otoci i kohezijska politika – EUROISLANDS“ (engl. *The development of the Islands – European Islands and Cohesion Policy – EUROISLANDS*) u sklopu istraživanja iz programa ESPON 2006.

obzirom na to da pokazatelji moraju biti dostupni na razini naselja ili otoka kao prostorne cjeline.

Idući je korak određivanje raspona vrijednosti razreda kod numeričkog te kategorija kod kvalitativnog i ordinalnog tipa pokazatelja prema kojima će se dodjeljivati bodovi. Kod formiranja razreda važno je primijeniti princip iscrpnosti i razvrstati svaki podatak te princip isključivosti i osigurati da jedan podatak može biti članom samo jedne grupe. Nadalje, kod određivanja raspona vrijednosti razreda numeričkog tipa pokazatelja potrebno je voditi računa o minimalnoj i maksimalnoj registriranoj vrijednosti, zatim o relativno ravnomjernoj zastupljenosti prostornih jedinica u svakom razredu te posebice o logičnosti i svrhovitosti formiranja razreda. Broj formiranih razreda ovisi o planiranom broju dodjeljivanih bodova. Kod kategorijskog i ordinalnog tipa pokazatelja bodovi se definiraju s obzirom na pojavne tipove kod kategorijskih ili razrede kod ordinalnih pokazatelja pri čemu je važno voditi računa o logičnosti formiranja tipova i kategorija.

U idućem koraku svakoj prostornoj jedinici, u ovom slučaju otoku, dodjeljuju se bodovi prema pokazateljima s obzirom na definirane raspone vrijednosti razreda. Bodovi se potom zbrajaju za svaku prostornu jedinicu te se računa prosjek bodova. Slijedi potom formiranje tipova prostornih jedinica, a naposljetku i distribucija prostornih jedinica prema dobivenom prosjeku bodova.

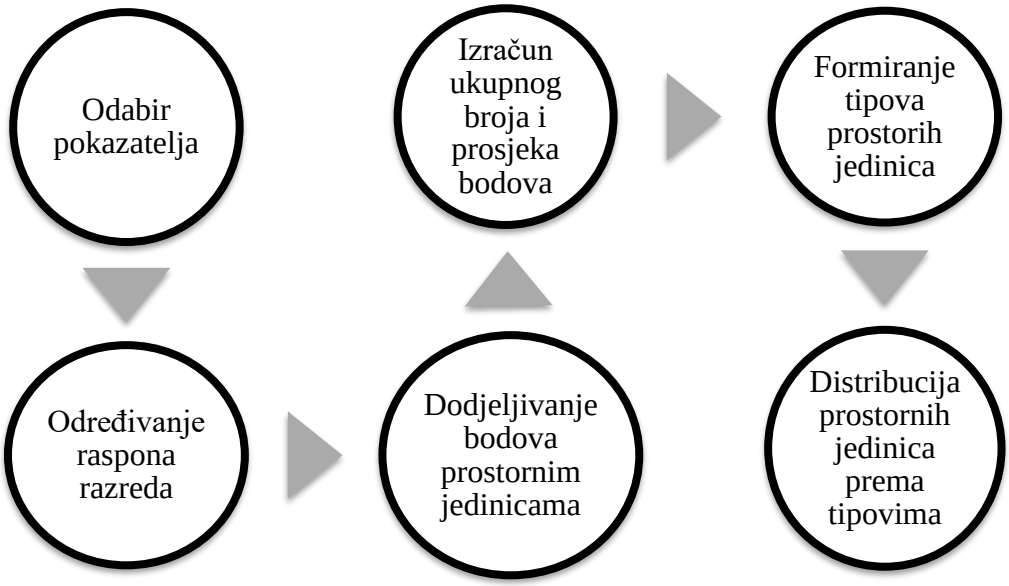

Sl. 41. Shematski prikaz postupka klasifikacije otoka prema bodovima

5.3. Klasifikacija otoka prema prostornim obilježjima

5.3.1. Metodološki postupak

U klasifikaciji otoka prema prostornim obilježjima primijenjena je metoda bodovanja s obzirom na šest odabranih prostornih (geografskih) pokazatelja:

1. Površina otoka
2. Broj stanovnika 2011. godine
3. Gustoća naseljenosti 2011. godine
4. Položaj otoka
5. Prometna dostupnost
6. Opremljenost otoka centralnim funkcijama

Odabiru prostornih varijabli pristupilo se u skladu s temeljnim istraživačkim ciljem identificiranja međusobnih otočnih prostornih različitosti u pogledu intenziteta njihove inzularnosti pri čemu se pošlo od pretpostavke kako razlike u vrijednostima odabranih pokazatelja među otocima ukazuju na intenzitet inzularosti. Pri tome su otoci razmatrani kroz tri temeljna obilježja: malenost, udaljenost i ranjivost koji u konačnici utječu na različiti stupanj inzularnosti (Liccio i Pinna, 2013).

Za svaki od navedenih šest pokazatelja formirano je pet bodovnih razreda s obzirom na koje je otocima prema vrijednostima dodijeljen odgovarajući broj bodova. Rasponi bodovnih razreda prema pokazateljima su formirani s obzirom na dosadašnje analize i klasifikacije hrvatskih otoka te su obrađeni u analitičkom djelu istraživanja[44].

[44] Tablica otoka s vrijednostima šest pokazatelja te tablica otoka prema dodijeljenim bodovima se nalaze u Prilogu.

Tab. 7. Bodovni razredi za pokazatelje klasifikacije otoka prema prostornim obilježjima

Bodovi	Površina otoka (km^2)	Broj stanovnika 2011.	Gustoća naseljenosti 2011. (stan./km^2)	Položaj otoka	Prometna dostupnosti (min)	Opremljenost CF
0	-	-	-	-	Bez uspostavljene linijske povezanosti	-
1	0 – 1,0	0 – 50	0,0 – 10,0	Pučinski	Otoci dvostruke inzularnosti i > 120	Otoci bez centraliteta
2	1,1 – 20,0	51 – 200	10,1 – 30,0	Kanalski	91 – 120	Otoci nedostatnog centraliteta
3	20,1 – 40,0	201 – 1000	30,1 – 50,0	Priobalni	61 – 90	Otoci centraliteta 3. ranga
4	40,1 – 90,0	1001 – 5000	50,1 – 70,0	-	31 – 60	Otoci centraliteta 2. ranga
5	≥ 90,1	≥ 5001	≥ 70,1	Premošteni	Premošteni i ≤ 30	Otoci centraliteta 1. ranga

Ukupno je formirano pet tipova otoka prema prostornim (geografskim) obilježjima s obzirom na prosječni broj bodova: Tip A – Hipoinzularni otoci, Tip B – Otoci umjerene inzularnosti, Tip C – Otoci izražene inzulanosti, Tip – D Hiperinzularni otoci i Tip E – Otoci dvostruke i izražene inzularnosti.

Tab. 8. Tipovi otoka s obzirom na raspon bodova prema prostornim pokazateljima

Tip	Naziv tipa	Prosjek bodova
A	Hipoinzularni otoci	≥ 4,0
B	Otoci umjerene inzularnosti	3,1 – 3,9
C	Otoci izražene inzulanosti	2,1 – 3,0
D	Hiperinzularni otoci	1,5 – 2,0
E	Otoci dvostruke i izražene inzularnosti	≤ 1,4

5.3.2. Obilježja tipova otoka prema prostornoj klasifikaciji

Tipu A – Hipoinzularni otoci pripada 11 otoka koji su s obzirom na šest promatranih prostornih pokazatelja imali prosječni broj bodova viši od 4,0. To su otoci: Brač, Čiovo, Hvar, Korčula, Krk, Lošinj, Murter, Pag, Rab, Ugljan i Vir. Smanjenom intenzitetu inzularnosti kod tih otoka

doprinosi postojanje stalne veze s kopnom kod premoštenih otoka Krka, Paga, Vira, Murtera i Čiova, odnosno ponajbolje prometne dostupnosti u vidu frekventne trajektne povezanosti kod otoka Brača, Hvara, Korčule, Raba i Ugljana, zatim većih površina i broja stanovnika u okviru hrvatskog otočnog prostora te naposljetku postojanja funkcija najvišeg ranga centraliteta. S obzirom na površinu navedeni otoci pripadaju najvećim hrvatskim otocima, većima od 50 km^2, izuzev otoka Čiova (28,3 km^2) i Murtera (17,6 km^2). Ujedno pripadaju i najvećim otocima prema broju stanovnika. S obzirom na položaj svi ti otoci pripadaju obalnim ili kanalskim, posljedično čemu imaju ponajbolju prometnu dostupnost izraženu u prosječnom vremenu putovanja do kopnenog centra.

S obzirom na promatrana prostorna obilježja inzularnost je, kao obilježje prostora oslabljenih veza s njegovim širim prostorno-gospodarskim okruženjem, kod ovih otoka ponajmanje izražena. Kod hipoinzularnih otoka Taglioni (2011) naglašava proces tzv. kontinetalizacije otočnog fenomena pod impulsom integracije i asimilacije otočnog prostora s kopnenim centrima dok se prostorni diskontinuitet, odnosno odvojenost morskom barijerom od matičnoga kopna uvelike kompenzira vrlo dobrom pomorskom i/ili zračnom prometnom dostupnosti te stvaranjem funkcionalnih i socioekonomskih veza s kopnenim centrima. Navedena su obilježja upravo prisutna u slučaju premoštenih hrvatskih otoka, čija mostovna povezanost omogućava intenzivniju društvenu i gospodarsku uključenost otočnog stanovništva u kopnene centre i obrnuto, dok su geografska blizina te posebice frekventni trajektni prometni sustav kod preostalih otoka iz ove skupine omogućili stvaranje intenzivnije dnevne cirkulacije iz otoka na kopno i obrnuto. Faričić (2006) kod premoštenih otoka naglašava naznake trenda „deinzularizacije“ vidljive kroz čvršću integraciju ovih otoka u obalni prometni sustav. Jackson (2008) konstatira kako se izgradnjom mosta, podmorskog tunela ili drugih oblika fizičke povezanosti otoka s kopnom gubi prostorni diskontinuitet karakterističan za otoke pa takav otok više utoliko ne djeluje tajanstveno i nepristupačno. Štoviše, autorica naglašava kako za posjetitelje fiksna veza može smanjiti fascinaciju odredištem i osjećaj avanture povezane s dolaskom i boravkom na otoku, putovanja postaju besprijekorna između kopna i stvarnog transfera na otok, a posebice izostaju element rizika te romantična predodžba o izolaciji na otoku što u konačnici doprinosi gubljenju uobičajenih elemenata percepcije i doživljaja otoka.

Magaš i Faričić (2000) ističu otok Ugljan kao primjer socioekonomski integriranog otoka u zadarski gradski sustav dok Marinković (2019) spominje otok Brač, a poglavito Grad Supetar kao dio dnevnoga cirkulacijskog sustava splitske aglomeracije, prvenstveno kao posljedicu

blizine ovih otoka kopnu te dobre prometne dostupnosti. Važan faktor smanjenom intenzitetu inzularnosti otoka navedene skupine je njihova demografska baza koja generira bogatiju funkcionalnu opremljenost brojem i vrstama centralnih funkcija čime se stvara manja funkcionalna ovisnost o drugim, prvenstveno kopnenim prostorima. Marinković (2016) tako izdvaja deset otočnih naselja najvišeg ranga centraliteta od kojih su svi smješteni na otocima iz navedenog hipoinzularnog tipa (otoci Krk, Lošinj, Rab, Pag dva naselja, Brač, Vis, Korčula i Hvar dva naselja).

Tip B – Otoci umjerene inzularnosti sastoji se od 9 otoka čiji je prosjek bodova u rasponu od 3,1 do 3,9. To su otoci: Cres, Dugi otok, Pašman, Prvić, Krapanj, Vrgada, Mljet, Šolta i Vis. Općenito, umjerena inzularnost kod tih otoka proizlazi iz prostornih pokazatelja koji u odnosu na otoke prethodne skupine doprinose slabijim vezama s okruženjem, odnosno nižim stupnjem funkcionalne samostalnosti i većom ovisnošću o kopnu. S obzirom na analizirane pokazatelje umjerenoj inzularnosti kod tih otoka doprinose različiti prostorni i funkcionalni čimbenici. Prema površini, izuzev Krapnja, Vrgade i Prvića, otoci te skupine čine preostale otoke veće od 50 km^2, međutim nešto manjeg broja stanovnika i slabije gustoće naseljenosti u odnosu na otoke koji priradaju tipu A. Prema prostornom položaju otoke te skupine karakterizira neujednačenost pa tako pučinski položaj imaju otoci Dugi otok i Vis, kanalski položaj imaju otoci Cres i Mljet dok obalni imaju otoci Prvić, Vrgada, Krapanj i Šolta. U slučajevima triju obalnih otoka neočekivano slabijem stupnju inzularnosti pridonosi obalni položaj i dobra prometna dostupnost u odnosu na druge otoke. Otoke Mljet, Vis i Dugi otok karakterizira slabija prometna dostupnost koja je kod tih otoka jedna od važnijih doprinosa inzularnosti. Prema opremljenosti centralnim funkcijama otok Vis pripada funkcionalno ponajbolje opremljenim otocima sa zastupljenim funkcijama najvišeg ranga centraliteta u otočnim okvirima dok se na ostalim otocima iz te skupine izdvaja po jedno naselje centraliteta drugog ranga kao funkcionalno ponajbolje opremljeno otočno naselje (Marinković, 2016) što doprinosi naglašenijoj inzularnosti kod njih.

Tipu C – Otoci izražene inzularnosti pripada 13 otoka, prosječnog broja bodova u rasponu od 2,1 do 3,0. To su otoci: Drvenik Mali, Drvenik Veliki, Iž, Kaprije, Koločep, Molat, Silba, Lastovo, Lopud, Ošljak, Rava, Šipan i Zlarin. Izraženijoj inzularnosti kod tih otoka doprinose male površine i broj stanovnika te slabija opremljenost centralnim funkcijama. Izuzev otoka Lastova i Molata svi pripadajući otoci imaju po jedno naselje što odgovara kriterijima prema kojima Magaš (1993) izdvaja male hrvatske otoke. S obzirom na površinu svi navedeni otoci pripadaju površinski malim hrvatskim otocima, odnosno manjim od 15 km^2, izuzev tri otoka:

Iža (16,51 km^2), Molata (22,18 km^2) i Lastova (40,82 km^2) čije površine još uvijek ulaze u granične veličine za izdvajanje malih i srednjih otoka prema Zimmermanovoj klasifikaciji otoka prema površini (1997). Prema kriteriju broja stanovnika svi navedeni otoci pripadaju populacijskim malim otocima do 200 stanovnika izuzev Iža (615), Lopuda (249), Silbe (292) i Lastova (792) koji pak pripadaju populacijski srednjim otocima prema podjeli Lajića i Mišetića (2006). Zajedničko obilježje otoka toga tipa je pripadnost skupini slabije funkcionalne opremljenosti, uglavnom centralnim naseljima trećeg ranga ili nedostatnog centraliteta, što podrazumijeva kako od funkcija sadrže tek pojedine iz ranga najnižeg centraliteta poput trgovine osnovnim namirnicama, poštanskog ureda, bankomata, područne škole, liječnika opće prakse (povremeno). Izuzetak je otok Lastovo koji pripada otocima sa zastupljenim naseljima centraliteta drugog ranga čemu uglavnom doprinosi njegova udaljenost od kopna.

Otoci iz skupine izražene inzularnosti ne pokazuju homogenost s obzirom na prostorni položaj i prometnu dostupnost. Prema prostornom položaju unutar tipa otoka izražene inzularnosti izdvajaju se otoci obalnog položaja i bolje prometne dostupnosti kao što su Drvenik Veliki, Drvenik Mali, Koločep, Krapanj, Lopud, Ošljak i Zlarin te kanalski otoci Rava, Ist, Silba, Molat, Kaprije i Iž, koji s obzirom na ostale pokazatelje donekle ublažavaju inzularnost, dok je kod otoka Lastova, s obzirom na pučinski položaj, inzularnost dodatno istaknuta.

Tip D – Hiperinzularni otoci sastoji se od 9 otoka koji imaju prosjek bodova u rasponu od 1,5 do 2,0. To su otoci: Ilovik, Olib, Premuda, Rivanj, Sestrunj, Susak, Unije, Zverinac i Žirje. Vrlo izraženoj (hiper) inzularnosti kod ovih otoka doprinose obilježja vrlo malog broja stanovnika (do 50 stanovnika), zatim malih površina (do 15 km^2), a za razliku od otoka prethodne skupine doprinosi i prostorni položaj u odnosu na kopnene centre i druge otoke iz pripadajućih skupina koje karakterizira izražena udaljenost i rubnost, posljedično i otežana prometna dostupnost. Zastupljenost centralnih naselja na tim otocima, uz pojedine iznimke, prisutna je uglavnom tek u vidu naselja iz skupine nedostatnog centraliteta s postojanjem tek osnovnih funkcija. Taglioni (2011) hiperinzularne otoke karakterizira kao one s vrlo ograničenim ekonomskim, socijalnim i političkim mogućnostima razvoja te ograničene prometne dostupnosti koja se nerijetko odvija posredno preko većih i vodećih otoka u arhipelagu. Ograničenost ekonomskog i socijalnog razvoja kod tih otoka proizlazi prije svega iz malobrojne populacije te izrazite funkcionalne ovisnosti o kopnenim ili susjednim otočnim centrima. Skračić (2008) i Faričić (2010) male otoke tipa C i D izdvajaju na osnovi koncepta urboarhipelaga, odnosno onih otoka ili skupina koji su nekada bili ili su još uvijek periferni dijelovi kopnenih urbanih sustava, a na kojima se nije razvilo veće (gradsko) naselje pa ovise

o centrima na susjednom kopnu ili većem otoku, a u okviru suvremene teritorijalno-administrativne podjele njihovim su sastavnim dijelom.

Tipu E – Otoci dvostruke i izražene inzularnosti pripada 4 otoka prosječnog broja bodova manjeg od 1,5, a to su otoci: Kornat, Male Srakane, Vele Srakane i Biševo. Za ove je otoke značajna mala površina, iznimno mali broj stalnih stanovnika (do 20) te prometna i funkcionalna ovisnost o susjednim, većim otocima kojima ujedno administrativno gravitiraju, a njihova prometna povezanost s kopnom odvija se preko navedenih većih otoka. U pogledu centralnih funkcija ti otoci ne sadrže niti jedan sadržaj pa malobrojno i većim dijelom povremeno stanovništvo (za vrijeme ljetne sezone ili vikenda) u potpunosti ovisi o centrima kopnenih ili susjednih većih otoka. Otoke dvostruke inzularnosti (engl. *double insularity*), Taglioni (2011) opisuje kao manje sekundarne otoke pojedinih arhipelaga ili otočnih skupina koji funkcionalno, prometno i administrativno gravitiraju većim otocima ili otočnim skupinama.

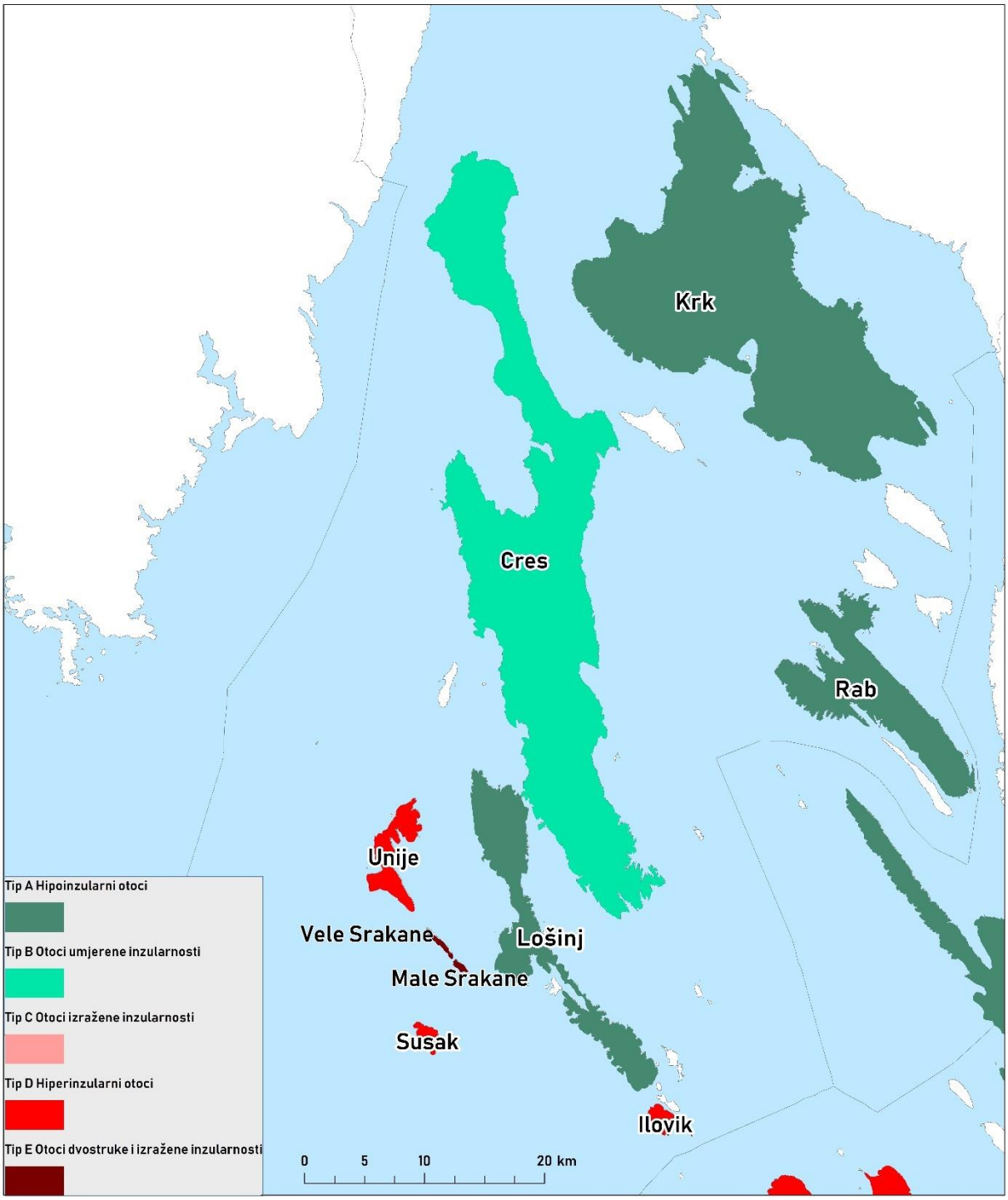

Sl. 42. Tipovi Kvarnerskih otoka prema prostornoj klasifikaciji

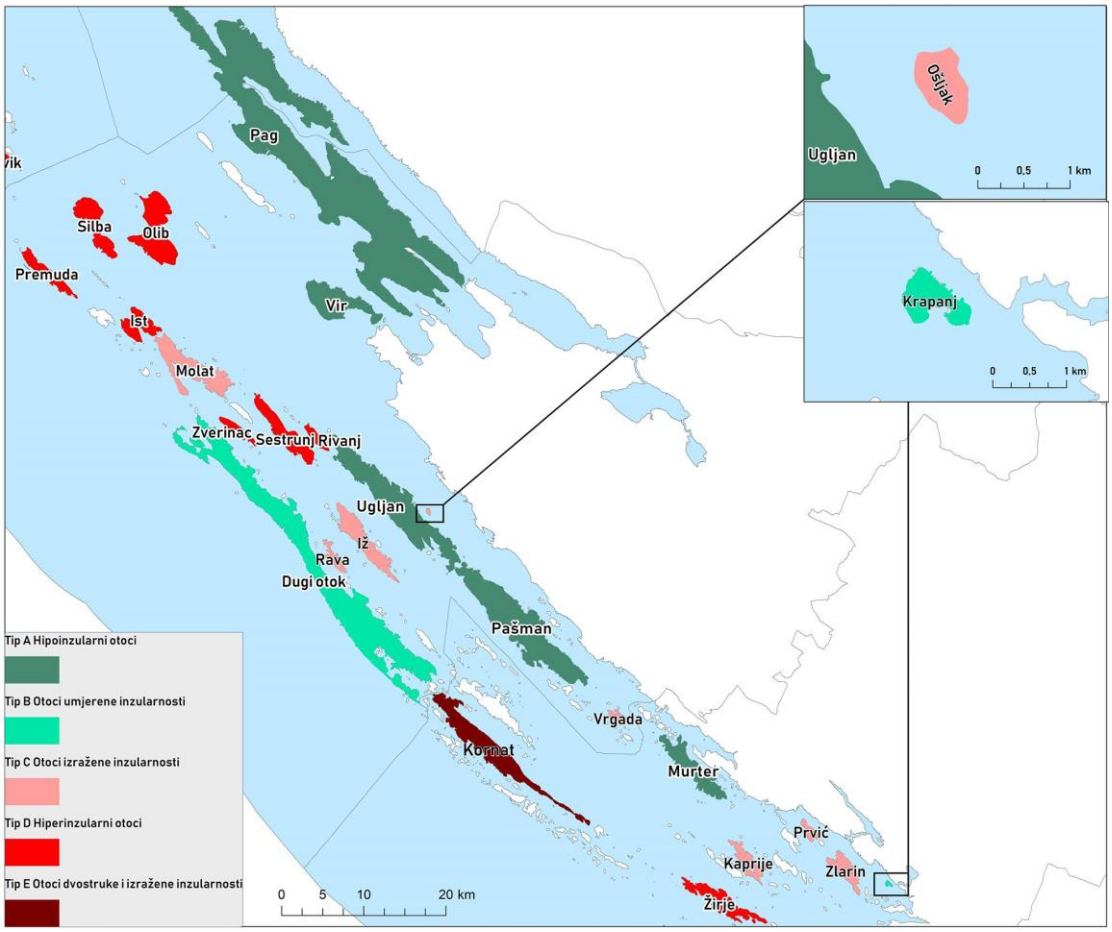

Sl. 43. Tipovi Sjevernodalmatinskih otoka prema prostornoj klasifikaciji

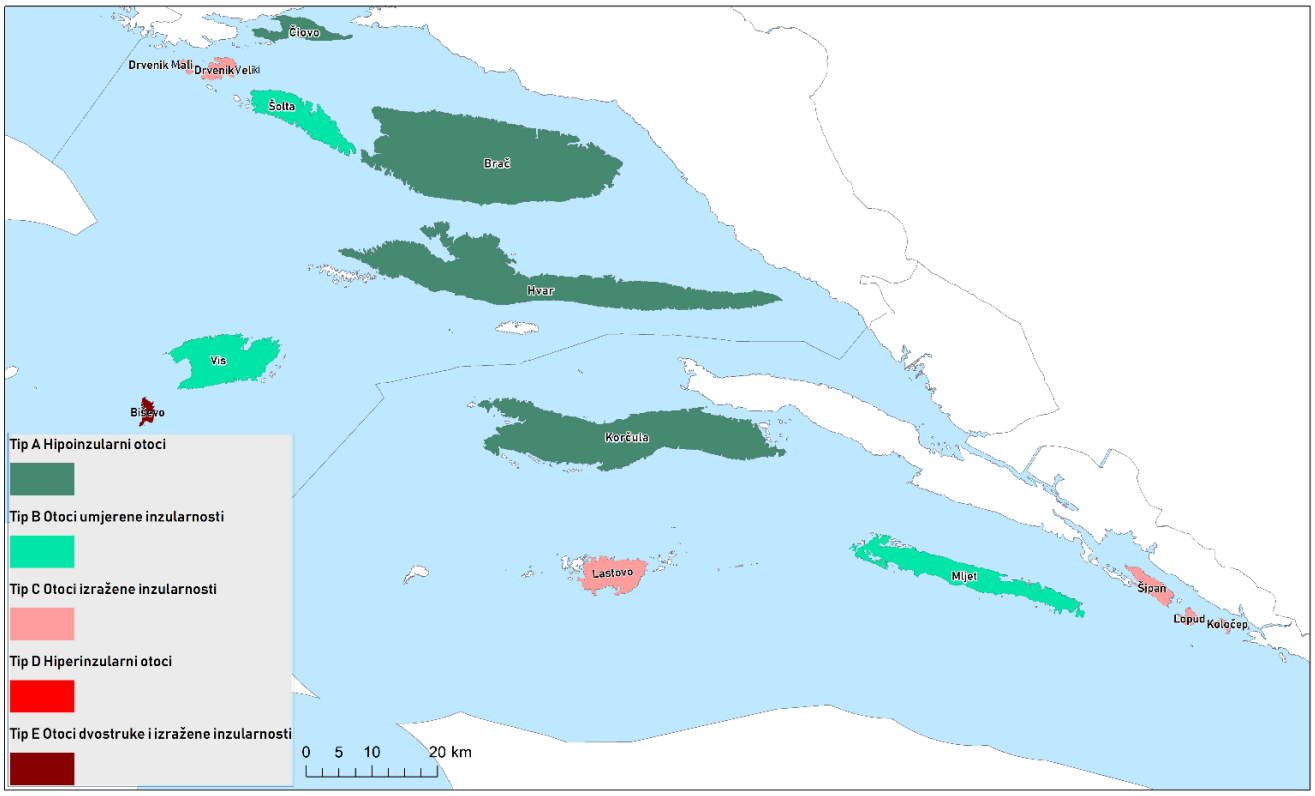

Sl. 44. Tipovi Srednjodalmatinskih i Južnodalmatinskih otoka prema prostornoj klasifikaciji

5.3. Klasifikacija otoka prema socioekonomskim pokazateljima

5.3.1. Metodološki postupak

U klasifikaciji otoka prema socioekonomskim pokazateljima primijenjena je metoda bodovanja s obzirom na 18 socio-demografskih i gospodarskih otočnih pokazatelja:

1. Indeks promjene broja stanovnika 2001. – 2011. godine
2. Prosječna opća stopa nataliteta u razdoblju 2001. – 2015. godine
3. Prosječna opća stopa mortaliteta u razdoblju 2001. – 2015. godine
4. Prosječna opća stopa prirodne promjene u razdoblju 2001. – 2015. godine
5. Prosječna stopa migracijske bilance u razdoblju 2001. – 2011. godine
6. Tip općeg kretanja stanovništva u razdoblju 2001. – 2011. godine
7. Udio stanovništva do 19 godina u ukupnom stanovništvu 2011. godine
8. Udio stanovništva starijeg od 60 godina 2011. godine
9. Udio ekonomski aktivnog u ukupnom stanovništvu 2011. godine
10. Udio zaposlenog stanovništva u stanovništvu starijem od 15 godina 2011. godine
11. Udio ekonomski neaktivnog stanovništva u ukupnom stanovništvu 2011. godine
12. Broj trgovačkih društava na 100 stanovnika 2018. godine
13. Broj zaposlenih u trgovačkim društvima na 100 stanovnika 2018. godine
14. Broj cjelogodišnjih obrta na 100 stanovnika 2018. godine
15. Broj poljoprivrednih gospodarstva na 100 stanovnika 2015. godine
16. Broj smještajnih kapaciteta na 100 stanovnika 2017. godine
17. Broj turističkih dolazaka na 100 stanovnika 2017. godine
18. Indeks ogive

Odabiru socioekonomskih pokazatelja pristupilo se u skladu s temeljnim istraživačkim ciljem identificiranja međusobnih otočnih socio-demografskih i gospodarskih različitosti u pogledu intenziteta socioekonomske dinamike pri čemu se polazi od pretpostavke kako razlike u vrijednostima odabranih pokazatelja među otocima rezultiraju intenzitetom socioekonomske dinamike.

Prije svega važno je napomenuti kako su većina socioekonomskih pokazatelja relativni brojevi kao što su indeks, koeficijent, stopa i udio, koji u omjer stavljaju promatranu pojavu u odnosu na broj stanovnika, stoga su izdvojeni otoci s manje od 150 stanovnika kod kojih minimalne apsolutne promjene osjetno determiniraju one relativne, a time dovode u pitanje tumačenje rezultata u usporedbi s populacijski većim otocima i hrvatskim otočnim prostorom u cjelini.

Navedenu problematiku prethodno su opisali Lajić i Nejašmić (1994) kao jednu od najznačajnijih demo-statističkih metodoloških osobitosti kada su u pitanju hrvatski otoci kao prostori malih populacija, ističući poprimanje toliko ekstremnih vrijednosti kod relativnih pokazatelja da se dovodi u pitanje svrhovitost njihovog tumačenja. Tako je izdvojeno 17 otoka koji su prema Popisu stanovništva 2011. godine imali manje od 150 stanovnika, a radi se o sljedećim otocima: Biševo, Drvenik Mali, Drvenik Veliki, Ilovik, Kornat, Krapanj, Olib, Ošljak, Premuda, Rava, Rivanj, Sestrunj, Male Srakane, Vele Srakane, Unije, Zverinac i Žirje.

Preostalih 30 otoka bodovano je prema formiranim razredima za svaki pokazatelj te su prema prosječnom broju bodova podijeljeni unutar četiri tipa otoka: Tip I – Demografski i gospodarski progresivni i prosperitetni otoci, Tip II – Društveno-gospodarski stabilni otoci, Tip III – Otoci oslabljene društveno-gospodarske osnove i Tip IV – Otoci izražene društveno-gospodarske regresije. Tip II je dodatno podijeljen na po dva podtipa, ovisno o međusobnom odnosu prosjeka bodova socio-demografske i gospodarske skupine pokazatelja na: podtip II a. Demografski progresivni otoci, kod kojih je prosjek bodova demografskih pokazatelja veći od prosjeka bodova gospodarskih pokazatelja, te na podtip II b. Gospodarski dinamični otoci kod kojih je prosjek bodova gospodarskih pokazatelja veći od prosjeka bodova demografskih pokazatelja.

Otoci s manje od 150 stanovnika su s obzirom na vrijednosti 18 promatranih pokazatelja pripali posebnom Tipu V – Otoci neizvjesne socioekonomske budućnosti, a potom su raspoređeni unutar dva podtipa: podtip V a. Neznatna gospodarska aktivnost te podtip V b. Povremena gospodarska aktivnost. Tablica otoka s vrijednostima 18 pokazatelja te tablica otoka prema dodijeljenim bodovima nalaze se u Prilogu.

Tab. 9. Bodovni razredi za pokazatelje klasifikacije otoka prema socioekonomskim pokazateljima

Bodovi	Indeks promjene broja stanovnika	Prosječna opća stopa nataliteta	Prosječna opća stopa mortaliteta	Prosječna opća stopa prirodne promjene	Prosječna stopa migracijske bilance	Tip općeg kretanja stanovništva	Udio stanovništva 0 – 19 godina	Udio stanovništva 60 i više godina	Udio aktivnog stanovništva
1	≤ 89,9	≤ 3,4	≥ 25,0	≥ - 20,0	≤ 0,0	E4	≤ 4,9	≥ 50,0	≤ 29,9
2	90,0 – 94,9	3,5 – 5,9	24,9 – 20,0	-19,9 – -15,0	0,1 – 4,9	I4	5,0 – 9,9	49,9 – 40,0	30,0 – 34,9
3	95,0 – 99,9	6,0 – 7,4	19,9 – 15,0	-14,9 – -10,0	5,0 – 9,9	I3	10,0 – 14,9	39,9 – 30,0	35,0 – 39,9
4	100,0 – 109,9	7,5 – 8,9	14,9 – 10,0	-9,9 – -5,0	10,0 – 14,9	I2	15,0 – 19,9	29,9 – 25,0	40,0 – 44,9
5	≥ 110,0	≥ 9,0	≤ 9,9	≤ -4,9	≥ 15,0	I1	≥ 20,0	≤ 24,9	≥ 45,0
Bodovi	Udio zaposlenog stanovništva	Udio ekonomski neaktivnog stanovništva	Broj TG na 100 stanovnika	Broj zaposlenih u TG na 100 stan.	Broj cjelogodišnji h obrta na 100 stan.	Broj PG-ova na 100 stan.	Broj smještajnih kapaciteta na 100 stan.	Broj turističkih dolazaka na 100 stan.	Indeks ogive
1	≤ 24,9	≥ 60,0	≤ 2,4	≤ 4,9	≤ 2,4	≤ 2,9	≤ 49,9	≤ 499,9	≥ 30 000
2	25,0 – 29,9	59,9 – 55,0	2,5 – 2,9	5,0 – 9,9	2,5 – 2,9	3,0 – 4,9	50,0 – 99,9	500,0 – 999,9	29 999 – 20 000
3	30,0 – 34,9	54,9 – 50,0	3,0 – 3,4	10,0 – 14,9	3,0 – 3,4	5,0 – 6,9	100,0 – 199,9	1000,0 – 1499,9	19 000 – 15 000
4	35,0 – 39,9	49,9 – 45,0	3,5 – 3,9	15,0 – 19,9	3,5 – 3,9	7,0 – 9,9	200,0 – 299,9	1500,0 – 2499,9	14 999 – 13000
5	≥ 40,0	≤ 44,9	≥ 4,0	≥ 20,0	≥ 4,0	≥ 10,0	≥ 300,0	≥ 2500,0	≤ 12 999

*TG – trgovačko društvo
PG – poljoprivredno gospodarstvo

Tab. 10. Tipovi i podtipovi otoka s obzirom na prosjek bodova prema socioekonomskim pokazateljima

<table>
<tr><th colspan="2">Tip/Podtip</th><th colspan="2">Naziv tipa/podtipa</th><th colspan="2">Prosjek bodova/Kriterij izdvajanja</th></tr>
<tr><td colspan="2">I</td><td colspan="2">Demografski i gospodarski progresivni i prosperitetni otoci</td><td colspan="2">≥ 4,1</td></tr>
<tr><td rowspan="2">II</td><td>II.a.</td><td rowspan="2">Društveno-gospodarski stabilni otoci</td><td>Demografski progresivni</td><td rowspan="2">3,5 – 4,0</td><td>Prosjek bodova demografskih pokazatelja veći je od prosjeka bodova gospodarskih pokazatelja</td></tr>
<tr><td>II.b.</td><td>Gospodarski dinamični</td><td>Prosjek bodova demografskih pokazatelja manji je od prosjeka bodova gospodarskih pokazatelja</td></tr>
<tr><td colspan="2">III</td><td colspan="2">Otoci oslabljene društveno-gospodarske osnove</td><td colspan="2">3,1 – 3,4</td></tr>
<tr><td colspan="2">IV</td><td colspan="2">Otoci izražene društveno-gospodarske regresije</td><td colspan="2">≤ 3,0</td></tr>
<tr><td rowspan="2">V</td><td>V.a.</td><td rowspan="2">Otoci neizvjesne socioekonomske budućnosti</td><td>Neznatna gospodarska aktivnost</td><td colspan="2">- manje od 150 stanovnika
- do 2 trgovačka društva
- od 3 do 5 cjelogodišnjih obrta
- od 6 do 10 poljoprivrednih gospodarstava</td></tr>
<tr><td>V.b.</td><td>Povremena gospodarska aktivnost</td><td colspan="2">- manje od 150 stanovnika
- bez trgovačkih društava
- bez zaposlenih u trgovačkim društvima
- 2 i manje cjelogodišnja obrta
- do 5 poljoprivrednih gospodarstava</td></tr>
</table>

5.3.2. Tipovi i obilježja otoka prema socioekonomskoj klasifikaciji

Tipu I – Demografski i gospodarski progresivni i prosperitetni otoci prosjeka bodova socioekonomskih pokazatelja većeg od 4,0 pripadaju otoci Pag i Krk. Analizirani dinamički i strukturni demografski pokazatelji kod tih otoka pokazuju najpovoljnije i najstabilnije vrijednosti u odnosu na ostale otoke, a time i dodijeljene najviše bodove iz čega proizlazi njihova demografska progresivnost. U odnosu na 2001. godinu prema Popisu stanovništva 2011. godine ti otoci imaju porast ukupnog broja stanovnika. Prosječna stopa nataliteta u razdoblju 2001. – 2015. godine za otok Krk iznosi 9,1 ‰ te za otok Pag 8 ‰, što ih svrstava u sam vrh među otocima, dok su prosječne stope mortaliteta bile nešto niže u odnosu na druge otoke (12,5 ‰ i manje), stoga imaju najniže stope prirodnoga pada među svim otocima. Kod navedenih otoka migracijska bilanca je pozitivna pa oba otoka pripadaju imigracijskom tipu općeg kretanja stanovništva, odnosno podtipu I_2 obnova imigracijom. Osim demografske dinamičke progresivosti daljnju demografsku prosperitetnost tim otocima osigurava povoljna dobna struktura stanovništva, odnosno najniži udjeli starijih od 60 godina te najviši udio stanovništva do 19 godina kao i povoljniji pokazatelji strukture stanovništva prema ekonomskoj aktivnosti u odnosu na druge otoke.

Uz progresivne i prosperitetne demografske otoci Krk i Pag pokazuju ponajbolje gospodarske pokazatelje kada je u pitanju hrvatski otočni prostor. Oba otoka nalaze se pri samom vrhu gotovo svih analiziranih gospodarskih pokazatelja. Posebice do izražaja dolaze vodeći položaji u poretku otoka te njihova izrazita prostorna koncentracija na ta dva otoka. Tako je na Krku i Pagu 2018. godine bilo registrirano više od jedne četvrtine svih otočnih trgovačkih društava (26,5 %), čak 29,3 % od svih zaposlenih u otočnim trgovačkim društvima, te 27,5 % svih otočnih cjelogodišnjih obrta. Prema turističkim pokazateljima Krk i Pag pripadaju najrazvijenijim otocima s ukupno jednom trećinom svih otočnih smještajnih kapaciteta i 37,9 % svih turističkih dolazaka na hrvatskim otocima 2017. godine. Prema broju poljoprivrednih gospodarstava pokazuju nešto slabiju zastupljenost s oko 16 % svih otočnih poljoprivrednih gospodarstava. Gospodarska prosperitetnost kod tih otoka proizlazi iz njihove površine, ukupne populacije te povoljnoga geografskog i prometnog položaja, a također i relativno dobro razvijenih ostalih djelatnosti koje doprinose ekonomskoj diversifikaciji, time i stabilnijim socioekonomskim razvojnim trendovima. Kod otoka Paga Faričić (2012), osim razvijenog turizma s popratnim uslužnim djelatnostima, spominje razvijeno stočarstvo i maslinarstvo, proizvodnju sira, maslinovog ulja i industriju soli što ga prema gospodarskoj diverzificiranosti pozicionira na prvome mjestu u poretku otoka. Kod otoka Krka su osim razvijenog turizma

zastupljene djelatnosti građevinarstva i trgovine koje generiraju cjelogodišnju zaposlenost dok suvremeni razvoj poljoprivrede i poljoprivrednih proizvoda ide u smjeru postizanja kvalitete oznakama izvornosti i zemljopisnog podrijetla.

Tip II – Društveno-gospodarski stabilni otoci sastoji se od osam otoka koji su imali prosjek bodova u rasponu od 3,5 do 4,0, a to su: Brač, Cres, Čiovo, Hvar, Lošinj, Murter, Rab i Vir. Stabilnost društveno-gospodarske osnove kod otoka ove skupine proizlazi iz jedne od analiziranih sastavnica pa se tako izdvajaju dva podtipa. Podtipu II a. Demografski progresivni otoci pripadaju Čiovo i Vir, kod kojih je dobiveni prosjek bodova demografskih pokazatelja veći od prosjeka bodova gospodarskih pokazatelja, dok je, nasuprot tome, prosjek gospodarskih pokazatelja veći od prosjeka demografskih pokazatelja kod otoka Brača, Cresa, Hvara, Lošinja, Murtera i Raba, stoga pripadaju podtipu II b. Gospodarski dinamični otoci.

Otoci iz podtipa II a. Demografski progresivni otoci, odnosno Vir i Čiovo, imaju najpovoljnije vrijednosti analiziranih demografskih pokazatelja. Naime, oba otoka u zadnjem međupopisnom razdoblju imaju porast ukupnog broja stanovnika te najpovoljnija biodinamička kretanja u analiziranom razdoblju 2001. – 2015. godine. Otok Vir je jedini otok koji je u navedenom razdoblju imao prirodni prirast (0,7 %), a slijedi ga otok Čiovo s najnižim registriranim prirodnim padom od 0,5 %. Oba otoka imaju pozitivnu stopu migracijske bilance od čak 58,6 % kod otoka Vira te 8,9 % kod otoka Čiova te ujedno oba pripadaju imigracijskom I_1 tipu općeg kretanja stanovništva. Dobni sastav stanovništva oba otoka je također povoljniji u usporedbi s ostalim otocima pa tako otok Vir ima 15,9 % mladog i 33,9 % starog stanovništva dok otok Čiovo ima 19,6 % mladog, a 28,6 % starog stanovništva. Ukoliko se unutar demografskih obilježja zasebno analizira skupina dinamičkih i strukturnih pokazatelja, kod ta dva otoka je primjetno kako dinamička komponenta pokazuje znatno bolje bodovne pokazatelje u odnosu na strukturne, doprinoseći time njihovoj demografskoj progresivnosti. Kod otoka Čiova prosjek bodova pokazatelja demografske dinamike tako iznosi 4,5 te kod otoka Vira 5,0 dok prosjek bodova demografske strukture kod Čiova iznosi 4,0 te kod Vira 2,8. Navedeno je moguće potkrijepiti ranijim istraživanjima Lajića i Mišetića (2013) koji pojačanu imigraciju na premoštenim otocima, pa tako Viru i Čiovu, tumače tzv. fiktivnim otočnim stanovništvom, tj. prijavom prebivališta na otocima uglavnom radi raznih financijskih olakšica pri čemu izostaje učinak pozitivnih efekata doseljenog stanovništva na biodinamiku i dobnu strukturu.

Gospodarski pokazatelji kod tih otoka pokazuju slabije stanje u usporedbi s demografskim kao i u odnosu na pokazatelje prethodnog tipa otoka. Izuzev turističkih pokazatelja, za koje otoci Vir i Čiovo imaju ponajviše vrijednosti u otočnim okvirima, rezultati poduzetničke aktivnosti (broj cjelogodišnjih obrta, trgovačkih društava i poljoprivrednih gospodarstava na 100 stanovnika) su nepovoljniji. Razlog tome moguće je razmotriti u okviru fizičke povezanosti tih otoka mostom s kopnom te mogućnosti dnevne cirkulacije stanovništva u kopnene centre radi obavljanja posla te izostankom progresivnijeg razvoja istih. Ograničena raspoloživost zemljišta za razvoj poljoprivredne aktivnosti nadalje se nameće kao ograničavajući faktor intenzivnije poljoprivredne aktivnosti i proizvodnje na ovim otocima. Prema Popisu poljoprivrede iz 2003. godine na otoku Viru je registrirano tek 118 hektara raspoloživog poljoprivrednog zemljišta od čega tek 21,26 hektara iskorištenoga (Faričić, 2012: 359).

Zajedničko obilježje otoka iz podtipa II b. Gospodarski dinamični otoci u odnosu na otoke prethodne skupine su nepovoljniji demografski pokazatelji, ali još uvijek stabilni u odnosu na hrvatski otočni prostor u cjelini, te relativno stabilni gospodarski pokazatelji koji proizlaze iz relativno razvijenog i dinamičnog otočnog gospodarstva. Naime, svi otoci iz navedene skupine su u posljednjem međupopisnom razdoblju imali blagi pad ukupnog broja stanovništva (do maksimalno 4 %, a prosječne stope od 1,9 %). Obilježja biodinamike u razdoblju 2001. – 2015. godine su relativno povoljna. Prosječne stope nataliteta više su od otočnoga prosjeka od 8,5 ‰ (izuzev Murtera i Cresa koji imaju nešto niže), prosječne stope mortaliteta niže su od otočnog prosjeka od 13 ‰ (izuzev Murtera i Cresa koji imaju nešto više), stoga je i prirodni pad stanovništva manji od otočnoga prosjeka od -4,5 ‰, izuzev prethodno spomenutih Murtera i Cresa s nešto nepovoljnijim pokazateljima. Registrirane prosječne stope migracijske bilance u razdoblju 2001. – 2011. godine znatno su niže u odnosu na otoke Vir i Čiovo, a kod Lošinja i Raba su bile negativne vrijednosti, stoga otoci ove skupine pripadaju podtipu I_4, odnosno E_4 općeg kretanja stanovništva. Dobna struktura stanovništva oscilira s obzirom na promatrane otoke, ali općenito još uvijek pokazuje povoljnije vrijednosti pokazatelja u odnosu na hrvatski otočni prostor u cjelini. Udio mladih do 19 godina viši je od otočnoga prosjeka od 17,6 %, izuzev neznatno nižeg udjela kod Cresa i Raba, dok je udio starijih od 65 godina niži od otočnoga prosjeka od 30,3 % kod svih otoka izuzev Murtera.

Gospodarski su pokazatelji kod tih otoka povoljniji i doprinose njihovoj društveno-gospodarskoj stabilnosti pa tako i pokazatelji zaposlenog i ekonomski aktivnog stanovništva, koji poprimaju iznadprosječne vrijednosti u odnosu na otočni prostor u cjelini, kao odraz relativno razvijenog i diverzificiranog gospodarstva na otocima i još uvijek relativno stabilne

dobne strukture stanovništva. Analizirani gospodarski pokazatelji pokazuju razvijenost u otočnim okvirima dok gospodarska struktura kod ovih otoka, uz prethodno spomenute Pag i Krk, pokazuje diverzificiranost i zastupljenost više privrednih djelatnosti i sektora među kojima posebice razvijen turizam i usluge. Prema analiziranim pokazateljima navedenih šest otoka redovito se nalazi pri samom vrhu poretka otoka, prateći otoke Krk i Pag i po pitanju izražene prostorne koncentracije pokazatelja. Tako je na navedenih šest otoka 2018. godine bilo registrirano 41,5 % svih otočnih trgovačkih društava te bilo zaposleno 45,4 % od svih zaposlenih u otočnim trgovačkim društvima, 44,7 % svih otočnih cjelogodišnjih obrta te 42,8 % otočnih poljoprivrednih gospodarstava. Turizam na tim otocima pokazuje visoku zastupljenost i važnost u otočnom gospodarstvu, a otoke iz te skupine karakterizira zastupljenost djelatnosti sekundarnog sektora, posebice prerađivačke industrije, male brodogradnje i brodoremonta te građevinskog sektora koji su važni za generiranje cjelogodišnje zaposlenosti i stabilizaciju demografskih trendova na njima, kao i u otočnim okvirima razvijene poljoprivredne proizvodnje.

Tipu III – Otoci oslabljene društveno-gospodarske osnove prosjeka bodova od 3,1 do 3,4 pripada osam otoka: Koločep, Korčula, Lastovo, Lopud, Mljet, Pašman, Šipan i Vis. Oslabljena društveno-gospodarska osnova kod tih otoka rezultat je dugogodišnjih i isprepletenih nepovoljnih socioekonomskih procesa. Pri tome se depopulacija stanovništva, pod utjecajem prvenstveno dugogodišnje emigracije i prirodnoga pada stanovništva, redovito ističe kao temeljni čimbenik društveno-gospodarskog slabljenja otoka, dodatno potaknuta nekim od prirodnih i/ili društvenih regresijskih faktora.

Navedeni otoci u posljednjem međupopisnom razdoblju imaju pad ukupnog broja stanovnika izraženiji od otoka prethodnoga tipa II (prosječne stope smanjenja od 5,3 %) izuzev Pašmana koji ima porast stanovništva. Biodinamika stanovništva je općenito negativna, a u njoj, uz relativno održani natalitet na razini otoka prethodnoga tipa II, prevladava komponenta mortaliteta čije vrijednosti kod svih pripadajućih otoka izuzev Korčule prelaze vrijednost otočnog prostora u cjelini od 13 ‰. Takva biodinamika rezultira izraženim prirodnim padom stanovništva čije vrijednosti prelaze otočni prosjek od -4,5 ‰. Pozitivna migracijska bilanca djelomično ublažava nepovoljne biodinamičke pokazatelje kod tih otoka, međutim slabijeg intenziteta i nižih stopa, stoga svi otoci tipa III pripadaju uglavnom podtipu I_4 općeg kretanja stanovništva. Izuzetci su otoci Pašman, koji pripada podtipu I_2 zbog nešto veće stope migracijske bilance, te otok Korčula, jedini s negativnom migracijskom bilancom te podtipom E_4 općeg kretanja stanovništva. Uz relativno povoljni udio mladih u odnosu na hrvatski otočni

prostor zajedničko obilježje dobne strukture otoka navedene skupine je izrazito visoki udio staroga stanovništva čiji udjeli prelaze prosjek od 30,3 % starih za otočni prostor što uvelike doprinosi daljnjim nepovoljnim demografskim trendovima te nastavku slabljenja demografske osnove na njima. Pokazatelji ekonomske aktivnosti stanovništva ukazuju na najpovoljnija strukturna obilježja kod otoka Korčule i Koločepa čiji su udjeli ekonomski aktivnog i zaposlenog stanovništva viši od otočnoga prosjeka dok je udio ekonomski neaktivnog stanovništva niži od otočnoga prosjeka. Posebice do izražaja dolaze niski udjeli zaposlenog stanovništva kod pojedinih otoka iz navedene skupine kao što su Lopud (28,1 %), Pašman (17,2 %) i Šipan (30,8 %), a koji odražavaju oslabljenost gospodarske osnove i nedostatak cjelogodišnjih radnih mjesta na otocima. Također, kod pojedinih su otoka registrirani znatno viši udjeli ekonomski neaktivnog stanovništva kao u slučaju Lopuda (58,2 %), Mljeta (53,9 %), Pašmana (55,3 %) i Šipana (57,5 %), a kao posljedica starijega dobnog stastava stanovništva.

Općenito gospodarski pokazatelji kod otoka iz tipa III pokazuju slabiji prosjek bodova u odnosu na prosjek bodova gospodarskih pokazatelja za otoke iz tipa II. Međutim, ako se sagledaju relativni pokazatelji unutar te otočne skupine, pojedini otoci pokazuju nešto povoljnije stanje, ali samo za individualne gospodarske grane ili sektore što doprinosi oslabljenosti i dugoročnoj nestabilnosti njihove gospodarske osnove. Primjerice relativni pokazatelji za turizam za otoke Lopud i Koločep svrstavaju ih u sam vrh prema dobivenim rezultatima kao posljedica dominacije tog sektora na njima, a posebice nedostatak cjelogodišnje zaposlenosti. Apsolutni i relativni pokazatelji za poljoprivrednu aktivnost i općenito zaposlenost u primarnom sektoru za otoke Korčulu, Lastovo, Šipan, Vis i Pašman pokazuju njihovu visoku pozicioniranost u poretku otoka, međutim nedovoljna je njihova integracija s drugim komplementarnim djelatnostima, posebice turizmom kao mogućnosti plasmana otočnih proizvoda ribarstva i poljoprivrede, odnosno njihovom preradom u proizvode dodane vrijednosti što je, izuzev kod otoka Korčule, pokazano iznimno niskim brojem i udjelom zaposlenih u sektoru prerađivačke industrije.

Tipu IV – Otoci izražene društveno-gospodarske regresije, koji su imali prosjek bodova manji ili jednak 3,0, pripada dvanaest otoka: Dugi otok, Ist, Iž, Kaprije, Molat, Prvić, Silba, Susak, Šolta, Ugljan, Vrgada i Zlarin. Izražena društveno-gospodarska regresija kod tih otoka vidljiva je iz izrazito nepovoljnih, a ponegdje i ekstremnih socio-demografskih i gospodarskih pokazatelja kao rezultat dugogodišnjih regresijskih demografskih i ekonomskih procesa.

Kada je u pitanju promjena broja stanovništva u posljednjem međupopisnom razdoblju, čak 6 od 12 otoka iz te skupine ima porast stanovništva od kojih pojedini otoci vrlo visoke stope kao što su Kaprije (32,2 %), Šolta (14,9 %), Silba i Iž (10 %) dok preostali imaju pad stanovništva. Posljedica je to već elaboriranih procesa povratničkih umirovljeničkih migracija na malim otocima (Faričić i dr., 2012) i/ili fiktivnog doseljavanja i prijavljivanja prebivališta na otocima radi financijskih olakšica (Lajić i Mišetić, 2013). Kada se sagleda biodinamika stanovništva kod navedenih otoka, uočavaju se iznimno nepovoljni procesi koji rezultiraju socioekonomskom regresijom. Naime, stope nataliteta su kod svih otoka iz te skupine ispod otočnog prosjeka od 8,5 ‰, izuzev otoka Ugljana koji ima stopu od 8,5 ‰. Slično je stanje po pitanju mortaliteta pa su kod svih otoka registrirane znatno više stope mortaliteta od otočnoga prosjeka od 13 ‰ dok kod pojedinih one iznose dvostruko više vrijednosti. Prirodni pad stanovništva je iznimno visok kod svih otoka, a izuzev Ugljana i Vrgade, prelazi -15 ‰. Migracijska bilanca je kod svih otoka pozitivna te ukazuje na snažniji mehanički priljev stanovništva, a vrijednosti kod otoka iz tipa IV uvelike nadmašuju otočni prosjek među kojima se ističu ekstremne vrijednosti poput otoka Kaprija (59 %) pa ovakav odnos stopa prirodnog kretanja i migracija rezultira I_3 i I_4 podtipovima općeg kretanja stanovništva. Izražena demografska regresija kod tih otoka vidljiva je također iz strukturnih demografskih obilježja. Udio mladih do 19 godina kod svih je otočnih populacija uvelike manji od otočnog prosjeka dok ponegdje prelazi u jednoznamenkaste vrijednosti. Udio starijih od 60 godina kod svih otoka uvelike prelazi prosječni udio od 30,3 % za hrvatske otoke dok kod šest otoka iz navedene skupine prelazi polovicu od ukupnoga stanovništva. Izrazito nepovoljno stanje prisutno je i u strukturi stanovništva prema ekonomskoj aktivnosti. S obzirom na iznimno nepovoljnu dobnu strukturu, ali i izrazito oslabljenu gospodarsku osnovu kod ovih otoka, udio aktivnih se uz iznimke Dugog otoka, Ugljana i Šolte kod preostalih otoka spušta ispod jedne četvrtine populacije, a isti otoci pokazuju nešto povoljnije stanje i u pogledu zaposlenog stanovništva u odnosu na preostale otoke ove skupine dok je sveukupno stanje također nepovoljnije u odnosu na otočni prosjek.

Prosječni bodovni pokazatelji gospodarstva za otoke iz te skupine još su niži u odnosu na prosječne pokazatelje otoka tipa III što odražava još izrazitiju gospodarsku regresiju. Među njima se prema pokazateljima gospodarske aktivnosti ističu veći otoci Šolta, Dugi otok i Ugljan u odnosu na preostale manje otoke iz toga tipa na pojedinima od kojih gospodarska i poduzetnička aktivnost, posebice u pojedinim sektorima, poprima obilježja povremene i sporadične pojave. Gospodarska osnova pokazuje dodatnu nestabilnost ukoliko se razmotri

struktura prema sektorima s obzirom na to da je učestala pojava dominacije jednog ili manjeg broja privrednih grana na njima.

Tip V – Otoci neizvjesne socio-demografske budućnosti obuhvaća 17 otoka izdvojenih prema kriteriju 150 i manje stanovnika: Drvenik Mali, Drvenik Veliki, Ilovik, Krapanj, Olib, Premuda, Rava, Unije, Žirje, Biševo, Kornat, Ošljak, Rivanj, Sestrunj, Male Srakane, Vele Srakane i Zverinac. Prije svega, potrebno je napomenuti kako je demo-statističke pokazatelje otoka te skupine, posebice one relativne koji u obzir uzimaju ukupnu otočnu populaciju, potrebno tumačiti uzimajući u obzir kako se radi o malim populacijama koje generiraju ekstremne relativne pokazatelje, a time i nesvrhovitost usporedbe s ostalim otocima. Neizvjesna socio-demografska budućnost ovih otoka prije svega proizlazi iz malog broja stanovnika, dugogodišnjih nepovoljnih demografskih trendova te izrazito nepovoljne dobne strukture u kojoj dominira staro i ekonomski neaktivno stanovništvo, a tek pokoji stanovnik mlađe i/ili radno aktivne dobne skupine na njima ne obećava ozbiljniju perspektivu demografske i gospodarske živosti, održivosti i prosperitetnosti. S druge strane, prisutni trendovi doseljavanja stanovništva na male otoke, posebice u umirovljeničkom razdoblju, kao i tzv. fiktivno doseljavanje, odnosno prijava prebivališta zbog različitih financijskih olakšica, potencijalni su faktori porasta broja stanovnika u narednom razdoblju te njihovoga demografskog opstanka (makar samo statističkog), stoga je teško egzaktno predvidjeti demografsku budućnost kod ovih otoka. Faričić (2012) ističe kako je realno očekivati održavanje minimalne demografske egzistencije kod malih otoka sjevernodalmatinske otočne skupine još razmjerno dugo, upravo zbog povratničkih umirovljeničkih migracija, a taj model „demografskog preživljavanja“ moguće je preslikati na sve hrvatske male otoke i pojedina otočna naselja, neovisno pripadaju li navedenom tipu otoka. Općenito, u posljednjem međupopisnom razdoblju kod tih je otoka registriran osjetni pad broja stanovnika, izuzev otoka Drvenika Malog, Premude i Rave koji imaju porast, međutim glavnina otočnih istraživača (Lajić i Mišetić, 2013; Faričić, 2012) porast ukupnog stanovništva, posebice u populacijski malim otocima, tumače doseljavanjem tzv. fiktivnog stanovništva, uz prisustvo ostalih nepovoljnih demografskih trendova i struktura. Obilježja bioreprodukcije stanovništva kod otoka te skupine su iznimno niske stope nataliteta, koji u nerijetkim slučajeva izostaje veći niz godina, te iznimno visoke stope mortaliteta kao posljedica ostarjele otočne populacije pa je prisutan izrazito visok prirodni pad stanovništva. S obzirom na to da pozitivni migracijski saldo donekle uspije „nadoknaditi“ gubitak stanovništva prirodnom komponentom, većina od navedenih otoka pripada imigracijskom tipu općeg kretanja stanovništva. Ekstremno visoke

udjele starog stanovništva kod tih otoka prate visoki udjeli ekonomski neaktivnog stanovništva uz nisku zaposlenost što ukazuje na to da se postojeća otočna populacija sastoji dominantno od umirovljeničkog kontingenta. Sukladno tome te otoke prati niska razina gospodarske aktivnosti s registriranim tek pokojim (do maksimalno 10) cjelogodišnjim obrtom ili poljoprivrednim gospodarstvom. Malobrojno i umirovljeničko stanovništvo je uglavnom orijentirano na poljoprivredu i ribolov kao dopunske aktivnosti. Nekoć su poljoprivredne zadruge na svim otocima bile okosnice gospodarstva na otocima, koje su obavljale i druge funkcije poput opskrbne, međutim danas je većina prestala djelovati uz pojedine iznimke poput zadruga na otocima Drveniku Velikom, Olibu, Premudi i Žirju. Turistička aktivnost prisutna je tek sporadično, međutim na gospodarski izuzetno oslabljenom području tih otoka zauzima sve značajniju ulogu, primarno kroz iznajmljivanje privatnog smještaja. Otegotni je faktor napretku gospodarstva manjih otoka, ali općenito i kvaliteti življenja stanovništva, nedostatak javne vodoopskrbe te nedostatna druga javna infrastruktura. Općenito slaboj socioekonomskoj aktivnosti otoka uvelike doprinosi nedostatna opremljenost osnovnim centralnim funkcijama, sa zastupljenim tek nekim od osnovnih funkcija najnižeg ranga centraliteta kao što su trgovina osnovnim namirnicama, poštanski ured, područna škola te povremeni rad liječnika opće prakse (Marinković, 2016). Faričić i dr. (2010: 146) ističu ključne prostorno-razvojne procese na malim hrvatskim otocima, među koje pripadaju svi otoci iz te skupine, a to su prevladavajuće značenje depopulacije u otočnoj demografiji, gospodarska amorfnost i strateška neusmjerenost, promjena organizacije otočnog prostora s naglašenim utjecajem litoralizacije, promjena funkcije otočnog prostora te promjena otočnog krajolika.

Podtipu V a. Neznatna ekonomska aktivnost pripada 9 otoka: Drvenik Mali, Drvenik Veliki, Ilovik, Krapanj, Olib, Premuda, Rava, Unije i Žirje. Ekonomska aktivnost kod otoka toga podtipa očituje se kroz postojanje određenog broja gospodarskih subjekata (trgovačka društva, obrti, poljoprivredna gospodarstva) koja je međutim malobrojna, a s obzirom na dobnu i ekonomsku strukturu stanovništva, upitan je njen cjelogodišnji karakter i dugoročna održivost.

Podtipu otoka V b. Povremena ekonomska aktivnost pripada 8 otoka: Biševo, Kornat, Ošljak, Rivanj, Sestrunj, Male Srakane, Vele Srakane i Zverinac. Povremena ekonomska aktivnost na tim otocima proizlazi iz nedostatka cjelogodišnjih obrta i registriranih tvrtki, ali zastupljenosti poljoprivrednih gospodarstava koja najčešće održava stanovništvo povremenog boravka na njima (vikendaškog ili sezonskog) kao i registrirane turističke i ugostiteljske aktivnosti koja se obavlja isključivo u ljetnoj turističkoj sezoni. Istaknutoj karakteristici povremene socioekonomske aktivnosti kod tih otoka posebice doprinosi nedostatak sadržaja centralnih

funkcija najnižeg ranga (Marinković, 2016) zbog čega je stanovništvo u potpunosti ovisno o drugim otočnim ili kopnenim centrima što dodatno naglašava neizvjesnost daljnjih razvojnih cjelogodišnjih sadržaja kod ovih otoka. Poseban status unutar te skupine, ali i u sklopu hrvatskog otočnog prostora uopće, zauzima otok Kornat pa ga tako Faričić (2012), neovisno o demografskim i socioekonomskim statističkim pokazateljima, u sklopu tipologije sjevernodalmatinskih otoka svrstava u posebnu skupinu (tip E – otoci osobitog statusa). To je otok na kojem ne postoji organizirano stalno naselje, a stanovništvo je na njemu oduvijek boravilo tek povremeno, u prošlosti za vrijeme obrade polja, ispaše stoke i ribolova u malim uglavnom kamenim stanovima, a u recentnoj prošlosti, posebice nakon osnivanja nacionalnog parka, za vrijeme ljetne turističke sezone (Faričić, 2005, 2012). Preostale otoke te skupine je uglavnom u prošlosti obilježavala stalna i relativno stabilna društveno-gospodarska osnova, a poput cjelokupnoga hrvatskog otočnog prostora osjetna demografska i ekonomska regresija započinje nakon Drugoga svjetskog rata te se posebice intenzivira od 1960-ih godina emigracijom stanovništva u susjedne otočne ili kopnene centre. Na otoku Biševu je tako do 1961. godine djelovala osnovna škola i boravilo više od 200 stalnih stanovnika dok danas tijekom cijele godine boravi tek desetak stanovnika umirovljeničkog kontingenta, baveći se obradom vinograda i maslinika te ribolovom. U ljetnim mjesecima otok postaje jedno od značajnijih izletišta srednje Dalmacije, pri čemu su glavni motivi posjet zaštićenim spomenicima prirode Modroj i Medvidinoj špilji, te na njemu egzistira nekoliko sezonskih ugostiteljskih sadržaja.

S obzirom na karakteristike promatranih obilježja povremene ekonomske aktivnosti, pretežito ugostiteljsko-turističke i poljoprivredne, te na povremenu (sezonsku) naseljenost i obitavanje na njima, toj skupini pripada niz hrvatskih otoka i otočića koji nisu predmet klasifikacije u ovom istraživanju kao primjerice Sveti Andrija (Svetac), Budikovac, Šćedro, Sveti Klemet, Žut, Sit, Škarda, Košljun, Mali i Veliki Brijun, Sušac, Palagruža, Obonjan, Lokrum, Badija, Otok života, Piškera i dr. Na njima postoji neki od oblika gospodarske aktivnosti i valorizacijekao što su svjetioničarska djelatnost (Sušac, Palagruža), nautički turizam (Sveti Klemet, Žut, Piškera), poljoprivreda, pretežito maslinarstvo i ekstenzivno stočarstvo (Sušac, Maun), turizam, izletništvo, ugostiteljstvo i pružanje usluga smještaja (Veli i Mali Brijun, Obonjan), redovništvo (Badija, Galevac, Košljun).

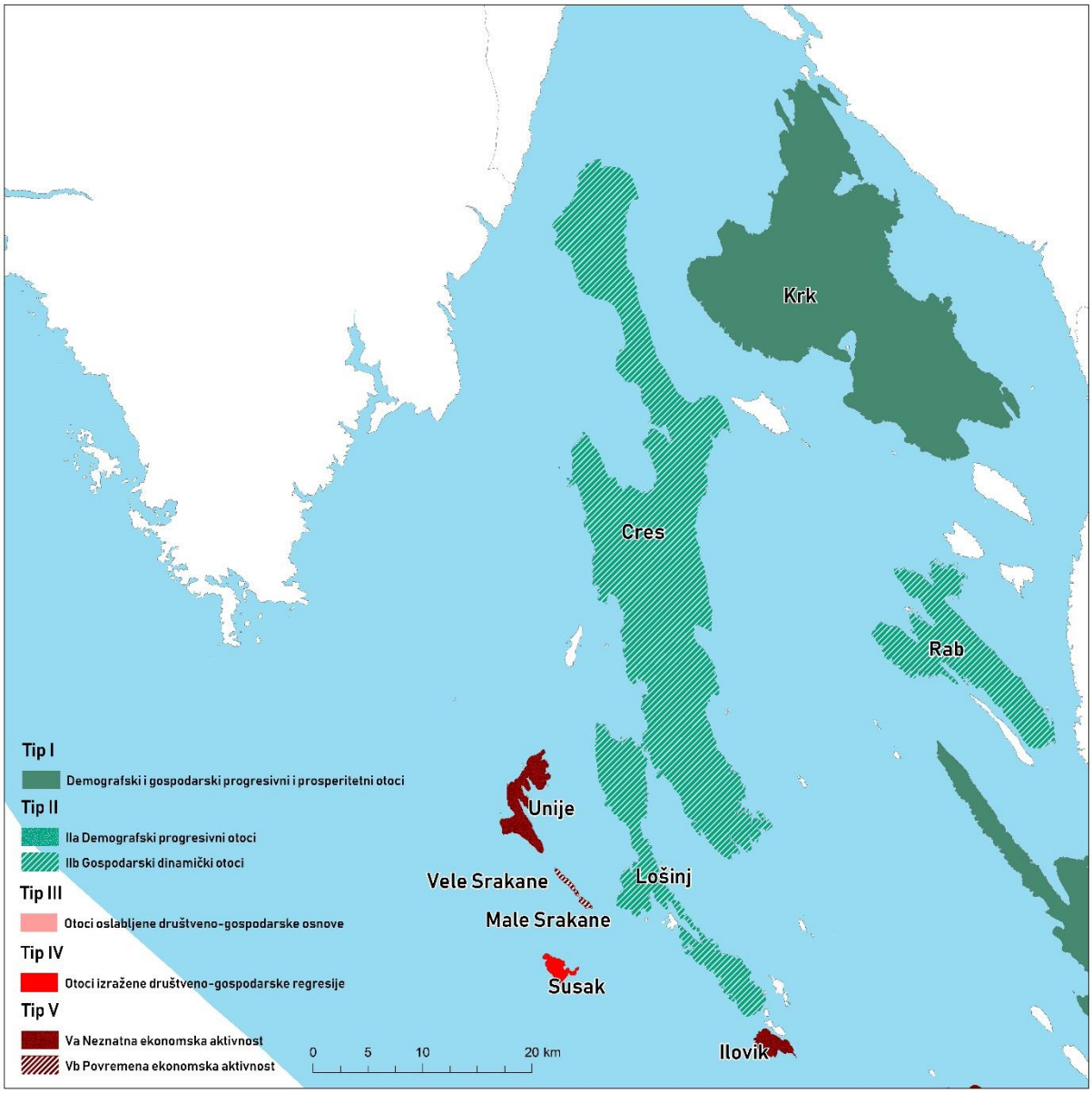

Sl. 45. Tipovi Kvarnerskih otoka prema socioekonomskoj klasifikaciji

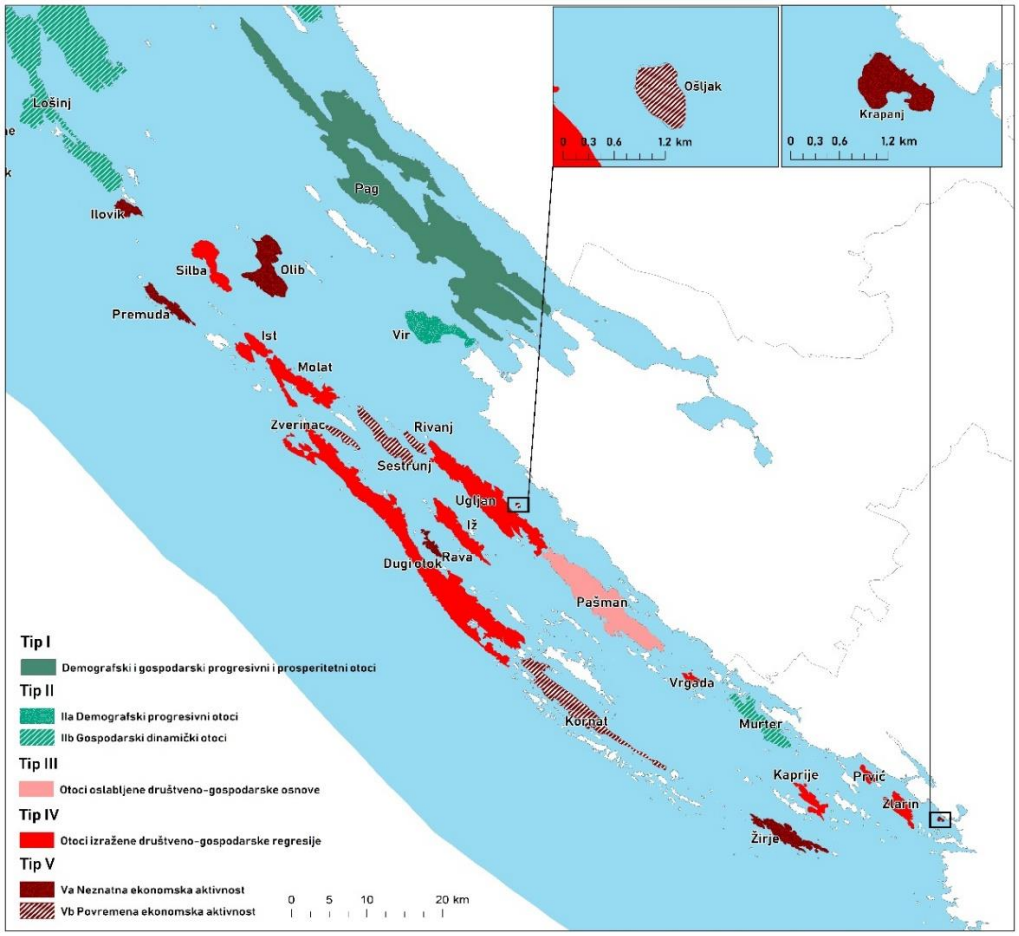

Sl. 46. Tipovi Sjevernodalmatinskih otoka prema socioekonomskoj klasifikaciji

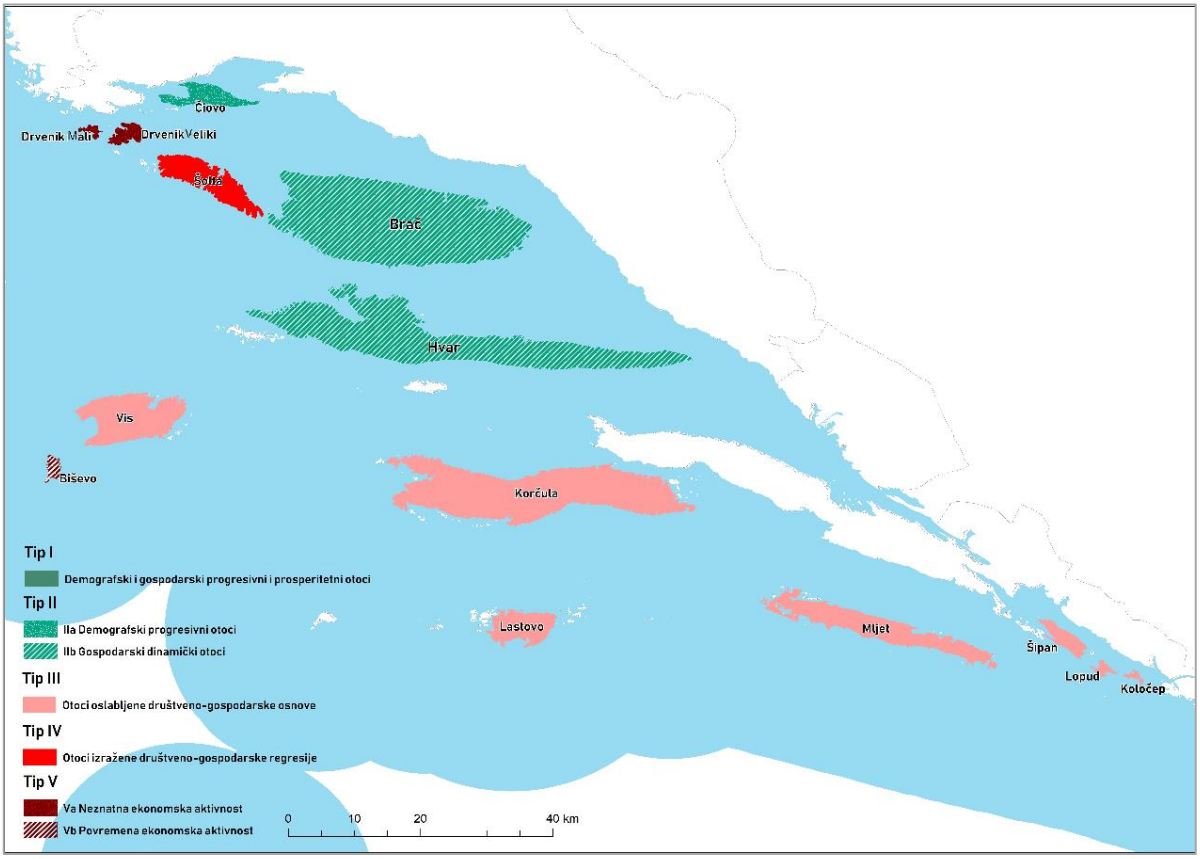

Sl. 47. Tipovi Srednjodalmatinskih i Južnodalmatinskih otoka prema socioekonomskoj klasifikaciji

5.4. Strategije razvoja otoka temeljem socijalnogeografske distribucije

Temeljem proizašlih tipova otoka prema provedenim klasifikacijama s obzirom na odabrane prostorne i socioekonomske pokazatelje oblikovana je matrica koja pokazuje odnos intenziteta inzularnosti i razine socioekonomske dinamike kod otoka i otočnih skupina. Matrica je konceptualizirana na način da jedna os prikazuje intenzitet inzularnosti dok druga označava razinu socioekonomske dinamike otoka, a koristi se za distribuciju otoka u četiri kategorije, ovisno o njihovom položaju u matrici. Ujedno je matrica potencijalna strategija razvojnog usmjerenja otoka jer prikazuje trenutnu poziciju otoka, odnosno moguće razvojne pravce te odabir onih razvojnih mjera koje pojedinoj otočnoj skupini trebaju. Iako je u teoriji moguće odrediti mnoštvo kategorija unutar dvodimenzionalnog prostora, u istraživanju su određene po dvije kategorije za razinu socioekonomske dinamike (visoka i niska) i dvije za intenzitet inzularnosti (visoki i niski) što u konačnici rezultira četirima kvadrantima, odnosno socijalnogeografskim razvojnim stanjima u kojima se otoci mogu pozicionirati. Visoka razina socioekonomske dinamike otoka su otoci koji pripadaju tipovima I – Demografski i gospodarski progresivni i prosperitetni otoci i II – Društveno-gospodarski stabilni otoci prema socioekonomskoj klasifikaciji dok su niska razina oni iz tipova III – Otoci oslabljene društveno-gospodarske osnove, IV – Otoci izražene društveno-gospodarske regresije i V – Otoci neizvjesne socioekonomske budućnosti. Nizak intenzitet inzularnosti su otoci iz tipova A – Hipoinzularni otoci i B – Otoci umjerene inzularnosti dok su visoki intenzitet inzularnosti otoci iz tipova C – Otoci izražene inzularnosti, D – Hiperinzularni otoci i E – Otoci dvostruke i naglašene inzularnosti. S obzirom na priloženu dvodimenzionalnu distribuciju otoka u matrici moguće je zaključiti o međusobnom utjecaju i povezanosti promatranih skupina otoka prema prostornim i socioekonomskim obilježjima, odnosno kako intenzitet inzularnosti pojedinih otoka i otočnih skupina utječe na njihovu socioekonomsku dinamiku. Općenito, porast intenziteta inzularnosti kod otoka i otočnih skupina utječe na opadanje njihove socioekonomske dinamike. Vidljivo je to iz dvodimenzionalne raspodjele otoka, prema kojoj otoci nižeg intenziteta inzularnosti (tip A i B) pripadaju uglavnom otocima jače socioekonomske dinamike (tip I i II), te obrnuto - viši intenzitet inzularnosti (tip C, D i E) prati niža razina socioekonomske dinamike (tip III, IV i V). Slične zaključke donose inozemni istraživači otočnih prostora ukazujući kako karakteristike malenosti i intenzivnije inzularnosti same po sebi donose brojna ograničenja u mogućnostima ekonomskog razvoja kao što su manjak prostora, nedostatak gospodarske raznolikosti i radnih mjesta (mali broj poslova i tvrtki), ograničenost resursa, ograničeni broj otočnih proizvoda, odvojenost od kopna i glavnih

tržišta, smanjena dostupnost, nedostatna infrastruktura, malenost populacije i slabija obrazovna strukturu (Royle, 2001; King, 2009; prema Podgorelec i Klempić Bogadi, 2009). Geografski kriteriji su važni ne samo u smislu udaljenosti od ekonomskih središta, nego i u smislu dostupnosti. Stoga su manje dostupne regije kao što su otoci podložnije ekonomskoj nerazvijenosti. Navedeni utjecaj izoliranosti i ekonomskog razvoja Blomgren i Sorensen (1998: 321) nazivaju „sindromom nerazvijenosti malih otoka“. Mali otoci obično imaju usku ekonomsku bazu, a negativnost razmjera rezultira većim troškovima po glavi stanovnika za pružanje osnovne infrastrukture i usluga. Morska barijera povećava troškove prijevoza, koji utječu na otočna gospodarstva, dok ograničenja u prometu utječu na niz ekonomskih i socijalnih pitanja (Baldacchino, 2004). Osim navedenog, Jackson (2008) navodi kako male populacije također čine otoke demografski promjenjivijima, primjerice gubitak mladih obitelji može rezultirati zatvaranjem jedine otočne škole dok bi priljev umirovljenika mogao vršiti pritisak na zdravstvene usluge pa takva ograničavajuća svojstva malih otoka mogu ograničiti mogućnosti njihovog održivog razvoja.

Četiri kvadranta, odnosno kategorije u matrici su:

- **Učinkovitost** – visoka razina socioekonomske dinamike, a nizak intenzitet inzularnosti
- **Naprednost** – visoka razina socioekonomske dinamike i visok intenzitet inzularnosti
- **Neučinkovitost** – niski intenzitet inzularnosti i niska razina socioekonomske dinamike
- **Perifernost** – visoki intenzitet inzularnosti, a niska razina socioekonomske dinamike

Socioekonomska dinamika	Visoka	**UČINKOVITOST** Krk, Pag, Čiovo, Vir, Cres, Brač, Hvar, Lošinj, Murter, Rab	**NAPREDNOST** -
	Niska	**NEUČINKOVITOST** Korčula, Pašman, Ugljan, Vis, Mljet, Dugi otok, Šolta	**PERIFERNOST** Biševo, Drvenik Mali, Drvenik Veliki, Ilovik, Ist, Iž, Kaprije, Koločep, Kornat, Krapanj, Lastovo, Lopud, Molat, Olib, Ošljak, Premuda, Prvić, Rava, Rivanj, Sestrunj, Silba, Male Srakane, Vele Srakane, Susak, Šipan, Unije, Vrgada, Zlarin, Zverinac, Žirje
		Nizak	Visoki
		Intenzitet inzularnosti	

Sl. 48. Matrica socijalnogeografske distribucije otoka

Kvadrant „Učinkovitost“, koji pokazuje visoku razinu socioekonomske dinamike, a nizak intenzitet inzularnosti, razvojna je jezgra hrvatskoga otočnog prostora, a pripada mu 10 otoka. To su otoci: Krk, Pag, Čiovo, Vir, Cres, Brač, Hvar, Lošinj, Murter i Rab. Kod njih je vidljivo kako je niži intenzitet inzularnosti uspješno pridonio agilnosti njihovog socioekonomskog razvojnog dostignuća koji u otočnim okvirima krakterizira stabilnost ili progresivnost. Iz navedenog proizlazi učinkovitost inzularnosti kod tih otoka na recentna socioekonomska razvojna obilježja. Regresijski socioekonomski, demografski i prostorno-razvojni procesi kao što su depopulacija, emigracija, pad nataliteta, starenje stanovništva, smanjenje radnog kontingenta, povećanje nezaposlenosti, deagrarizacija, slabljenje turizma i poduzetništva, smanjenje i slabljenje sadržaja centralnih funkcija, slabljenje prometne dostupnosti i sl., koji mogu utjecati na smanjenje socioekonomske dinamike i povećanje intenziteta inzularnosti, potencijalne su razvojne prijetnje prelaska otoka navedene skupine u one niže razine socioekonomske dinamike, odnosno višeg intenziteta inzularnosti. Zbog toga je skupom razvojnih mjera potrebno djelovati prema održavanju i unapređenju socioekonomske stabilnosti i progresivnosti kod ovih otoka, s nastojanjem postizanja što višeg stupnja održivosti i samodostatnosti pojedinog otoka, a ne nužno i primarno postizanja što više sličnosti otoka s kopnom čime se posljedično stvaraju pretpostavke za trendovima deinzularizacije i gubljenja otočnosti. Takva razvojna nastojanja u suvremenom otočnom razvitku proizlaze iz koncepta pametnog otoka. Zakonom o otocima (NN 118/18) pametni otok je definiran kao:

„otok koji se uz korištenje odgovarajućih alata i inovativnih rješenja razvija ekološki, društveno, tehnološki i ekonomski održivo, gradeći pritom kružno gospodarstvo i povećavajući samodostatnost i otpornost na klimatske promjene; pametni otok je sastavnica ukupne prostorno-ekonomske razvojne politike jer se kao predložak može i treba koristiti za planiranje i promicanje razvoja održivih tehnologija koje se, jednom isprobane i uhodane u otočnim uvjetima, mogu u većem obujmu uvoditi i na kopnu“[45]

Idući kvadrant visoke razine socioekonomske dinamike „Naprednost“ karakterizira visoki intenzitet inzularnosti i visoka razina socioekonomske dinamike. Unatoč višem intenzitetu

[45] Koncept pametnog otoka proizlazi iz Inicijative „Pametni otok“ kao *bottom-up* pothvata europskih otočnih vlasti i zajednica. Inicijativa je uspostavljena s ciljem transformacije otočnih zajednica u pametne, uključive i uspješne zajednice te u tom smislu potiče na poduzimanje konkretnih koraka u smjeru osvještavanja o klimatskim promjenama i izgradnji primjerenih rješenja na lokalnim razinama, korištenje pametnih tehnologija koje će osigurati optimalno korištenje i upravljanje resursima i infrastukturom, uvođenje održivog transporta, smanjenje i ponovnu upotrebu otpada, jačanje socijalne inkluzije i edukaciju lokalnog stanovništa te sveukupnu promjenu prema održivom i odgovornom turizmu svih oblika.
(http://www.smartislandsinitiative.eu/pdf/Smart_Islands_Declaration.pdf).

inzularnosti i objektivno težim razvojnim pretpostavkama, otoci navedenog kvadranta uspijevaju nadići objektivne razvojne nedostatke i poteškoće, postignuvši visoku razinu socioekonomske dinamike. S obzirom da je inzularnost konceptualizirana koristeći šest pokazatelja, od kojih su dvije nepromjenjive vrijednosti, tj. konstante (površina i položaj), potrebno je i moguće djelovati prema ostalim četirima (broj stanovnika, gustoća naseljenosti, prometna dostupnost i opremljenost centralnim funkcijama) kako bi se smanjio intenzitet inzularnosti, odnosno povećale mogućnosti za održivim i samodostatnim otočnim razvitkom. Kao što je vidljivo, niti jedan otok ne pripada navedenom kvadrantu, a potencijal su otoci iz kvadranta „Perifernost“ i „Neučinkovitost“.

Kvadrant „Neučinkovitost“ obilježava nizak intenzitet inzularnosti i niska razina socioekonomske dinamike. Iz takvog međusobnog odnosa je vidljivo kako niži intenzitet inzularnosti i objektivne prednosti nisu uspjele pridonijeti višoj razini socioekonomske dinamike. S obzirom na predložene klasifikacije tom kvadrantu pripada ukupno sedam otoka: Korčula, Pašman, Ugljan, Vis, Mljet, Dugi otok i Šolta. Uzroke recentnog odnosa postignute niske razine socioekonomske dinamike, unatoč nižem intenzitetu inzularnosti, koji u konačnici rezultiraju neefikasnosti, potrebno je potražiti u brojnim i složenim razvojnim procesima samih otoka, ali i šireg obalnog područja kojima otoci gravitiraju. U razvojnom planiranju tih otoka potrebno je iskoristiti njihove objektivne komparativne razvojne prednosti, kao što su postojeća povezanost otoka s kopnom ili opremljenost centralnim funkcijama, s ciljem postizanja više razine socioekonomske dinamike.

Posljednji u nizu kvadrant „Perifernost“ pokazuje visoki intenzitet inzularnosti i nisku razinu socioekonomske dinamike. Kod pripadajućih otoka je očekivano da je visoki intenzitet inzularnosti rezultirao niskom razinom socioekonomske dinamike. Prema Koči-Pavlaković (1996) pojam periferije se odnosi na one prostore koje karakterizira geografska marginalnost, odnosno rubni geografski položaj, a povezano s tim i ovisnost o razvijenim gradskim središtima kao žarištima složenijega socijalno-gospodarskog razvoja. Riječ je, dakle, o jednom od polova prostorno-ekonomske organizacije koje zbog ograničenih resursa i malih mogućnosti za inovacijama karakterizira sporiji rast i zaostajanje u razvoju što se posljedično odražava i u prostornim tokovima migracija između periferije i središta. Tom kvadrantu pripada čak 30 otoka od kojih su većina mali hrvatski otoci, brojnih i složenih socioekonomskih razvojnih nedostataka, zbog čega je planiranje njihove revitalizacije i razvoja dodatno složeno i otežano s obzirom na to da većinu od njih karakteriziraju nepovoljni demografski i socioekonomski razvojni trendovi. To su otoci: Biševo, Drvenik Mali, Drvenik Veliki, Ilovik, Ist, Iž, Kaprije,

Koločep, Kornat, Krapanj, Lastovo, Lopud, Molat, Olib, Ošljak, Premuda, Prvić, Rava, Rivanj, Sestrunj, Silba, Male Srakane, Vele Srakane, Susak, Šipan, Unije, Vrgada, Zlarin, Zverinac, Žirje. Ipak, mogu li se objektivni razvojni nedostaci preusmjeriti u razvojni potencijal otoka ovisi o strateškom usmjerenju otočne razvojne politike, odnosno razvojnih politika pripadajućih jedinica lokalne i regionalne samouprave. Iako je i trenutna karakteristika socioekonomske dinamike kod ovih otoka neizvjesnost i nestabilnost, njenim daljnjim opadanjem mogući razvojni scenarij kod ovih otoka je izumiranje, odnosno prelazak u skupinu otoka povremenog stanovanja i socioekonomske aktivnosti.

6. PLANIRANJE RAZVOJA OTOČNOG PROSTORA HRVATSKE – INSTRUMENTI I MJERE

Uzrok heterogene suvremene socioekonomske razvojne dinamike hrvatskih otoka uvelike je posljedica izravnog ili neposrednog sveopćeg upravljanja otočnim, obalnim i regionalnim razvojem tijekom posljednjih 150 godina. Ujedno je heterogenost otoka prema razvojnom dostignuću bila jedan od osnovnih povoda za razradu otočne razvojne politike 1990-ih godina na način donošenja različitih razvojnih mjera prema skupinama otoka sukladno njihovom tadašnjem razvojnom dostignuću. Otočni razvoj i njegovo planiranje neodvojivi su segmenti sve brojnijih otočnih istraživanja s obzirom na to da su otoci u svijetu i Hrvatskoj prepoznati kao iznimno složen i specifični istraživački predmetni interes, jedinstvenih i uglavnom regresijskih socioekonomskih razvojnih obilježja. Otoci se intenzivnije od kopnenih prostora suočavaju s razvojnim izazovima i poteškoćama zbog izoliranosti, nepovoljno strukturiranoga otočnog gospodarstva, ovisnosti o vanjskim inputima, nedostatka javne infrastrukture i javnih usluga te zbog neuravnoteženog iskorištavanja prirodnih resursa (Jelić, 2014).

Pitanje razvoja hrvatskog otočnog prostora složen je zadatak, a podrazumijeva i zahtijeva uključenost širokog spektra aktera od lokalne do nadnacionalne razine te multidisciplinarnost u njegovom proučavanju, promišljanju i modeliranju. Planiranje razvoja otočnog prostora, s obzirom na to da se radi o konkretnom geografskom prostoru, dio je regionalne, a time i cjelokupne nacionalne razvojne politike Republike Hrvatske. Uz to su otoci prostorna cjelina u kojoj se vodi posebna razvojna politika temeljena na zakonodavnim, planskim i strateškim odredbama i dokumentima. U nadležnosti je tijela državne, županijske i lokalne uprave koji po definiciji djeluju isključivo u javnom interesu i stoga su u načelu jedini legitimni nositelji otočne razvojne politike. Mjere, koje provode, posredno ili neposredno usmjeravaju otočni razvoj.

U ovom poglavlju će se prikazati temeljna obilježja, načela i instrumenti suvremene hrvatske otočne razvojne politike kao jednoga specifičnog tipa razvojne politike direktno umjerene prema prostornoj cjelini prepoznatih prostornih i strukturnih razvojnih obilježja. Poseban osvrt iznijet će se kroz prijedlog klasifikacije proizašle iz ovog istraživanja kao potencijalnog doprinosa planiranju i provođenju otočne razvojne politike.

6.1. Etape i obilježja otočnog razvojnog upravljanja

Početak upravljanja razvojem otočnog prostora Hrvatske datira iz vremena Austro-Ugarske Monarhije kada su građeni brojni svjetionici, luke, pristaništa, razvijana kartografija, a veliki dio državnog budžeta je ulagan u otočni prostor. Tada uspostavljena pomorski orijentirana razvojna politika, koja je dobrim dijelom obuhvaćala i hrvatske otoke, za Kraljevine Jugoslavije, posebice nakon Drugoga svjetskog rata, bila je uvelike zanemarena (Starc, 2001). Štoviše, razvojni programi nakon Drugoga svjetskog rata zaobišli su hrvatske otoke jer se tadašnji gospodarski razvoj socijalističke Jugoslavije temeljio na ubrzanoj industrijalizaciji gradskih obalnih središta koja postaju centri razvoja i koncentracije stanovništva, djelatnosti i investicija. Istovremeno, otoci ne samo prostorno, već i gospodarski postaju periferijom bez značajnije vizije razvoja, prepušteni stihijskim gospodarskim aktivnostima (Podgorelec i Klempić Bogadi, 2013). Autorice pri tome kao ključnu pogrešku politike ekonomskog razvitka Hrvatske u razdoblju nakon Drugoga svjetskog rata ističu polarizirani ekonomski razvoj s razvojnim težištima u nekoliko obalnih gradova koji je dramatično utjecao na gospodarsku i demografsku propast otoka jer se stanovništvo masovno zapošljavalo na kopnu i emigriralo, a kao dodatni poticaj pridonijela je pogrešna stambena politika temeljena na izgradnji stanova isključivo u gradskim područjima. Uzrok takve politike, ali i posljedicu ključnih promjena u malim otočnim zajednicama autorice slikovito opisuju naslovom knjige „Gradovi potopili škoje“. Lajić (1995) zaključuje kako su se u svim društveno-gospodarskim etapama nakon Drugoga svjetskog rata otoci našli na periferiji zanimanja društva pa je proces depopulacije potenciran nebrigom bivše države u vrednovanju otočnih resursa i njihovih razvojnih mogućnosti što je dovelo do daljnje disproporcije uvjeta života na otocima i kopnu.

Prema Lajiću (1995, 1997) razdoblje od kraja Drugoga svjetskog rata obilježavaju četiri etape u pristupima rješavanju razvojne problematike hrvatskih otoka, vidljive kroz opći društveno-gospodarski razvitak otoka. Prvo razdoblje traje do 1970-ih godina, a obilježava ga prepuštenost otoka vlastitoj sudbini razvoja i stihijskom iseljavanju dominantno u industrijska priobalna središta, a u gospodarskom smislu niska akumulacija otočne privrede te dominacija poljoprivrednog sektora s poljoprivrednim zadrugama kao temeljnim nositeljima gospodarskog razvoja. Zbog sveopćih loših uvjeta tadašnje poljoprivredne proizvodnje, u prvom redu tehničko-tehnološke zaostalosti te nepovoljnih prirodnih uvjeta, poljoprivreda se sve više napušta, a od 1960-ih godina poljoprivredu kao glavnu otočnu gospodarsku granu zamjenjuju produktivniji sektori. Na većim otocima u početku je to bila industrija, a zatim turizam, uz pojedine iznimke poput Visa i Lastova. Na manjima se razvijao samo turizam. U

demografskom pogledu otočni se prostor tretirao kao svojevrsni demografski „rezervoar“ pri čemu se nije razmišljalo da će u takvim demografskim uvjetima otoci vrlo brzo doći u situaciju ozbiljne biološke devastacije.

Drugo razdoblje traje od sredine 1970-ih godina pa do donošenja Društvenog dogovora o razvoju jadranskih otoka 1984. godine kada se javlja veći interes društveno-političkih institucija za razvoj otoka, međutim uz izostanak konkretnih demografskih i gospodarskih mjera prema njima. Stihijski razvoj turizma na otocima povećava razlike društveno-gospodarskog razvoja otoka i to posebice velikih nauštrb malih, a Podgorelec i Klempić Bogadi (2013: 57) ističu kako je to razdoblje za male šibenske otoke nastavak otočne emigracije koja je dovela do ekstremne depopulacije. U tom razdoblju ističu se dva fonda usmjerena na rješavanje opće otočne problematike: Republički fond za ceste, čije se djelovanje naročito osjetilo preko Programa supstitucije nerentabilnih brodskih linija, i Republički fond za razvoj privredno nedovoljno razvijenih područja Hrvatske.

Treća etapa odnosi se na razdoblje od donošenja Društvenog dogovora o razvoju jadranskih otoka pa do hrvatske samostalnosti i uspostave suvremene otočne razvojne politike. To je razdoblje prema Lajiću (1995) implicitni model demografske revitalizacije jer se u osnovnim ciljevima politike društveno-ekonomskog razvoja jadranskih otoka ističe njihov brži i skladniji razvoj temeljen na široj društvenoj valorizaciji postojećih resursa kroz privredne aktivnosti vezane uz prirodne prednosti, raspoloživi prostor i položaj otočnog prostora te demografsku revitalizaciju na osnovi i u okviru privrednog razvoja. Kao jednu od osnovnih zamjerki tog Dogovora Lajić (1995) ističe površni pristup depopulaciji, smatrajući pri tome kako sve jadranske otoke, bez obzira na razinu razvijenosti, treba tretirati kao specifična područja društveno-gospodarskog razvitka, a tadašnja bolja gospodarska, ali ne i demografska situacija, nije trebala biti razlogom njihova izostavljanja kao problematičnih područja.

Četvrta etapa započinje hrvatskom samostalnošću te institucionalizacijom otočne razvojne politike, osnivanjem Centra za razvitak otoka u Ministarstvu pomorstva 1992. godine. U uvjetima novoga političkog i gospodarskog okruženja stvaraju se pretpostavke za ozakonjenjem razvojne politike prema otocima pa se 1997. godine izrađuje Nacionalni program razvitka otoka, a 1999. donosi Zakon o otocima. Međutim, unatoč navedenim institucionalnim pomacima, Podgorelec i Klempić Bogadi (2013) na primjeru malih šibenskih otoka konstatiraju kako se njihovo opće socioekonomsko i demografsko stanje nastavlja pogoršavati jer izostaju planske investicije u otočno gospodarstvo pa u tom razdoblju pojedini otoci ostaju bez stalnog stanovništva. Faričić i dr. (2010) zaključuju kako mali hrvatski otoci

gube svoju temeljnu rezidencijalnu funkciju, a sve učestalije postaju samo prostori odmora i rekreacije što u konačnici rezultira daljnjim fizionomskim i socioekonomskim transformacijama i propadanjem malih otoka. U pogledu otočne demografije u ovom razdoblju se javlja problem fiktivnog prijavljivanja prebivališta na otocima koji, osim što utječe na stvaranje nerealne demografske slike stvarnog stanja na otocima, poglavito malima, otežava uspostavu i provedbu demografske razvojne politike na pojedinim otocima (Lajić i Mišetić, 2013).

Naznaka novoga suvremenog razdoblja otočnog razvoja pojavljuje se od ulaska Republike Hrvatske u EU 2013. godine, a obilježava je početak primjene EU politika i instrumenata na razvoj otoka te konsolidaciju i primjenu njenih načela u nacionalnoj, regionalnoj te otočnoj razvojnoj politici. Otočna razvojna politika doživljava određene preinake izradom i donošenjem novog Zakona o otocima (NN 116/18) krajem 2018. godine, a u sklopu njega i popratnih analiza te provedbenih podzakonskih akata kojima se otoke nastoji prepoznati i uvažavati kao prostorne cjeline jedinstvenih i specifičnih obilježja. Vidljivo je to kroz odredbe Zakona o otocima (NN 116/18) o tzv. pametnim otocima, otočnim razvojnim pokazateljima, razvrstavanju otoka, uvođenju kategorije otoka sa specifičnim položajem, koja se odnosi na otoke u sklopu obalno-otočnih i više-otočnih JLS-ova, otočnih urbanih područja, te planiranju i programiranju otočnog razvoja. Posebice je značajno to što u suvremenom razdoblju raste interes civilnog društva za opći društveno-gospodarski razvoj otoka, a kao primjeri ističu se brojne udruge i inicijative koje aktivno participiraju u promišljanju, kreiranju i provedbi otočne razvojne politike i njenom unapređenju na svim razvojnim razinama (primjerice udruga Otočni sabor – Udruga za razvitak hrvatskih otoka, Anatomija otoka, Pokret otoka, otočni i obalno-otočni LAG-ovi i FLAG-ovi i dr.). Također, znanstvena zajednica aktivno sudjeluje u promišljanju otočne razvojne politike, a rezultati rada znanstvenika uvažavaju se i implementiraju u njene postavke što je dodatno uređeno Zakonom o otocima (čl. 18) pa se predstavnici znanstvene zajednice i drugih otočnih razvojnih dionika uključuju u rad Otočnog vijeća kao savjetodavnog tijela Ministarstva nadležog za otoke. Upravo ta nastojanja i primjeri naznačuju preokret u dosadašnjem vođenju razvojne politike „od vrha prema dolje“, jačanju međuotočne kohezije, multidisciplinarnog promišljanja otočnog razvoja te posebice u brizi prema malim otocima.

6.2. Otočna razvojna politika Republike Hrvatske

Otočna razvojna politika Republike Hrvatske temelji se na Ustavu koji prepoznaje razvedenu obalu s otocima te more visoke kakvoće kao posebnu vrijednost hrvatskog prostora.

Članak 52. Ustava Republike Hrvatske

More, morska obala i otoci, vode, zračni prostor, rudno blago i druga prirodna bogatstva, ali i zemljište, šume, biljni i životinjski svijet, drugi dijelovi prirode, nekretnine i stvari od osobitog kulturnoga, povijesnoga, gospodarskog i ekološkog značenja, za koje je zakonom određeno da su od interesa za Republiku Hrvatsku, imaju njezinu osobitu zaštitu.

Nacionalni interes za otocima je posebno određen člankom 1. Zakona o otocima NN 34/1999):

Otoci kao hrvatsko prirodno bogatstvo te nekretnine na otocima osobitoga nacionalnoga, povijesnoga, gospodarskog i ekološkog značenja, od interesa su za Republiku Hrvatsku i imaju njezinu osobitu zaštitu,

dok je novim Zakonom o otocima (NN 116/18) člankom 3. rečeno kako osobita zaštita otoka proizlazi iz interesa Republike Hrvatske prema otocima.

Razvojna se politika otoka sastoji od zakonodavnog okvira, koji čine posebni zakoni i pravilnici, te strateškog okvira, odnosno razvojnih nacionalnih i nadnacionalnih dokumenata usmjerenih izravno na upravljanje otočnim razvojem (Jelić, 2014). Pretpostavka donošenja i provođenja otočne razvojne politike je institucionalna nadležnost javnih tijela zaduženih za donošenje i provođenje otočne politike. U ovom trenutku aktualna otočna razvojna politika još nije potpuno uspostavljena, s obzirom da su u tijeku izrade pravilnici, uredbe i odluke propisane novim Zakonom o otocima (NN 116/18). Zakonom je najavljena i izrada Nacionalnog plana razvoja otoka, kao ključnoga sedmogodišnjeg programskog dokumenta koji sadrži 17 otočnih programskih područja[46], te Planova razvoja otoka.

6.2.1. Institucionalna nadležnost i poslovi otočne razvojne politike

Suvremena hrvatska otočna razvojna politika, sukladno zakonskim propisima te aktualnoj teritorijalno-administrativnoj podjeli, uspostavljena je 1992. godine prema načelu trorazinskog upravnog sustava u čijem provođenju sudjeluju sve 3 upravne razine vlasti – državna, županijska i lokalna, svaka razina u svojem obujmu i djelokrugu. Zakonom o otocima (NN

[46] Prema članku 25. Zakona to su: vodoopskrba i odvodnja, gospodarski razvoj i poduzetništvo, demografska obnova, poljoprivreda, ribarstvo i lovstvo, gospodarenje otpadom, zdravstvena zaštita i razvoj telemedicine, elektroničke komunikacijske mreže velikih brzina, zaštita prirode i okoliša, kultura i očuvanje kulturne baštine, predškolski odgoj, osnovno i srednjoškolsko obrazovanje i znanost, čista energija, energetika, obnovljivi izvori energije, ublaženje i prilagodba klimatskim promjenama, socijalna skrb, razvoj civilnog društva, turizam, stambeno zbrinjavanje te zaštita i korištenje malih povremeno nastanjenih i nenastanjenih otoka i otočića.

116/18) Ministarstvo regionalnog razvoja i fondova EU (MRRFEU) propisano je kao nositelj otočne razvojne politike.

Nakon osamostaljenja upravljanje otočnim razvojem institucionalizirano je na državnoj razini osnivanjem Centra za razvitak otoka u Ministarstvu pomorstva 1992. godine. Prije hrvatske samostalnosti briga o otočnom prostoru organizirana je u okviru Centra za razvoj jadranskih otoka na Malom Lošinju, osnovanog 1987. godine od strane tadašnje općine Cres-Lošinj uz podršku Ekonomskog instituta iz Zagreba. Istovremeno je sporazumom tadašnjih 9 otočnih i 5 obalno-otočnih općina formirana Međuotočna koordinacijska komisija sa sjedištem u Splitu s ciljem koordinacije i usmjeravanja razvojnih aktivnosti jadranskih otoka. Komisija prestaje s radom 1990. godine pa Centar za razvoj jadranskih otoka u Malom Lošinju privremeno dobiva u nadležnost realizaciju programa i usmjeravanje sredstava revitalizacije jadranskih otoka. Centar djeluje do 1995. godine kada se osniva Centar za razvitak otoka pri Ministarstvu pomorstva, prometa i veza. Već sljedeće godine Centar je premješten u Ministarstvo razvitka i obnove koje je u suradnji s drugim tijelima državne uprave i relevantnim stručnjacima izradilo prve propise iz područja razvoja otoka. Početkom 2000. godine Centar prerasta u Upravu za otoke, kasnije Upravu za otočni i priobalni razvoj pri Ministarstvu mora, prometa i infrastrukture, s izdvojenom jedinicom u Splitu (Starc, 2001; Starc i Stubbs, 2012). Godine 2011. Uprava se ukida, a otočne razvojne poslove preuzima Ministarstvo regionalnog razvoja i fondova EU unutar svoje Uprave za regionalni razvoj te Sektora za otoke, s dvije jedinice – Služba za politiku razvoja otoka i Služba za provedbu i praćenje otočnih razvojnih programa i projekata. Godine 2017. preustrojem Ministarstva ponovno je osnovana Uprava za otoke s dva sektora – Sektor za politiku održivog razvoja otoka i pripremu razvojnih programa te Sektor za pripremu i provedbu natječaja i projekata održivog razvoja otoka.

Prema Uredbi o unutarnjem ustrojstvu Ministarstva regionalnoga razvoja i fondova Europske unije (NN 45/2017) Uprava za otoke ima u nadležnosti sljedeće poslove:

- oblikovanje i predlaganje razvojne politike zajedničkog razvoja otoka

- predlaganje i uspostavljanje cjelovitog sustava planiranja, programiranja, upravljanja i financiranja održivog razvoja otoka za sve upravne razine

- izrada strateškog i pravnog okvira za razvojnu politiku otoka

- koordinacija korištenja ESI fondova u financijskom razdoblju 2014. – 2020. te ostalih međunarodnih financijskih mehanizama i drugih programa pomoći koji su dostupni Republici Hrvatskoj prema bilateralnim i međunarodnim ugovorima, za područje otoka

- sudjelovanje u izradi višegodišnjih programskih dokumenata kao osnovnih uvjeta za korištenje ESI fondova i drugih instrumenata Europske unije

- osmišljavanje razvojnih mjera za očuvanje identiteta hrvatskih otoka u skladu s politikama Europske unije

- obavljanje upravnih i stručnih poslova koji se odnose na sudjelovanje u izradi nacrta prijedloga zakona i prijedloga drugih propisa iz područja otoka

- provedba i nadzor provedbe zakona i propisa iz djelokruga Uprave te njihovo usklađivanje s drugim propisima i propisima Europske unije kao i predlaganje izmjena i dopuna postojećih te predlaganje novih propisa, odnosno usklađivanje s propisima Europske unije

- izrada godišnjeg plana usmjeravanja i rasporeda sredstava za razvoj područja otoka, koordinacija provedbe Nacionalnog programa razvitka otoka i godišnjeg plana usmjeravanja i rasporeda sredstava za razvoj područja otoka

- uspostavljanje cjelovitog sustava praćenja i vrednovanja politike razvoja otoka, izvješćivanje o provedbi politike održivog razvoja otoka

- koordiniranje i analiza problema u suradnji s nadležnim tijelima Europske unije vezano za specifične probleme s kojima se suočavaju otoci

- pružanje podrške lokalnim akterima na otocima u formuliranju i pripremi projekata za sufinanciranje iz državnog proračuna, fondova Europske unije te drugih izvora financiranja

- promicanje i zastupanje razvojnih interesa hrvatskih otoka kroz međunarodnu suradnju

- sudjelovanje u pripremi i praćenju izvršenja državnog proračuna u okviru djelokruga Uprave te obavljanje drugih poslova iz svoga djelokruga

Prema aktualnim odredbama Zakona o otocima (NN 116/18) sukladno člancima 17. i 18. MRRFEU je nositelj politike otočnog razvoja s Otočnim vijećem kao savjetodavnim tijelom u čijem su sastavu predstavnici Hrvatskoga sabora, tijela državne uprave i/ili nadležnih javnopravnih tijela, jedinice lokalne i područne (regionalne) samouprave, u čijoj su nadležnosti otoci odnosno dijelovi otoka, otočni koordinatori, predstavnici otočnih razvojnih dionika, te

znanstvene i stručne zajednice koja se bavi otočnim razvojem[47]. Prema članku 19. Zakona otočni koordinatori su zaduženi za poslove organiziranja, pokretanja i koordiniranja planova i projekata važnih za održivi razvoj otoka[48].

6.2.2. Strateški i zakonodavni okvir otočne razvojne politike

Otočna razvojna politika uspostavljenja 1990-ih godina temelji se na postavkama i odredbama dvaju ključnih strateških i zakonodavnih dokumenata kojima je ta politika formalizirana i institucionalizirana. To su Nacionalni program razvitka otoka (1997) i Zakon o otocima (NN 34/1999). Od tada je otočna razvojna politika doživjela mnogobrojne preinake, kako u svojoj institucionalnoj nadležnosti, tako i u ključnim zakonodavnim odredbama koje definiraju njenu nadležnost, ustroj, zadatke i poslove, među kojima se posebice ističu odredbe u okviru novog Zakona o otocima (NN 116/18). Osim Zakona o otocima Jelić (2010) u analizi zakonodavnog okvira otočne razvojne politike navodi još niz drugih zakonskih i podzakonskih akata koji, svaki u svom segmentu, utječu na razvoj otoka i upravljanje razvojem tih područja od osobitoga nacionalnog značenja dok osim NPRO-a navodi nekoliko strateških planova ključnih za direktno ili neposredno strateško promišljanje i planiranje otočnog razvoja, međutim u ovom dijelu će se obraditi samo oni ključni dokumenti i akti direktno povezani ili usmjereni otocima.

6.2.2.1. Nacionalni program razvitka otoka

Temelji i smjernice upravljanja razvojem hrvatskih otoka u okviru suvremene otočne razvojne politike postavljeni su Nacionalnim programom razvitka otoka (NPRO) koji je usvojio Sabor Republike Hrvatske 28. veljače 1997. godine. Sadržaj tog programa, kao i njegove kasnije analize (Starc, 2001; Starc i Stubbs, 2010; Jelić, 2010; Analitička podloga za izradu novog Zakona o otocima), uzimajući u obzir trenutak njegovog pisanja i donošenja, upućuju kako se radi o uistinu ključnom i vrijednom strateškom dokumentu za hrvatske otoke. Njegova vrijednost prije svega proizlazi iz odluke i odvažnosti uspostave razvojne politike prema jednoj prostornoj cjelini u uvjetima sveopće poslijeratne nesigurnosti te primarne brige države o sanaciji i obnovi ratnih šteta. U tom trenutku programom je konstatirano kako su otoci „na svom razvojnom raskrižju te mogu poći putem održivog razvitka i konačno postati posebnim i privlačnim mjestom ulaganja i života uopće ili mogu poći stranputicom brzog i nerazumnog

[47] Uređeno je Pravilnikom o ustrojstvu, djelokrugu i načinu rada Otočnog vijeća (NN 71/2019)
[48] Uređeno je Odlukom o broju otočnih koordinatora i obuhvatu otočnog područja za koje svaki otočni koordinator obavlja propisane poslove (NN (38/2019)

iskorištenja što će ih nepovratno odvesti u siromaštvo i dugoročno ostaviti na margini hrvatskih i sredozemnih gospodarskih tijekova“.

Sadržajne vrijednosti Nacionalnog programa proizlaze iz prepoznatih razvojnih načela i ciljeva:

- Načela razvoja otoka

Osnovnim načelima upućuje se na smjer upravljanja otočnim razvitkom, a ona definiraju otoke kao razvojno jednakopravne dijelove Hrvatske te kao sustave čiji su sastavni dijelovi ekosustav, čovjekovo gospodarstvo i društvena zajednica koja na njemu obitava. Načelo održivog i potpunog korištenja otočnog bogatstva upućuje na cjeloviti i održivi otočni razvoj. Aktivna uloga državne, županijske te lokalne uprave u otočnom razvitku te kontinuitet upravljanja razvitkom otoka upućuju na nužnost promjene odnosa vlasti na svim razinama naspram otočnim prostorima.

- Ciljevi razvoja

Sukladno načelima postavljeni su opći i posebni ciljevi otočnog razvoja. Kao osnovni ciljevi ističu se: održivi razvitak, društveno zadovoljavajuća naseljenost, ostanak stanovništva na otocima i povratak mladog, radno aktivnog stanovništva, izjednačavanje uvjeta otočnih ulaganja te stvaranje raznovrsne strukture otočnog gospodarstva.

- Razvojne mjere

Mjerama prilagođavanja institucionalnog okvira, uklanjanja ograničenja, državnim investicijama u gradnju ili sanaciju infrastrukturnih sustava, unapređenja zdravstvenog i školskog sustava te izrade otočne razvojne dokumentacije nastoji se djelovati radi postizanja spomenutih ciljeva. Posebno je važno poglavlje XI. Programa koje postavlja niz zadataka nacionalnoj, županijskoj i lokalnoj upravi odnosno samoupravi, od donošenja Zakona o otocima do programa kulturnog razvoja otoka. Svaka je mjera naznačila tko treba voditi inicijativu, tko surađivati i, prema potrebi, izvore financiranja.

6.2.2.2. Zakon o otocima

Prvi Zakon o otocima (NN 34/99) Sabor Republike Hrvatske usvojio je 26. ožujka 1999. godine temeljem članka 52. Ustava Republike Hrvatske i Nacionalnog programa razvitka otoka kao najvažnijeg strateškog uporišta zakonske institucionalizacije otočne razvojne politike, s naknadno proglašenom Uredbom o dopuni Zakona o otocima (NN 149/99) te dvama Zakonima o izmjenama i dopunama Zakona o otocima (NN 32/02, NN 33/06). Time je Hrvatska postala

treća zemlja u svijetu, nakon Finske i Japana, koja je donijela Zakon o otocima (Starc i Stubbs, 2013). Ozakonjenjem brige i razvojne politike kroz donesene Zakone o otocima nastoji se osigurati ravnopravni položaj otoka, izjednačiti uvjeta i kvalitetu života na otocima s razvijenijim područjima Hrvatske te omogućiti razvoj koji podrazumijeva održivost u pogledu stanovništva, gospodarstva, infrastrukture i okoliša.

Novi Zakon o otocima (NN116/18) proglasio je Sabor Republike Hrvatske 26. studenog 2018. godine, a njime se u sklopu 53 članka uređuje upravljanje razvojem hrvatskih otoka, određuju tijela nadležna za upravljanje otočnim razvojem, definira razvrstavanje otoka u skupine i vrednovanje razvijenosti otoka te utvrđuje provedba, praćenje i izvještavanje o provedbi politike otočnog razvoja u svrhu učinkovitog korištenja sredstava državnog proračuna, fondova Europske unije i drugih izvora financiranja. Najvažnije odredbe Zakona o otocima su sljedeće:

- Definiranje i razvrstavanje otoka

Zakonom je Hrvatsko otočje definirano kao jedinstvena otočna geografska cjelina koja se sastoji od 78 otoka, 524 otočića te 642 hridi i grebena. Otoka, otočića, hridi i grebena ima ukupno 1244 i sastavni su dio teritorija Republike Hrvatske. Zakonom se uvodi obveza ustrojstva i vođenja Registra otoka (čl. 6).

Otoci se u svrhu planiranja i provedbe programa, projekata, mjera i aktivnosti razvrstavaju prema: a. geografskom kriteriju i teritorijalnoj nadležnosti, b. udaljenosti od kopna te c. specifičnom položaju (čl. 7). Otoci se razvrstavaju po geografskom kriteriju i teritorijalnoj nadležnosti obalno-otočnih jedinica područne (regionalne) samouprave na 7 područja (čl. 8). Otoci se prema udaljenosti od kopna dijele na: 1. pučinske otoke – skupina otoka najudaljenijih od kopna, 2. kanalske otoke – skupina otoka srednje udaljenosti od kopna, 3. priobalne otoke – skupina otoka najbližih kopnu te 4. premoštene otoke – skupina otoka mostom povezanih s kopnom (čl. 9). Otoci sa specifičnim položajem su oni otoci i dijelovi otoka kojima se sjedište jedinice lokalne samouprave nalazi na kopnu ili na drugom otoku (čl. 10).

Radi učinkovitijeg planiranja, usklađivanja i provedbe politike otočnog razvoja ustrojavaju se otočna urbana područja, tj. gradovi na otocima koji prema posljednjem popisu stanovništva imaju više od 2000 stanovnika i/ili su u sustavu prostornog uređenja određeni kao subregionalna, odnosno područna i lokalna središta te mogu uključivati i susjedne jedinice lokalne samouprave i njihove dijelove (čl. 11).

- Razvijenost otoka

Otočna razvijenost se vrednuje temeljem otočnih razvojnih pokazatelja, a koji uvažavaju otočnost, s ciljem određivanje stanja i smjera razvoja svakoga pojedinog otoka (čl. 11).

Nastanjeni otoci razvrstavaju se prema otočnim razvojnim pokazateljima u: I. skupinu koju čine nerazvijeni otoci, II. skupinu koju čine manje razvijeni otoci, III. skupinu koju čine razvijeni otoci dok posebnu skupinu čine povremeno nastanjeni i nenastanjeni otoci (čl. 13).

Radi učinkovitog planiranja, usklađivanja i provedbe politike otočnog razvoja te radi fizičkog i gospodarskog razvoja i društveno-socijalne regeneracije otoka ustrojavaju se otočna prioritetna područja kojima pripadaju pučinski te otoci sa specifičnim položajem i otoci I. skupine koju čine nerazvijeni otoci (čl. 14).

- Institucionalni okvir

Ministarstvo je nositelj politike otočnog razvoja, a osniva se Otočno vijeće kao savjetodavno tijelo radi savjetovanja pri izradi i provođenju programa, planova, projekata, mjera i aktivnosti održivog razvoja otoka (čl. 17 i 18).

Zakonom se predviđa uvođenje otočnog koordinatora kojeg zapošljava regionalni koordinator radi obavljanja poslova organiziranja, pokretanja i koordiniranja planova i projekata važnih za održivi razvoj otoka (čl. 19).

- Ciljevi razvoja otoka

Sukladno Zakonu najvažniji cilj razvoja otoka je održivi razvoj koji pretpostavlja postizanje općih ciljeva: stabilan gospodarski razvoj otoka, pravedna raspodjela socijalnih mogućnosti za sve otočane, zaštita otočnog okoliša i povećanje otpornosti na klimatske promjene (čl. 20).

Radi održivog razvoja otoka sređivanje i usklađivanje katastra i zemljišnih knjiga na otocima smatra se prioritetnim i od strateškog značenja (čl. 21).

Zakonom se potiče i podupire održivi razvoj otoka kroz projekte koji se provode u skladu s jednom ili više odrednica Pametnog otoka: 1. aktivno sudjelovanje u prilagodbi i ublažavanju klimatskih promjena na lokalnoj razini, 2. uvođenje i korištenje naprednih tehnologija radi osiguranja optimalnog upravljanja i korištenja lokalnih resursa i infrastrukture kroz različite poslovne modele, 3. smanjenje upotrebe fosilnih goriva povećanjem održivog korištenja obnovljivih izvora energije i energetske učinkovitosti, 4. promicanje održive mobilnosti na otocima, 5. smanjenje i konačno uklanjanje nedostatka i oskudice vode primjenom nekonvencionalnih i pametnih načina upravljanja vodnim resursima, 6. stvaranje područja bez

odlaganja otpada promicanjem kružnog gospodarstva, 7. očuvanje karakteristične prirodne i kulturne baštine otoka, 8. diverzificiranje otočnog gospodarstva iskorištavanjem posebnosti otoka u stvaranju novih i inovativnih lokalnih djelatnosti, 9. jačanje i promoviranje socijalne uključenosti, edukacije i participacije građana i 10. prelazak na alternativne, dugoročne, održive i odgovorne oblike turizma na otocima (čl. 22).

Potiče se i zadrugarstvo kroz Program poticanja zadružnog poduzetništva za zadruge, koje su osnovane u skladu s posebnim propisom kojim se uređuje rad zadruga te imaju sjedište i djeluju i na području otoka (čl. 23), i civilno društva na otocima, jačajući ulogu i kapacitete organizacija civilnog društva i podržavajući njihovo umrežavanje, a kroz Program poticanja razvoja civilnog društva na otocima (čl. 24).

- Planiranje i programiranje

Zakonom je određeno donošenje Nacionalnog plana razvoja otoka u sljedećim područjima: a) prometno povezivanje (pomorski, cestovni i zračni prijevoz), b) vodoopskrba i odvodnja, c) gospodarski razvoj i poduzetništvo, d) demografska obnova, e) poljoprivreda, ribarstvo i lovstvo, f) gospodarenje otpadom, g) zdravstvena zaštita i razvoj telemedicine, h) elektroničke komunikacijske mreže velikih brzina, i) zaštita prirode i okoliša, j) kultura i očuvanje kulturne baštine, k) predškolski odgoj, osnovno i srednjoškolsko obrazovanje i znanost, l) čista energija, energetika, obnovljivi izvori energije, ublaženje i prilagodba klimatskim promjenama, m) socijalna skrb, n) razvoj civilnog društva, o) turizam, p) stambeno zbrinjavanje te r) zaštita i korištenje malih povremeno nastanjenih i nenastanjenih otoka i otočića (čl. 25).

Zakon određuje i donošenje Plana razvoja otoka lokalne samouprave ili više lokalnih samouprava na otocima ili na kopnu ukoliko se radi o obalno-otočnim lokalnim samoupravama (čl. 26).

- Otočna prava

Zakon propisuje pravo otočana na povlašten javni pomorski i javni otočni cestovni prijevoz kao i na povlašten prijelaz mosta (čl. 29 – 32).

Isporučitelj vodne usluge dužan je isporučivati vodu za ljudsku potrošnju plovilima vodonoscima i/ili autocisternama za otočna naselja ili dijelove otočnih naselja koja nisu priključena na sustav javne vodoopskrbe (čl. 33).

- Gospodarski razvoj otoka

Definirane su djelatnosti važne za gospodarski razvoj otoka koje podupire država (čl. 35).

U svrhu poticanja proizvodnje i plasmana te promocije izvornih i inovativnih otočnih proizvoda, tradicije i baštine provodi se program „Hrvatski otočni proizvod“ (čl. 36).

Otočni poslodavci jednom godišnje mogu ostvariti pravo na potpore za djelatnosti koje su važne za gospodarski razvoj otoka (čl. 37).

Zbog ugrožavanja sigurnosti ljudi, domaćih životinja i imovine na otocima se zabranjuje uvođenje te se može dozvoliti uklanjanje svih životinjskih vrsta koje su definirane posebnim propisom kao invazivne strane vrste (čl. 38).

Na otocima je za potrebe održivog razvoja dozvoljena eksploatacija mineralnih sirovina u skladu s prostornim planovima (čl. 39). Sufinanciraju se prihvatljivi troškovi prijevoza otpada s otoka na kopno (čl. 40).

Hrvatska banka za obnovu i razvitak svojim programima kreditiranja uz povlaštene uvjete može poticati ulaganja pravnih osoba, obrtnika i ostalih fizičkih osoba koje obavljaju registriranu djelatnost ili one koje na otocima započinju ili proširuju djelatnost (čl. 41).

- Pravo prvokupa

Republika Hrvatska ima pravo prvokupa nekretnina koje se nalaze na malim, povremeno nastanjenim i nenastanjenim otocima definiranim u Državnom programu zaštite i korištenja povremeno nastanjenih i nenastanjenih otoka, otočića i okolnog mora (čl. 42).

6.2.2.3. Provedba Zakona o otocima i učinci dosadašnje otočne razvojne politike

Participiranje u provedbi Zakona o otocima odnosi se na razna tijela državne uprave i javnog sektora koji namjenski ulažu proračunska sredstva u otočni razvoj. Ulaganja u otoke provode se na dva načina: direktnim ulaganjem bespovratnih sredstava državnog proračuna i ulaganjem putem kreditiranja. Ulaganjima su obuhvaćeni svi naseljeni otoci te poluotok Pelješac koji je zbog strukturnih obilježja pridodan cjelini hrvatskog otočja. Sukladno Zakonu o otocima nadležno Ministarstvo regionalnog razvoja i fondova EU obvezno je svake godine podnijeti Saboru Republike Hrvatske Izvješće o učincima provedbe Zakona o otocima za proteklu godinu kojim se izvještava o uloženim sredstvima u otoke prema tijelima državne i javne uprave te njihovoj distribuciji prema tematskim cjelinama i programima.

Otkako se počelo s provedbom Zakona o otocima 1999. godine, prosječna godišnja ulaganja prema donesenim Izvješćima iznose oko 1,45 milijarda kuna od kojih se prosječno godišnje

uloži više od 1 milijarde kuna bespovratnih sredstava te oko 400 milijuna kuna potpora putem kreditiranja.

Tab.11. Iznosi ulaganja u otoke u razdoblju od 1999. do 2017. godine

Godina	Bespovratne potpore (kn)	Potpore kreditiranjem (kn)	Ukupno uložena sredstva (kn)
1999. – 2001.	-	-	1 694 562 634
2004. – 2005.	1 797 646 952	1 109 646 286	2 907 293 238
2006.	973 215 665	294 118 042	1 267 333 707
2007.	1 167 545 026	722 812 726	1 889 357 751
2008.	1 336 306 855	344 376 266	1 680 683 121
2009.	1 150 932 399	328 331 841	1 479 268 240
2010.	927 949 838	374 274 917	1 302 224 755
2011.	1 054 538 286	369 040 617	1 423 578 903
2012.	1 124 977 652	652 378 277	1 777 355 928
2013.	1 048 520 114	360 948 179	1 409 468 292
2014. – 2015.	1 400 205 209	391 571 864	1 791 777 074
2016.	1 285 465 297	432 345 675	1 717 810 973
2017.	1 435 379 483	263 862 024	1 699 241 508
Prosjek	1 050 191 627	403 121 908	1 453 242 392

* Izvješća za 2002. i 2003. godinu nisu podnesena Saboru
** Za razdoblje 1999. – 2001. raspolaže se samo ukupnim iznosom uloženih sredstava
Izvor: obrada prema Izvješćima o učincima provedbe Zakona o otocima za 2004. – 2005., 2006., 2007., 2008., 2009., 2010., 2011., 2012., 2013., 2014. – 2015., 2016. i 2017. godine

Izvješće za 2017. godinu pokazuju kako najveća ulaganja u otoke postiže Ministarstvo mora, prometa i infrastrukture s iznosom od 381 251 166,05 kuna u 2017. godini. Ulaganja se najvećim dijelom odnose na poticanje redovitih pomorskih putničkih i brzobrodskih linija. Za održavanje državnih linija u obalnom linijskom pomorskom prometu isplaćeno je 297 milijuna kuna dok je na sanaciju i rekonstrukciju lučke infrastrukture uloženo 53 milijuna kuna. Ministarstvo regionalnoga razvoja i fondova Europske unije drugi je rangirani ulagač u otoke s ukupno uloženih 181 685 854,83 kuna od kojih se najveći dio odnosi se na ulaganje Uprave za otoke u kapitalne i male infrastrukturne projekte te u mjere kojima se izjednačava kvaliteta života na otocima s onima na kopnu (subvencija pitke vode, usluge javnog cestovnog prijevoza na otocima i očuvanje radnih mjesta poslodavaca na otocima). Prema podacima Izvješća 2017. godine je na otocima u sklopu Programa razvoja otoka, kojim se sufinanciraju projekti lokalne i regionalne samouprave na otocima, putem 53 projekta uloženo 24 milijuna kuna dok je za razvoj i unaprjeđenje otočnog gospodarstva kroz dodjelu potpora male vrijednosti otočnim poslodavcima za očuvanje radnih mjesta u 2017. godini dodijeljeno 9 milijuna kuna. U subvencioniranje javnoga otočnog cestovnog prijevoza uloženo je 32 milijuna kuna.

Ministarstvo poljoprivrede (APPRRR) treći je rangirani ulagač u otoke u 2017. godinu s ukupno uloženih 144 593 894,41 kuna u područje otoka. Ulaganja Ministarstva poljoprivrede odnose se na mjere Operativnog programa za pomorstvo i ribarstvo dok se ulaganja APPRRR-a odnose na izravna plaćanja i mjere zajedničke organizacije tržišta.

Rezultati provedbe ulaganja u otoke prema Izvješću o učincima provedbe Zakona o otocima 2016. i 2017. govore o kontinuiranom porastu broja stanovnika otoka, porastu poslovnih subjekata te padu nezaposlenosti na otocima kao rezultatu provedbe otočne razvojne politike. Međutim, u Analitičkoj podlozi za izradu novog Zakona o otocima izrađenoj 2017. godine u suradnji MRRFEU i Ekonomskog instituta Zagreb istaknuto je kako „od donošenja 1997. godine do danas razvojni učinci provedbe Zakona o otocima nisu ni praćeni ni ocjenjivani niti su u tu svrhu razvijani potrebni pokazatelji pa je nakon 17 godina praktički nemoguće iole preciznije izdvojiti razvojne promjene koje se mogu pripisati mjerama otočne razvojne politike“. Sličan zaključak iznosi Jelić (2014) pa u analizi postojeće otočne razvojne politike Hrvatske zaključuje kako u potpunosti nije jasno u kojoj mjeri postojanje politike zapravo utječe na razvoj otoka i je li se nešto dogodilo, odnosno razvilo zbog planiranih aktivnostiili se to dogodilo sasvim slučajno, s obzirom na to da ne postoji sustav koji prati koliko politika utječe na razvoj otoka što je osnovni preduvjet da bi određena politika bila uspješna i da bi se provedba razvojne politike otoka u potpunosti prilagodila europskoj praksi. Nadalje, ističe kako se razvoj hrvatskih otoka još uvijek ne promatra interdisciplinarno te da se u planiranju razvoja često ne uključuju svi aspekti, oni gospodarski, prostorni, prometni, infrastrukturni, ekološki i društveni, a razvojne mjere često obuhvaćaju samo jednokratne aktivnosti i kratkoročno oživljavanje gospodarstva. Izostaju dugoročne i sveobuhvatne aktivnosti usmjerene na poboljšanje kvalitete života na otocima u čijem je promišljanju nužna bolja koordinacija institucija uključenih u osmišljavanje i provedbu otočne razvojne politike kako bi se povećala učinkovitost i poboljšala dinamika razvoja.

U Analitičkoj podlozi za izradu novog Zakona o otocima iz 2017. godine provedena je detaljna analiza dosadašnje provedbe mjera određenih Zakonom o otocima sa zaključkom o provedenim, djelomično provedenim i neprovedenim mjerama i odredbama u sklopu Zakona. Od ukupno 37 identificiranih mjera tek djelomično se provode:

- Članak 7. – donošenje Programa održivog razvitka otoka (PORO)
- Članak 27. (1) – donošenje 13 Državnih programa razvitka otoka (DPRO)
- Članak 27. (2) – određivanje sadržaja DPRO
- Članak 29. – usklađivanje izradbe i provedbe DPRO

- Članak 35. (1) – osiguravanje zajedničkog obavljanje komunalnih djelatnosti na otocima s dvije i više JLS
- Članak 39. (3) – nadzor provedbe Nacionalnoga programa razvitka otoka i Zakona o otocima

S druge strane, nisu provedene ili se ne provode sljedeće mjere i odredbe:

- Članak 8. (1) – provedba Programa održivog razvitka otoka (PORO)
- Članak 8. (2) – promicanje PORO, nadzor i usklađivanje županija i JLS u provedbi
- Članak 26. (3) – iskazivanje potrebnih sredstava za naknade u Otočnom godišnjem programu
- Članak 28. – godišnji iznos sredstava za provedbu DPRO sukladan Otočnom godišnjem programu
- Članak 30. (2) – određivanje sadržaja Otočnog godišnjeg programa
- Članak 30. (3) – uvažavanje obujma i strukture proračuna obalno-otočnih županija i otočnih i obalno-otočnih JLS i broja i stupnja razvijenosti njihovih otoka prilikom predlaganja Otočnog godišnjeg programa
- Članak 30. (4) – suradnja na izradbi prijedloga Otočnoga godišnjeg programa
- Članak 31. (2) – uređivanje načina, visine naknade i rokova najma zgrada i stanova te uvjeta zakupa poslovnih prostora u vlasništvu Republike Hrvatske na otocima
- Članak 34. (2) – ustupanje naknade za iskorištavanje nafte i plina na području obalno-otočnih ili otočnih gradova i općina

Potrebno je napomenuti kako o statusu ili rezultatima provođenja nekih od odredba Zakona o otocima tijela nadležna za njihovo povođenje ne obavještavaju Sektor za otoke što dodatno ukazuje na nekoordiniranost u provođenju Zakona, a time i neefektivnost provođenja.

Istom analizom posebice su istaknuti zakonodavni učinci Zakona o otocima, odnosno njegov utjecaj na sadržaj niza drugih zakona, podzakonskih akata i ozakonjenih razvojnih dokumenata pa autori navode čak 65 propisa koji su barem djelomično vodili računa o očekivanim učincima pojedinih odredbi Zakona ili kojima se barem djelomično nastojalo urediti otočnu razvojnu politiku, a da se nisu pozivali na Zakon. Ipak, autori na kraju analize zaključuju kako množina navedenih propisa stvara tek privid da je Zakon zaživio u hrvatskom razvojnom zakonodavstvu i da se otočna posebnost uvažava *ex lege* pri čemu je kao glavna zamjerka navedeno tek formalno pozivanje na Zakon. Nije definirano kako će se Zakon uvažavati u praksi, a neki propisi su i upitni što se tiče nadležnosti. Zamjerka je također navedena zbog neuključivanja

otoka u određene važne zakone kao što je Zakon o regionalnom razvoju (NN 123/17) koji određuje područja s razvojnim posebnostima, ali ne daje kriterije ni naputke kako ih konkretno odrediti.

U pogledu učinaka dosadašnje provedbe otočne razvojne politike Ekonomski institut u Zagrebu i MRRFEU – Uprava za otoke proveli su *online* anketno istraživanje o stavovima i percepciji stanovništva vezanima uz uvjete života i rada na otocima i stavovima o državnoj otočnoj politici. Rezultati ankete, provedene na uzorku od 602 ispitanika koji su životom i radom vezani uz otoke, pokazuju kako čak dvije trećine ispitanika smatra kako državna otočna politika zapostavlja male otoke i otoke udaljenije od kopna te da više potiče razvijenije otoke, a više od tri četvrtine ispitanih smatra kako državna otočna politika ne potiče podjednako sve otočne gospodarske djelatnosti pri čemu je posebice naglašeno nedovoljno poticanje poljoprivredne proizvodnje i prerade, specifičnih/tradicionalnih otočnih djelatnosti te posebice inovacija. Kada je riječ o državnoj demografskoj otočnoj politici, više od polovice ispitanika nema uvid u postojeću politiku dok jedna trećina ispitanika smatra da se razvojne mjere poduzimaju bez obzira na demografsko stanje što upućuje na zaključak kako državna otočna demografska politika, ako uopće postoji, nije doprla do otočana. Ujedno, prema spomenutoj anketi čak dvije trećine ispitanika smatra kako postojeća otočna razvojna politika ne posvećuje dovoljno brige ravnopravnom otočnom razvitku pri čemu se posebice zapostavljaju mali otoci i otoci udaljeniji od kopna. To ukazuje da postojeća otočna razvojna politika ne prepoznaje strukturne poteškoće i nedostatke među pojedinim otocima, njihovim skupinama i tipovima.

6.3. Klasifikacije otoka kao doprinos razvojnom planiranju i upravljanju otocima

Proizašle klasifikacije i tipovi otoka prema prostornim i socioekonomskim pokazateljima potvrdili su osnovnu pretpostavku i polazište ovog istraživanja o otočnoj heterogenosti dok su izneseni zaključci o nedostacima u postojećem sustavu otočne razvojne politike pokazali temeljne smjerove njene preinake kako bi se postigao temeljni cilj i poboljšali učinci ove politike. Osim prepoznatih razvojnih trendova na otocima, rezultati klasifikacije pokazuju naznake budućeg otočnog razvoja pa sveukupno mogu doprinijeti promišljanju i upravljanju razvojem otočnog prostora. Neki od mogućih doprinosa proizašlih klasifikacija otoka i/ili njihovih pojedinih dijelova u uspostavi, unapređenju i implementaciji postojećih zakonodavnih smjernica otočnog razvojnog planiranja su:

1. Odabir otočnih razvojnih pokazatelja u svrhu vrednovanja razvijenosti otoka i njihovog razvrstavanja u razvojne skupine sukladno odredbama Zakona o otocima prema članku 11. i

13. (NN 116/18). Zakon o otocima nalaže vrednovanje otočne razvijenosti korištenjem 5 skupina pokazatelja (geografskih, demografskih, gospodarskih, infrastrukturnih, suprastrukturnih i okolišnih), navodeći pri tom kako pokazatelji moraju biti primjereni otocima, a čija je temeljna svrha određivanje, praćenje i vrednovanje ukupne razvijenosti pojedinih otoka. Sukladno spomenutom vrednovanju otočne razvijenosti Zakonom se nalaže njihovo razvrstavanje u 3 razvojne skupine (I. skupinu koju čine nerazvijeni otoci, II. skupinu koju čine manje razvijeni otoci i III. skupinu koju čine razvijeni otoci). Provedene klasifikacije otoka u ovom istraživanju temelje se upravo na nekim od otočnih razvojnih pokazatelja navedenim u članku 11. Zakona o otocima i to geografskim ili prostornim, demografskim i gospodarskim, uvažavajući pri tome temeljni preduvjet prilagođenosti i primjerenosti odabranih pokazatelja otocima. Ovo istraživanje je stoga potencijalno polazišno uporište u odabiru i /ili izračunu pojedinih pokazatelja kao i vrednovanju otočne razvijenosti.

2. Definiranje prioriteta i razvojnih mjera za potrebe otočne, regionalne/lokalne, ali i drugih sektorskih razvojnih politika. Sukladno člancima 25. – 28. Zakona o otocima (NN 116/18) definirano je otočno planiranje i programiranje s uporištem u Nacionalnom planu razvoja otoka, kao srednjoročnom aktu strateškog planiranja razvoja otoka, zatim Planovima razvoja otoka za pojedinačne otoke, otoke sa specifičnim položajem ili otočne skupine, koji se izrađuju i donose na razdoblje od 7 godina, te naposljetku otočnim godišnjim programima koji se svake godine donose za sljedeću na temelju Nacionalnog plana i u skladu s planovima razvoja otoka. Otočni godišnji program sadrži mjere, projekte i aktivnosti tijela državne uprave i drugih javnopravnih tijela vezane uz otočni razvoj. Nacionalni plan sadrži 17 otočnih programskih područja (prometno povezivanje – pomorski, cestovni i zračni prijevoz, vodoopskrba i odvodnja, gospodarski razvoj i poduzetništvo, demografska obnova, poljoprivreda, ribarstvo i lovstvo, gospodarenje otpadom, zdravstvena zaštita i razvoj telemedicine, elektroničke komunikacijske mreže velikih brzina, zaštita prirode i okoliša, kultura i očuvanje kulturne baštine, predškolski odgoj, osnovno i srednjoškolsko obrazovanje i znanost, čista energija, energetika, obnovljivi izvori energije, ublaženje i prilagodba klimatskim promjenama, socijalna skrb, razvoj civilnog društva, turizam, stambeno zbrinjavanje, te zaštita i korištenje malih povremeno nastanjenih i nenastanjenih otoka i otočića). Analitički dio ovog istraživanja sadrži upravo pojedina od navedenih otočnih programskih područja, iznoseći trenutačno stanje i razvojne trendove na otocima pa je prema njima moguće definiranje razvojnih mjera sukladno prepoznatim strukturnim nedostacima na pojedinim otocima ili njihovim skupinama.

3. Određivanje kvalitativnih i kvantitativnih razvojnih modela otočnih skupina i otoka za postizanje više razine socioekonomske dinamike i/ili smanjenja intenziteta inzularnosti koji mogu doprinijeti učinkovitosti i unapređenju postojećih, odnosno uspostavi novih razvojnih politika. Uz pomoć ovdje uspostavljenog sustava bodovne klasifikacije s formiranim razredima moguće je točno odrediti ciljno kvalitativno i/ili kvantitativno stanje u pojedinom segmentu (pokazatelju) koje pojedini otok i/ili otočna jedinica lokalne samouprave treba postići kako bi prešao u napredniji tip (ili podtip) otoka prema stupnju inzularnosti i razini socioekonomske dinamike. Primjerice, moguće je odrediti koliko točno cjelogodišnjih obrta ili trgovačkih društava treba otvoriti, te u kojim sektorima, na pojedinom otoku/otočnoj jedinici lokalne samouprave u definiranom razdoblju kako bi isti prešao u tip otoka više socioekonomske dinamike, a prema tome i definiranje otočnih/lokalnih razvojnih mjera. Ovaj model može poslužiti nositeljima razvojnih politika prema otocima kao instrument u planiranju i vođenju otočne, odnosno lokalne razvojne politike, ali i praćenju učinka takvih politika što je upravo jedan o temeljnih nedostataka postojeće otočne razvojne politike.

7. ZAKLJUČAK

Istraživanju se pristupilo s osnovnom i, kako se pokazalo, opravdanom pretpostavkom o heterogenosti otočne socijalnogeografske osnove iz koje je izveden osnovni cilj klasifikacije hrvatskih otoka u međusobno homogene skupine prema višekriterijskim prostornim (geografskim) te socioekonomskim obilježjima. Temeljem provedene dvodimenzionalne socijalnogeografske analize i identificiranih prostornih (geografskih) i socioekonomskih tipova, a s obzirom na uvodno postavljene hipoteze, mogu se donijeti sljedeći zaključci:

Socioekonomska dinamika hrvatskog otočja, sukladno identificiranim tipovima i podtipovima otoka prema socioekonomskim skupinama, pokazuje naznake opadanja intenziteta od sjevera prema jugu, ali ne i pravilo pa je hipoteza 1 potvrđena djelomično. Naime, distribucija otoka prema socioekonomskim tipovima pokazuje međuovisnost socioekonomske dinamike i intenziteta inzularnosti pa je tako pokazano da otoci nižeg stupnja inzularnosti pripadaju socioekonomski dinamičnijim tipovima i obrnuto. Naznake opadanja intenziteta socioekonomske dinamike otoka od sjevera prema jugu zamjetne su s obzirom na dobivenu distribuciju otoka prema kojoj 4 najsjevernija kvarnerska otoka (Krk, Cres, Lošinj i Rab) pripadaju socioekonomske najdinamičnijim tipovima otoka (tip I i II) dok preostalih 6 otoka ovih tipova pripadaju sjevernodalmatinskim (Pag, Vir i Murter), odnosno srednjodalmatinskim otocima (Čiovo, Brač i Hvar). Iz najjužnije otočne skupine, južnodalmatinske, ovdje ne pripada ni jedan otok. S druge strane, opadanje socioekonomske dinamike otoka prema jugu vidljivo je s obzirom na veću zastupljenost otoka iz skupina niže socioekonomske dinamike u srednjodalmatinskoj i južnodalmatinskoj otočnoj skupini u kojima 7 od ukupno 8 otoka spada u tip III. Naposljetku, otocima iz dva socioekonomski najslabije dinamična tipa (IV i V) pripada većina otoka sjevernodalmatinske skupine, njih 20 od ukupno 29. To je prije svega posljedica fragmentiranosti i usitnjenosti ove otočne skupine. Slične zaključke općenito je moguće donijeti temeljem vrednovanja razvijenosti otočnih jedinica lokalne samouprave indeksom razvijenosti. U distribuciji prema razvojnim skupinama jedinice lokalne samouprave kvarnerskih otoka nalazimo u 8. razvojnoj skupini. U toj skupini su tek pojedine JLS s dalmatinskih otoka. Otoci u sastavu obalno-otočnih i višeotočnih jedinica lokalne samouprave nisu izdvojeni što ukazuje na temeljni nedostatak vrednovanja otočne razvijenosti ovim modelom.

Definiranu stupnjem oslabljenosti veza određenog prostora (otoka) s njegovim širim prostorno-gospodarskim okruženjem, inzularnost otoka nije moguće promatrati isključivo kroz odrednicu

udaljenosti od kopna, odnosno položaja otoka. Stoga je inzularnost konceptualizirana koristeći 6 geografskih (prostornih) otočnih pokazatelja: površina, ukupni broj stanovnika, gustoća naseljenosti, prometna dostupnost, opremljenost centralnim funkcijama te već spomenuti položaj otoka koji neposredno opisuje udaljenost otoka od kopna. Iako je neizostavan element i utječe na postignutu socioekonomsku dinamiku otoka, položaj otoka nije isključiva odrednica stupnja inzularnosti kod pojedinog tipa otoka čime je potvrđena hipoteza 2. Istraživanjem je potvrđeno kako na socioekonomsku dinamiku otoka utječu i drugi čimbenici kao što su površina otoka i ukupna populacija što je također potvrđeno i u inozemnim istraživanjima. Uz pojedine iznimke istraživanjem je pokazano da je većina populacijski manjih otoka pripala dvama tipovima najslabije socioekonomske dinamike (IV i V) dok su populacijski veći otoci pripali socioekonomski najdinamičnijim tipovima (I i II). Iznimke su populacijski veliki otoci Korčula i Pašman, koji su pripali tipu III, i otok Ugljan, koji je uvršten u tip IV, čime je uglavnom potvrđena hipoteza 3 o utjecaju populacije otoka na njegovu socioekonomsku dinamiku. S druge strane, pretpostavka 4 o izostanku utjecaja veličine otoka promatrane kroz njegovu površinu je opovrgnuta jer je distribucijom otoka pokazano kako uz pojedine iznimke postoji pravilna distribucija površinski većih otoka u socioekonomski dinamičnije tipove I i II. S opadanjem površine otoka smanjuje se i socioekonomska dinamika, odnosno prisutna je distribucija površinski manjih otoka u tipove IV i V.

Promatra li se regionalna pripadnost otoka i njihova podjela na kvarnerske i dalmatinske, općeniti zaključak o povezanosti pojedine otočne skupine i njezine socioekonomske dinamike može se donijeti samo ako se promatraju otoci iste ili slične veličine. Višu razinu socioekonomske dinamike pokazuju veliki kvarnerski otoci u odnosu na velike dalmatinske dok kod malih otoka obiju skupina nema razlike u socioekonomskoj dinamici. Vidljivo je to iz već spomenute distribucije otoka prema socioekonomskim tipovima prema kojoj svi veliki kvarnerski otoci (Krk, Cres, Lošinj i Rab) pripadaju socioekonomski najdinamičnijim tipovima I i II. Taj zaključak može se povezati s geografskim smještajem otoka kvarnerske skupine u blizini razvijenijih djelova Hrvatske (Istra, Središnja Hrvatska), ali i srednje Europe te njihovoga povoljnijeg geoprometnog položaja koji otoci te skupine uspješno koriste kada je u pitanju poduzetnička aktivnost, posebice turizam. Posljedično, na njima su povoljniji i socio-demografski trendovi. Promatra li se nadalje podjela dalmatinske otočne skupine prema regionalnoj pripadnosti na sjeverne, srednje i južnodalmatinske otoke, koja pokazuje i županijsku pripadnost, ne može se donijeti opći zaključak o povezanosti regionalne pripadnosti i socioekonomske dinamike otoka. S obzirom na navedeno, hipoteza 6 o izostanku utjecaja regionalne pripadnosti na socioekonomske dinamiku otoka potvrđena je tek djelomično. S

druge strane, pretpostavka o prostornoj disperznosti otočnih skupina (tipova) prema socijalnogeografskim odrednicama potvrđena je u potpunosti.

Utjecaj gospodarske diverzificiranosti otoka iskazan indeksom ogive na postignutu socioekonomsku dinamiku je uz pojedine iznimke pokazan isključivo na distinkciji velikih i malih otoka, stoga je hipoteza 5 o povezanosti gospodarske diversifikacije i razine socioekonomske dinamike potvrđena djelomično. Socioekonomskom klasifikacijom su mali otoci uglavnom pripali tipovima niže socioekonomske dinamike (tipovi III, IV i V) dok su veći otoci pripali tipovima više dinamike (I i II). Povezanost više dinamike s višim stupnjem gospodarske diverzificiranosti nije, međutim, pokazana.

Naposljetku, navedeni zaključci prema uvodno postavljenim hipotezama nameću opći zaključak o utjecaju prostornih čimbenika na socioekonomske dinamiku hrvatskih otoka i potvrđuju ranija istraživanja pojedinih otoka i otočnih skupina. Prostorne je čimbenike kod otoka, izražene prostornim otočnim pokazateljima, stoga neophodno uključiti u sustav vrednovanja i planiranja razvoja otočnog prostora, a odgovarajućim strateškim smjernicama i razvojnim mjerama umanjivati njihove negativne implikacije na socioekonomsku dinamiku otoka. Pronalaženje, osmišljavanje i implementacija razvojnih modela, inovativnih organizacijskih i tehničko-tehnoloških rješenja, koja će otočnom stanovništvu omogućiti što ravnopravnije životne uvjete onima na kopnu, stoga se nameću kao prioriteti upravljanja razvojem otočnoga prostora.

8. LITERATURA I IZVORI PODATAKA

8.1. Literatura

1. Andriotis, K., 2004: The perceived impact of tourism development by Cretan residents, *Tourism and Hospitality Planning & Development*, 1 (2), 123 – 144.
2. Anyaehie, M., Areji, A., 2015: Economic Diversification for Sustainable Development in Nigeria, *Open Journal of Political Science* 5, 87 – 94.
3. Armstrong H., Ballas D., Staines A., 2006: A Comparative Analysis of the Economic Performance of Greek and British Small Islands. *36th Regional Science Association International (British and Irish Section) conference*, Jersey, Channel Islands.
4. Babić, D., Lajić, I., Podgorelec, S., 2004: *Otoci dviju generacija.* Zagreb, Institut za migracije i narodnosti, Zagreb.
5. Bacharach, S. B., 1989: Organizational Theories: Some Criteria for Evaluation, *Academy of Management Review* 14 (4), 496 – 515.
6. Bailey, K. D., 1994: *Typologies and Taxonomies: An Introduction to Classification Techniques*, Sage University Paper series on Quantitative Applications in the Social Sciences, Thousand Oaks, CA.
7. Baldacchino, G., 2004: The coming of age of island studies, *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie* 95 (3), 272 – 83.
8. Baldacchino, G., 2006: Small Islands versus Big Cities: Lessons in the Political Economy of Regional Development from the World's Small Islands, *Journal of Technology Transfer*, 31 (1), 91 – 100.
9. Baldacchino, G., 2012: The Lure of the island: A spatial analysis of power relations, *Journal of Marine and Island Cultures* 1, 55 – 62.
10. Bertram, G., 2006: Introduction: The MIRAB model in the twenty-first century, *Asia Pacific Viewpoint* 47 (1), 1 – 13.
11. Blagaić Bergman, M., 2014: *Etnološki i kulturnoantropološki doprinos otočnim studijima na primjeru otoka Šolte*, Doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, Zagreb.
12. Blomgren, K. B., Sorensen, A., 1998: Peripheriality – factor or feature? Reflections on peripheriality in tourism research, *Progress in Tourism and Hospitality Research* 4, 1 – 18.
13. Bogunović, A., 2002: Infrastruktura i restrukturiranje gospodarstva, *Ekonomski pregled* 53 (9 – 10), 864 – 882.

14. Briguglio, L., 1995: Small island developing states and their economic vulnerabilities, *World development* 23 (9), 1615 – 1632.
15. Brinklow, L., 2015: *Artists and the articulation of islandness, sense of place, and story in Newfoundland and Tasmania*, Doktorska disertacija. University of Tasmania, Hobart.
16. Butler, R. W., 1993: Tourism development in small islands: past influences and future directions, u: D. G., Lockhart, D., Drakakis-Smith i J. Schembri (ur): *The development process in small island states*, Routledge, London, 71 – 91.
17. Clark, E., 2009: Island development, *International Encyclopedia of Human Geography*, Elsevier, 607 – 610.
18. Conkling, F., 2007: On Islanders and Islandness, *Geography Review* 97 (2), 191 – 201.
19. Constantakopoulou. C., 2007: *The Dance of the Islands. Insularity, Networks, the Athenian Empire and the Aegean World*, Oxford University Press Inc., New York.
20. Čuka, A., 2006, Utjecaj litoralizacije na demogeografski razvoj Dugog otoka, *Geoadria* 11 (1), 63 – 92.
21. Čuka, A., Magaš, D., 2003: Socio-geographic Transformation of Ist Island, Croatia, *Geoadria* 8 (2), 67 – 86.
22. Defilippis, J., 1997: Strategija razvitka otočke poljoprivrede, u: Starc, N., Kaštelan-Macan, M., Ćurlin, S. (ur.): *Nacionalni program razvitka otoka*, Ministarstvo razvitka i obnove, Zagreb.
23. Defilippis, J., 2001: O gospodarskom razvoju hrvatskih otoka. *Sociologija sela* 39 (1 – 4), 83 – 96.
24. Drenovec, F., 2012: Hrvatski jadranski otoci, otočići i hridi, http://www.hrvatskiotoci.com/ (Pregledano 18. prosinca 2015. godine).
25. *Državni program zaštite i korištenja malih, povremeno nastanjenih i nenastanjenih otoka i okolnog mora*, Ministarstvo mora pomorstva i infrastrukture, 2007., https://razvoj.gov.hr/UserDocsImages//arhiva/Regionalni%20razvoj/OTOCI//Dr%C5%BEavni%20program%20za%C5%A1tite%20i%20kori%C5%A1tenja%20malih,%20povremeno%20nastanjenih%20i%20nenastanjenih%20otoka%20i%20okolnog%20mora%20(Zaklj_VRH%2030_08_2007).pdf (Pregledano 18. prosinca 2015. godine).
26. Duplančić Leder, T., Ujević, T., Čala, M., 2004: Coastline lenghts and areas of islands in the Croatian part of Adriatic Sea determined from the topographic maps at the scale of 1 : 25 000, *Geoadria* 9 (1), 5 – 32.
27. Erinn Jackson, R., 2008: *Islands on the Edge: Exploring Islandness and Development in Four Australian Case Studies*, Doktorska disertacija, University of Tasmania, Hobart.

28. ESPON, 2010: The ESPON 2013 Programme. The Development of the Islands – European Islands and Cohesion Policy (EUROISLANDS), University of the Aegean, Luxembourg, Mytilini
29. Eurostat, 1994: Portrait of Islands. European Commission.
30. Faričić, J., 2003. Pag – otok na dodiru geografskih mikrosvijetova, http://www.geografija.hr/hrvatska/pag-otok-na-dodiru-geografskih-mikrosvijetova/ (Pregledano 20. prosinca 2015. godine).
31. Faričić, J., 2006. Hrvatski pseudo-otoci, https://www.geografija.hr/hrvatska/hrvatski-pseudo-otoci/ (Pregledano 20. prosinca 2015. godine).
32. Faričić, J., 2012. *Geografija sjevernodalmatinskih otoka*. Školska knjiga, Zagreb.
33. Faričić, J., 2017. Proslov, u: Rubić, M. (ur): *Naši otoci na Jadranu Pretisak izdanja iz 1952. godine*, Ogranak matice hrvatske u Zadru, Zadar, V – X.
34. Faričić, J., Graovac, V., Čuka, A., 2010: Mali hrvatski otoci - radno-rezidencijalni prostor i/ili prostor odmora i rekreacije, *Geoadria* 15 (1), 145 – 185.
35. Faričić, J., Magaš, D., 2004. Contemporary socio-geographic issues of small Croatian islands – the example of Žirje Island, Croatia, *Geoadria* 9 (2), 125 – 158.
36. Faričić, J., Mirošević, L., 2014: Artificial Peninsulas and Pseudo-Islands of Croatia, *Annales – Series historia et sociologia* 24 (1), 113 – 128.
37. Friganović, M. A., 1962: Suvremeni geografski problemi naših otoka, *Geografski horizont* 8 (12), 30 – 41.
38. Friganović, M. A., 1990: *Demogeografija: stanovništvo svijeta*, Školska knjiga, Zagreb
39. Friganović, M. A., Sić, M., Matas, M., 1995: *Zemljopis 6*, Školska knjiga, Zagreb.
40. Friganović, M., Šterc, S., 1981: Prilog – Otok Žirje Primjer depopulacije, degradacije i inovacije života na malom otoku, *Hrvatski geografski glasnik* 43 (1), 152 – 157.
41. Furst, B., 2014: *Islands of sun and ice – Perceptions and policies in small island settings of Change Islands and Fogo Island off the coast of Newfoundland and Vis and Biševo islands in Croatian Adriatic*, Doktorska disertacija, Department of Geography, Faculty of Arts and Memorial University of Newfoundland, St. John's.
42. Glamuzina, M., Glamuzina, N., 1999: Suvremena geografska problematika otoka Lopuda i Koločepa, *Geoadria* 4 (1), 89 – 100.
43. Glamuzina, N., 2011: Geografske specifičnosti turističkog razvoja srednjodalmatinskih otoka na prijelazu iz 20. u 21. stoljeće, *Hrvatski geografski glasnik* 73 (1): 201 – 214.
44. Graovac, V., 2004: Islands on the Verge of Extinction – the Example of Zadar Islands, Croatia, *Geoadria* 9 (2), 183 – 210.

45. Hay, P., 2006: A phenomenology of Islands, *Island Studies Journal* 1 (1), 19 – 42.
46. Hayward, F., 2016: Towards an expanded concept of island studies, *Shima: The International Journal of Research into Island Cultures* 10 (1), 1 – 7.
47. Hrvatski jezični portal, 2018: http://hjp.znanje.hr/index.php?show=search (Pregledano 15. siječnja 2018. godine).
48. Hrvatski leksikon, 2018: http://www.hrleksikon.info/ (Pregledano 15. siječnja 2018. godine).
49. *Jadranski otoci Jugoslavije*, 1983, Dragosavac, T. (ur), Poslovna politika, Beograd.
50. Jelić, P., 2014: *Hrvatska otočna razvojna politika*, Specijalistički poslijediplomski rad, Fakultet ekonomije i turizma „Dr. Mijo Mirković“, Pula.
51. Jovanović, J., Galić, J., Mackleworth, P., 2010: Odraz gašenja otočnih pogona za preradu ribe na depopulaciju hrvatskih otoka, *Naše more* 57 (3 – 4), 153 – 163.
52. Karampela, S., Kizos, T., Spinalis, I., 2014: Accesibility of islands: towards a new geography based on transportation modes and choices, *Islands Studies Journal* 9 (2), 293 – 306.
53. King, R., 1993: The Geographical Fascination of Islands, u: D. G. Lockhart, D. Drakakis-Smith i J. Schembri (ur): *The Development Process in Small Island States* Routledge, London i New York.
54. King, R., 2009: Geography, Islands and Migration in an Era of Global Mobility, *Islands Studies Journal* 4 (1), 53 – 84.
55. Klempić, S., Lajić, I., 2005: Prirodno i mehaničko kretanje stanovništva priobalnih, kanalskih i pučinskih otoka Jadranskog mora, u: Toskić, A. (ur): *Treći hrvatski geografski kongres*, Hrvatsko geografsko društvo, Zagreb.
56. Koči-Pavlaković, V., 1996: Regionalni ekonomski razvoj graničnih krajeva: teorijske osnove i modeli, u: *I. hrvatski geografski kongres: geografija u funkciji razvoja Hrvatske:* zbornik radova (ur. Pepeonik, Z.), Zagreb, 12. i 13. listopada 1995., Hrvatsko geografsko društvo, Zagreb, 351-358.
57. Kunst, I., 1997: Turizam-sektorska studija, u: Starc, N., Kaštelan-Macan, M., Ćurlin, S. (ur.): *Nacionalni program razvitka otoka*, Ministarstvo razvitka i obnove, Zagreb.
58. Kušen, E., 2001: Hrvatski otoci u deset slika. Prilog procjeni utjecaja turizma na razvoj hrvatskih otoka, *Sociologija i prostor* 39 (151/154), 109 – 152.
59. Lajić, I., Mišetić, R., 2013a: Demografske promjene na hrvatskim otocima na početku 21. stoljeća, *Migracije i etničke teme* 29 (2), 169 – 199.
60. Lajić, I., 1986: Migracije i depopulacija jadranskih otoka. Kratak demografski prikaz, *Migracijske teme* 1, 61 – 70.

61. Lajić, I., 1989: Utjecaj društveno-ekonomskih i demografskih promjena na iseljavanje s dalmatinskih otoka u 19. i prvoj polovini 20. stoljeća, *Migracijske teme* 5 (4), 307 – 321.
62. Lajić, I., 1992: *Stanovništvo dalmatinskih otoka. Povijesne i suvremene značajke depopulacije,* Consilium i IMIN, Zagreb.
63. Lajić, I., 1995: Utjecaj novijeg iseljavanja na demografski razvitak jadranskih otoka, *Migracijske teme* 11 (1), 89 – 116.
64. Lajić, I., 1997: Suvremena demografska problematika jadranskih otoka, u: Starc, N., Kaštelan-Macan, M., Ćurlin, S. (ur.): *Nacionalni program razvitka otoka,* Ministarstvo razvitka i obnove, Zagreb.
65. Lajić, I., Mišetić, R., 2005a: Fertilitet, natalitet i ukupno kretanje stanovništva otoka u razdoblju između 1981. i 2001., u: Živić, D., Pokos, N., Mišetić, A. (ur): *Stanovništvo Hrvatske - dosadašnji razvoj i perspektive*. Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, 211 – 266.
66. Lajić, I., Mišetić, R., 2005b: Demografska budućnost jadranskih otoka, u: Toskić, A. (ur): *Zbornik radova 3. hrvatskog geografskog kongresa,* Zadar, 24. – 27. rujna 2003., HGD, 298 – 308.
67. Lajić, I., Mišetić, R., 2006: *Otočni logaritam: Aktualno stanje i suvremeni demografski procesi na Jadranskim otocima,* Ministarstvo mora, turizma, prometa i razvitka i Institut za migracije i narodnosti, Zagreb.
68. Lajić, I., Mišetić, R., 2013b: Osnovni demografski procesi na Kvarnerskim otocima od 1991. do 2011. godine, *Geoadria* 18 (1), 71 – 92.
69. Lajić, I., Nejašmić, I., 1994: Metodološke osobitosti demografskog istraživanja hrvatskog otočja, *Društvena istraživanja* 3 (12 – 13), 381 – 396.
70. Lajić, I., Nejašmić, I., 1994: Metodološke osobitosti demografskog istraživanja hrvatskog otočja, *Društvena istraživanja* 3 (4-5 (12-13)), 381 – 396.
71. *Lokalna razvojna strategija LAG-a Brač 2014. – 2020.,* http://www.lagbrac.hr/wp-content/uploads/2016/10/LRS-LAG-Brac%CC%8C-2014-2020-Master_Final-.pdf (Pregledano 18. siječnja 2019. godine).
72. *Lokalna razvojna strategija LAG-a Mareta 2014-2020,* http://www.lagmareta.hr/lokalna-razvojna-strategija/ (Pregledano 18. siječnja 2019. godine).
73. Lukić, A., 2012: *Mozaik izvan grada: tipologija ruralnih i urbaniziranih naselja Hrvatske,* Meridijani, Smobor.
74. Magaš, D., 1984: Geografski položaj i osnovna prirodno-geografska obilježja otoka Pašmana, *Hrvatski geografski glasnik* 46 (1), 53 – 71.

75. Magaš, D., 1993: Cestovne prometnice malih jadranskih otoka, *Hrvatski geografski glasnik* 55 (1), 151 – 154.
76. Magaš, D., 1998: Nature Park Telašćica on Dugi otok (Croatia) - some aspects of environmental planning, *Geoadria* 3 (1), 81 – 92.
77. Magaš, D., 2000: Prilog poznavanju geografskih obilježja otoka Paga, *Geoadria* 5 (1), 5 – 48.
78. Magaš, D., Faričić, J., 1999: Basic Physical-Geographical Characteristics of Rava Island in the Zadar Archipelago, *Geoadria* 4 (1), 33 – 60.
79. Magaš, D., Faričić, J., 2000: Geographical Elements of the Ugljan Island Development, *Geoadria* 5 (1), 42 – 92.
80. Magaš, D., Faričić, J., 2002: Problemi suvremene socio-geografske preobrazbe otoka Oliba, *Geoadria* 7 (2), 35 – 62.
81. Magaš, D., Faričić, J., 2006: Geographical Bases for Modern Development of Ploča Island (Drvenik Mali), *Geoadria* 11 (1), 17 – 62.
82. Magaš, D., Faričić, J., Lončarić, R., 2005: Basic Geographical Factors of Modern Transformation of Ilovik Island, *Geoadria* 10 (1), 21 – 51.
83. Magaš, D., Faričić, J., Lončarić, R., 2006: Geographical basis of socio-economic revitalization of Unije Island, *Geoadria* 11 (2), 173 – 239.
84. Magaš, D., Faričić, J., Surić, M., 1999: Osnovna prirodno-geografska obilježja otoka Premude u zadarskom arhipelagu, *Geoadria* 4 (1), 61 – 88.
85. Magaš, D., Faričić, J., Surić, M., 2001: Elafitsko otočje - fizičko-geografska obilježja u funkciji društveno-gospodarskog razvitka, *Geoadria* 6 (1), 31 – 55.
86. Magaš, D., Faričić, J., Surić, M., 2003: Prirodno-geografske odrednice razvitka otoka Kaprija, Kakna i pripadajućih otočića, *Geoadria* 8 (2), 45 – 66.
87. Maknonen, T., Salonen, M., Kajander, S., 2013: Island accessibility challenges: Rural transport in the Finnish archipelago, *EJTIR* 13 (4), 274 – 290.
88. Malić, A., 1991: Osnovne razvojne karakteristike centralnih naselja nižega reda u Republici Hrvatskoj, *Acta Geographica Croatica* 26 (1), 59 – 64.
89. Marcelić, S., 2015: Kritička analiza hrvatskog indeksa razvijenosti: tri tipa razvoja i njihov regionalni položaj, *Revija za socijalnu politiku* 22 (3), 309 – 333.
90. Marinković, V., 2014: The island rurality as local development potential of the LAG „Škoji“ area, *Geoadria* 19 (2), 165 – 179.
91. Marinković, V., 2016: Socijalnogeografske osnove i odrednice klasifikacija hrvatskih otoka, *Geoadria* 21 (1), 143 – 166.

92. Marinković, V., 2018a: Identifikacija prostorno-razvojnih trendova hrvatskih otoka analizom opremljenosti naselja centralnim funkcijama, *Sociologija i prostor* 56 (1), 3 – 34.
93. Marinković, V., 2018b: Hrvatski otoci – uvid u prometno-geografske značajke dostupnosti, *Geoadria* 23 (2), 177 – 205.
94. Marradi, A.,1990: Classification, Typology, Taxonomy, *Quality and Quantity*, XXIV (2), 129 – 157.
95. Marshall, J., 1999: Insiders and Outsiders: The Role of Insularity, Migration and Modernity on the Grand Manan, New Brunswick, u: R. King i J. Connell (ur.): *Small Words, Global Lives: Islands and Migration*, Pinter, London, 95 – 113.
96. Marušić, D., 2017: *Utjecaj litoralizacije na suvremene promjene okoliša srednjodalmatinskog priobalja*, Doktorski rad, Sveučilište u Zadru, Zadar.
97. McCall, G., 1994: Nissology: A Proposal for Consideration, *Journal of The Pacific Society* 63 – 64 (17), 98 – 106.
98. McKercher, B., Fu, C., 2006: Living on the edge, *Annals of Tourism Research* 33 (2), 508 – 24.
99. Mikačić, V., 1994: Otočni turizam Hrvatske, *Društvena istraživanja* 12 – 13 (4 – 5), 517 – 529.
100. Mikačić, V., 2007: Utjecaj rezidencijalnog turizma na primorski prostor Hrvatske, u: Filipčić, A. (ur.): *Zbornik radova Četvrtog hrvatskog geografskog kongresa*, Hrvatsko geografsko društvo, Zagreb, 321 – 336.
101. Miletić, G., 2013: Jednom nogom na otoku: sekundarno stanovanje na Zlarinu, *Migracijske i etničke teme* 29 (2), 225 – 249.
102. Mišetić, R., 2010: Srednja Dalmacija: prostor diferenciranoga demografskog razvitka (1961. – 2001.), *Migracijske i etničke teme* 26 (3), 297 – 319.Montana, M., 1994: Ekonomija malih razmjera u otočnome razvoju, *Društvena istraživanja* 3 (4-5), 531 – 546.
103. Mrvica, A., 2017: Racionalizacija pomorskog povezivanja kopna i otoka te otoka međusobno u Republici Hrvatskoj, u: Kavran, N., Bukljaš Skočibušić M., Stupalo, V. (ur.): *Budućnost linijskog pomorskog prometa u Republici Hrvatskoj*, Zbornik prezentacija, Fakultet prometnih znanosti, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb, 23 – 29.
104. *Nacionalni program razvitka otoka (NPRO)*, 1997, Ministarstvo razvitka i obnove, 1997.
105. Nejašmić, I., 1990: Iseljavanje iz Hrvatske u evropske i prekomorske zemlje od sredine 19. stoljeća do 1981. godine – pokušaj kvantifikacije, *Migracijske i etničke teme* 6 (4), 511 – 526.

106. Nejašmić, I., 1991: Depopulacija istočnojadranskih otoka i izumiranje kao moguća demografska perspektiva, *Migracijske i etničke teme* 7 (1), 77 – 99.
107. Nejašmić, I., 1992: Promjene u dobno-spolnom sastavu stanovništva istočnojadranskog otočja (1953-1991), *Acta Geographica Croatica* 27, 15 – 34.
108. Nejašmić, I., 1997: Suvremene značajke (bio)reprodukcije stanovništva hrvatskog otočja, *Migracijske teme* 13 (1-2), 71 – 83.
109. Nejašmić, I., 2005: *Demogeografija – stanovništvo u prostornim odnosima i procesima*, Školska knjiga, Zagreb.
110. Nejašmić, I., 2013: Demografsko starenje na hrvatskim otocima, *Migracijske i etničke teme* 29 (2), 141 – 168.
111. Nejašmić, I., Mišetić, R., 2006: Depopulacija otoka Visa, *Geoadria* 11 (2), 283 – 309.
112. Nourse, H. O. 1968: *Regional Economics: A Study in the Economic Structure, Stability, and Growth of Regions*, McGraw-Hill, New York.
113. Novosel Žic, P., 1986: Neki pokazatelji centralnomjesne organizacije otoka Krka, *Radovi* 21, 29-36.
114. Njegač, D., 1999: Funkcionalna diferencijacija naselja i centralnomjesna organizacija Hrvatskoga zagorja, *Hrvatski geografski glasnik* 61, 25 – 36.
115. Oberst, A., McElroy, J. L., 2007: Contrasting Socio-Economic and Demographic Profiles of Two, Small Island, Economic Species: MIRAB versus PROFIT/SITE, *Island Studies Journal* 2 (2), 163 – 176.
116. Olausson, P. M., 2007: *Autonomy and Islands A Global Study of the Factors that Determine Island Autonomy*, Åbo Akademis förlag – Åbo Akademi University Press, Turku.
117. Opačić, V. T., 2002: Geografski aspekt proučavanja trajektnog prometa: primjer hrvatskog otočja, *Geoadria* 7 (2), 95 – 109.
118. Opačić, V. T., 2008a: Vikendice na otoku Krku - prostorni raspored i strukturna obilježja vlasnika, *Geoadria* 13 (1), 41 – 80.
119. Opačić, V. T., 2008b: Ekonomsko-geografski utjecaji i posljedice vikendaštva u receptivnim vikendaškim područjima – primjer otoka Krka, *Ekonomska misao i praksa* 2, 127 – 151.
120. Opačić, V. T., 2009: Recent Characteristics of the Second Home Phenomenon in the Croatian Littoral, *Hrvatski geografski glasnik* 71 (1), 33 – 64.
121. Opačić, V. T., 2010: Što nastaje i što (pre)ostaje kad vikendaštvo poprimi nekontrolirane razmjere? – slučaj otoka Vira, *Geografski horizont*, 56 (1), 15 – 26.

122. Opačić, V. T., 2013: Usporedba hrvatskih i slovenskih vikendaških kretanja na hrvatskim otocima: primjer Općine Dobrinj, *Migracijske i etničke teme* 29 (2), 251 – 276.
123. Pejnović, D., 1991: Opće kretanje stanovništva kao odraz i pokazatelj socijalnogeografske diferencijacije Like, *Acta Geographica Croatica*, 26 (1), 65 – 76.
124. Peron, F., 2004: The contemporary lure of the island, *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie* 95 (3), 326 – 339.
125. Petak, A., 2001: Tema četverobroja „Kako živi narod na hrvatskim otocima?“, *Sociologija i prostor* 39 (151/154), 5 – 14.
126. Pinna, A. M., Licio, V. M., 2013: Measuring insularity as a state of nature. Is there a case of bad geography. 53rd Congress of the European Regional Science Association: „Regional Integration: Europe, the Mediterranean and the World Economy“, 27 – 31 August 2013, Palermo, Italy.
127. *Plan upravljanja NP Kornati*, 2014, https://www.np-kornati.hr/images/plan_upravljanja/Plan_upravljanja_NP_Kornati_tekst_%20i_zone.pdf (Pregledano 15. svibnja 2019. godine).
128. *Plan upravljanja PP Lastovsko otočje 2017-2026. godine*, http://pp-lastovo.hr/wp-content/uploads/2017/02/Nacrt-Plana-upravljanja-JUPPLO.pdf (Pregledano 15. svibnja 2019. godine).
129. Pleijel, C., 2014: How to Read an Island, September 17th. Retrieved from http://www.pleijel.ax/wp-content/uploads/2011/08/How_to_Read_an_Island.pdf. (Pregledano 20. lipnja 2020. godine).
130. Podgorelec, S., 2008: *Ostarjeti na otoku – kvaliteta života starijeg stanovništva hrvatskih otoka*, Institut za migracije i narodnosti, Zagreb.
131. Podgorelec, S., 2010: Migracija kao sudbina – hrvatski otoci i starenje sanovništva, u: I. Lajić (ur.), *Migracije i regionalni razvoj Hrvatske*, Institut za migracije i narodnosti, Zagreb, 141 – 162.
132. Podgorelec, S., Klempić Bogadi, S., 2013: *Gradovi potopili škoje*. *Promjene u malim otočnim zajednicama,* Institut za migracije i narodnosti, Zagreb.
133. Pokos, N., Peračković, K., 2016: Promjene u strukturi radno aktivnog stanovništva Hrvatske od 1971. do 2011., *Revija za sociologiju* 46 (3), 297 – 323.
134. Prelogović, V., 2009: Primjena faktorske analize u istraživanju socio-prostorne strukture grada: primjer Zagreba, *Hrvatski geografski glasnik* 71 (1), 67 – 82.
135. *Program prostornog uređenja Republike Hrvatske*, 1999, Ministarstvo prostornog uređenja, graditeljstva i stanovanja i Zavod za prostorno planiranje, Zagreb.

136. Proleksis online enciklopedija, 2018: http://proleksis.lzmk.hr/47469/ (Pregledano 14. svibnja 2018. godine).
137. Radeljak Kaufmann, P., 2014: *Metoda scenarija u prostornom planiranju: primjer Južnoga hrvatskoga primorja*, Doktorski rad, Sveučilište u Zagrebu, Prirodoslovno matematički fakultet, Geografski odsjek, Zagreb.
138. Radeljak Kaufmann, P., 2015: Opremljenost centralnim funkcijama naselja Dalmacije, *Godišnjak Titius: godišnjak za interdisciplinarna istraživanja porječja Krke* 8, 83 – 101.
139. Rajsman, M., Petričević, N., Marjanović, V., 2013: Razvoj malog gospodarstva u Republici Hrvatskoj, *Ekonomski vjesnik* XXVI (1), 250 – 262.
140. *Rječnik turizma*, 2001, Vukonić, B., Čavlek, N. (ur), Masmedia, Zagreb.
141. Rogić, V., 1983: Nacrt uvjetno-homogene regionalizacije SR Hrvatske, *Geografski glasnik* 45 (1), 75 – 89.
142. Ronstom, O., 2009: Island Words, Island Worlds: The Origins and Meanings of Words for „Islands“ in North-West Europe, *Island Studies Journal* 4 (2), 163 – 182.
143. Royle, S. A. 1989: A human geography of islands, *Geography* 74 (1), 106 – 116.
144. Royle, S. A., 2001: *A Geography of Islands: Small Island Insularity*, Routlege, London i New York.
145. Rubić, I., 1952: *Naši otoci na Jadranu*, Izdanje Odbora za proslavu desetgodišnjice Mornarice, Split.
146. Scheyvens, R., Momsen, H. J., 2008: Tourism and Poverty Reduction: Issues for Small Island States, *Tourism Geographies*, 10 (1), 22 – 41.
147. Sić, M., 1975: *Uključivanje otoka u cestovnu mrežu i njegovo značenje*, u: Kos. V. (ur.): *Ceste i mostovi u Hrvatskoj*, Republički fond za ceste, Zagreb, 144 – 149.
148. Skračić, V., 2001: Kolonatsko gospodarstvo u zaštićenom prostoru Nacionalnog parka Kornati, *Sociologija i prostor* 39 (151/154), 297 – 317.
149. Skračić, V., 2008: Mali otoci – prepoznatljiv znak hrvatske posebnosti na Mediteranu, u: Faričić, J. (ur.): *Otok Rava*, Sveučilište u Zadru, Razred za prirodne znanosti HAZU, Matica hrvatska – Zadar, Hrvatsko geografsko društvo – Zadar, Zadar.
150. Skračić, V., Bašić, N., 2004: Kolonija Kornati, *Murterski godišnjak* 1, 89-133.
151. Slavuj, L., Čanjevac, I., Opačić, V. T., 2009: Vodoopskrba kao faktor održivog razvoja turizma otoka Krka, *Hrvatski geografski glasnik* 71 (2), 23 – 41.
152. Spilanis, I., Kizos, T., Vaitis, M., Koukourouvli, N., 2012: Measuring the Economic, Social and Environmental Performance of European Island Regions: Emerging Issues for European and Regional Policy, *European Planning Studies* 12.

153. Spinalis, I., Kizos, T., Petsioti, T., 2012: Accessibility of peripheral regions: evidence from Aegean islands (Greece), *Island Studies Journal* 7 (2), 199 – 214.
154. Starc, N., Stubbs, P., 2012: No Island is an Island: Participatory Development Planning on the Croatian Islands, *International journal of sustainable development and planning* 9 (2), 158 – 176.
155. Starc, N., 1992: Otoci, regije i razvojna politika, *Društvena istraživanja* 1 (1), 115 – 126.
156. Starc, N., 2001: Managing Island Development: the Croatian case, *Sociologija sela* 39 (1/4), 343 – 393.
157. Starc, N., 2018: Ogled o otocima, predavanje, Oris Kuća arhitekture, Zagreb.
158. Stiperski, Z., Malić, A., Kovačević, D., 2001: Međuzavisnost dostupnosti, gospodarstva i revitalizacije hrvatskih otoka, *Sociologija sela* 39 (1/4), 153 – 169.
159. *Strategija prostornog razvoja Republike Hrvatske*, 2017, (ur. Marohnić-Kuzmanović, V., Matković, I., Korlaet, A.), Ministarstvo graditeljstva i prostornog uređenja i Hrvatski zavod za prostorni razvoj, Zagreb.
160. *Strategija prostornog uređenja Republike Hrvatske*, 1997, (ur. Salaj, M.), Ministarstvo prostornog uređenja, graditeljstva i stanovanja i Zavod za prostorno uređenje, Zagreb.
161. Stražičić, N., 1987: Prirodno-geografske značajke kao poticajni i ograničavajući faktori razvoja Jadranskih otoka, *Pomorski zbornik* 25 (1), 39 – 55.
162. Šimunović, I., 1994: Otoci u svjetlu socio-ekonomskih kretanja, *Društvena istraživanja* 12-13 (4-5), 451 – 466.
163. Taglioni, F., 2011: Insularity, Political Status and Small Insular Spaces, *The International Journal of Research into Island Cultures* 5 (2), 45 – 67.
164. *The concept of economic diversification in the context of response measures*, 2016, Technical paper by the secretariat Summary, United Nations.
165. van Wee, B., Hagoort, M., Annema, J. A., 2001: Accessibility measures with competition, *Journal of Transport Geography* 9 (3), 199 – 208.
166. Veraja, S., 2001: Pregled turističkog razvitka Elafitskih otoka, *Geoadria* 6 (1), 57 – 69.
167. Vidučić, V., 2007: Održivi razvoj otočkoga turizma Republike Hrvatske, *Naše more* 54 (1-2), 42 – 48.
168. Vugrinčić, J., 1987: Prometno-razvojni problemi otoka SR Hrvatske, *Suvremeni promet* 1-2, 79 – 90.
169. Zelenika, R., 2000: *Metodologija i tehnologija izrade znanstvenog i stručnog djela*. Ekonomski fakultet u Rijeci, Rijeka.

170. Zimmerman, R., 1997: Strategija razvitka otoka s prostorno planskih gledišta, u: Starc, N., Kaštelan-Macan, M., Ćurlin, S. (ur.): *Nacionalni program razvitka otoka*, Ministarstvo razvitka i obnove, Zagreb.
171. Zupanc, I., Opačić, V.T., Nejašmić, I., 2000: Utjecaj turizma na demografska kretanja hrvatskih otoka, *Acta Geographica Croatica* 35 (1), 133 – 145.

8.2. Izvori podataka za centralne funkcije

UPRAVA

1. Ministarstvo uprave, Uredi državne uprave po županijama, https://uprava.gov.hr/ustrojstvo/uprava-za-politicki-sustav-drzavnu-upravu-te-lokalnu-i-podrucnuregionalnu-samoupravu/o-drzavnoj-upravi/ustrojstvo-drzavne-uprave-i-struktura-upravljanja/uredi-drzavne-uprave-u-zupanijama/710 (25. 5. 2016.)
2. Ministarstvo unutarnjih poslova RH, Policijske uprave, http://www.policija.hr/MainPu.aspx?id=1255 (25. 5. 2016.)
3. Pravosudna tijela RH, http://sudovi.pravosudje.hr/ (25. 5. 2016.)

ZDRAVSTVO

1. Hrvatski zavod za zdravstveno osiguranje, Ugovoreni sadržaji zdravstvene zaštite u RH, http://www.hzzo.hr/zdravstveni-sustav-rh/zdravstvena-zastita-pokrivena-obveznim-zdravstvenim-osiguranjem/ugovoreni-sadrzaji-zdravstvene-zastiteu-rh/ (1. 6. 2016.)

OPSKRBA

1. Konzum, Prodavaonice, https://www.konzum.hr/Prodavaonice (27. 5. 2016.)
2. Studenac, Popis trgovina, http://studenac.hr/maloprodaja/popis_trgovina/ (27. 5. 2016.)
3. Tommy, Prodajna mjesta, http://tommy.hr/prodajna_mjesta/ (26. 5. 2016.)
4. LIDL, Trgovine, http://www.lidl.hr/hr/trazilica.htm (26. 5. 2016.)
5. Trgovina Krk d.d., Marketi, http://www.trgovina-krk.hr/prodavaonice/ (27. 5. 2016.)
6. NTL, Prodajna mjesta, http://www.ntl.com.hr/prodajna-mjesta (27. 5. 2016.)

FINANCIJSKO POSLOVANJE

1. Splitska banka, Poslovnice i bankomati, https://www.splitskabanka.hr/poslovnice-i-bankomati/poslovnice (29. 5. 2016.)
2. Privredna banka Zagreb, Poslovnice i bankomati, https://www.pbz.hr/hr/poduzetnici/mreza-poslovnica-0 (29. 5 .2016.)
3. Erste Bank, Poslovnice i bankomati, https://www.erstebank.hr/hr/Poslovna_mreza (29. 5. 2016.)
4. Raiffeisen Bank, Poslovnice i bankomati, https://www.rba.hr/poslovnice (30. 5. 2016.)

5. Jadranska banka, Popis polovnih jedinica i bankomata, http://www.jadranskabanka.hr/Default.aspx?sifraStranica=247 (30. 5. 2016.)
6. Hrvatska poštanska banka, Poslovnice i bankomati, https://www.hpb.hr/hpbmreza/poslovnice (31. 5. 2016.)
7. Zagrebačka banka, Poslovnice i bankomati, https://www.google.hr/search?q=www.zaba.hr+poslovnice (31. 5. 2016.)
8. FINA, Poslovnice, http://www.fina.hr/poslovnice (29. 5. 2016.)
POŠTA I TELEKOMUNIKACIJE
1. Hrvatska pošta, Popis poslovnica, http://www.posta.hr/popis-poslovnica-4960 (29. 5. 2016.) OBRAZOVANJE
1. Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta, Popis ustanova u RH s osnovnoškolskim programima, http://public.mzos.hr/Default.aspx?sec=2197 (1. 6. 2016.)
2. Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta, Adresar srednjoškolskih ustanova i osnovnih umjetničkih škola, http://public.mzos.hr/Default.aspx?sec=2239 (1. 6. 2016.)

8.3. Izvori podataka

1. *Analitička podloga za izradu zakona o otocima*, 2015, Ministarstvo regionalnog razvoja i fondova EU, Zagreb.
2. Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011., 1. Stanovništvo prema starosti i spolu po naseljima, Državni zavod za statistiku, Zagreb.
3. Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011., 1.1.40. Stanovništvo staro 15 i više godina prema trenutačnoj aktivnosti i spolu, Državni zavod za statistiku, Zagreb.
4. Tablogrami rođenih i umrlih osoba po naseljima za razdoblje 2001. – 2015. godine, Državni zavod za statistiku, Zagreb.
5. Turizam u primorskim gradovima i općinama za 2017. godinu, Državni zavod za statistiku, Zagreb.
6. Digitalna komora, https://digitalnakomora.hr/home, Hrvatska gospodarska komora, Zagreb.
7. Obrtni registar, https://pretrazivac-obrta.gov.hr/pretraga.htm, Ministarstvo poduzetništva i obrta, Zagreb.
8. Upisnik poljoprivrednika, https://www.apprrr.hr/upisnik-poljoprivrednika/, Agencija za plaćanja u poljoprivredi, ribarstvu i ruralnom razvoju, Zagreb.
9. Raspored plovidbe, https://agencija-zolpp.hr/linije/, Agencija za obalni linijski pomorski promet, Split.

10. Baza podataka osiguranika Hrvatskog zavoda za mirovinsko osiguranje, Hrvatski zavod za mirovinsko osiguranje, Zagreb.
11. Izvješće o učincima provedbe Zakona o otocima za 2004. – 2005., 2006., 2007., 2008., 2009., 2010., 2011., 2012., 2013., 2014. – 2015., 2016. i 2017. godine, Ministarstvo regionalnog razvoja i fondova EU, Zagreb.
12. Odluka o razvrstavanju jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave prema stupnju razvijenosti, *Narodne novine* 132/17
13. Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o otocima, *Narodne novine* 32/02
14. Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o otocima, *Narodne novine* 33/06
15. Zakon o obrtu, *Narodne novine* 143/13
16. Zakon o otocima, *Narodne novine* 116/18
17. Zakon o regionalnom razvoju, *Narodne novine* 123/17
18. Uredba o indeksu razvijenosti, *Narodne novine* 131/17
19. Uredba o unutarnjem ustrojstvu Ministarstva regionalnog razvoja i fondova EU, *Narodne novine* 45/2017

POPIS SLIKA I TABLICA

Sl. 1. Shematski prikaz dvodimenzionalnog pozicioniranja europskih otoka i otočnih regija u ESPON Atlasu otoka 43
Sl. 2. Pozicioniranje otočnih jedinica lokalnih samouprava u dvodimenzionalnom koordinatnom sustavu prema županijskoj pripadnosti 51
Sl. 3. Otočna ljestvica razvijenosti na razini jedinica lokalnih samouprava 51
Sl. 4. Popis otočnih pokazatelja korištenih u istraživanju 64
Sl. 5. Otoci prema površini 69
Sl. 6. Otoci prema broju stanovnika 2011. godine 73
Sl. 7. Otoci prema gustoći naseljenosti 2011. godine 76
Sl. 8. Centralna naselja Kvarnerske i Sjevernodalmatinske otočne skupine 85
Sl. 9. Centralna naselja Srednjodalmatinske i Južnodalmatinske otočne skupine 86
Sl. 10. Prometna povezanost Kvarnerskih otoka prema tipu pomorskih linija 100
Sl. 11. Prometna povezanost Sjevernodalmatinskih otoka prema tipu pomorskih linija 101
Sl. 12. Prometna povezanost Srednjodalmatinskih i Južnodalmatinskih otoka prema tipu pomorskih linija 102
Sl. 13. Otoci prema indeksu promjene broja stanovnika u razdoblju 2001. – 2011. godine 109
Sl. 14. Kvarnerski i Sjevernodalmatinski otoci prema indeksu promjene broja stanovnika 2001. – 2011. godine 110
Sl. 15. Srednjodalmatinski i Južnodalmatinski otoci prema indeksu promjene broja stanovnika 2001. – 2011. godine 111
Sl. 16. Otoci prema prosječnoj općoj stopi nataliteta u razdoblju 2001. – 2015. godine 117
Sl. 17. Otoci prema prosječnoj općoj stopi mortaliteta u razdoblju 2001. – 2015. godine 119
Sl. 18. Kretanje stopa nataliteta, mortaliteta i prirodne promjene hrvatskog otočnog prostora u razdoblju 2001. – 2015. godine 120
Sl. 19. Otoci prema prosječnoj općoj stopi prirodne promjene u razdoblju 2001. – 2015. godine 121
Sl. 20. Otoci prema prosječnoj stopi migracijske bilance u razdoblju 2001. – 2011. godine 128
Sl. 21. Otoci prema udjelu stanovništva do 19 godina 2011. godine 135
Sl. 22. Otoci prema udjelu stanovništva starijeg od 60 godina 2011. godine 138
Sl. 23. Otoci prema indeksu starosti 2011. godine 140
Sl. 24. Otoci prema udjelu ekonomski aktivnog u ukupnom stanovništvu 2011. godine 144
Sl. 25. Otoci prema udjelu zaposlenog u stanovništvu starom 15 i više godina 2011. godine 147
Sl. 26. Otoci prema udjelu ekonomski neaktivnog u ukupnom stanovništvu 2011. godine 150
Sl. 27. Otoci prema broju trgovačkih društava 2018. godine 157
Sl. 28. Otoci prema broju trgovačkih društava na 100 stanovnika 2018. godine 159
Sl. 29. Otoci prema broju zaposlenih u trgovačkim društvima 2018. godine 163
Sl. 30. Otoci prema broju zaposlenih u trgovačkim društvima na 100 stanovnika 2018. godine 164
Sl. 31. Otoci prema apsolutnom broju cjelogodišnjih obrta 2018. godine 167
Sl. 32. Otoci prema broju obrta na 100 stanovnika 2018. godine 168
Sl. 33. Otoci prema broju poljoprivrednih gospodarstava 2015. godine 172
Sl. 34. Otoci prema broju poljoprivrednih gospodarstava (PG) na 100 stanovnika 2015. godine 174
Sl. 35. Otoci prema ukupnom broju turističkih postelja 2017. godine 180
Sl. 36. Otoci prema koeficijentu turističke funkcionalnosti 2017. godine 183
Sl. 37. Otoci prema broju turističkih dolazaka 2017. godine 187
Sl. 38. Otoci prema broju dolazaka turista na 100 stanovnika 2017. godine 188

Sl. 39. Otoci prema indeksu ogive 2019. godine 194
Sl. 40. Udjeli zaposlenih prema sektorima na otocima 2019. godine 195
Sl. 41. Shematski prikaz postupka klasifikacije otoka prema bodovima 199
Sl. 42. Tipovi Kvarnerskih otoka prema prostornoj klasifikaciji 206
Sl. 43. Tipovi Sjevernodalmatinskih otoka prema prostornoj klasifikaciji 207
Sl. 44. Tipovi Srednjodalmatinskih i Južnodalmatinskih otoka prema prostornoj klasifikaciji 207
Sl. 45. Tipovi Kvarnerskih otoka prema socioekonomskoj klasifikaciji 221
Sl. 46. Tipovi Sjevernodalmatinskih otoka prema socioekonomskoj klasifikaciji 222
Sl. 47. Tipovi Srednjodalmatinskih i Južnodalmatinskih otoka prema socioekonomskoj klasifikaciji 222
Sl. 48. Matrica socijalnogeografske distribucije otoka 224

Tab. 1. Otočne jedinice lokalne samouprave prema indeksu razvijenosti 2017. godine 47
Tab. 2. Otoci u sklopu obalno-otočnih i višeotočnih jedinica lokalne samouprave prema indeksu razvijenosti 2017. godine 48
Tab. 3. Pregled odabranih primjera višekriterijskih klasifikacija otoka 58
Tab. 4. Otoci prema položaju 79
Tablica 5. Otoci prema dostupnosti (D_o) 99
Tab. 6. Otoci prema tipu općeg kretanja stanovništva u razdoblju 2001. – 2011. godine 130
Tab. 7. Bodovni razredi za pokazatelje klasifikacije otoka prema prostornim obilježjima 201
Tab. 8. Tipovi otoka s obzirom na raspon bodova prema prostornim pokazateljima 201
Tab. 9. Bodovni razredi za pokazatelje klasifikacije otoka prema socioekonomskim pokazateljima 210
Tab. 10. Tipovi i podtipovi otoka s obzirom na prosjek bodova prema socioekonomskim pokazateljima 211
Tab.11. Iznosi ulaganja u otoke u razdoblju od 1999. do 2017. godine 241

PRILOZI

Prilog 1. Popis otočnih naselja s pripadajućim sadržajima centralnih funkcija 2016. godine

Otok	Naselje	Uprava				Obrazovanje			Zdravstvo			Opskrba			Financijsko poslovanje			Pošta i telekomunikacije
		Policija	Ured državne	Općinski sud	Sjedište JLS	Područna škola	Osnovna škola	Srednja škola	Doktor obiteljske medicine	Specijalizirani liječnik	Ljekarna	Market	Supermarket	Hipermarket	Bankomat	Poslovnica banke	FINA	Poštanski ured
Cres	Beli																	
	Cres				+		+	+	+	+	+	+			+	+	+	+
	Dragozetići																	
	Filozići																	
	Grmov																	
	Ivanje																	
	Loznati																	
	Lubenice																	
	Mali Podol																	
	Martinšćica											+						+
	Merag																	
	Miholašćica																	
	Orlec																	
	Pernat																	
	Porozina																	
	Predošćica																	
	Stanić*																	
	Stivan																	
	Sveti Petar																	
	Valun					+						+						
	Važminež*																	
	Vidovići																	
	Vodice																	
	Vrana																	
	Zbičina																	
	Zbišina																	
Krk	Bajčići																	
	Brusići											+						
	Brzac											+						
	Kornić											+						+
	Krk	+	+	+	+		+	+	+	+		+	+		+	+	+	+
	Lakmartin																	
	Linardići											+						
	Milohnići											+						
	Muraj																	
	Nenadići											+						
	Pinezići											+						
	Poljica																	
	Skrbčići											+						
	Vrh					+						+						
	Žgaljići																	
	Baška				+	+			+		+	+			+	+		+
	Batomalj																	
	Draga Bašćanska											+						+
	Jurandvor											+						
	Čižići											+						
	Dobrinj				+	+			+			+			+			+
	Dolovo*																	
	Gabonjin											+						
	Gostinjac											+						
	Hlapa																	
	Klanice																	
	Klimno											+						
	Kras											+						
	Polje																	
	Rasopasno											+						
	Rudine																	

	Soline											+						
	Sužan											+						
	Sveti Ivan Dobrinjski																	
	Sveti Vid Dobrinjski											+						
	Šilo								+	+	+	+			+			+
	Tribulje																	
	Žestilac																	
	Županje																	
	Barušići																	
	Bogovići					+												
	Kremenići																	
	Ljutići																	
	Malinska				+	+			+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
	Maršići																	
	Milčetići											+						
	Milovčići																	
	Oštrobradić																	
	Porat											+						
	Radići																	
	Sabljići																	
	Sršići*																	
	Strilčići																	
	Sveti Anton																	
	Sveti Ivan																	
	Sveti Vid-Miholjice											+						
	Turčić																	
	Vantačići																	
	Zidarići																	
	Žgombići																	
	Njivice											+			+	+		+
	Omišalj				+		+		+	+	+	+	+		+			+
	Punat				+		+		+	+	+	+			+	+		+
	Stara Baška											+			+			
	Garica											+						
	Kampelje																	
	Risika											+						
	Vrbnik				+		+		+	+		+			+			+
Lošinj	Belej																	
	Ćunski											+						+
	Mali Lošinj	+	+	+	+		+	+	+	+	+	+	+		+	+	+	+
	Nerezine					+						+			+	+		+
	Osor											+						+
	Punta Križa											+						
	Sveti Jakov																	
	Ustrine																	
	Veli Lošinj					+						+			+			+
Ilovik	Ilovik					+						+						+
Male Srakane	Male Srakane																	
Susak	Susak					+						+						+
Unije	Unije					+						+						+
Vele Srakane	Vele Srakane																	
Rab	Banjol						+	+				+			+	+		+
	Barbat na Rabu					+						+						+
	Kampor					+						+						+
	Mundanije					+												+
	Palit	+							+	+	+	+			+			+
	Rab		+	+	+						+	+	+		+	+	+	+
	Supetarska Draga					+			+			+			+			+
	Lopar				+				+		+				+	+		+
Pag	Caska											+						
	Gajac											+			+			
	Kustići																	
	Lun					+						+			+			+
	Metajna					+						+						

	Novalja	+	+		+		+		+	+	+	+			+	+	+	+
	Potočnica																	
	Stara Novalja											+						
	Vidalići																	
	Zubovići					+						+						+
	Bošana																	
	Dinjiška					+												
	Gorica																	
	Košljun																	
	Miškovići																	
	Pag	+	+	+	+		+	+	+	+	+	+			+	+	+	+
	Smokvica																	
	Stara Vas																	
	Šimuni											+						
	Vrčići																	
	Vlašići					+						+						
	Kolan				+	+					+	+			+			+
	Kolanjski Gajac																	
	Mandre											+						
	Povljana				+	+			+	+	+	+			+			+
Molat	Molat					+						+						+
	Zapuntel																	
	Brgulje																	
Ist	Ist								+			+			+			+
Iž	Veli Iž					+			+			+			+			+
	Mali Iž											+						
Olib	Olib											+						+
Premuda	Premuda					+						+						+
Rava	Rava					+						+						+
Silba	Silba					+			+			+			+			+
Pašman	Banj											+						
	Dobropoljana											+						
	Kraj											+						
	Mrljane											+						
	Neviđane						+		+	+		+						+
	Pašman				+				+			+			+			+
	Ždrelac											+						+
	Tkon				+	+			+		+	+			+			+
Ošljak	Ošljak																	
Rivanj	Rivanj																	
Sestrunj	Sestrunj											+						+
Ugljan	Lukoran					+						+			+			+
	Poljana					+												
	Preko				+		+		+	+	+	+			+	+		+
	Sutomišćica					+						+						
	Ugljan					+						+			+			+
	Kali				+	+			+			+			+			+
	Kukljica				+	+			+			+			+			+
Dugi otok	Božava					+			+			+						+
	Brbinj																	+
	Dragove																	
	Luka											+						
	Sali				+		+		+	+	+	+	+		+			+
	Savar											+						
	Soline											+						
	Veli Rat																	
	Verunić																	
	Zaglav																	
	Žman								+			+						+
Zverinac	Zverinac											+						
Vrgada	Vrgada					+						+						
Vir	Vir				+	+			+	+	+	+	+		+			+
Kaprije	Kaprije											+			+			+

Krapanj	Krapanj					+						+						
Zlarin	Zlarin					+			+			+			+			+
Žirje	Žirje																	+
Prvić	Prvić Luka											+						+
	Prvić Šepurine					+						+						+
Kornat	Kornati																	
Murter	Murter				+		+		+	+	+	+	+		+	+		+
	Betina					+						+			+			+
	Jezera					+				+		+			+			+
	Tisno				+		+		+	+	+	+			+	+		+
Hvar	Brusje																	+
	Hvar	+	+		+		+	+	+	+	+	+			+	+	+	+
	Jagodna																	
	Malo Grablje*																	
	Milna																	
	Sveta Nedjelja					+												
	Velo Grablje																	
	Zaraće																	
	Dol					+												
	Rudina																	
	Selca kod SG																	
	Stari Grad			+	+		+	+	+	+	+	+		+	+			+
	Vrbanj					+												+
	Gdinj																	+
	Gromin Dolac																	
	Humac*																	
	Ivan Dolac																	
	Jelsa				+		+	+	+	+	+	+			+	+		+
	Pitve																	
	Poljica																	
	Svirče					+												
	Vrboska					+						+			+			+
	Vrisnik																	
	Zastražišće					+												+
	Zavala																	
	Sućuraj				+		+		+						+			+
	Bogomolje					+												+
	Selca kod Bogomolja																	
Čiovo	Okrug Donji																	
	Okrug Gornji				+	+			+	+	+	+			+			+
	Slatine						+		+			+		+	+			+
	Arbanija											+	+		+			
	Mastrinka											+						
	Žedno											+	+					
Drvenik Mali	Drvenik Mali											+						
Drvenik Veliki	Drvenik Veliki								+			+			+			+
Vis	Dračevo Polje																	
	Marinje Zemlje																	
	Milna																	
	Plisko Polje																	
	Podselje																	
	Podstražje											+						
	Rogačić																	
	Rukavac																	
	Vis	+	+		+		+	+	+	+	+	+			+	+	+	+
	Borovik																	
	Duboka																	
	Komiža				+		+		+	+	+	+			+	+		+
	Oključna*																	
	Palagruža*																	
	Podhumlje																	
	Podšpilje																	+
	Sveti Andrija*																	
	Žena Glava																	
Biševo	Biševo																	

Brač	Mirca											+						
	Splitska											+						
	Supetar	+	+	+	+		+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
	Škrip											+						
	Bol				+		+	+		+	+	+	+		+	+		+
	Murvica																	
	Dol											+						
	Postira				+		+		+	+	+	+			+			+
	Gornji Humac					+						+						+
	Pražnica					+							+					+
	Pučišća				+		+	+	+			+			+			+
	Bobovišća																	
	Ložišća																	+
	Milna				+		+		+		+	+			+			+
	Donji Humac											+						
	Dračevica											+						
	Nerežišća				+	+						+			+			+
	Novo Selo												+					
	Povlja											+						
	Sumartin					+						+			+			+
	Selca				+		+		+	+	+	+			+			+
	Sutivan				+	+			+			+			+			+
Šolta	Donje Selo																	
	Gornje Selo											+						
	Grohote				+	+		+	+	+	+	+			+			+
	Maslinica											+						
	Nečujam											+						
	Rogač														+			
	Srednje Selo																	
	Stomorska											+			+			+
Koločep	Koločep					+						+			+			+
Lopud	Lopud					+			+	+		+			+			+
Šipan	Suđurađ					+						+						
	Šipanska Luka					+			+			+			+			+
Korčula	Čara					+			+			+						+
	Korčula	+	+	+	+		+	+	+	+	+	+		+	+	+	+	+
	Pupnat					+						+						+
	Račišće					+						+						+
	Žrnovo						+					+						+
	Blato				+		+	+	+	+	+	+			+	+	+	+
	Potirna						+											
	Lumbarda				+							+	+		+			+
	Smokvica				+	+			+	+	+	+			+	+		+
	Vela Luka						+		+	+	+	+		+	+	+	+	+
Lastovo	Glavat*																	
	Lastovo	+	+		+		+		+	+	+	+			+	+	+	+
	Pasadur																	
	Skrivena Luka																	
	Sušac*																	
	Uble											+			+			+
	Zaklopatica																	
Mljet	Babino Polje				+		+		+		+	+						+
	Blato																	
	Goveđari					+			+	+		+						+
	Korita																	
	Kozarica																	
	Maranovići																	
	Okuklje																	
	Polače											+			+			
	Pomena														+			
	Prožura																	
	Prožurska Luka																	
	Ropa																	
	Saplunara																	
	Sobra											+			+			

Prilog 2. Otoci prema dnevnoj izvansezonskoj frekvenciji veza (n), trajanju putovanja na pojedinoj vezi (T) i dostupnosti (D_O)

Otok	Linija		f	T (min)	n	D_o (min)
Biševo	L_1	612 KOMIŽA – BIŠEVO	0,57	60	0,57	203,3*
Srakane Vele	L_1	310 MALI LOŠINJ – UNIJE – SRAKANE VELE – SUSAK	0,57	55	0,57	155**
Unije	L_1	9141 PULA – UNIJE – SUSAK – MALI LOŠINJ – ILOVIK – SILBA – ZADAR	0,14	130	0,85	159,2
	L_2	9308 MALI LOŠINJ – ILOVIK – SUSAK – UNIJE – MARTINŠĆICA – CRES – RIJEKA	0,71	165		
Ilovik	L_1	9141 PULA – UNIJE – SUSAK – MALI LOŠINJ – ILOVIK – SILBA – ZADAR	0,14	115	0,43	192,6
	L_2	9308 MALI LOŠINJ – ILOVIK – SUSAK – UNIJE – MARTINŠĆICA – CRES – RIJEKA	0,29	230		
Susak	L_1	9141 PULA – UNIJE – SUSAK – MALI LOŠINJ – ILOVIK – SILBA – ZADAR	0,14	160	0,85	193,4
	L_2	9308 MALI LOŠINJ – ILOVIK – SUSAK – UNIJE – MARTINŠĆICA – CRES – RIJEKA	0,71	200		
Cres-Lošinj	L_1	334 Porozina (Cres) – Brestova	7,86	20	19	29,3
	L_2	401 ZADAR/Gaženica – IST/Kosirača – OLIB – SILBA – PREMUDA – MALI LOŠINJ	0,14	420		
	L_3	9141 PULA – UNIJE – SUSAK – MALI LOŠINJ – ILOVIK – SILBA – ZADAR	0,14	105		
	L_4	9308 MALI LOŠINJ – ILOVIK – SUSAK – UNIJE – MARTINŠĆICA – CRES – RIJEKA	1	80		
	L4	332 VALBISKA (Krk) – MERAG (Cres)	9,86	25		
Ugljan-Pašman	L_1	433 PREKO (Ugljan) – OŠLJAK – ZADAR/Gaženica	14,29	25	32	26,0
	L_2	432 TKON (Pašman) – BIOGRAD	9,71	20		
	L_3	409 PREKO (Ugljan) – ZADAR	8	35		
Rab	L_1	337 Mišnjak (Rab) – Stinica	13	20	16	32,8
	L_2	338 Lopar (Rab) – Valbiska (Krk)	2	80		
	L_3	9309 NOVALJA (Pag) – RAB – RIJEKA	1	105		
Brač	L_1	9601 Milna (Brač) – Rogač (Šolta) – Split	1	65	13,85	54,7
	L_2	631 Supetar – Split	8,71	50		
	L_3	638 SUMARTIN (Brač) – MAKARSKA	3	60		
	L_4	9603 JELSA (Hvar) – BOL (Brač) – SPLIT	1	70		
	L_5	9602 Vis – Hvar – Milna (Brač) – Split	0,14	50		
Hvar	L_1	632 SUĆURAJ (Hvar) – DRVENIK	6	35	12,85	67,9
	L_2	635 STARI GRAD (Hvar) – SPLIT	3,71	120		
	L_3	9603 JELSA (Hvar) – BOL (Brač) – SPLIT	1	90		
	L_4	9604 LASTOVO – VELA LUKA (Korčula) – HVAR – SPLIT	1	65		
	L_5	9608 KORČULA – PRIGRADICA (Korčula) – HVAR – SPLIT	1	55		
	L_6	9602 Vis – Hvar – Milna (Brač) – Split	0,14	55		
Korčula	L_1	614 Korčula – Orebić (Pelješac)	5,57	20	23,57	42,5
	L_2	634 DOMINČE (Korčula) – OREBIĆ (Pelješac)	14	20		
	L_3	604 UBLI (Lastovo) – VELA LUKA (Korčula) – HVAR – SPLIT	2	165		
	L_4	9604 LASTOVO – VELA LUKA (Korčula) – HVAR – SPLIT	1	130		
	L_5	9608 KORČULA – PRIGRADICA (Korčula) – HVAR – SPLIT	1	150		
Šolta	L_1	636 Split – Rogač	4	60	5,71	51,0
	L_2	9601 Milna (Brač) – Rogač (Šolta) – Split	1,71	30		
Vis	L_1	602 Vis – Split	2	140	3	123,3
	L_2	9602 Vis – Hvar – Milna (Brač) – Split	1	90		
Drvenik Veliki	L_1	606 DRVENIK VELI – DRVENIK MALI – TROGIR/Soline	3	70	3	70,0
Drvenik Mali	L_1	607 DRVENIK VELI – DRVENIK MALI – TROGIR/Soline	2	75	2	75,0
Mljet	L_1	832 SOBRA (Mljet) – PRAPRATNO (Pelješac)	4	60	5,29	64,9
	L_2	9807 UBLI (Lastovo) – KORČULA – POLAČE (Mljet) – SOBRA (Mljet) – ŠIPANSKA LUKA – DUBROVNIK	1,29	80		
Lastovo	L_1	604 UBLI (Lastovo) – VELA LUKA (Korčula) – HVAR – SPLIT	1,29	270	2,58	229,1

	L_2	9604 LASTOVO – VELA LUKA (Korčula) – HVAR – SPLIT	1	195		
	L_3	9807 UBLI (Lastovo) – KORČULA – POLAČE (Mljet) – SOBRA (Mljet) – ŠIPANSKA LUKA – DUBROVNIK	0,29	165		
Šipan	L_1	831 SUĐURAĐ (Šipan) – LOPUD – DUBROVNIK	1	75	5,71	70,6
	L_2	807 SUĐURAĐ (Šipan) – LOPUD – KOLOČEP – DUBROVNIK	3,71	75		
	L_3	9807 UBLI (Lastovo) – KORČULA – POLAČE (Mljet) – SOBRA (Mljet) – ŠIPANSKA LUKA – DUBROVNIK	1	50		
Lopud	L_1	832 SUĐURAĐ (Šipan) – LOPUD – DUBROVNIK	0,43	70	3,29	61,3
	L_2	807 SUĐURAĐ (Šipan) – LOPUD – KOLOČEP – DUBROVNIK	2,86	60		
Koločep	L_1	807 SUĐURAĐ (Šipan) – LOPUD – KOLOČEP – DUBROVNIK	3,71	35	3,71	35,0
Dugi otok	L_1	434 BRBINJ (Dugi otok) – ZADAR/Gaženica	2,14	100	6,28	74,3
	L_2	406 ZADAR – SALI (Dugi otok) – ZAGLAV (Dugi otok)	0,86	60		
	L_3	9404 BRBINJ (Dugi otok) – BOŽAVA (Dugi otok) – ZVERINAC – SESTRUNJ – RIVANJ – ZADAR	1,14	105		
	L_4	9406 ZADAR – SALI (Dugi otok) – ZAGLAV (Dugi otok) – BRŠANJ (Mali Iž)	2,14	40		
Vrgada	L_1	4015 VRGADA – PAKOŠTANE – BIOGRAD	4	20	4	20,0
Ist	L_1	401 ZADAR/Gaženica – IST/Kosirača – OLIB – SILBA – PREMUDA – MALI LOŠINJ	0,43	150	1,57	121,0
	L_2	433 ZADAR/Gaženica – RIVANJ – SESTRUNJ – ZVERINAC – MOLAT – ZAPUNTEL – IST/Kosirača	0	255		
	L_3	9403 IST/Široka – (ZAPUNTEL – BRGULJE – MOLAT) – ZADAR	1,14	110		
Iž	L_1	435 ZADAR/Gaženica – BRŠANJ (Iž) – RAVA – MALA RAVA	0,71	75	3,56	60,0
	L_2	405 RAVA – MALA RAVA – VELI IŽ – MALI IŽ – ZADAR	1,14	75		
	L_3	9405 ZADAR – MALI IŽ – VELI IŽ – MALA RAVA – RAVA	1	50		
	L_4	9406 ZADAR – SALI (Dugi otok) – ZAGLAV (Dugi otok) – BRŠANJ (Mali Iž)	0,71	35		
Rava	L_1	435 ZADAR/Gaženica – BRŠANJ (Iž) – RAVA – MALA RAVA	0,29	130	3,29	117,8
	L_2	405 RAVA – MALA RAVA – VELI IŽ – MALI IŽ – ZADAR	2	130		
	L_3	9405 ZADAR – MALI IŽ – VELI IŽ – MALA RAVA – RAVA	1	90		
Ošljak	L_1	433 PREKO (Ugljan) – OŠLJAK – ZADAR/Gaženica	4	20	4	20,0
Zverinac	L_1	433 ZADAR/Gaženica – RIVANJ – SESTRUNJ – ZVERINAC – MOLAT – ZAPUNTEL – IST/Kosirača	0,43	145	1,43	96,0
	L_2	9404 BRBINJ (Dugi otok) – BOŽAVA (Dugi otok) – ZVERINAC – SESTRUNJ – RIVANJ – ZADAR	1	75		
Olib	L_1	401 ZADAR/Gaženica – IST/Kosirača – OLIB – SILBA – PREMUDA – MALI LOŠINJ	0,57	215	1,57	158,8
	L_2	9401 OLIB – SILBA – PREMUDA/Krijal – ZADAR	1	125		
Silba	L_1	401 ZADAR/Gaženica – IST/Kosirača – OLIB – SILBA – PREMUDA – MALI LOŠINJ	0,57	270	1,8	153,9
	L_2	9401 OLIB – SILBA – PREMUDA/Krijal – ZADAR	1	100		
	L_3	9141 PULA – UNIJE – SUSAK – MALI LOŠINJ – ILOVIK – SILBA – ZADAR	0,14	75		
Premuda	L_1	401 ZADAR/Gaženica – IST/Kosirača – OLIB – SILBA – PREMUDA – MALI LOŠINJ	0,57	315	1,57	165,3
	L_2	9401 OLIB – SILBA – PREMUDA/Krijal – ZADAR	1	80		
Molat	L_1	433 ZADAR/Gaženica – RIVANJ – SESTRUNJ – ZVERINAC – MOLAT – ZAPUNTEL – IST/Kosirača	0,57	180	1,57	103,7
	L_2	9403 IST/Široka – (ZAPUNTEL – BRGULJE – MOLAT) – ZADAR	1	60		
Kaprije	L_1	532 ŠIBENIK – ZLARIN – OBONJAN – KAPRIJE – ŽIRJE	1	65	2,71	61,8
	L_2	9502 ŽIRJE – KAPRIJE – ŠIBENIK	1,71	60		
Zlarin	L_1	532 ŠIBENIK – ZLARIN – OBONJAN – KAPRIJE – ŽIRJE	0,29	25	4	38,9
	L_2	505 VODICE – PRVIĆ ŠEPURINE – PRVIĆ LUKA – ZLARIN – ŠIBENIK	3,71	40		
Žirje	L_1	532 ŠIBENIK – ZLARIN – OBONJAN – KAPRIJE – ŽIRJE	1	100	2,71	87,4
	L_2	9502 ŽIRJE – KAPRIJE – ŠIBENIK	1,71	80		
Krapanj	L_1	501 KRAPANJ – BRODARICA	14	5	14	5,0

Prvić	L_1	505 VODICE – PRVIĆ ŠEPURINE – PRVIĆ LUKA – ZLARIN – ŠIBENIK	4,57	15	4,57	15,0
Rivanj	L_1	433 ZADAR/Gaženica – RIVANJ – SESTRUNJ – ZVERINAC – MOLAT – ZAPUNTEL – IST/Kosirača	0,29	85	1,29	50,0
	L_2	9404 BRBINJ (Dugi otok) – BOŽAVA (Dugi otok) – ZVERINAC – SESTRUNJ – RIVANJ – ZADAR	1	40		
Sestrunj	L_1	433 ZADAR/Gaženica – RIVANJ – SESTRUNJ – ZVERINAC – MOLAT – ZAPUNTEL – IST/Kosirača	0,57	105	1,57	73,2
	L_2	9404 BRBINJ (Dugi otok) – BOŽAVA (Dugi otok) – ZVERINAC – SESTRUNJ – RIVANJ – ZADAR	1	55		

* Dostupnost izračunata kao zbroj vremenske dostupnosti od Biševa do Komiže (60 min), zatim vremenske udaljenosti od Komiže do Visa (20 min) te prosječne dostupnosti od Visa do Splita (123,3 min), ne računajući vrijeme čekanja na prijevoz.
** Dostupnost izračunata kao zbroj vremenske udaljenosti od Srakana Velih do Malog Lošinja (55 min), zatim vremenske udaljenosti od Porozine (Cres) 81 min te trajanja putovanja na liniji Porozina – Brestova od 20 min, ne računajući vrijeme čekanja na prijevoz.

Prilog 3. Otoci prema kvalitativnim značajkama prometne povezanosti

Otok	Vrijeme uplovljavanja prema prvoj dnevnoj liniji	Vrijeme isplovljavanja prema posljednjoj dnevnoj liniji	Maksimalno moguće vrijeme boravka na kopnu u danu	Tip linije
Cres-Lošinj	5:25	23:59	18 h i 34 min	trajektna, brzobrodska
Ugljan-Pašman	6:10	23:00	16 h i 50 min	trajektna, brodska
Rab	6:05	0:00	17 h i 55 min	trajektna, brzobrodska
Brač	7:20	23:59	16 h i 40 min	trajektna, brzobrodska
Hvar – istočni dio	7:05	21:30	14 h i 25 min	Trajektna
Hvar – zapadni dio	7:30	20:30	13 h	trajektna, brzobrodska
Korčula – istočni dio	0:30	22:30	22 h	trajektna, brodska
Korčula – zapadni dio	7:40	15:00	7 h i 20 min	trajektna, brzobrodska
Šolta	6:30	20:30	14 h	trajektna, brzobrodska
Vis	7:50	18:30	10 h i 40 min	trajektna, brzobrodska
Drvenik Veliki	7:20	19:30	12 h i10 min	Trajektna
Drvenik Mali	7:20	19:30	12 h i10 min	Trajektna
Mljet	7:05	20:30	14 h i 25 min	trajektna, brzobrodska
Lastovo	7:40	15:00	6 h i 20 min	trajektna, brzobrodska
Šipan	7:15	20:00	12 h i 45 min	trajektna, brodska, brzobrodska
Lopud	7:15	20:00	12 h i 45 min	trajektna, brodska
Koločep	7:15	20:00	12 h i 45 min	Brodska
Dugi otok	7:15	20:00	12 h i 45 min	trajektna, brodska, brzobrodska
Vrgada	6:25	17:30	11 h i 5 min	Brodska
Ist	7:50	11:00/13:05/16:30	3h i 10 min/5h i 45 min/ 9h i 20 min	trajektna, brzobrodska
Iž	7:40	16:30	9 h i 10 min	trajektna, brodska, brzobrodska
Rava	7:40	16:30	9 h i 10 min	trajektna, brodska, brzobrodska
Ošljak	8:40	18:00	9 h i 20 min	trajektna
Zverinac	7:15	16:30	9 h i 15 min	trajektna, brzobrodska
Olib	7:35	14:00	6 h i 25 min	trajektna, brzobrodska
Silba	7:35	14:00	6 h i 25 min	trajektna, brzobrodska
Premuda	7:35	14:00	6 h i 25 min	trajektna, brzobrodska
Molat	7:50	13:05/16:30	5h i 45 min/ 9h i 20 min	trajektna, brzobrodska
Kaprije	6:30	22:00	14 h i 30 min	trajektna, brzobrodska
Zlarin	5:55	19:30	14 h i 25 min	trajektna, brodska
Žirje	7:20	16:45	9 h i 25 min	trajektna, brzobrodska
Krapanj	6:30	22:00	15 h i 30 min	Brodska
Prvić	5:55	19:30	14 h i 25 min	Brodska

Rivanj	7:15	16:30	9 h i 15 min	trajektna, brzobrodska
Sestrunj	7:15	16:30	9 h i 15 min	trajektna, brzobrodska

Prilog 4. Deskriptivna statistika za kvantitativne pokazatelje

Pokazatelj	Min.	Maks.	AVG	Medijan	Standardna devijacija	Relativno standardno odstupanje
Pov	0,33	405,71	64,71	16,22	111,96	173,02
Br_st	2	19383	2658,62	249	4545,67	170,98
Gust	0,59	477,34	57,25	29,22	84,92	148,34
Ind	37,50	271,43	105,99	97,93	33,73	31,82
Nat	0,00	10,43	5,98	6,47	2,91	48,62
Mort	8,56	79,67	22,92	19,66	12,42	54,18
PP	-69,98	0,65	-16,94	-15,74	13,56	80,07
Mig	-11,76	115,38	20,98	11,45	24,71	117,78
19	0,00	20,38	10,77	12,45	7,01	65,06
60+	0,00	100,00	44,74	41,18	19,53	43,66
Akt	0,00	57,90	29,95	31,50	11,69	39,03
Zapos	0,00	55,56	27,61	28,14	12,29	44,49
Neakt	0,00	86,00	57,92	57,50	18,42	31,80
TG	0,00	11,45	3,45	3,28	2,35	68,14
TG_zap	0,00	54,00	12,14	8,03	13,66	112,52
Obrt	0,00	11,60	3,69	3,70	2,42	65,58
PG	0,00	34,40	7,77	6,50	7,05	90,65
Smj	0,00	435,79	155,47	121,89	117,76	75,75
Dol	0,00	5601,70	1523,29	1015,20	1362,75	89,46

Prilog 5. Otoci prema analiziranim prostornim pokazateljima

OTOK	Površina otoka (km^2)	Br. stan. 2011.	Gustoća naseljenosti 2011. (stan./km^2)	Položaj otoka	Prometna dostupnost (min)	Opremljenost CF
Biševo	5,92	15	2,5	Pučinski	Otoci dvostruke inzularnosti	Otoci bez CF
Brač	395,44	13 956	35,3	Obalni	< 60	Centralitet 1. ranga
Cres	405,71	3079	7,6	Kanalski	< 60	Centralitet 2. ranga
Čiovo	28,13	5908	210,0	Obalni	Premošteni	Centralitet 2. ranga
Drvenik Mali	3,43	87	25,4	Obalni	60 – 120	Otoci nedostatnog centraliteta
Drvenik Veliki	11,70	150	12,8	Obalni	60 – 120	Centralitet 3. ranga
Dugi otok	113,31	1655	14,6	Pučinski	60 – 120	Centralitet 2. ranga
Hvar	297,38	11 077	37,2	Kanalski	60 – 120	Centralitet 1. ranga
Ilovik	5,51	85	15,4	Pučinski	Otoci dvostruke inzularnosti	Centralitet 3. ranga
Ist	9,73	182	18,7	Kanalski	> 120	Centralitet 3. ranga
Iž	16,51	615	37,2	Kanalski	< 60	Centralitet 3. ranga
Kaprije	7,12	189	26,5	Kanalski	60 – 120	Otoci nedostatnog centraliteta
Koločep	2,44	163	66,8	Obalni	< 60	Centralitet 3. ranga
Korčula	271,47	15 522	57,2	Kanalski	< 60	Centralitet 1. ranga
Kornat	32,44	19	0,6	Pučinski	Bez uspostavljene linijske povezanosti	Otoci bez CF
Krapanj	0,36	170	477,3	Obalni	< 60	Centralitet 3. ranga
Krk	405,22	19 383	47,8	Obalni	Premošteni	Centralitet 1. ranga
Lastovo	40,82	792	19,4	Pučinski	> 120	Centralitet 2. ranga
Lopud	4,38	249	56,9	Obalni	60 – 120	Centralitet 3. ranga
Lošinj	52,57	7587	144,3	Kanalski	< 60	Centralitet 1. ranga
Mljet	98,02	1088	11,1	Kanalski	60 – 120	Centralitet 2. ranga
Molat	22,18	197	8,9	Kanalski	60 – 120	Centralitet 3. ranga
Murter	17,58	4895	278,5	Obalni	Premošteni	Centralitet 2. ranga
Olib	26,14	140	5,4	Kanalski	> 120	Otoci nedostatnog centraliteta
Ošljak	0,33	29	87,5	Obalni	< 60	Otoci bez CF
Pag	284,18	9059	31,9	Premošteni	Premošteni	Centralitet 1. ranga
Pašman	60,11	2845	47,3	Obalni	< 60	Centralitet 2. ranga
Premuda	8,67	64	7,4	Pučinski	> 120	Centralitet 3. ranga
Prvić	2,41	403	167,4	Obalni	< 60	Centralitet 3. ranga
Rab	86,12	9328	108,3	Obalni	< 60	Centralitet 1. ranga
Rava	3,63	117	32,2	Kanalski	60 – 120	Centralitet 3. ranga
Rivanj	3,62	31	8,6	Kanalski	< 60	Otoci bez CF
Sestrunj	15,12	48	3,2	Kanalski	60 – 120	Otoci nedostatnog centraliteta

Silba	14,27	292	20,5	Kanalski	> 120	Centralitet 3. ranga
Srakane Male	0,61	2	3,3	Pučinski	Bez uspostavljene linijske povezanosti	Otoci bez CF
Srakane Vele	1,18	3	2,5	Pučinski	Bez uspostavljene linijske povezanosti	Otoci bez CF
Susak	3,77	151	40,0	Pučinski	Otoci dvostruke inzularnosti	Centralitet 3. ranga
Šipan	16,22	419	25,8	Obalni	60 – 120	Centralitet 3. ranga
Šolta	58,18	1700	29,2	Obalni	< 60	Centralitet 2. ranga
Ugljan	51,05	6049	118,5	Obalni	< 60	Centralitet 2. ranga
Unije	16,88	88	5,2	Pučinski	Otoci dvostruke inzularnosti	Centralitet 3. ranga
Vir	22,08	3	135,9	Premošteni	Premošteni	Centralitet 2. ranga
Vis	89,72	3445	38,4	Pučinski	> 120	Centralitet 1. ranga
Vrgada	2,32	249	107,5	Obalni	< 60	Centralitet 3. ranga
Zlarin	8,05	284	35,3	Obalni	< 60	Centralitet 3. ranga
Zverinac	4,18	43	10,3	Kanalski	60 – 120	Otoci nedostatnog centraliteta
Žirje	15,08	103	6,8	Pučinski	60 – 120	Centralitet 3. ranga

Prilog 6. Otoci prema bodovima i tipovima prema prostornim pokazateljima

Otok	Površina otoka	Br. stan. 2011.	Gustoća stan. 2011.	Položaj otoka	Dostupnost	Opremljenost centralnim funkcijama	Zbroj bodova	Prosjek bodova	Tip otoka
Biševo	2	1	1	1	1	1	7	1,2	E
Brač	5	5	4	3	4	5	26	4,3	A
Cres	5	4	1	3	5	4	22	3,7	B
Čiovo	3	5	5	5	5	4	27	4,5	A
Drvenik Mali	2	2	2	3	3	2	14	2,3	C
Drvenik Veliki	2	2	2	3	3	3	15	2,5	C
Dugi otok	5	4	2	1	3	4	19	3,2	B
Hvar	5	5	3	2	4	5	24	4,0	A
Ilovik	2	2	2	1	1	3	11	1,8	D
Ist	2	2	2	1	1	3	11	1,8	D
Iž	2	3	3	2	4	3	17	2,8	C
Kaprije	2	2	2	2	3	3	14	2,3	C
Koločep	2	2	4	3	4	3	18	3,0	C
Korčula	5	5	4	2	4	5	25	4,2	A
Kornat	3	1	1	1	0	1	7	1,2	E
Krapanj	1	2	5	3	5	3	19	3,2	B
Krk	5	5	3	5	5	5	28	4,7	A
Lastovo	3	3	2	1	1	4	14	2,3	C
Lopud	2	3	4	3	3	3	18	3,0	C
Lošinj	5	5	5	2	5	5	27	4,5	A
Mljet	5	4	2	2	3	4	20	3,3	B
Molat	3	2	1	2	2	3	13	2,2	C
Murter	2	4	5	5	5	4	25	4,2	A
Olib	3	2	1	2	1	2	11	1,8	D
Ošljak	1	1	5	3	5	1	16	2,7	C
Pag	5	5	3	5	5	5	28	4,7	A
Pašman	4	4	3	3	5	4	23	3,8	B
Premuda	2	2	1	1	1	3	10	1,7	D
Prvić	2	2	5	3	5	3	20	3,3	B
Rab	4	5	5	3	4	5	26	4,3	A
Rava	2	2	3	2	2	3	14	2,3	C
Rivanj	2	1	1	2	4	1	11	1,8	D
Sestrunj	2	1	1	2	3	2	11	1,8	D
Silba	2	3	2	2	1	3	13	2,2	C
Srakane Male	1	1	1	1	0	1	5	0,8	E
Srakane Vele	2	1	1	1	0	1	6	1,0	E
Susak	2	2	3	1	1	3	12	2,0	D
Šipan	2	3	2	3	3	3	16	2,7	C
Šolta	4	4	2	3	4	4	21	3,5	B
Ugljan	4	5	5	3	5	4	26	4,3	A
Unije	3	2	1	1	1	3	11	1,8	D
Vir	3	4	5	5	5	4	26	4,3	A
Vis	5	4	3	1	1	5	19	3,2	B
Vrgada	2	3	5	3	5	2	20	3,3	B
Zlarin	2	3	3	3	4	3	18	3,0	C
Zverinac	2	1	2	2	2	2	11	1,8	D
Žirje	2	2	1	1	3	2	11	1,8	D

Prilog 7. Otoci prema socio-demografskim i gospodarskim pokazateljima

OTOK	Ind	Nat	Mort	P_prom	Migr	Tip	19	60+	Akt	Zapos	Neakt	TG	TG_za	Obrt	PG	Smj	Dol	O_ind
Brač	99,5	9,1	11,9	-2,8	2,7	I4	18,1	30,0	40,8	40,7	46,1	4,7	19,8	3,4	10,0	151,5	1713,4	13 484,0
Cres	96,7	7,7	13,3	-5,5	2,8	I4	16,4	24,9	35,7	47,7	49,8	2,9	54,0	3,9	8,4	347,5	4065,5	12 707,7
Čiovo	109,7	8,9	9,3	-0,5	8,9	I1	19,6	28,6	43,0	32,6	38,5	4,1	6,6	2,4	1,8	435,8	2310,5	27 092,9
Dugi o.	93,4	6,3	20,8	-14,5	7,6	I4	12,6	43,4	31,4	30,7	62,6	3,3	17,0	3,6	16,3	164,9	1712,4	13 270,5
Hvar	99,8	8,7	12,5	-3,8	3,2	I4	18,1	30,2	42,9	42,5	44,0	3,8	15,0	4,4	10,1	211,9	2899,2	14 879,2
Ist	90,1	1,8	23,8	-22,0	17,2	I4	0,5	65,9	21,4	19,3	78,0	3,5	5,3	4,1	0,6	48,8	281,8	18 394,4
Iž	110,4	3,8	29,6	-25,8	37,5	I3	8,6	56,1	24,7	21,4	69,6	2,5	6,3	1,7	13,2	86,2	357,6	19 914,0
Kaprije	132,2	1,4	29,0	-27,6	59,0	I3	5,3	56,1	21,2	16,3	76,2	3,2	1,4	1,4	1,8	76,2	530,9	26 943,3
Koločep	93,7	9,0	15,3	-6,4	0,6	I4	13,5	31,9	44,2	40,7	44,8	4,5	38,4	4,5	3,2	272,4	3534,5	49 216,4
Korčula	95,9	9,0	12,4	-3,4	-0,8	E4	20,4	28,3	47,5	48,2	37,8	2,5	12,7	2,6	10,4	86,5	1015,2	12 361,3
Krk	108,5	9,1	11,5	-2,4	11,4	I2	17,6	27,9	43,2	44,9	43,9	4,4	24,1	4,4	3,6	287,9	3932,8	12 042,2
Lastovo	94,9	8,2	13,9	-5,8	1,2	I4	19,7	28,8	40,0	37,2	46,8	3,1	7,8	4,2	14,0	109,8	956,9	29 810,6
Lopud	92,6	10,4	14,6	-4,2	2,7	I4	12,4	32,9	34,1	28,1	58,2	7,6	53,2	6,3	4,6	406,3	5601,7	51 210,0
Lošinj	97,6	8,6	10,1	-1,5	-1,1	E4	19,4	22,7	48,6	47,7	43,3	4,5	29,1	4,3	3,4	318,3	3793,3	16 416,2
Mljet	97,9	6,5	17,0	-10,6	13,6	I4	19,0	30,0	35,0	35,0	53,9	3,4	10,7	3,1	9,8	163,0	2852,1	13 758,4
Molat	95,2	1,3	28,7	-27,3	26,7	I4	1,5	79,2	16,2	14,8	83,2	2,6	7,3	2,6	3,7	185,9	423,6	40 050,2
Murter	96,7	8,2	14,3	-6,1	3,6	I4	19,0	31,7	37,3	35,7	53,4	3,5	9,9	4,8	6,9	351,9	2398,0	15 579,2
Pag	107,9	8,0	12,5	-4,5	12,1	I2	18,5	31,4	39,2	39,4	47,8	3,6	17,3	4,0	7,9	429,4	4258,2	11 799,2
Pašman	104,9	8,6	14,0	-5,4	10,2	I2	17,8	33,3	31,9	17,2	55,3	2,5	13,9	3,0	11,0	186,4	902,2	15 117,8
Prvić	89,0	4,4	27,7	-23,3	11,4	I4	8,2	48,9	24,8	21,4	69,2	5,1	5,6	5,9	5,1	253,4	755,2	16 392,4
Rab	98,4	9,1	11,0	-1,9	-0,1	E4	16,6	24,3	41,0	40,9	44,7	2,4	15,3	4,6	5,6	311,5	2969,7	14 350,7
Silba	110,2	3,9	19,7	-15,7	25,1	I3	7,9	46,2	31,8	28,6	61,3	3,6	4,2	3,2	1,9	173,3	1026,9	12 196,6
Susak	80,3	4,9	29,0	-24,1	8,8	I4	14,6	39,7	32,5	32,4	57,6	0,0	8,5	5,4	1,6	121,9	1103,3	18 896,8
Šipan	96,1	9,8	18,4	-8,6	5,4	I4	18,4	32,9	29,6	30,8	57,5	3,7	6,6	5,4	12,7	92,7	1579,7	12 911,0
Šolta	114,9	5,0	19,2	-14,2	29,6	I3	11,1	44,6	31,5	25,7	61,0	5,0	12,3	1,7	8,1	127,7	943,3	19 400,6
Ugljan	98,1	8,0	15,7	-7,7	6,4	I4	14,9	37,1	34,2	32,7	49,8	3,3	15,9	2,2	4,4	90,0	529,8	13 276,8
Vir	186,6	9,2	8,6	0,7	58,6	I1	15,9	33,9	31,0	28,7	56,8	3,2	8,0	1,5	1,1	244,7	2017,3	15 917,0
Vis	95,2	7,5	18,0	-10,6	7,5	I4	16,9	32,9	37,1	36,0	51,2	5,3	16,2	3,7	12,1	114,5	1365,0	11 815,4
Vrgada	102,9	6,8	16,7	-9,9	10,6	I3	12,0	51,8	18,1	17,8	72,3	0,4	3,6	1,2	0,0	19,8	50,2	49 383,3
Zlarin	102,9	4,5	25,8	-21,3	27,5	I3	8,8	51,4	26,4	24,8	67,3	4,2	6,6	3,5	0,3	107,7	3080,0	18 778,4

Prilog 8. Otoci prema bodovima prema socio-demografskim i gospodarskim pokazateljima

OTOK	Ind	Nat	Mort	P_prom	Migr	Tip	19	60+	Akt	Zapos	Neakt	TG	TG_za	Obrt	PG	Smj	Dol	O_ind	Zbroj	Prosjek	Tip
Brač	3	5	4	5	2	2	4	4	4	5	4	5	5	3	5	3	4	4	71	3,9	II/II.b.
Cres	3	4	4	4	2	2	4	5	3	4	4	5	5	4	4	5	5	5	72	4,0	II/II.b.
Čiovo	5	4	5	5	3	5	4	4	4	3	5	2	2	1	1	5	4	2	64	3,6	II/II.a
Dugi o.	2	3	2	3	3	2	3	2	2	3	1	3	4	4	5	3	4	4	53	2,9	IV
Hvar	3	4	4	5	2	2	4	3	4	4	5	4	4	5	5	4	5	4	71	3,9	II/II.b.
Ist	2	1	3	1	5	2	1	1	1	1	1	4	2	5	1	1	1	3	36	2,0	IV
Iž	5	2	1	1	5	3	2	1	1	1	1	2	2	1	5	2	1	3	39	2,2	IV
Kaprije	5	1	1	1	5	3	2	1	1	1	1	3	1	1	1	2	2	2	34	1,9	IV
Koločep	2	5	3	4	2	2	3	3	4	5	4	4	5	4	1	4	3	1	59	3,3	III
Korčula	3	4	4	5	1	1	5	4	5	4	4	2	3	2	5	2	3	5	62	3,4	III
Krk	5	5	4	5	4	4	4	4	4	5	5	5	5	5	2	4	5	5	80	4,4	I
Lastovo	2	4	4	4	2	2	4	4	4	4	3	3	2	5	5	3	2	2	59	3,3	III
Lopud	2	5	4	5	2	2	3	3	2	2	2	5	5	5	2	5	4	1	59	3,3	III
Lošinj	3	4	4	5	1	1	4	5	5	4	4	5	5	5	2	5	5	3	70	3,9	II/II.b
Mljet	3	3	3	3	4	2	4	4	3	4	3	3	3	3	4	3	5	4	61	3,4	III
Molat	3	1	1	1	5	2	1	1	1	1	1	3	2	2	2	3	1	1	32	1,8	IV
Murter	3	4	4	4	2	2	4	3	3	4	3	4	3	5	3	5	4	4	64	3,6	II/II.b.
Pag	5	4	4	5	4	4	4	3	3	4	4	4	4	5	4	5	5	5	76	4,2	I
Pašman	4	4	4	4	4	4	4	3	2	1	2	2	3	3	5	3	2	3	57	3,2	III
Prvić	1	2	1	1	4	2	2	2	1	1	1	5	2	5	3	4	2	3	42	2,3	IV
Rab	3	5	4	5	1	1	4	5	4	5	4	1	4	5	3	5	5	4	68	3,8	II/II.b.
Susak	1	2	1	1	3	2	3	1	2	3	2	1	2	2	1	3	3	2	35	1,9	IV
Silba	5	2	3	2	5	3	2	2	2	2	1	4	1	3	1	3	3	5	49	2,7	IV
Šipan	3	5	3	4	3	2	4	3	1	3	2	4	2	5	5	2	4	3	58	3,2	III
Šolta	5	2	3	3	5	3	3	2	2	2	1	5	3	1	4	3	2	5	54	3,0	IV
Ugljan	3	4	3	4	3	2	3	3	2	3	4	3	4	1	2	2	2	4	52	2,9	IV
Vir	5	5	5	5	5	5	4	3	3	3	2	3	2	1	1	4	4	3	63	3,5	II/II.a
Vis	3	4	3	3	3	2	3	3	3	4	4	4	4	3	5	3	3	5	62	3,4	III
Vrgada	4	3	3	4	4	3	3	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	35	1,9	IV
Zlarin	4	2	1	1	5	3	2	1	1	1	1	5	2	3	1	3	5	3	44	2,4	IV

Prilog 9. Otoci prema socio-demografskim i gospodarskim pokazateljima

OTOK	Ind	Nat	Mort	P_prom	Migr	Tip	19	60+	Akt	Zapos	Neakt	TG	TG_za	Obrt	PG	Smj	Dol	O_ind	Tip
Biševo	78,9	0,0	17,9	-17,9	-11,8	E4	0,0	46,7	40,0	26,7	53,3	0,0	0,0	7,9	15,9	79,4	650,8	69 799,6	V/V b.
Drvenik Mali	161,1	3,3	30,7	-27,4	76,6	I2	0,0	66,7	17,2	12,6	82,8	0,9	0,9	5,6	16,9	210,7	1440,1	27 022,7	V/ Va.
Drvenik Veliki	89,3	1,8	26,9	-25,2	11,9	I4	2,7	70,0	20,7	15,3	79,3	2,9	2,2	2,2	6,5	151,6	580,5	15 356,2	V/ Va.
Ilovik	81,7	9,0	26,7	-17,7	0,0	I4	16,5	41,2	32,9	32,9	52,9	5,4	19,0	8,2	13,6	43,5	478,3	21 405,5	V/ Va.
Kornat	271,4	5,0	27,2	-22,2	115,4	I2	5,3	10,5	57,9	55,6	36,8	11,5	42,0	7,6	34,4	0,0	3431,3	39 933,5	V/V b.
Krapanj	71,7	7,8	50,5	-42,6	8,4	I4	15,9	35,3	33,5	25,7	55,9	7,7	15,4	11,6	20,0	106,3	1264,3	13 411,8	V/ Va.
Olib	95,2	4,8	32,9	-28,1	24,4	I3	3,6	60,7	22,1	20,3	76,4	2,9	9,6	4,4	7,4	36,8	142,1	29 810,6	V/ Va.
Ošljak	161,1	6,9	18,7	-11,8	59,6	I2	6,9	48,3	27,6	22,2	65,5	0,0	0,0	0,0	0,0	202,3	924,2	35 894,0	V/ Va.
Premuda	110,3	3,2	22,6	-19,4	31,1	I3	6,3	62,5	21,9	16,4	73,4	3,0	0,0	5,9	3,0	84,3	556,2	0,0	V/V b.
Rava	119,4	3,4	22,0	-18,5	38,1	I3	5,1	71,8	18,8	16,7	78,6	1,6	0,8	1,6	24,9	29,6	93,5	38 689,1	V/ Va.
Rivanj	140,9	2,0	28,4	-26,4	64,2	I2	0,0	74,2	16,1	12,9	83,9	2,7	2,7	0,0	2,7	57,7	365,4	38 689,1	V/V b.
Sestrunj	100,0	2,8	45,8	-43,1	52,1	I3	4,2	66,7	25,0	23,9	70,8	0,0	0,0	0,0	0,0	8,3	39,6	69 799,6	V/V b.
Srakane Male	100,0	0,0	33,3	-33,3	50,0	I4	0,0	100,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	V/V b.
Srakane Vele	37,5	9,7	79,7	-70,0	0,0	I3	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	V/V b.
Unije	97,8	3,7	21,9	-18,2	18,0	I4	14,8	46,6	27,3	29,5	61,4	4,6	8,0	5,8	11,5	203,9	1163,6	26 050,5	V/ Va.
Zverinac	89,6	6,4	34,5	-28,0	26,4	I4	0,0	69,8	14,0	14,0	86,0	2,5	1,1	0,0	5,0	0,0	627,5	0,0	V/V b.
Žirje	83,1	3,7	33,3	-29,6	11,5	I4	1,9	74,8	16,5	13,6	83,5	10,0	0	5,5	10,0	115,0	877,2	19 245,1	V/ Va.

SUMMARY

The Croatian insular area is a spatial entity composited of 1246 individual spatial units – islands, islets, rocks and reefs (Duplančić Leder et al., 2004), which positions Croatia among the leading countries in Europe and Mediterranean according to the richness and diversity of the islands. Although at first Croatian islands form a homogeneous spatial unit, *differentia specifica* of an each island presented in all aspects of island existence, causes their heterogeneity at all spatial levels (Starc, 1992). Accordingly, the Croatian islands are often, for pragmatic, bureaucratic and technical reasons, reduced to an ideally homogeneous island region, while in reality they are distinctly different. On the other hand, because of their organizational, physiognomic and functional heterogeneity, islands have always been the subject of different grouping methods, as it is evidenced by a number of examples of islands types, as well as criteria of groupnig, the purposes and objectives of forming island groups. Marinković (2016) outlines three basic approaches to the classification of Croatian islands in the current scientific considerations: according to the physical and geographical features including criteria of area, location and distance from the mainland, then according to the demographic characteristics, the most commonly used indicators of total population, demographic trends and structures, and finally according to the nodal-functional criteria, which implies the regionalization of islands and their administrative-territorial structure.

The subject of this research is the socio-geographical heterogeneity of the Croatian insular area, while the main objective is to classify the Croatian islands into mutually homogeneous groups according to multicriteria spatial (geographical) and socio-economic characteristics. One of the fundamental purpose of this research is potential contribution of the island classification or its individual segments to the conceptualization and implementation of the island development policy. Population of the island according to the Census 2011 data is the basic criteria for selecting spatial coverage of this research and it includes 47 inhabited Croatian islands. In alphabetical order, the islands are: Biševo, Brač, Cres, Čiovo, Drvenik Mali, Drvenik Veliki, Dugi otok, Hvar, Ilovik, Ist, Iž, Kaprije, Koločep, Korčula, Kornat, Krapanj, Krk, Lastovo, Lopud, Lošinj, Mljet, Molat, Murter, Olib, Ošljak, Pag, Pašman, Premuda, Prvić, Rab, Rava, Rivanj, Sestrunj, Silba, Srakane Male, Srakane Vele, Susak, Šipan, Šolta, Ugljan, Unije, Vir, Vis, Vrgada, Zlarin, Zverinac and Žirje. The time period of research refers from the 2001st to the 2019th. The research consists of 3 phases and is structured into 7 chapters. The first or preparatory phase includes determination of basic research

items: defining the spatial scope, spatial-statistical determination of analytical units of research and determining indicators for the spatial and socio-economic classification. Further research includes collection, systematization and calculation of indicators for classification, which also represented the analytical phase of the research. The synthesis phase is a key part of achievement the main researching objective and includes establishment of a methodological classification procedure, distribution of islands according to the number of points, designation of island groups (and subgroups) and their interpretation.

A chapter on the theoretical and methodological aspect of the research explaines two key questions about studyind the islands, i.e. what are islands and how to study them? The understanding of islands, in the light of a number of examples presented in national and foreign researches and applications, has proven to be extremely ambivalent and uneven. While on the one hand the agreed and generally accepted definition of an island as a part of the land surrounded by water on all sides, whether marine, river or lake, the determination of boundary sizes and one or more criteria to be taken into account when defining islands, have proven to be extremely uneven and diverse. Thus, it has been shown that the definition of island in the scientific literature and everyday applications most often vary depending on the factors of tectonic origin, minimum and maximum area, total population, distance from the mainland, the existence of a permanent connection with the mainland, political and administrative status of an island, etc. Furthermore, in an effort to answer the question how to study islands, the basic tenets of nisology as a discipline and the notion of islandness in the context of island heterogeneity are presented. It was stated that the islands require a special and adapted methodology of study, research and planning based on their own principles, peculiarities and specificities, which rests on the foundations of the islandness. By reviewing the literature, various concepts and understandings of an islandness, it is possible to conclude that the basic conception derives precisely from the inherent islands' feature of insularity, as a consequence of the physical and geographical separation from the mainland, and apart from its physical component, it often contains a psychological and social component, expressed either through subjective feeling of on individual or collective feeling of the island' community of belonging to an island.

The following section presents the examples of multi-criteria islands classifications in Europe and Croatia whose conclusions influenced the basic methodological guidelines, selection of indicators, analysis and synthesis of indicators and their interpretation. Two main purposes of multi-criteria

classifications are to identify mutually homogeneous groups of islands for the purpose of adopting and implementing development policies and to identify mutually differentiated socio-economic development characteristics and processes on the islands. The analyzed multi-criteria classification methodologies are diverse, complex and require adaptation of conventional procedures and methods of indicators to the islands' areas. Some of the methods used to classify islands are typology and clustering, using various statistical and mathematical methods such as factor and cluster analysis, as well as the method of scoring indicators according to the intensity of the observed phenomenon. The indicators which are used in multi-criteria classifications can generally be divided into groups of spatial or geographical, demographic, socio-economic and economic. The basic prerequisite for their use is the availability of an data at the lowest spatial level to which the island as a spatial and statistical unit belongs.

The fourth chapter includes the socio-geographical analysis of the Croatian insular area, on the basis of 6 spatial (Area, Population 2011, Population density 2011, Position of the islands, Equipment for central functions in 2016, and Traffical accessibility of islands in 2018), 11 socio-economic (Population change index 2001-2011, Birth rate 2001-2015, Mortality rate 2001-2015, Natural change rate 2001-2015, Migration balance 2001-2011, Type of general population movement 2001-2011, Share of population up to 19 years in 2011, Share of population over 60 in 2011, Share of employed population in 2011, Share of unemployed population in 2011 and Share of economic inactive population in 2011) and 7 economic island indicators (Number of year-round trades per 100 inhabitants in 2018, Number of companies per 100 inhabitants in 2018, Number of employees in companies per 100 inhabitants in 2018, Number of farms per 100 inhabitants in 2015, Number of accommodation facilities per 100 inhabitants in 2017, Number of tourist arrivals per 100 population in 2017 and Ogive index).

The aim of the fifth chapter was to determine which are potential similarities of the islands, they can be grouped on. The classification of islands according to spatial and socio-economic indicators consists of six key steps: selecting indicators, determining the range of grades, assignment of points to spatial units, Calculation of total number and average of points, formation of types of spatial units and distribution of spatial units by types.

In total, five types of islands according to the spatial (geographical) characteristics has ben formed: Type A – Hypoinsular islands (islands of Brač, Čiovo, Hvar, Korčula, Krk, Lošinj, Murter, Pag,

Rab, Ugljan and Vir), Type B – Islands of moderate insularity (islands of Cres, Dugi otok, Pašman, Prvć, Krapanj, Vrgada, Mljet, Šolta and Vis), Type C – Islands of expressed insularity (islands of Drvenik Mali, Drvenik Veliki, Iž, Kaprije, Koločep, Molat, Silba, Lastovo, Lopud, Ošljak , Rava, Šipan and Zlarin), Type D – Hyperinsular islands (islands of Ilovik, Olib, Premuda, Rivanj, Sestrunj, Susak, Unije, Zverinac and Žirje) and Type E – Islands of double and expressed insularity (islands of Kornat, Srakane Male, Srakane Vele and Biševo).

Furthermore, according to socio-economic indicators, islands are classified into five types and subtypes: Type I – Demographically and economically progressive and prosperous islands (Pag and Krk), Type II – Socio-economic stable islands, subtype II a. Demographic progressive islands (Čiovo and Vir), subtype II b. Economic dynamic islands (Brač, Cres, Hvar, Lošinj, Murter and Rab), Type III – Islands of weak socio-economic base (Koločep, Korčula, Lastovo, Lopud, Mljet, Pašman, Šipan and Vis) and Type IV – Islands of expressed socio-economic regression (Dugi otok, Ist, Iž, Kaprije, Molat, Prvić, Silba, Susak, Šolta, Ugljan, Vrgada and Zlarin). Type V – Islands of uncertain socio-demographic future, comprises 17 islands, segregated according to the criteria of 150 and less inhabitants on each island. Within this type are subtypes V a. Low economic activity (the islands of Drvenik Mali, Drvenik Veliki, Ilovik, Krapanj, Olib, Premuda, Rava, Unije and Žirje) and subtype V b. Occasional economic activity (the islands of Biševo, Kornat, Ošljak, Rivanj, Sestrunj, Srakane Male, Srakane Vele and Zverinac).

Based on the types of islands according to the spatial and socio-economic classifications, a matrix of the relationship between insularity intensity and socio-economic dynamics of island groups has been formed. The four quadrants, i.e. categories in the matrix are: „Effectiveness“ (high level of socio-economic dynamics and low insularity intensity), „Progressiveness“ (high level of socio-economic dynamics and high insularity intensity), „Ineffectiveness“ (low insularity intensity and low level of socio-economic dynamics) and „Peripherality“ (high insularity intensity and low socio-economic dynamics).

The last chapter provides an overview of the development, instruments, characteristics and effects of the implementation of island development policy in Croatia so far. The indication of a new modern period of island development has emerged since Croatia's accession to the EU and changes to island development policy, with the adoption of the new Islands Act (OG 116/18) at the end of 2018. One of the fundamental shortcomings of island development policy in Croatia is the lack of

monitoring system and evaluating the effects of existing development measures, so it is not completely clear to what extent an existence of development policy actually affects island development.

In conclusion, it was pointed out that with some exceptions, there is a proper distribution of superficially larger islands in socio-economically more dynamic types I and II, which means that with decreasing island surface, the socio-economic dynamics decreases as well, i.e. the distribution of superficially smaller islands in types IV and V is present. In addition, the larger Kvarner islands show a higher level of socio-economic dynamics compared to the larger Dalmatian islands, while smaller islands of both groups do not show significant difference in its socio-economic dynamic. Although, it is an indispensable element and influences the achieved socio-economic dynamics of the island, the position of an island to the mainland is not an exclusive determinant of the insularity. The research has shown, and at the same time confirmed by a review of other researches that the socio-economic dynamics of islands are influenced by other factors such as area and population. With some exceptions, the research showed that the majority of the less populated islands have belonged to the types of lower socio-economic dynamics (IV and V), while the population larger islands belonged to the socio-economically higher dynamic types (I and II).

ŽIVOTOPIS

Veni Marinković rođena je u Splitu 5. kolovoza 1989. godine. Školovanje je započela na rodnom otoku Visu gdje je pohađala osnovnu školu „Komiža“ u Komiži te opću gimnaziju u Srednjoj školi „Antun Matijašević Karamaneo“ u Visu. Školovanje nastavlja u Zagrebu na Geografskom odsjeku PMF-a gdje 2008. godine upisuje preddiplomski istraživački studij Geografije te diplomski studij, smjer Prostorno planiranje i regionalni razvoj 2011. godine. Diplomirala je 2013. godine na temi „Suvremeno geostrateško modeliranje razvoja dalmatinskog otočja“. Doktorski studij Geografije: prostor, regija, okoliš, pejzaž upisuje 2015. godine. Znanstveni interesi su joj: otoci i otočni prostori te regionalni razvoj. Zaposlena je u Clusteru za eko-društvene inovacije i razvoj CEDRA Split kao savjetnica za izradu dokumenata strateškog planiranja te pripremu i provedbu projekata financiranih iz EU i drugih izvora. Sudjelovala je u izradi 6 razvojnih strategija, izradi Specifikacije za zaštitu proizvoda Komiški rogač zaštićenom oznakom zemljopisnog podrijetla te je članica radne skupine za izradu Pravilnika o otočnim razvojnim pokazatelja pri MRRFEU. Do sada je objavila 7 znanstvenih radova te aktivno sudjelovala na znanstvenim skupovima s podnescima.

Objavljeni radovi:

- Marinković, V., Kliček, S., 2012: Transformacija i suvremeni razvoj općine Dugopolje, *Geografski horizont*, 58 (2), 7 – 20.
- Lončar, J., Marinković, V., 2014: Regional economic development problems and perspectives: case study of Slavonia and Baranja (Croatia), *Zbornik Matice srpske za društvene nauke* / Ocić, Časlav (ur.). Novi Sad: Matica srpska, 629 – 642.
- Marinković, V., 2015: Island rurality as local development potential of the LAG Škoji area, *Geoadria*, 19 (2), 165 – 179.
- Lončar, J., Marinković, V., 2015: Analysis of socio-economic indicators in the context of regional development of Eastern Croatia, *Hungarian Geographical Bulletin*, 64 (4), 325 – 342.
- Marinković, V., 2016: Socijalnogeografske osnove i odrednice klasifikacija hrvatskih otoka, *Geoadria*, 21(1), 143 – 166.
- Marinković, V., 2018: Identifikacija prostorno-razvojnih trendova hrvatskih otoka analizom opremljenosti naselja centralnim funkcijama. *Sociologija i prostor*, 56 (1 (210)), 3 – 34.

- Marinković, V., 2018: Hrvatski otoci – uvid u prometno-geografske značajke dostupnosti, *Geoadria*, 23 (2), 177 – 205.

Sudjelovanja na znanstvenim skupovima:

- Prvi međunarodni znanstveni skup „Contemporary development of European rural areas“, 4. – 6. rujna 2014., Zadar

  Podnesak: „Island rurality as local development potential of the LAG Škoji area“
- Simpozij „Treća Anatomija otoka – Budućnost sela i autohtonih poljoprivrednih kultura na otocima“, 17. – 20. rujna 2014., Vis

  Podnesak: „Mogućnosti revitalizacije i razvoja dalmatinskog otočja“
- Prva interna konferencija za doktorande, Geografski odsjek PMF-a, 10. rujna 2015., Zagreb

  Podnesak: „Hrvatski otočni prostor — neka znanstvena promišljanja“
- Simpozij „Četvrta Anatomija otoka – Odgovorni turizam na otocima: prema sinergiji turizma i cjelogodišnjeg života otoka“, 17. – 20. rujna 2015., Vis

  Podnesak: „Otočna razvojna politika – od uspostave do današnjih pristupa i mogućnosti“
- 6. Hrvatski geografski kongres „Integrativna i primijenjena istraživanja u prostoru“, 29. 9. – 2. 10. 2015., Trogir

  Podnesak: „Uloga LEADER programa u održivom razvoju otočnih područja – primjer LAG-a Škoji“
- Druga interna konferencija za doktorande, Geografski odsjek PMF-a, 15. lipnja 2016., Zagreb

  Poster izlaganje: „Opremljenost otočnih naselja centralnim funkcijama kao pokazatelj prostorno-razvojnih trendova hrvatskih otoka“
- Simpozij „Peta Anatomija otoka – Od otočnog manifesta prema osnivanju Međunarodnog centra za otočni život i kulturu“, 15.-18. rujna 2016., Vis

  Podnesak: „Opremljenost otočnih naselja centralnim funkcijama – identifikacija i analiza prostorno-razvojnih trendova hrvatskih otoka”